

מַעֲרֵבָה

מְאֹסֶף לְעִנְיבָּר חִינְוךְּ וְהַוְרָאָה / ב
בָּעֲרִיכָת אַלְיָזָר אַלְיָנָר וְחַיִים חַמִּיאָל

סְרִבָּה

הוּעַטְקָה וְהַוְכָנָס לְאִינְטְרָנוֹט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ח

ויצא לאור על ידי המחלקה לחינוך ותרבות תורניות בגולה
של החסתרות הציונית העולמית ירושלים, תשנ"ג

כל הזכויות שמורות
נדפס בדפוס „יהודה“, ירושלים
Printed in Israel 1952

ה תוכן

5	המערכת / *	• . . . .
9	א. אלינר / חדש תשרי ותגיו	
12	ח. ח / חג הסוכות במקרא	
	רגל ; תקופת החג ; ראייה ; חג האסיף ; מקרה קדש ושביתה מללאכה ; שמות החג ; קרבן החג והעזרות ; ד' מינים ; שמחת החג ; ישיבה בסוכה ; חג לדורות ; מקומות התցיגה ; הכהל ; קריאה בתורה (בכהל) ; הגוים יתגנו חג הסוכות בירושלים ; (שמיני) עצרת.	
27	ח. חמיאל / הישיבה בסוכה	
36	הרב ד"ר י. אפשטיין / חג הסוכות מבחינה לאומיית ואוניברסלית	
41	א. מלכיאל / רעיונות יסוד בחג הסוכות	
	חג הסוכות במערכות הרגלים ; מהותו הרוינויגת של החג ; יסודות מוסריים בחג ; יסוד תרבותלאומי בחג ; יסוד אוניברסלי בחג ; ניסוך המים ; חיבוט ערבה ; שמני עזרת — זמן שמחתנו ; שמחת תורה והכהל ; סיכום ; הערות מיתודיות.	
60	הרב א. י. הכהן קווק זצ"ל / הסוכה — מבצר הגנה	
62	ד"ר י. סלוטקי / דיןיהם ומנגניהם	
	א. סוכה : הסוכה בדרכי מי ישראל ; צברנות ; פירוש המלה "סוכה" ; סוכה זו, מה טיבה ? למה אנחנו יושבים בסוכה ? מתי עושים את הסוכה ? איךה מעמידים את הסוכה ? ומה מכךים את הסוכה ? איך עושים את הסוכה ? סוכה פרולה ; גוויס סוכה ; מצוות ישיבה בסוכה — כיצד ? מי הם היושבים בסוכה ? מי הם הפטורין מן הסוכה ? כבוד סוכה ;ليلת ראשון : "לישוב בסוכה" ; גשמי ; סיפורו ; סוכה במדינת ישראל. ב. ארבעה מינים : מהם ארתווג בלבד ? אופן הקשירה ; סמליהם של ארבעת המינים ; טעם המזחה ; "ולקחתם לכמ" ; נטילת לולב ; מקום המזווה זמנה ; ההקפות ; לולב ; השם ; דיןיהם ; ארתווג ; הארתווג בונגנו ; הדס : ערבה.	
75	הרב מ. בר-אלין / שמחת בית השואבה בולחין	
76	הרב ג. גולד / שמחת בית השואבה — חג נצחון התורה שבעל פה	

80	ה. בונאים / דין וכפירה בתג . . . . .
	יום ראשון של החג הוא יום ראשון לחשבון עונות ; בני ישראל מכפרים אלו על אלו ; לולב סמל הנצחון לעם ישראל אחרי יום הדין ; נצחון על אומות העולם ומחילת עונות ; לזכות את הדורות ; כפירה על העולם ; ספרה שירדו גשמיים על העולם.
83	א. אלינר / «הושענות» . . . . .
90	ת. ח. / הושענא רביה . . . . .
	א. יום ערבה ; ב. מצות ערבה ; ג. מצות ערבה במקדש כיצד ? ד. מה בין שר ימי סוכות ליום השבעי ? ה. זכר למקדש בערבה ; ו. הקפה זכר למקדש ; ז. שבע הקפות וטמן ; ח. הושענא ; ט. יום הדין — י. יום החותם ; י. הדלקת גנות.
97	ד"ר י. סלוטקי / וביום השבעי . . . . .
100	ד"ר ש. ז. כהנא / זכר למועד הקהל . . . . .
	א. הזמן ; ב. המקום ; ג. המשתתפים ; ד. התוכן והסדר ; המגמה ; מיאורי הקהל ; «קהלך» אחר הורובן ; חכניות «זכר הקהלה» ; המועד העיקרי ; ככל העם וההתופעות.
111	ח. א. זוטא / הקהל בירושלים . . . . .
115	ח. מ. י. גבריהו / שירי המעלות . . . . .
	א. עומדות היו רגלוינו בשערין ירושלים ; ב. בית הבוחרה.
119	ת. חמיאל / הפרשנות לקהלה . . . . .
124	ד"ר ב. אופיר / תפילה باسم . . . . .
131	המערכת / להוראת פרשת זאת הברכה . . . . .
131	ג. ליבוביץ / גליונות לעיון בפרשת השבוע — זאת הברכה . . . . .
135	י. יעקובסון / «שמחה של מצוה» במקרא . . . . .
	א. השמחה צזו התורה במצוותה ; ב. תאורי השמחה במקרא בקיים המציאות ; ג. הדרישה לשמות בה ; ד. נספח.
155	ב. צבאי / על השמחה . . . . .
158	י. פרויס / הגד הסוכות תעשה לך . . . . .
161	מ. חובב / ימי החג בעמדות צה"ל . . . . .
163	א. מלכיאל / סוכתו של בעל בטחון . . . . .
165	ד"ר שוץ / מסיפוריו השואת . . . . .
166	א. אביבי / הזכרת נשמות ושמחת התורה . . . . .

מאסף זה מוקדש כולו לנושא אחד — חג הסוכות, והריאו המשך לספר «בסה ועשור» שיצא על ידינו אשתקד בהוצאת המדור הדתי שהיה קיים או ליד המחלקה להינוך ותרבות בגולת. שוב ניתן בידי המורה והמדרך ספר עוזר להוראת ענייני החג בבית הספר ובחווי לימוד. אף הקורא והמעיין הרגיל ימצא בו גישה אחרת והסבירה שונה מאשר בילקוטים האחוריים לחג הסוכות.

המאמרם המתפרנסים במאסף זה הם פרי רוחם ונסתוגם של מורים ומחנכים, שרשו את דבריהם לפि בקשנותו לתועלתם של המורים והמחנכים בישראל ובתפוצות; מגמתנו היה להדריך את העוסקים בעבודת החינוך למעשה, בשיטה ובריך להשתמש בספרות העשירה והרחבה שנכתבה על חג הסוכות לצרכי הלימוד והחינוך. משום כך לא הסתפקנו בהעתיקת מקורות, אלא שילבנו אותם בהרצאה הכללית לפי העניינים והנושאים, והבנו הערות מיתודיות ודידקטיות, אף הצענו תכנית להוראת נושא החג בכלל כיתות בית הספר (עמ' 57—59). כל מאמר הוא חטיבה נפרדת וכייד להקל את העיון על המורה הבאנו את המקורות והציטאות בכלל מאמר במקומם הדרוש ולא חשנו מפני chorot.

הסבירה ענייני החג לפי נושאים מובילת את המורה בדרך הקרובות יותר לנקודת הראות של החינוך הדתי. לפי שיטה זו נקודת המרכז בלימוד הוא הנושא ואין עניין מיוחד להביא את הדברים לפי סדרם ההיסטורי או לפי סוג הספרותי, כגון פרשנים לחוד, דרשנים לחוד, פוסקים לחוד, פילוסופים לחוד וכו'. אנו מעוניינים בראש וראשונה בהסבירה העניין, בהבלטת הבעיות המתעוררות עם לימוד הנושא ובהבارة התשובות והפתרונות המתאימים.

החלוקת לפי נושאים מאפשרת להשתמש בחומר בדרכים שונות ולהתאיםו לרמה המתפתחות והשללם של התלמידים. בכיתות מתקדמות ובבתי מדרש למורים אפשר להשתמש בעקרון של «חלוקת העבודה ואיתודה». לפי זה יחלק המורה את הנושאים בין התלמידים, שייעינו וילמדו בו משך תקופה מסוימת ויתכוונו לדיוון ולסיכום משותף בכיתה. בשיעורים יתרום כל אחד את תרומתו בענין שהchein.

בכיתות של צעירים ובחוגי לימוד אפשר לבחור בנושא אחד ולחלקו בין התלמידים, וכל אחד מהם יכין את הסברתו לנושא לפי אחד הפרשנים או שניים מהם בהשתדרלו להסביר את דעתם ולנמקה מתוך מציאות הרעיונות המשותפים והשוניים שביניהם.

נושא החג במרקם והדוגמאות שניתנו לעיובודם של עניינים אחדים ולدرיך הגשתם לתלמידים (המאמרם «הישיבה בסוכה» ו«שמה של מצווה») — יכולו

לשם מורה ולמדרייך מורה-ידרך כיצד להגיש לתלמידים את שאר נושאי החג שנזכרו במאמר «חג הסוכות במקרא». שיטה זו תראה למורה כיצד אפשר לשלב את הוראת ענייני החג בתכנית הלימודים הכללית. — בשיעורי תורה, נביאים, גمرا וcoil הנלמדים במשך כל השנה.

מאמרינו אחדים באו להסביר את הדינים והמנהגים ואת הרוւנותות הדתיים, המוסריים, החברתיים, הלאומיים והאוניברסליים של חג הסוכות. אנו מקווים שדרך ההסברה שאנו מציעים אותה תעוזר למורה לפתח בפניהם הלומדים הצערירים את אוצרות התורה, להניקם משוריה וממעינותיה, להטעים מטובה ולחביב עליהם את דעותיה ומצוותיה. מועדי ישראל יסוד מוצק לביסוס החינוך היהודי בתפוצות; בלימוד רעיון נותיהם ודיניהם, מנהיגיהם והמסורת הקשורה בהם — קונה לו הילד ערכי יסוד בתורת ישראל, במידות ובגהגות מוסריות; ובקיים מצוות החגים הוא מתקשר קשר אמיתי ונאמן עם התורה ועם ישראל — העם והמדינה.

תודתנו נתונה לארכיוון התצלומים של בית הנכתה הלאומי «בצלאל» בירוו-שלים, שהעמיד לרשותנו כמה מן הצילומים; למחיקת הנער והחולץ על גלופות שהשאילו לנו; למר. ת. קירש שרשם את המנגינות שהותקנו במילוי בשבי הספר ולמר א. מלכיאל שערך את המנגינות.

ה מערכת

לפי ציורו של איזידור קאומן

הקפות בהושענא רבה

(ב. פיקאר, המאה היעת' אמסטרדם)

אליעזר אלינר (ירושלים) / חודש תשרי ותגיו

יחיד ומוחד חודש תשרי ואין דומה לו. הכינוס נערך ביום א' בתנאים ⁽¹⁾, שבו נולדו איתני עולם ⁽²⁾ ולא עוד אלא שחוויות עצומות ורגשות איתנים מתרגשים ובאים בו ובטעיו על כל אדם מישראל בכל דור ודור ובכל שנה ושנה. משיכאço ישראלי מזרים נצטו למנתו את חדשותם מנין ⁽³⁾, חדש הגאולה, ובהתאם לזה קרווי תשרי בכל התורה "החדש השביב". ואמנם נראה הוא בעינינו כמובן האמצעי של השנה היהודית, בציר המשען של גשר נפלא, בנקודת שיא, אשר אליה אנחנו עולים וממנה יורדים שוב לחים הרגילים.

לא ייפלא אפוא, כי רבות הנקנות לעליה לשיא הזה. הן תופסות מקום רב בחודש אלול לא רק בחינוי של היהודי, העובד את אלקיו בכל לבו, אלא גם בחיקם של יהודים למחאה, לשילוש ולדרבי; גם בחיקם של יהודים שכלי השנה הם תלושים ומנותקים מיהדות מפכה, גם בהם רישומו של חדש אלול ניכר ביותר (תקיעת שופר בכל יום חול בבית הכנסת, השכמה לשליחות, ברכות ליזדים לשנה החדשה, שכירת מקומות בבית הכנסת, הקמת תשמיישי קדושה וצרבי מצוה). ינסם יהודים מנותקים עד כדי כך, שאחריו עברו שלשת "הימים הנוראים" הם נופלים בבת אחת ממלולם היהודי והקשר ביניהם ובין יהודותם נפסק ונחתר כמעט למשך שנה שלמה. הללו אין להם בעולם היהודי כי אם כובד הראש, כי אם הדים מאים ת הד ז"א, אשר בה חרדו אבותיהם ואבותם אבותיהם בהגיע שעת "הגיא הכללי" לעובdot הבורא בימי הסתו בהתקרב הימים הנוראים.

אולם החיל הנאמן לצבאו מלכו, היהודי חי את יהדותו במלאה, שותה לא רק מן הocus החരיפה של רצינות מי הדין שבאלול ותחילת תשרי, אלא זוכה הוא להשלים ולהמתיק טעם זה, להעניקו ולמצותו עד תומו, בשתיית הocus המתוקה והמשכרת. המונשת לו על ידי חג הסוכות, החל מתקיעת הידר הרasonsונה לבניין הסוכה במצואי יום הקפורים ועד שיא השמחה העוברת עליו כנשוחר מסחרר ביום טוב אחרון של חаг, ביום שמחת התורה. מזינה זו של טעם שתי הocusות, מזינה הרעדת והגילה, היא הנוגנת טעם לכל שנתו של היהודי, לעובdotו את אלקיו כל מי צבאו עלי חלדו, לכל תוכן חייו כאדם וכישראל.

"ויגלו ברעודה" כל גדול הוא ביהדות, סימן היכר מובהק להרגשת קרבת אלקים של ישראל. היהודי אשר כל שנותיו מוג לתוכו את הרגשות תשרי השלמות והמושלמות עלימי הדין הנוראים ומועדיו השמחה האדיירים שבו — היהיה עוד רק חרד ורועד בבוא עליו שובימי הדין וחשובן הנפש של שנה חדשה ובקריאו לעבד עתה את אלקיו בכובד ראש ובתקדשות ובצום? הלא יגיל לבו בקרבי

(1) מלכים א', ח. ב.

(2) ראש השנה יא..

(3) שמות, יב. ב.

לשמע קול השופר בהתקרב אליו התגלות ד' מתווך לבו, בענות נפשו ואחר כך בזמנם שמחתו. וכבר הורנו ר' יהודה הלוי (בזורי, מאמר ב') כי תורתנו נחלקת בין היראה והאהבה והשמהה; תקרב אל אלקיך בכל אחת מהנה, ואין לנו ערך בימי התענית יותר קרובה אל האלקים מאשר מתחך בימי השבותות והמוסדים כתשתיה שמחתך בכוונה ולב שלם". והן שלשה אלה – היראה והאהבה והשמהה" שמורים לכל עבד ד' עם פתיחת שנה חדשה בחודש חשרי. עשרת הימים הראשונים של החודש מוקדשים ליראה (ראש השנה) ולאהבה (יום הקפורים) ומוגדים גם הם בגילה. אך לא פה המקום להתעכב עליהם⁴. ובסוף יום האהבה, אחרי ההתרפוקות המאמצת של יום הקיפורים ושל תפילת נעילה שבסופה, נפתחים מיד שערי השמהה ורומיה מפכים בעוז ומתערבים ביראה ובאהבה הנמשכות זה ימים רבים: יחביבאנו כל נדו מחת בקפי השכינה. חונן כי יבחן רב שקב? רקיכת...

ויצא היהודי מיד לאחר ההבדלה לחוץ המואר באורו של יריח יקר, כדי להזכיר הכהנה ראשונה לחוסתו בצל השכינה שבעת ימים והוא כלו נקי וטהור, ונפשו מרוחצת ומוטהרת מנטל עונות ראשונים וגאול הוא משחת הרגלי חי חולין, והרי הואcadם מחודש וכcontinוק שנולד ודבר אין לו עם כל המUNDER ומוותם חי אDEM במרוצת ימות השנה. ומכאן מתחיל – עוד טרם יתקדש חג הסוכות עצמו – חג של ארבעה ימים, מוארים באור ימי היראה והאהבה שמאחוריהם, ומתחווים ומפרפרים בהכינה ובהרגשת צפיה לקראת שבע שמות שלפניהם, ימים שהם ימי חול בעצם, אולם הכתנת המצוות ואכילת הקודש מצרפתן ומעלtan לדרגת מועד זוטא. שאף בהן אין שטן ואין פשע ואין בהם חשבון עונות.

הכנות הקודש לחג הסוכות – בנין הסוכה, אטרוג ולוול והודס וערבה, ואף התבשילים והمعدניים בכלל הכננת הקודש – שונותם הם בתכלית מן הכנות לימי הדין. לא בחשבון ובנפש, ביפויוש מעשים ובתיקון מידות אנחנו עוסקים, אלא בעניים ארציים ממשיים: בכלי עבודה ובחMRI בניין, בפירות נאים ובמאכלות טעימים, ואף על פי כן – הריח העולה מכל אלה ריח גן עדן הוא, תוכאת הסגולה הנפלאה שהגהו לנו התורה לנטווע חי עולם גם בתוכנו ובגופנו, במאכילהינו ובכליינו. ובהתקדש ליל החג ואדם מישראל נכנס לסוכתו לקיים מצות לילה ראשון שבסוכות, כולן לדירת ארעי הוא נבנש, לבניין מט ליפול העשו קרשיט ולוחחים? הן הרבת יתר מן החומר שהושקע בכך מרגינה נפשו. ואמת בכך הדבר הנאמר, שלא בצל סוכתו בלבד הוא יושב, אלא "בטולא דמהימנותא עלאה...". והמאלים והمعدניים אשר הוכנו לכבוד יום טוב, לא לספק אותן אכילה ולא לגרום הנאת גרוונו הם באים, אלא אף העניינים הגוףנים מתעקשים ומתעלים עד שאין פלא, כי לסתות אלה מזומנים "אושפיזין", אבות האומה, אשר מן העולם החMRI עברו ונעלמו זה דורות כה רבים ועדין הם חיים וקיים בינינו ברוחניותם...

4) להם מקודש הספר „כסה ועשור" שבזוואת המזרע הדתי של המחלוקת לחנוך ולתרובות

בגולה שעני הסתדרות הציונית, ירושלים, תש"א.

ולמהר בבלק: תוספת יום טוב — נטילת לולב ונגענים, קריית האל והקפה בהשענא. מי יוכל לתאר את ההנאה החוששית, הגופנית שבהחזקת ארבעת המינים, את הרגשות הרחיפה והקלות בהקפת הבימה וספר התורה ובעיקר את השמחה השקתה, העילائية הנובעת מסתור עליוון המרחפת על פנוי כל אלה? ומכאן שוב לסעודה יום טוב, לישיבה בסוכה, להתעדנות ולהתבשנות בצל צחצחות ובעוגן חי נשות.

תודיעני אונח טים. שובע שפחוות את פניק, נזימות בימינך נצח.

וכך יום יום, כל שבעת הימים. ובילילות "שמחה בית השואבה", שמחה ערלה, שופעת, מרקידה. ואף היא מלאה הדים מעולם עליון רחוק, ובתוכה שזורים הגעוגעים למקדש ולעוזרה, חרdot הדין על עונת הגשמי החולכת ובהה, ולעתים מבצעצת וועלה אף אנחה על קשי הגלות, על "אומן אני חומה... גולה וטורה". אולם אין זו אנהה המשברת גוף ורויצת נשמה, כי מן הקידושה היא באה ובסגילה היא מסוכה, ומיד אדם חזר ונזכר, כי אכן "זרואה בין מכעיסיה — חבקה ודבוקה בר". וההידבקות בקדושים, הgilah ברעדה, מרפא לכל כאב ויגוןם. ומתחוך משbezות הימים האלה מזהיר ונוצץ ביותר היום השביעי: يوم הווענאנא דומה הוא בשלל אורותיו ובמוזגתם הנפלאה לאבן ברקת מלוטשת ופלאית, אשר כל ניד וכל ניע שבה שלוח קרון או רוחודרת בעלת גון אחר, וכולן יחד כתלכדות ומשתוות ליפי עילאי ומוסלם, אשר עין לא ראתה דוגמתו.

"תקון ליל הווענאנא רbatch", הכנהబ ליל שימורים לקרהת היום הגדול והקדוש הזה שבתור זמן שמחתנו, התפילה בהשכמתה, אשר "לא יהסר כל בה": גם מזומירי יום טוב גם גגוני ימים נוראים, תפילה חוה'ם במוגרת של יום דין ורעדה, שבע הנקפות כמו שמחת תורה, אבל מתוך רצינות וcobד ראש. מה רבם האורות והנציאות הנבעים גם מן הgilah גם מן הרעדה ומהוים את עיצומו של יום זה, שמצד ההלכה איןוא אלא אחד מימי חול המועד וישראל קידשווה בקדושה מיויחדת. קדושת יום החותם הדין.

ועם נתות ערבו של יום זה מצוותstag המיווחדות לסתוכות הולכות וכבות: הלולב ומיניו מוטלים כבר בצד, מוקצים למצוה; הסוכה אף היא מצחה עוברת וטעמיתה בתוכה משמשת לה סעודת פרידה. והנה מתרגש ובא יום מיחוד מכל הימים, רgel בפנוי עצמו המשמש אקורד אחרון ומשלים לוזמן שמחתנו — יום טוב של שמייני עצרת.

לא נצטווינו ביום טוב זה במצוות מיוחדות לו: לא פרי עץ הדר, כי "הוא עצמו הדר"⁵, לא זכרון ע"י ישיבה בסוכה, כי הוא כולם לשם יתרוך "ואם כן אין צריך זכרון אחר"⁶ ולא נשarra לו אלא מצוה אחת "והיית אך שמח", שהיא השולטת בחג זה ביותר.

5) רמב"ן לויירא פ' אמרו.

6) ס' התינוק.

והשמחה הזאת מתגנשת ומתעלית ביותר, עד כי היהת לשם דבר «שמחה תורתה». כי «חג האסיף תקופת השנה» הוא גם רגל זה, בו ייחוג ישראל את אסיף יבולי הרותני, את מחוור תקופת הקרייה בתורת משה. ושמחה רוחנית זאת לא בעיון ובכחורה שכילת בלבד היא מתחבطة, אלא במחולות וב«קדושים», בריקודי הגוף ובתענגותם בשרים. ולתווך שמחת השמחות האלה נזוגים אף פה רעדת חרצינות וגונגוצי הקודש. — בהכרת NAMES, בברכת הגשם, ב«ומפני חטאינו» ובינגונים ובפינונים הבאים להזכיר את אשר לא ישכח היהודי לעולם.

ציירופים קאלידוסקופיים נפלאים הם ימי החג הזה כולל, חג הסוכות, ובכלולם שיזורים היסודות של גילה ורעדת. ושני יסודות אלה מסוגלים לעبور מימי החג המעתים אל כל ימות השנה ולחת צבע וגונו לכל הימים ותוכנן וטעם לכל החיים. «שבת בראשית» —, שארית אחרוגה של תרועת ימי השמחה עוד נשמעת בשבת רגילה של כל ימות השנה וכבר עברנו אל ימי החרכ הקשיים והחלוניים, ואתנו אווצר גדול אשר אגרנו לנו בחודש תשרי ובחגיו השוניים והנפלאים.

ח. ח. / חג הסוכות במקרא

רגל

שלש רגילים (1) תְּהִגֵּן (2) פָּשָׁנָה : — — — (חג האסיף 3) קָצָאת פָּשָׁנָה
(שמות כג, יד - טז)

הערה למורה :

על ידי חילקת הפסוקים לפי נושאי משנה, ניתן לך האפשרות לארון את שיעורך מסביב לעניינים נפרדים שתבחר לך מתוך הנושא הכלול. תוך האציג הצעות הmoravim, הנמצאים במקומות שונים בתורה,ചזרור את תלמידיך למצואו את החידושים הדוקים המתגבים בהם ותעמידם על כך שאין לדאות בפסוקים הורות מילוליות בלבד. החידושים רמזים בפסוקים עצם, ובכמה מהם הבאוו את דעת המפרשים וחכמי התלמוד והמדרשו, שעמדו על כך בדבריהם. כן לתלמידך לקרוא מתוך החימש פסוקים שלמים וענינים שלמים, ואל חסתפק בקסעים המובאים כאן, תלמידיך יוכל להגوش בע"פ את המלים המעניינות את הנושא ויסכם בכתב את החידושים השקיעים בכל פסק, הסתיע בעורות הפרשניות ובעורות המילואים המובאות בשולי כל עמוד להסביר החידושים ולישוב שאלות שתעורר או שתעוררנה תור כדי עין בפסוקים. ת. ח.

(1) ר' ש"י : פעמים ; ועי' בדבר כב, כת.

(2) אבן עזרא : לי בלבד.

(3) ר' ש"י : הוא חג הסוכות.

תקופת החג

(את טג המזוזה תשמור — — —) וטג הקאסטף — בזאת פשנה, קאסטף
את-מְצַלֵּיךְ מִנְ-הַשָּׁדָה : 4)

(וטג שבעת פחש ה ? ק...) וטג הקאסטף 5) — תקופת פשנה : 6)
(שם לו, כב)

ובקמזה צער יום לחוץ השבייצי פזה טג הפסכות שבעת ימים לוי :
(ויקרא כב, לד)

אך בקמזה צער יום לחוץ השבייצי, באספכム 7) את-תבואה הארץ, תחנו את-
סגדין שבעת ימים 8) — — .

ונסგם אותו טג לוי שבעת ימים בשנה חקת עולם לדרכיכם לחוץ השבייצי תחנו
אתו :

ובקמזה צער יום לחוץ השבייצי... ונסგם טג לוי שבעת ימים ;
(נדבר כט, יב-יג)

טג הפסכת פ羞חה לך שבעת ימים — — —

4) ר מב"ם : והיו בו הפרק — הנה ביארה התורה סיבתו : באסperf את מעשיך מן
השדה" רצוני לומר : עת המנוחה והפניי מן הפסיקים הכהרחים.
(ሞינ ג מג)

5) חנ הבא בזמן אסיפה (חגיגת ית') :

ריש"י : בזמנ שאתמה אוסף תבואתך מן השודה לבית.

6) תרגום אונקלוס : במקאה דשתא (בצאת השנה) :

ריש"י : שהאי בחורת השנה בתחילת הבאה, תקופת לשון מסיכה והקפתה.
מכיל תא : "וותג האסיף תקופת השנה" וללהן הוא אומר : "בצאת השנה" — איה
הוא תג שיש בו אסיף ותקופה ושנה יוצאה בו — הוא אומר זה תשרי (מכילה דרשבי כי תשרי)
(7) ר ש ב"מ : אעפ"י שראש השנה ויום הקיפורים באים לזכרון ולכפרה אבל סוכות בא
לשומה ולהודאה על שמילא בתיהם כל טוב בימי אסיפה.

ס פורנו : אחר שהזכיר את הדברים הכללים של המועדים מסכימים בהם, וזה במא
שכלום מカリ קודש וטעונים קרבען מוסף... אמר : אך בחמשה עשר יום. והודיע, שתὴג הסוכות
גביל משאר המועדים. ראשונה — שהשミニינו שלו מカリ קודש, אמרו : "וביום השミニינו שבתונן",
לא בן ביום השבעה ובימי-tag המזוזות וכן בחודשים ובשנים, שבתם קודש השבייצי, לא השミニינו,
שנית — בימה שזה הtag טעון שנינו צורה, אמרו : "בסוכות תשבו". שלישייתם — שטעון גענונו
ארבעה מינימ, אמרו : "ולקחתם לכם ביום ראשון פרי עץ הדר" וככ.

(8) ר מב"ן : והנה טעם כל הפרשה, תחנו את tag ה' הגדל שבעת ימים שבמשך
בראשית, ותמסכו להם השמיינרצערת כגון שונאים למן צעדי השמיינית. וגם : באוטן השבעה
תקחו בהם פרי עץ הדר... אבל בשמיינין אין ציריך כי הוא עצמו הדר.

שכצת ימים ו) פָּהָג לֵי אַלְקִיךְ בַּפְּקוּם אֲשֶׁר-יְבָמָר זַי...
(שם, שם, ס)

בִּנְרִיחַ לְאַמְתִּינִים בַּחֲגָה הוּא הַחֲדֵשׁ הַשְּׁבִיצִי :
(מלפ' א', ח, ב)

בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שְׁלֹחַ אֶת-צְדָקָם נִזְכְּרוּ אֶת-הַמְּלֵךְ וַיַּלְכוּ לְאַחֲלָיו שְׁמָחוֹם וְטוֹבוֹ לְבַבָּל קָל-הַטּוֹבָה אֲשֶׁר צְדָקָה זַי לְדוֹר עֲבָדָיו וְלִיְּהָרָאָל צְמוֹ :
(שם, ח, ס)

בְּשִׁבְעַת יָמִים בַּחֲמָשָׁה צָלָר יוֹם לְחֲדֵשׁ בַּחֲגָה...
(יהוקאל מה, כה)

נִימְצָאוּ פְּטוּבָה בְּתוּרָה אֲשֶׁר צְנָה זַי בְּנֵיד-מֶשֶׁה אֲשֶׁר יִשְׁבּוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בַּפְּכוֹת בַּחֲגָה
בְּחֲקָשׁ הַשְּׁבִיצִי : — — נִזְשָׁוּ-חֲגָה שְׁכַזְתַּיְם — — (נהמיה ח, יד, יח)

— בַּחֲגָה הוּא הַחֲדֵשׁ הַשְּׁבִיצִי :
(דברי הימים ב, ח, ג)

— נִיעַשׁ שַׁיְמָה אֶת-הַחֲגָה בְּצָתָה הַמִּיאָה שְׁקָעָת יָמִים — — וְהַחֲגָה שְׁכַזְתַּיְם :
(שם ז, ח, ט)

ראיה

— שְׁלַשׁ פְּצָמִים בְּשִׁבְעַת יָמִים לְכַל-זְכוּרָה אֶל פָּנֵי הַאֲלֹהִין זַי :
(שמות כב, יז)

— שְׁלַשׁ פְּצָמִים בְּשִׁנָּה יְרָאָה קָל-זְכוּרָה אֶת-פָּנֵי הַאֲלֹהִין זַי אַלְקִיךְ יִשְׂרָאֵל : קַי-
אוֹרְיִישׁ גּוֹיִם כְּפָרִיךְ וּהַרְמָקָטִי אֶת-גְּדָלָה וְלֹא-חִמְדָה אִישׁ אֶת-אָרָצָךְ בְּעַלְתָּךְ
גְּדָרָוֹת אֶת-פָּנֵי יְיָ אַלְקִיךְ שְׁלַשׁ פְּצָמִים בְּשִׁנָּה : (10) (שם יז, כבכדו)

9) אֶבְרָבְּנָאָל : וְתַגְּ הַסּוּכּוֹת הַוְּא שְׁבָעַת יָמִים מִפְנֵי שְׁבָעַת הַמִּינִים שְׁנַחֲתָה בָּהֶם
אַרְצֵי יִשְׂרָאֵל .

10) מִדְרָשׁ : אִירְמָנָחָס : מְעֻשָּׂה בְּשִׁנִּי אַחִים עַשְׁרִים שָׁהִו באַשְׁקָלוֹן, וְהַיּוּ לְהֵם שְׁכַנִּים
רַעִים מְאוּמּוֹת הָעוֹלָם, וְהַזּוּ אָמְרוּן (וְהַיּוּ אָמְרוּם) : אִימְתִּי אַילְוָן יְהוָדָאָן סְלִיקָן לְמִצְלָה
בִּירוּשָׁלָם וְאַלְיָן מִקְפָּחָן דִּי בְּבִיתָהוֹן וּמִחְרָבָן לְהָנוֹן (אִימְתִּי יַעֲלוּ הַיְהוּדָהָם הַלְלוּ לְתַחְפָּלָל
בִּירוּשָׁלָם וְאַנוּ נְכָנסִים וְגּוֹלִים מִהְשְׁבָתָהִים וּמִתְּחִיבִים אַוּתָם), מְטָא זְמָנוֹן וּסְלִיקָן (הַגַּעַן הַזָּמָן
וּעַלְוָה האַחִים לִירוּשָׁלָם) זִימָן לְהַמְּקוֹשָׁד בְּרוּךְ מְלָאָכִים כְּדָמוֹתָם (שֶׁל גַּתְהִיטָם) וְהַיּוּ נְכָנסִים
וּוַיָּצְאִים בְּתוֹךְ בְּתִיהם. מְן דָּאַיְן מִן יִרוּשָׁלָם. פְּלִגְנִין מִן מַה דָּאַיְתָהּ עַמְּהָן לְכָל מְגִירָהָוֹן (כְּשַׁבָּאוּ
הַאַחִים מִירוּשָׁלָם חִילָקָו לְכָל שְׁכָנָהָם מִמָּה שְׁהַבְּיאוּ מִירוּשָׁלָם). אִמְרָוּ לוֹן : אָן הוַיְתָוֹן ? אִמְרָוּ
לְהֵם הַשְּׁכָנִים הַיְּכִין הַיִּתְּמָם ? אִמְרָוּ להֵם : — בִּירוּשָׁלָם. — אִימְתִּי סְלִיקָתָו ? (אִימְתִּי עַלְתָּם ?)
בַּיּוֹם פָּלָן (בַּיּוֹם פְּלוֹנִי). וְאִימְתִּי אַיְתָהּוֹן ? (אִימְתִּי בְּאתָם ?) — בַּיּוֹם פָּלָן. אִמְרָוּ : בְּרִיךְ אֱלֹהָהָו
דִּי-יְהוָדָאָן דָּלָא שְׁבָקָנָן וְלֹא שְׁבָקִיתָהָוָן. אִינְנוּ גַּבְרִיאָן סְבָרִין אִימְתִּי יְסָקָו אַילְוָן יְהוָדָאָן לְמִצְלָה
בִּירוּשָׁלָם דָּאַיְן עַלְיָן וּמִקְפָּחָן לְבִיתָהָוָן וּמִחְרָבָן לְהָנוֹן. וְשַׁלָּחָ אֱלֹהָהָו מְלָאָכִים כְּדָמוֹתָהָו
דָּהָה נְפָקִין וּפְלִילִין בְּגֹן בְּתִיהָוָן בְּגַן דָּאַתְּרָחִיזָו בְּיַהָּה. (אִמְרָוּ : בְּרוּךְ אֱלֹהָהִים, שְׁלָא עֲזָבָם
וְלֹא יְזַעַּבָּם. אַנְשִׁים אַלְהָה סְבָרוּ כִּי כָּאֵשָׂר הַיְהוּדִים יַעֲלוּ לְתַחְפָּלָל בִּירוּשָׁלָם יִכְנָסוּ הַמִּלְחָמָה
וְיִגְּזָלוּ וְיִחְרְבוּ אֹתָם. וְשַׁלָּחָ אֱלֹהָהִים מְלָאָכִים בְּドָמוֹתָם שָׁהִו יְוָצָאִים וּנְכָנסִים בְּבִתְהָמָה, כִּי
(שיר השירים רבָה ז, ג) סְבָטָהָוָן).

— שלוש פסחים בשנה יראה כל-זוכרך את-פנוי יי' אליהיך בעקבות אשר יקח בטע המזאות ובטע השבאות ובטע הפסכות ולא יראה את-פנוי יי' ריקם: 11) איש שפנקת ידו בברכת יי' אליהיך אשר נמנך: (דברים טו, סעוי)

— (בעמג הפסכות:) בבוא כל-ישראל לארות את-פנוי יי' אליהיך בעקבות אשר יקסר — — — (שם לא, יא)

חג האסיף

— (סג האסיף בזאת השנה 12) באסוף את-משיחך 13) מונחתה: 14) (שמות כב, טו)

— (סג האסיף תקופה שנה): (שם לד, כב)

— אין בתקופה פשרה יום לחידש השכיצ'י באספהם את-תבויות הארץ פתגו את-SEG-י' שבעת ימים — — — (ויקרא כג, לט)

11) ר' ש"י: אלא הבא פולות ראייה ושלמי חגיגת.
אבל בוגרנו: ואומר בסיבת מה שהוא הרגלים שלשה, לא פחות ולא יותר — ישראל קיבלו מהשם שלשה חסדים גדולים, והם: יציאת מצרים ומן תורה וירושת הארץ. וכן ציווה שיעלו לבתו שלוש פעמים בשנה — — — ובתגובה הסוכות להודות לפניו על הארץ ועל תבאותיה. החינוך, תנ"ב: וענין המזווה — שיעלה כל אדם עם כל בן וכור שיש לו יכולת לבדו ברגלו למקדש ויתראה לשם, ומחייב ראייה זו שיריב שם קרבן עוליה. וזה הקרבן נקרא פולת ראייה, ואין לקרבן זה שיעור או תור אחד או גול פוטר. שלוש מצות גצתו ישראל ברגל, חגיגת, ראייה, שמחה, וכל אחת משלש מצות אלו היו מביאין קרבן ונקראים: קרבן חגיגת, שלמי שמחה, עולת ראייה.

משרשי המזווה (להתיירות בבית המקדש ברגלים) למן יראו כל ישראל ויתנו אליהם בפועלות הקרבן המועור הלבבות, כי כולם מקטנים ועד גדולים הלק יי' וחחלתו, עם קוש וגבורה, גוצרי עדותם, סגולת כל העמים אשר תחת כל השמים לשמור חוקיו ולקיים דתו על כן יבואו שלוש פעמים בשנה בית השם. והוא בזמנים על דרך של, הנה לא לפעמים נבניטם ובאים בצל קורתו ובוחקתו סמכים לעד לעולם באחבותו וביראותו. זר לא יבא בתוכינו כי אנתנו לבנוו בני ביתו, עם המעשה הזה תתעורר דעתנו ונכנס בלבנו מורה ונקבע ברעינוינו אהבותו ונכחת לקבל חסדו וברכתו. — — —

12) ספורנו: שכבר נאספו כל תבאותיה.

13) ר' ש"י: שכיל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות, ובתגובה אוספים אותה אל הבית מפני הגשםים.

הchinech, שבד: לטפי שמי החג הם ימי שמחה בדולה לישראל, כי הוא עת אסיפה התבאות ופירוט האילן בבית, ואנו ישמהו בני אדם שמחה רביה, ומפני כן נקרא חג האסיף.

14) ר' שב"מ: שלוש رجالים תלויים כולם בפירוט הארץ — אביך, קציר ואסיף.

— חג הפלת מצרים ל' שבעת ימים בפרק 15) מעריך ומיקח: 16)
(דברים טו. יג).

מקרה קדש ושביתה מלאכה
— ביום הראשון (שבועת ימי החג) מקריא-קדש 17) כל-קניאכת אברעה לא
ממשו: (ויקרא כג, לה)
— ביום השמיני מקריא-קדש יהנה לכם — — צערת הוא כל-מלאת צערה
לא ממשו: (שם, שם, לו)
אך בתקופה אשר יום לחידש השבעה באספכם את-תבאות הארץ פתחו את-סגנין
שבעת ימים. ביום הראשון ש בחורן וביום השמיני ש בחורן: (ויקרא כג, לט)

שנות החג

בקופה אשר יום לחידש השבעה ה' ג ה' כ' פ' כ' שבועות ימים ל' י':
אך בתקופה אשר יום לחידש השבעה — — סחוגי את-ס' ג' ? ? 18) שבועות
? ימים — —
וՏג'ם אתו ס' ג' ל' י': שבעת ימים — — בחדש השבעה תחוגו אותו:
(שם שם, מא)
ובתקופה אשר יום — —. וՏג'ם ס' ג' ל' י': שבעת ימים:
(בדברר כת. יב)
ולפעמ' ק' ס' ג' — —
שבעת ימים פ' ח' ג' ל' י': א' ג' נ' י' — —
שליש פ' ג'ם ב' ש'נה י'ראה — — ו' ק' ג' ה' כ' כ' ש' — —
(שם שם, טז)

15) ר' ש"י: ביום האסיף שאותה מכנים לבית פירות הקין.

16)aben עזרא: על כן נקרא חג האסיף.

17) במה אתה מקדשו? במאכל ובמשתה ובכוסות נקיה (ספרא, אמרה, פ' יב).

18) תרגום: חנה קדם הי' (חג לפני הי').
ואעפ"י שלושתם (פסח, שביעות וסוכות) בשם חונים נקרו בכתב — מכל מקום מלת חג
הגהתו על המחול והריקוד שהוא בתה הסוכות והיתה שמחה יתרה של בית השובה (תוס'
יוסט ראש השנה פרק א' משנה ב'): עי הערתא 30.

ויקרלו אל-המלך שלמה כל-איש ישראל בnlrh האתנים בְּחִגָּה גַּו הַחֲרֵשׁ הַשְׁבִּיצִי
(מלכים א', ח., ב')

וניש שולמה בצת-היה אמת-ח'ג וכל ישראל צמו קהן גדול — —
(שם שם, טה)

השביצי בחתמזה צליר יום לחדר בְּחִגָּה בְּצִלְמָה שְׁבִּיצִת הַיּוֹם — —
(יחזקאל מה, כה)

וזלו מדי שנה בשנה — — ותוהג את-ח'ג הַסְּפּוֹת : (זכריה יד, טו)

ואם-משפטת מצרים לא-מציה — — אשר לא נפלו לתוג את-סבג הַסְּפּוֹת :
את פתיה משאות מצרים — — אשר לא נפלו לתוג את-סבג הַסְּפּוֹת :
(שם שם, יח'יט)

וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יי' בnid-משה אשר ישבו בני-ישראל בפסכות בְּחִגָּה
(נחמיה ח, יד)

וניש-ח'ג שבקת ימים — —
(שם שם, יט)

קרבן החג והעצרת
שבקת ימים פקריבו אלה לוי ביום השמיני מקרא-קדש היה לכם ותקרכפתם
אלה לוי — — — (ויקרא כב, לו)

או' בחתמזה צליר יום — — — פתוהו — —
(שם שם, לט)

ובחתמזה צליר יום לחדר השביצי מקרא-קדש יהה לכם כל-מלاكت
עליה לא תמושו, וטולתם טג לין שבקת ימים : ותקרכפתם עליה אלה רית ניחומ
ליין, פרים בני-בקר של ש'ה ש'ר, אילים שנימ, בבלים בני-ש'ה ארבקה
צליר, תפימים זקייו : ומתקחם סחת בבלולה בשמן, שלשה צלירגים לפער האחד
לשולחה צליר פרים, שני צלירגים לאיל הקדר ?שני קאייט, וצדרון צדרון
לקבש קדר, ?ארבקה צליר בקשים : ושביר-צזים אקד שפאת. פקבד עלה נקפקיד
סנחתה ונסקה :

וביום השני פרים בני-בקר ש'ג'ם ש' ר' 20). אילם שנימ. בקשים

(19) ר' ש"י : שלמי חגיגה ; ר' בא"ע : והטעם על הזבחים.

(20) גמרא : מספר הפרים פוחת והולך באחד ליום ואילו מספר הכבשים ותאילים אינו משתנה. בשבועת ימי החג קרביהם שבעים פרים. אמר רב כי אלעזר : הגי שבעים פרים כנגד מי ?
 כנגד שבעים אומות. (רש"י : כנגד שבעים אומות לכבוד עליהם, שרדו גשמיים בכל העולם, לפי
שנדונים בחג על המים).

בנוי-שנה ארוכה צהר תמים: ומתחם ונכסיהם לפרקם (2) לאילם ולקבשים (22) במספרם במשפט; ושליר-צווים אחד שפתה. מלבד עלת הפמיד ומונחתה ונכסיהם:

וביום העליishi פרים ע' פ' י - ע' ר', אילים שניים. קבשים בני-שנה ארוכה צהר תמים: ומתחם ונכסיהם לפרקם לאילם ולקבשים במספרם במשפט: ושליר-צווים אחד שפתה. מלבד עלת הפמיד ומונחתה ונכסה:

וביום הרביעי פרים ע' ר' ה, אילים שניים. קבשים בני-שנה ארוכה צהר תמים: ומתחם ונכסיהם לפרקם לאילם ולקבשים במספרם במשפט: ושליר-צווים אחד שפתה. מלבד עלת הפמיד ומונחתה ונכסה:

וביום חמישי פרים ת' ש' ה, אילים שניים. קבשים בני-שנה ארוכה צהר תמים: ומתחם ונכסיהם לפרקם לאילם ולקבשים במספרם במשפט: ושליר-צפתה אחד, מלבד עלת הפמיד ומונחתה ונכסה:

וביום הששי פרים שמנה, אילים שניים. קבשים בני-שנה ארוכה צהר תמים: ומתחם ונכסיהם לפרקם לאילם ולקבשים במספרם במשפט: ושליר-צפתה אחד, מלבד עלת הפמיד מנחתה ונכסיך.

וביום השבעה פרים ש' ב' ה, אילים שניים. קבשים בני-שנה ארוכה צהר תמים: ומתחם ונכסיהם לפרקם לאילם ולקבשים במספרם במשפט: ושליר-צפתה אחד, מלבד עלת הפמיד מנחתה ונכסה: (23)

(2) ר' ש"י: פרי התג שבעים הם כנגד שבעים אמות עובי כוכבים שמחמיטים והולכים, ובמי המקודש היו מגינין עליהם מן היסורים. אברבנאל: ומה שנראה לי ברומי הקרבנות האלה, הוא בדרך תורה ובדרך עינוי הדרכ הראשון, התורני, אפשר לדורשו כפי חז"ל שאמרו, שהשבעים פרים היו רמו לשבעים — שהיו ישראל מקריבין אותם כדי שיתקימו בעולם אותם האותות. — והדרך השני המדי עוניו הוא: לעכזר האדם ימי חייו ועוניו בהם, כדי שיתן אל לבו מה יהיה סוף ימי חייו — וכמו שאמר: "ימי שנוחנו בהם שבעים שנה" (תהלים ז, י). וכגדלים היו שבעים פרים בתה זהה הכלול שבעת הימים, שנם הם רמו לעשויות ימיו, וכמו שנקרה חוג האטיף שמורה על אסיפת האדם אל עמו.

(22) ר' ש"י: כנגד ישראל שנקרו (ירמיה ג, יז) שה פורה, והמ קבועים ומণינים תשעים ושמונה לכלהות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה.

(23) ידו שלמי: דרי עקיבא אמר נisor המים דבר תורה: (נאמר) בשני: וגס כי אם, בששי: וגס כי יה, בשביעי: כמשפט מים יoid מים — מים — אמר מעתה לנisor המים בתה, שיתברכו לפניו המים (ראש השנה פרק א' וזה ב').

במרא: ומפני מה אמרה תורה: נסכו לפני מים בתה? מפני שהחג זמן גשמי שנה, אמר הקביה נסכו לפני מים בתה, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה (ראש השנה טו).

ב' יום השמיני עצמה תקופה לכם כל-מלך את עבורה לא מחשו: והקנוקטם עלה אלה ריש ניחום לני פר ס' ס' 24). איל א' חד. 25) קבושים בני-שנה שבקה תפחים: 26) מעתיקת ונספיהם לפרט לאיל ובקשים במשפטם במשפט: ופעיר טפתה א' חד. מלבד עלה תפסיד ומגנאה ונספה: אלה מחשו לני במוועדיםם, בלבד מנדריםם גורלםיכם קעלטיכם ולמנוחתיכם ולנטפיכם ולשלמייכם: (במדבר כט. יבלט)

ד' מינאים

— ולקחום لكم ביום קראשון פרי עץ קדר, בפתח מקרים נגען עץ-קלת
ונרבי-עמל — — — (27)

(24) גمرا: ספר ייחדי למה? כנגד אומה יחידה, مثل למלךبشر ודם שאמר לעבדיו לעשו לי סעודת גודלה; ליום אחרון אמר לאותו עשה לי סעודת קטנה, כדי שאינה ממן.

(סוכה בת: וע' מדרש תנומא פנחס סז)

(25) ר' ש"י: אלו כנגד ישראל (שפט) חכמים: שולם עם אחד בארץ התעכבו לי מעת עוד. ולשון חיבת הוא זה הבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם: קsha עלי פרידתכם. עכבו עוד יום אחת.

(26) כל יום פוחת בפר אחד, ואילו שמיini עצרת איינו המשך ליום השבעיע, וכך אין מביא בו שהוא פר אחד, איל אחד (ולא שניים) שבעה כבשים (ולא ארבעה עשר).

(27) תרגום: ותשבון לכון ביום קדמאת פרי אילנא את דרגינו וללבין והדין וערבען דנתל — — —.

ר' מ' ב': והוגראה לי בארכעת מינים שלבולב, שהם שמחה בצתתם מן המדבר, אשר היה לא מקום זרע ותאגנה ונגן ורmono, ומם אין לשתו" (במדבר כ. ה), אל מקום האילאות נוטני הפרי והנהרות. ולקח לזכרון זה הגנה שבפירות, והטוב שרירות, והיפה שבעליהם, והטוב שבעשימים גם כן — רצוני לומר: «ערבי נחל». ואלה הארכעת מינים הם אשר קיבלו שלשת הדברים האלה: האחד מהם — רוב מציאותם בארץ ישראל בעת ההיא, והיה כל אדם יכול למצבם; והענין השני — טוב מראם ורעונותם, וייש מהם טובים בריחסם, אתרוג והדס, אבל לוולב וערבה אין להם רית', לא טוב ולא רע; והענין השלישי — עמור על לחותם ורעונותם בשבעת ימים. מה שאי אפשר זה באפרוסקים וברימונים ובאספרג' ובאגס וכיוצא בהם (ሞין ג, מג) ה' ח' י' נ' ר' פ': מרשטי המצווה (נסילת לולב) כבר כתבתי לך בפי כמה פעמים במא שקדם, שהאדם נפעל כפי פעולתו שיעשה תמיד, ועינויו וכל עשותו נחותות אחורי פועל ידיו, אם טוב ואם רע, ועל כן כי רצתה המקומ לזכות את עמו ישראל אשר בחור, הרבה להם מצחות להיות נפשם מתפעלת בהם לטובה המיד כל היום. ומכלל המצחות שציוו להתפשט מחשבתו בעבורתו בטהריה היא מצות התפלין, להיותם מונחים כנגד איברי האדם הידועים בו למשכן השכל, והם: הלב והמוח, ומתוך פועלו וה תמיד, יותר כל מחשבתו לטוב, ויזכרו וייזהר תמיד כל היום לכזין כל מעשיו בירוש ובצדק.

וכמו כן הלוב עם שלשת מינויו, מזה השורש היא, לפי שמי התג הם ימי שמחה גודלה לישראל, כי הוא עת אסיפת התבאות ופירוח האילן בביתו, ואו ישמחו בני אדם שמחה רבבה, ומפני כן נקרא חג האסיפה. וציווה האל לפומו, לעשותו לפחות לפגיו חג באותו העת, לזכותם, להיות

שמחת החג

— וְזַמְפָחָת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שְׁבֻעָת יְמִים : (28) (ויקרא כב, ט)

— סג הַפְּסִילָה לְךָ שְׁבֻעָת יְמִים קָאָסָף מִגְּרָנָה וּפִיקָּרָה : וְאַתָּה בְּתַשְׁעַת אֲשֶׁר וּבְנֶה וּבְנֶה וּבְנֶה וּבְנֶה נָאָסָף וְהַלְויִם וְהַגָּר וְהַיּוֹתָם וְהַלְקָנָה אֲשֶׁר בְּשָׂרִיךְ : (29)

עיקר השמחה לשמו. ובஹות השמחה מושכת החומר הרובה ומשכחת ממנו יראת אליהם בעת ההיא, ציינו השם לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותונו, כי כל שמחה לבנו לשמו ולכבודו. והיה מרוצנו להיות המוכchio מן המשמחה, כמו שעת עת שמחה, כי צדק כל אמריו פיו, וידוע מצד הטבע, כי ארבעה המינים כולם משומי לב רואיהם.

וזוד יש בארבעה מינים אלו עניין אחר, שהם ודומים לאברים היקרים שבאים, שהארוג דומה לבן, שהוא משכן השכל, לרמז שיעבדו בוראו בשכלו, והולוב דומה לשדרה, שהוא העיר שבאים, לרמז שיישיר כל גוף לעבודתו, ברוך הוא ; וההדים דומה לעיניהם, לרמז שלא יתרור אחורי עיניו ביום שמחת לבו ; והערבה דומה לשפטיהם, שבהן יגמור האדם כל מעשה בדיבורו, לרמזו שישים רון בספיו וכוכין בדרכיו וירא מהשם אף בעת השמחה. וטעם שאינו נודע במדינה אלא يوم אחד, לפי שידוע כי עיקר השמחה ביום ראשון הוא.

(28) ר' ב"ט : אמנים סוכות, אשר הכהנה בו — השsoon והshmaha, הוא שבעת ימים, כדי שיתפרנס העניין :

אף על פי שכל המעודות מצויה בהן, בחג הסוכות — היה במקודש יום שמחה יתרה, שנאמר "ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" — השמחה שישמה אדם בעשיית המזווה ובאהבת האל שצווה בהן, עבדה גודלה היא, וכן המונע עצמו משמחה זו ראוי להיפרע ממנה — ואין הגדרה והכבוד אלא לשמותו למני ה'. (רמב"ם הלכות לולב, פ"ח, י"ב-טו)

shmaha החג היא אחת מתרי"ג מצוות (ספר המצוות לרמב"ם מ"ע נד : סמג עשין ורכיש ; החנוך תנ"א : תפ"ח).

ה ח' ג' ו' תנ"א : מוששי המזווה לפי שהאדם נכון על עניין שדריך טبعו לשם לפרקתי, כמו שהוא צריך אל המזון על כל פנים ועל המנוחה ועל השינה, ורצה האל לזכותנו אנחנו עמו ובאן מרעיתו וציוינו לעשות השמחה לשמו, למען נזכה לפניו בכל משפינוי. והנה קבוע לנו זמנים בשנה למועדים לזכור בהם הנשים והטבות אשר גמלנו, ואו בעיטים ההם ציוינו לככל החומר בדבר השמחה הדריכה אליו וימצא לנו תרופה גדולה בהיות שבעת השמחות לשם ולזכרו, כי המתחשה הזאת תהיה לנו גדר לבן גזא מדרך היושר יותר מדי — — .

ונוהגת המזווה זו לעניין הקרבן אבל לא לעניין הבתים בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות. ועובר על זה ואינו משמח עצמו ובני ביתו והעניים ובני ביתם כי כלתו לשם מזווה הרגל —

בישראל זה, ועל הדרך הות יאמרו וכורונם לברכה : יהיו כל מעשיך לשם שם. (ספר החנוך תנ"א)

(29) פס' י' כת' א : כתיב ושמחת בחגך אתה ובנך ובחך — אמר הקב"ה : ארבעה בני בתים יש לך : בנך, בתך, עבדך ואמתך, ונגידם יש לי גם כן ארבעה : הלוי, הגר, היתום והאלמנה, אם תשמח את שלילך עם שלך מושב ואם לאו תבטול שמחה.

(פסיקתא, חדתא; ועי' רשי")

שבעת ימים פהוג לין אלקייך בפקוד אשר-יקסר יי' כי זכרך יי' אֶלְקִיּוֹ קָרֵל
חביבתך ובכל מעשה ידריך וקית אך שפט : (30)
(דברים טז, יג-יט)

(30) תרגום יונתן בן עוזיאל: וחידון בחירות חביבון בשאותה וחלולא.
ההלו והשמחה שמונה הימים כיצד? מלמד שחייב אדם בהל ובשמחה ובכבוד يوم טוב
האחרון של חג כשאר כל ימות החג, מנא הגי מייל (ר' ש' י': דשミニ חייב בשמחה) דתנו רבנן:
«והיית אך שמח» לרבות ליל יום טוב האחרון (שמני עזרת; ר' ש' י': לשמחה שלפנוי כוללו
עם שבעת הימים).

ר' ש' י': לפה פשוטו אין זה צווי אלא לשון הבטחה;
ר' אב' ע': מצווה לשם בחג הסוכות. ו'יא' כי יברך לעתיד, ותהייה לעולם שמח;
אבר בוגאל: ואמר «והיית אך שמח». רוזה לומר: שנגה בחג הפסח וב חג השבעות,
בכואך לרגל, היה לבך נודד על התבאות שהוא בשדה, אבל עתה שכבר אספת אותם וברך לך
אליהיך בכל תבואהך ובכל מעשה ידיך — תהיה אך שמח, מבלתמי מחשבה אחרת כלל.
זהו צורך אמרו שבעת ימים תחוג לה, אליהיך במקומ אשר יבחר. כי לא ישנה כמו
שעשה בפסח, שאחרי היום הראשון נאמר: «ופiyת בבוקר והלכת לאולין» (דברים טז, ז). כי
הנה היה זה, לפה שהיה לבו טרוד או בעניין תבאותיו, וגיב' לזאת הסיבה עצמה היה תג
השבועות יום אחד. כדי שלא יתעכב אדם בירושלים, וילך לפחות תבאותיו. אמן עתה, באסףך
מנגרן ומיקבר, ראוי שתחשב בירושלים כל שבעת הימים, ושלא תהיה לך סורה בלבך כלל
וככל, אבל תהיה אך שמח מבלי מחשבה.
וככל כך במאמר והיית אך שמח, להבטיחו שם ישם ויגיל בחג הסוכות — יהיה שמח
וסובבל כל השנה. ואם תחצצ בראשית השנה, בעזבון תאכלנה; כי כן טבע המזיאות, השמה
בחלקו, ששון ושמחה ישיג, והנהנת בלי סיבה ייאנק דום כל הימים.

ספורנו: תהיה שמח בלבד ובשמחתו לא יתרוב עזבון;
יל' קוט שמעוני: אתה מוצא שלוש שמחות כתיב בתג: «ושמחת בחגך». «והיית אך
שמח», «ושמחת לפני ה' אלואיכם שבעת ימים». אבל בפסח אין אתה מוצא שכותבו בו אפילו
שמחה אחת. למה? אתה מוצא שבסח'h התבואה נידונית, ואין אדם יודע אם עושה השנה
تبואה אם אינו עוזה. לפיכך אין כתוב שם שמחה. דבר אחר: בשליל שמוון בו המצריים.
וכן אתה מוצא כל שבעת ימי החג אנו קורין בהם את ההلال, אבל בסח'h אין קורין את
הلال אלא ביום טוב הראשון ולילו. למה? משום «בגפל אויבך אל תשמח ובכשלו אליגיל
לבך» (משל' כד, י).

וכן אתה מוצא, שאין כתוב בעצרת אלא שמחה אחת, כתיב: «ועשית חג שבעות לה» אליהיך
ושמחת אתה ובכתרך. (דברים טז, י). ולמה כתוב בה שמחה אחת? מפני שהtabואה נסכת
בפנים. ומה טעם אין כתוב שם שתי שמחות? לפי שפירות האילן נידונית. אבל בראש השנה
אין כתיב שם אפילו שמחה אחת, שהגפות נידונות ומכבש אדם את נפשו יותר ממונו. אבל
בחג (הסוכות) לפי שנטלנו הנפשות דימים (פסטור) ביום הכהפורים כמו שנאמר: «כי ביום
רזה יכפר עליכם» (ויקרא טז, ל) ועוד, שהtabואה ופירות האילן בפנים — לפיכך כתוב
שלש שמחות...
(אמור נב.)

ניששו כל-הקהל הפלחים פון-האַבָּי ספנות נישבו בפקות, כי לא-קסו מימי ישוע
בן-נון אין קני ישראל צד קיום קהוא, נתהי שקצתה גדויה מארך:
(נהמיה ח, יז)

ישיבה בסוכה (*)

— בסתת משבו (3) שצחת ימים: — כל-האַזְנָחָה (32) קיישראָל נישבו
בסחת: — לפען יידי לריטיכם, כי בסחות הוושטהי אַת-גִּנֵּי ישראָל בהואַזְנָי
אוֹתָם מאָרֶץ מצנִים, אֲנִי זַי אליעיכם:
(ויקרא כב, טברן)

תנויא רבת הי: מצינו באגדה ולמה נכתב המשחה בתග שבאות ובחג הסוכות ולא
בפסח? לפי שבו טבעו מצרים בים; ולפיכך נכתבו ב' שמחות (ושמחת... והיית אך שם) —
אתה לעצמו ואחת לתה המזות (ס"י נז):
שאגות אריה: מזות שמחה שנצטינו ברgel אינה פרטת אלא שמחה כללית, שמצויב
לשמות ביום טוב בכל מיני שמחה שהיכולה בידי לשותה, ולא דמי לשאר מזות שוחין בכל
אדם, העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, אבל שמחה זו כל אדם מהוויה לשמות כמי יכולתו
ולפי רוב עשרו, וכן אונשי ברואי להם ונשים ברואי להן.
(ס"י סה)

*) הערכה למורה: לנושא זה הקדרנו את המאמר הבא, ועיבדנו אותו בזרות שיעור כדוגמה
לעיבוד הנושאים המבאים במאמר זה.

(31) גמרא: תנ"ו רבנן: "תשבו" כעין תזרוי, מכאן אמרו: כל שבעת הימים עשה
אדם סוכתו קבוע וביתו פראי.
(סוכה כח.)

(32) גמרא: חכמים אומרים: אף על פי שאמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב
הראשון בלולבו של חברו, אבל יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו, דכתיב (ויקרא כג, מ)
כל האורת בישראל ישבו בסכת מלמד שכן ישראל רואום לישב בסוכה אחת.

(סוכה כו):
כלו יקר: נקט דוקא איזריך, שהוא לשון תושב, לפי שבזמן אסיפות התבואה אין
השוה כל אחד רוצה לילך מן השוה לתוכה ביתו לישב בו ישבה של קבוע, ומחשה התורה
אוליל על ידי ישיבת קבוע ירום לבבו — על כן נאמר כל האיזריך. הרוצה להיות כתושב
בועלם הזה ולא כגר — אילו ציווה הי' לצאת מזירת קבוע לדירות עראי, כדי שיכיר בפתחות
ערכו, שאינו בעולם הזה כי אם גר ולא תושב, כמוידיר בי דרי. ועל ידי זה לא יבשת בצל
קורתו כי אם בצל שדי יתולן. כמו שעשו ישראל בזמנים ממצרים, שלא ישבו ב בתים ספונים
וחשוביים, כי אם בהיקף שבעת עננים אשר כבוד הי' היה בתוכם. וזה בצל שדי ולא בצל
קורות בתיהם. וזה שנאמר: כי בסוכות הוושטהי את בני ישראל וגוו", כי אין לומר שמדובר בסוכות
הוושטהי — משמע שהקניה בעצמו ובכבודו הוושטהי בם בסוכות, ואין זה כי אם היקף
שבעה עננים אשר פרש הי' ענן למפרק עליהם — כי על כן בא בצל שדי יתברך.

וימצאו קחוב בתרזה אשר צנה יי' קיד-משה אשר י' ש' ב' בני-ישראל
בפסח ב חג תחנוך השכיצני:

ואשר נשבתו נזקנו קול קקל-זריקם ובירוקים לאמר: — אאו קהר
ונכאי עלי-זית נצץ-ען נצל בקס נעל מקרים נעל עץ אבט לאשת
סלה בכתוב: ניצאו העם ניבאו נעשן עם סכות איש צל-גגו ובחרוזים
ובטאות בית האלים ובחרוב שער הרים ובחרוב ספר אפרים: נישן כל-הקהל
תשבים מן-השכיצני ספות נ' ש' ב' בפסות. כי לא-ען מימי ישוע בן-נון בן
בני ישראל עד היום ההוא (33) נתהי שפחה גודלה מאד: (נמהה ח. יד-ו)

חג לדורות

— וסוגם אתו טג לין שבז' ז' ימים בשנה חקת עולם לדרכיו (34 ס' מ)
בחורש השכיצני תחגו אהורה... (ויקרא כב, מא)

מקום החגיגה

— שבעת ימים פוג'ין אל-היך במקום אשר ר' קסר ??...
(דברים טו, טו)

— שלוש פזחים בשנה יראה כל-זורך את-פני יי' אל-היך במקום אשר
? קסר בוג' מצות ובסג' משכעות וב חג' הפסות — (שם שם, טו)

— ניגע תחנוך השכיצני ובני ישראל קדרים ניאספו העם כאיש אחד אל-ירושם
(עורא ג, א)

(33) וייעשו בני הגלוה וכרי ותהי שמחה (נה' ח' טז) אפשר בא דוד ולא עשה סוכות עד שבא עורה? — אלא מקיש ביהם עורה לבאים בימי יהושע — ואידך: דבעי רחמי על יצר דעבונה רודה ובטלון ואגון זכותא עלייהו כי סוכה. (עדין לב ז)

(34) אברבנאל: וכבר ידעת שלחן הוה בא שני מחות, שהם הסוכה והלולב, ושאנן שhot בטעמיהן. כי מחות הסוכה היא לזכרון העבר. כמו שתכתב, כי בסוכות הושתתי וכי זה לולב הוא מפני ההוּה בכל שנה לחת שבת וההדרה אליו על אספה התבאות, שבזמן ההוּה נאספות מן השדרה. ולפי שהיה עניין הסוכות בראשונה, נקרא חג הסוכות ולא נקרא חג הלולב. — לפה שלא יאמרו ישראל שבஹות חוצה לארץ לא יחוּג אותם שבעת ימים, כיון שאין להם שמה לא ארץ ולא אספה תבראותיהם, הנה להטייר והספק היה אמר עוד: וחגוטם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה חות עולם, רוצה לומר על כל מני תחגנו ימים לדורות, בין הארץ בין בחויל. ולא יהיה או הטמן באספה התבאות כי אם שבעת השבעי תחגנו אותו. ונתן הסיבה למה גם בגנות יהוגו באמרו: סוכות תשבו וכו', «למען ידעו דורתייכם וכו'» רוצה לומר: שתי סיבות היו בחג הוה, ואף שאחת מהן תפסק והיא אספה התבאות, הנה נשarra הסיבה השנייה והיא לזכרון הסוכות אשר ישבו בהם ישראל באתם הארץ מצרים.

- נימקאו כתוב בתורה — — . נאסר נשפיעו וינזביו קול ב-כ-ל-ץ-ר' י-ה-ם
וב-יר-דו ש-ל-ם לאמר צ-או ק-רָר ו-ק-ב-יא-ו — — . נ-ז-ש-ו ל-ק-ם ס-פ-ו-ת א-י-ש
ע-ל - ג-ז-ו ו-ק-ס-א-רו-מ-י-ק-ם — — . (נחמה ח, ירושה)

ה קהלה

— נימכו משה אוקם ר' אמר : מ-ק-ץ ש-ב-ע ש-נ-ים ק-מ-ע-ד ש-נ-ת ה-ש-מ-ה-ה ק-מ-ג
ה-ס-פ-ו-ת : ק-ב-ו-א כ-ל-י-ש-ר-א-ל ל-ר-א-ו-ת א-ת-ה-פ-נ-י נ-י א-ל-ץ-ך ב-ק-ו-ם א-ש-ר י-כ-ס-ר . פ-ק-ר-א
א-ת-ה-ת-ו-ר-ה ה-ז-את (35) נ-ג-ד כ-ל-י-ש-ר-א-ל ב-א-נו-נ-י-ה-ם : ה-ק-ה-ל א-ת-ה-צ-ם ק-א-ש-י-ם ו-מ-ש-י-ם
ו-מ-ש-י-ם ו-ג-רָך א-ש-ר ב-ש-ק-רָך . ?מ-ז-ו י-ש-ק-ע-י (36) ו-ל-מ-פ-ן י-ק-פ-ד-י (37) ו-ג-רָא א-ת-י-י
א-ל-ה-יכ-ם . ו-ש-מ-רו ל-ע-ש-ו-ת א-ת-כ-ל-ד-ב-ר-י ה-ת-ו-ר-ה ה-ז-את : ו-ג-נ-י-ה-ם א-ש-ר ל-א-י-ק-ע-י
(38) י-ש-ק-ע-י ו-ל-ק-דו (39) ל-י-ר-א-ה א-ת-י-י א-ל-ה-יכ-ם כ-ל ה-י-ם א-ש-ר א-ת-ם ס-י-ם צ-ל-
ה-א-ר-מ-ה . א-ש-ר א-ת-ם ל-כ-ר-י-ם א-ת-ה-ר-י-ר-ו-ן ש-מ-ה ל-ר-ש-ת-ה : (דברים לא, ייב)

קריאה בתורה (בחקthal)

ק-ב-ו-א כ-ל-י-ש-ר-א-ל ל-ר-א-ו-ת — — — ת-ק-ר-א א-ת-ה-ת-ו-ר-ה ה-ז-את נ-ג-ד כ-ל-י-ש-ר-א-ל
ב-א-נו-נ-י-ה-ם : (שם שם, יא)

(בסתוכות) — נ-י-ק-ר-א ק-פ-ר-ר ת-ו-ת-ה ק-א-ל-ה-ים י-ו-ם ב-י-ו-ם פ-ן-ה-י-ו-ם ק-ר-א-ש-ו-ן צ-ד ה-י-ו-ם
ל-א-פ-ר-ו-ן , נ-י-ש-ו-ת-ג ש-ב-ע-ת י-מ-ים ו-ב-י-ו-ם ה-ש-מ-י-נ-י צ-א-ר-ת פ-מ-ש-פ-ט : (נחמה ח, יח)

ה גו-ו-י-ים י-ח-ג-ו ח-ג ה-ס-כ-ו-ת ב-י-רו-ש-ל-י-ם

— ו-ה-י-ה כ-ל-ה-ג-ו-ך (40) מ-כ-ל-ה-ג-ו-ים ה-ה-ק-א-י-ם ע-ל-י-רו-ש-ל-ם . ו-צ-ל-ו מ-ב-י- ש-נ-ת
ב-ש-ת-ה ל-ה-ש-מ-ה-ו-ת ל-מ-ל-ך נ-י צ-ב-א-ו-ת ו-ל-ה-ג א-ת-ט-ג ה-ס-פ-ו-ת : ו-ה-י-ה א-ש-ר ל-א-י-צ-ל-ה
פ-א-ת h-ש-מ-ה-ו-ת כ-א-ר-ץ א-ל-י-רו-ש-ׂ-ם ל-ה-ש-מ-ה-ו-ת ל-פ-ל-ך נ-י צ-ב-א-ו-ת ו-ל-א א-ל-י-ק-י-ה-ם י-ה-ה
ה-ג-ש-ם : ו-א-מ-מ-ש-מ-ה-מ-צ-נ-י-ם ל-א-מ-פ-ל-ה ו-ל-א ב-א-ה (41) ו-ל-א ע-ל-י-ק-י-ם ת-ה-י-ה פ-מ-ג-פ-ה

(35) ר' ש"י : המלך היה קורא מתחילה אלה הדברים (בדאיთא במסכת סוטה מא). על בימה
של עז היו פושין בעורה.

(36) ס-פ-ו-ר-ג-ו : י-ב-ג-ו ח-כ-מ-י ה-ע-ט.

(37) ס-פ-ו-ר-ג-ו : ו-ל-מ-פ-ן ي-ל-מ-ד-ו מ-ה-ם ה-ב-ל-ת-י م-ב-נ-י-ם.

(38) ס-פ-ו-ר-ג-ו : ש-ל-א ה-י-ו י-ד-ו-ים ל-ש-א-ו-ל b-ה-י-ו-ת-ם ט-ף.

(39) ר' מ-ב"ן : ה-ם ה-ט-ף , כ-י י-ש-מ-ו י-ש-א-ל-ו ו-ה-ב-ו-ת י-רו-ג-י-ל-ו ו-י-ח-נ-כ-ו א-ו-ת-ם , כ-י א-י-ן ה-ט-ף
ה-ו-ה י-ו-נ-ק-י ש-ד-ים א-ב-ל ה-ם ק-ס-י ה-ש-נ-י ה-ק-ר-ו-ב-ים ל-ה-ת-ח-נ-ה , ו-ו-ה ט-פ-ם ו-ל-מ-ד-ו ל-י-ר-א-ה — ב-ع-ת-ה.

(40) ה-א-ו-פ-י ה-כ-ל-ל א-ג-ו-ש-י ש-ל ח-ג ה-ס-כ-ו-ת — ש-ר-י-ד-י ה-ע-מ-ים י-כ-ר-ו ב-מ-ל-כ-ו-ת ש-ו-ן .

(41) ר' א-ב"ע : ב-ע-ב-ו ש-ל י-ר-ד ש-מ ג-ש-ם ל-עו-ל-ו-ם , י-ב-ו ע-ל-י-ה-ם פ-רו-ע-נו-י-ו-ת .

ר' ש"ר ה-י-ר-ש , ח-ו-ר-ב : ע-ל-ם ב-ן י-ש-ר-א-ל ! ב-ו-א א-ל ה-ס-ו-כה ג-ט ב-ת-ו-ר א-ז-ר-ת ה-א-נו-ש-ו-ת .

אשר יגַע יי' את-הנזינים אשר לא יצלו לְהֹג אֶת-תְּבֵג הַסּוּכּוֹת : זאת תְּהִיה שְׁפָאַת מְגַנִּים וְשְׁאַת קְלִינְגִּים. אשר לא יצלו לְהֹג אֶת-תְּבֵג הַסּוּכּוֹת : (ונראה יד, סודיט)

(שמיני) עצרת

- **ביום השמיני** — — — **עצרת היא** — — — (42) (ויקרא כג, לו)
ביום השמיני אוצרת 44 פתקה זכם — — (במדבר כט, לה)

„והיה באחרית הימים“, בן יחנן לנו נביאינו וחכינו ז“ל, כאשר האגוזות תעלת אבר, במלדה לרעת מדברי יימה וקורות הדורות את ההכרה הנאמנה כי „תבל“ אשר ירמו לעשوت לישך את חי העולם רך על „קניין ורכוש עולם“ מ בעדי ה‘ — או גם האגוזות תבוא אל הסוכה, אל סוכות השלום הכללי — או אגדות אחים תשקר את האגוזות — כאשר יבואו לחוסות תחת ממשלת אל אחד — האגוזות תתרומם תפנה אל על, והוא יקבל אותה ה‘ תחת סוכת שלומו, אשר יפרושו או על כל משפחות האדמה, והאל היחיד והמיוחד יהיה או לכל כלל האגוזות — „ה‘ אחד ושם אחד“. (מתוך חורב)

(42) ר ש “י : עזרתי אתכם אצל, ככל, שזמין את בניו לסייעתיכם וכך ימים, כיוון שהגיעה זמנן לפטר אמר בני בבקשה מכם עכבר עמי עוד يوم אחד קשה עלי פרידתכם. (עיי לעיל העורות 24-25).

פל ביבוס : העברים געזרים מכל עבודה ביום השמיני (קדמוניות היהודים ספר ג, פ”י, סעיף 4) :

- ר ש ב “ט : עזרת מניעת מלאכה.
 ר א ב “ע : שייההبطل מכל עסקי העולם.
 (43) בili י החיבור סימן לרגל בפני עצמו. — ר ש “י : על ימות החג כתיב בהו: ובוים השינוי, ובימים השלישיי אבל בשמיני כתיב: „ביום השמיני — חלקו מהן... (סוכה מו).
 (44) תרבות יוגתן : ביום תימגאה נניסין תחווון בחדוון מטילכוון ובתיכוון (בימים השמיני תכנוו בשמהה מטוכווןם לבתיכם).
 ר ש “י : עצורים בעשיית מלאכה (ספר); דיא עזרת — עצרו מלצת (מירושלים) מלמד שטוען לינה (סוכות מו). ומדרשו באגדה: לפי כל ימות הרוגל הקריבו כנגד שביעים אמותו ובאיין לכלת אמר להם המקום בבקשתם מכם עשו לי סעודת קטנה כדי שאגהנה מכם. (עיי סוכה נח):

ילקוט שמעוני, פנה טס : להלן הוא אומר (דברים טז), „עזרת לה‘ אלהין“ וכאן עצרת תהיה „לכם“ — אמר ר' חנינא בר אדא : בפסח אני ווועל בפניכם את הרוחות ואת הנשימים בשליל שתיזוקקו למלاكتה השדה, אבל בחג (הסוכות) אתם גועלים מלפני, ואני פוחת לכם את האוצרות, שביהם הרוחות ושביהם הגשימים.

החינוך, רפ”ה : ואם תשאל: שמיני עזרת, שיש בו שמחה גדולה לישראל — למה לא היה ניטל בו (הילוב)? התשובה: כי יום שמיני עזרת כלו לשם, וכמו שאמרו זקרים לרבה: משל מלך שעשה סעודת וכו’ — ולבסוף אמר עכבר עמי יום אחד קשה עלי פרידתכם. ולפיכך נקרא עצרת, ואם כן אין צורך וכברון אחר — — .

— נִצְשָׁוְתָג שְׁבַעַת יְמִים וּבַיּוֹם הַשְׁמִינִי אַצְרָת פֶּמֶשֶׁפֶט : 45) (נחמה ח, יח)
נִצְשָׁו שְׁלָמָה אַתְּ-הַתָּג — — — שְׁבַעַת יְמִים — — — נִצְשָׁו בַּיּוֹם הַשְׁמִינִי
עֲצָרָת — — — וְהַתָּג שְׁבַעַת יְמִים : (דביהיב ג, ח'ט)

45) ר ש"י : בשבעי כתיב "במספרם כמשפטם", משמע כמשפט כל קרבנות שאר הימים,
ובקרבנות שמיני כתיב : "במספרם כמשפט" — עשאן משפט חילוק לעצמו.
(סוכה מז. ד"ה רב אשר אמר)
שמיני עצרת חילוק משלפנו (חג סוכות) בסוכה ובולב ובניתו הימים (ולר יהודה בשנים י-
טרט לניטוך הימים שהייתה גם בעצרת).

(למי סוכה מז.)

גם ר'א : "תנן חילק לשבעה וגם לשמנה (קהלת) ר' יהושע אומר : שבעה אלו שבעה ימי
הפסח, שמנה אלו שמנה ימי החג".
(יעירובין מ:)

גם ר'א : שמיני רגל בפני עצמו הוא לעניין פז"ר קש"ב — פ' פ'יס בפני עצמו ;
זמן בפני עצמו ; רגל בפני עצמו ; קרבן בפני עצמו ; Shirah בפני עצמו ; ברכה בפני
עצמו. (תוספות פ"א; סוכה מה).
פ' פ'יס ; הטלת גורל מי ממשמרות הכהנים יזכה להקריב קרבן היום (מה שלא עשו
בשאר ימי החג) :

וזמן — מברכים ברכות שהחינו :

רגל — שאין יושבין בסוכה (רש"י : סוכה, שם) שאין שם חג הסוכות עלייו (רש"י ראש
השנה ד : ד"ה פז"ר קש"ב) ובברכת המזון ותפילה מוכיר שמיני עצרת ולא סוכות (מוסיפות שם) ;
קרבן — פר אחד איל אחד ושבעה כבשים ושביר חטא אחד. ואינו תלוי בהמשך קרבן
הפרים שבחג שפוחתין והולכים (רש"י : שאינו סדר פרי החג,adam כן היו בו ששה פרים —
סוכה שם).

שיר — שיר של יום, לא מסדר שירי החג אלא שיר לעצמו — "למנצח על השמיינית"
(מסכת סופרים פ' יט) :

ברכה — לפ" ר ש"י (ר'יה שם) : מברכין היו את המלך, זכר לחונכת הבית, שנאמר :
"ב'יום השמיינית שלח את העם ויברכו את המלך" (מל"א ח, סו) ולר ש"י במסכת סוכה שם :
ברכה לעצמו : יום השמיינית ; ורב נבו תם : (סוכה מז, א) ווהי הזורת שמיני עצרת בברכת
המזון וברכבות התפילה והקידוש (אחרים כללו זאת ברגל).

ח'ים חמיאל (ירושלים) / היישיבה בסוכה

א

חג הסוכות "מרובה מצוות"¹⁾. וכיון שהכל מתעסקים בהכנות לעשות את הסוכה כדת וכדין, ומתנאים לפניו השם בסוכה נאה ובלולב נאה²⁾ — באים לידי שמחה, ורואים בסוכה "מצווה קלה"³⁾; מAMILא מתחבב החג על לבם של קטנים וגדולים ויוצאים לשבת בסוכה וuousים סוכתם קבוע וביתם ארעי. «יכיד? היו לו כלים נאים מעלה לsuccה, מצעות נאות מעלה לsuccה. אוכל ושותה ומטייל בסוכה ומשנן בסוכה»⁴⁾ — נמצא כלו חי בתוך המצוות. הצדיק ר' שמחה בונם ז"ל מפשיסחה היה אומר: «אין לך חבילה מצוות succה, שכן אדם נכנס לתוך המצוות בכל אבריו ומלבשו ואפילו בנעליו ומגפינו».

על מצות היישיבה בסוכה אנו קוראים בתורה: «בסכת תשבו שבעת ימים — כל האורח בישראל ישבו בסכת: למען ידעו דרכיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני ה'"⁵⁾. בתורה הודגשו כמה פרטים:

א. מצות היישיבה היא שבעת ימים;

ב. האזרח בישראל חייב לשבת בסוכה;

ג. כל האורח;

ד. טעם היישיבה:

לזכור שה' הוшиб את בני ישראל בסוכות;

כשהוציא אותם מארץ מצרים.

פירושים שונים ניתנו לפסוק זה, כדי ליישב כמה קשיים המתעוררים בהסברת המצוות של ישיבה בסוכה.

א. (שאלת כללית) על מה זה ציווה לנו יתררך לחוג את הסוכות?

הרב משה אלשיך⁶⁾ המעריך שאלה זו ממשיך לבררها: —

הערה למורה:

ונושא זה הוזכר במאמר הקודם "חג הסוכות במקרא". ומפה את חטיבתו בחרנו בו כדי לביררו להסבירו וללמודו בשיטה מיוחדת. המאמר מחולק לשני חלקים. החלק הראשון מכיל הרצאה כללית על הנושא; פירוט הבויות המתעוררות תוך כדי עיון בדברי התורה על מצות היישיבה בסוכה וניחוח הדעות השונות של הפרשניטים והדרשנים. אחרי העיון בנושא זה יוכל דמותה לעבד ולהבין נושאים אחרים. — מבין אלה שהוזכרו במאמר הקודם — ללימוד, לעיון, להעמקה ולהרחיבת הידענות.

(1) יומא ב: רשיי: בסוכה ולולב וערבה וגיסוך המים.

(2) עיי שבת קלג:

(3) עיי ג.

(4) סוכה כח:

(5) ויקרא כג. מג—מד. (5) תורה משה, אמרו.

“כִּי הַנֶּה חָג הַפְּסָח הִיה עַל גָּאוֹתֵנוּ מִמְצָרִים, וְגַם יוֹם חָג הַשְׁבּוּעָה עַל מִתְן הַוָּרָה, אֲךָ חָג הַסּוֹכָות אַיִלָּן דָּבָר נָעֵשָׂה לְנוּ בָּזְמַן הַהוּא, שְׁלִילָיו יְחֻגּוּ וַיְגַנְּעוּ אִישׁ אִישׁ מִקְרָב בִּיתוּ לְעָלוֹת כָּולָם לְגַגּוֹת, לְשִׁבַּת שְׁבַעַת יְמִים בְּסֻכּוֹת, וְאַם אָמְרָנוּ, שְׁהָוָא עַל אֲשֶׁר הַקִּיפְנוּ, יְתַבְּרֵךְ, עֲנֵנִי כְּבוֹד, כְּפִשְׁת הַכְּתוּב לְמַעַן יַרְדוּ דּוֹרוֹתִיכֶם וּכֵי וְעַשָּׂה גַּם כֵּן זָכֵר לִמְן וּלְבָאָרָה שֶׁל מְרִים, כִּי שְׁלַשְׁת הַדָּבָרִים הֵyo גְּדוּלִים וּטּוֹבִים וְלֹמַה יִגְרַע נָס הַנְּعֵשָׂה עַל יְדֵי מְרִים מִהְנֵּשָׂה עַל יְדֵי אָהָרָן? ”).

ב. למה חוגגים את חג הסוכות בתקופת תשרי דוקא?

ג. מדוע תלה הכתוב מצות סוכה ביציאת מצרים?

ד. הרי יציאת מצרים הייתה בניסן?

ה. מדוע נקבע החג לשבעה ימים?

ו. מדוע בא שמיני עצרת אחריו סוכות?

ז. על מה זה נצטווינו לבנות את ימי החג בסוכות? ”)

תוך עיון במקורות המובאים להלן, ימצאו הלומדים תשוכות לשבעה השאלות. עם זה ינסו לעמוד על הגישות המיווחדות שגילו חכמי ישראל בדורות שונים, להסבירו סיבות החג, טעמו ומטרתו.

כל ההסברות מקורן אחד: הן באו לפרש את דעת התורה, כוונתה ונימוקיה בזיקה לאג, מג—מד. אבל המפרשים נבדלו זה מזה בהדגשת הפרטים ובהערכות המאורע, לפי הגישה הפרשנית המיווחדת לכל אחד מהם.

לפי הפסיקתא יושבים בסוכה כדי להזכיר חוב להקב"ה על הניסים שעשה לבני ישראל במדבר והוא עתיד לעשותם לעתיד לבוא. היישיבה בסוכה היא אפוא זכר לבנים.

היישיבה בסוכה גם באה לכפר ולבטל את הדין שנחתם ביו"כ ומשום לכך מקומו של החג בתשרי.

פילון האלכסנדרוני תולה את הסיבה לקביעת החג בתופעות הטיבע — חמשה עשר לחודש הוא מעין יום ארוך מלא אוור שאין החושך מבידיל בין שעות היום והלילה. חן זה מתאים גם לרווחו של האדם שהשתחרר ממדאות ליבולו.

ארבעה נימוקים מונחים פילון ליישיבה בסוכה: 1) ט בעי — לאחר גמר העבודה החקלאית אין עוד האכר ציריך להיות שרווי תחת כיפת השמיים, וימצא מרגוע בביתו מזמן רב⁽⁶⁾; 2) היסטוריה לאומי — להזכיר שבותינו הרבו לנדוד במדבר וישבו באוהלים; 3) היסטוריה כל-אנושי — זהה חובה אנושית לזכור את ימי הרעה בימי הפטובה, זכרה זו מביאה את האדם לידי שמחה גדולה⁽⁷⁾.

6) כי ענני הכבود הם בזכותו של אהרן הכהן, עי' ראש השנה ב.

7) שאלה זו קרובה לשאלת א', והיא באה לברר את פרטיה היישיבה בסוכה בכל ימי החג.

8) הסוכה נמשכת כבית גם ביפורשו של פלביוס — ניגוד גמור להשכה זו מובע בדבריו ר' יצחק ערامة, להלן.

9) דעתה זו מובאת גם עי' הרמב"ם מהדgesה דקה אחרת, ראה להלן.

4) תועלתי חינוכי — זכירת הרעה בימי הטובה מעוררת את האדם ליראת שמים ולחסידות.

יוסף פלויוס נתן נימוק היסטורי טبعי — הסוכות הוקמו כדי לחת מחסה מפני הקור ומנהג אבותינו בידינו.

פרשני המקרא הקלסיים — ר' שב"מ, ר' רב"ע ור' רב"ן — מפרשים את כוונת התורה כל אחד לפי דרכו. ר' שב"מ מתקרב בפירושו לדעתו של פילון — חג הסוכות וחוגגים ביום שביתת מלא טוב, או יש לומר שבנין-ישראל היו במדבר بلا יישוב ונחלה. מתוך זה יכירו בהשגת ה' שהוא המעניק טובו לעולם.

דעת ר' רב"ע קרובה לדעתו של פילון; הנימוק הוא ואציגו נאלי-היסטוריה-טبيعي — היישיבה בסוכה היא זכר ליציאת מצרים; אחריו שערכו את ים-סוף ישבו בני ישראל בסוכות מימות תשרי כדי להגן מפני הקור, וכן חוגגים את החג בתשרי. ר' רב"ן מזכיר את הדעה הרצינואלית-היסטטורית-טבעית, אך הוא גוטה לשיטה שהסוכות הן ענני הכבוד שהגנו על בני ישראל והישיבה בסוכה היא זכר »הנס הקיים שנעשו להם כל ימי עמידתם במדבר בתקילת ימות הגשמיים«.

ברות זו מפרש גם ספר »חthinוך« את עניין הישיבה בסוכה.

ר' רב"ם קרוב בפירושו לזה של פילון. מי החג הם בזמנם שהאבל ימצא מרגווע מעסקיו ההכרחיים. אך הוא מוסיף נימוק רצינואלי-אקטואלי, שהעונה מתאימה ליישיבה בסוכה מבחינת התנאים האקלימיים השוררים בה. הוא מביא את הנימוק שהוכיר פילון: לזכור ימי הרעה בימי הטובה, אלא שהוא מוסיף נימה לאומית לנימוק ההיסטורי — »לזכור שכך היה ענייןנו בתחילת תקילה«. מי החוגים פסח וסוכות ניתנו כדי להשכית בהם מאורעות ראשונים שאירעו לעמנו בימי התהווות. פסח מנציח את זכר אותן מצרים וסוכות מנציח את זכר אותן מצריות המדריך לדורות. ר' רב"ם מדגיש את מצות השמחה בסוכות, וכן ניתנת שמיini עצרת »להשלים בו מן המשחות« בכתים מרוחקים.

ר' אלעזר מג'מייזה (בעל הרוקח) מכניס יסוד חדש בפרשנות בהסבירו הזוכר ליציאת מצרים. תקופת יציאת מצרים נשמה עד שנכבשה הארץ והישיבה בסוכות הייתה ביוםיהם ששמו מצור על ערי המלכים. הזכירה היא אפוא על זה שהארץ ניתנה לנו אחרי היציאה ממצרים לאחר המצור והכיבוש.

ב

תשובות

רשאלות א. ב. ג. ג

למען ידעו דרתיכם — פשטו בדברי האמורים במסכת סוכה, סוכה ממש (עי' סוכה יא): זהה טumo של דבר »חג הסוכות תעשה לך באספסך מגןך ומיקברך«; באספסך את תבאות הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותיריש וייצהר, למן תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה بلا יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הودאה למי שנתן לכם נחלה ובתיים מלאים

כל טוב, ולא תאמרו בלבבכם כוּחַי ועִצָּם יְדֵי עֲשָׂה לִי את החיל הזה ולכון יוצאים מכתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות לוכרזן שלא היה להם נחלה בדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את-tag הסוכות בזאת אסיפת גורן ויקב, ובתלי רום לבבם על בתיהם מלאים כל טוב, פן יאמרו רשב"ם (ויקרא כג, מג) ידנו עשה לנו את החיל הזה.

לשאלות א. ב. ג.

הנה מרגלא בפי רבותינו ז"ל (בתנחותא פ' בחקוטי), כי מאו בראש הוא יתברך את העולם היה מתואה להיות לו דירה בתחוםים — והוא מתק לשונם באמרם: נתואוה שתהייה לו דירה בתחוםים, ולא אמרו "באארץ", כי על בני אדם שוכני ארץ אשר בתחוםים המת, כיונו, שבשבילם נברא העולם, שלא ברצונו מלאכי אלהים, האומרים "מה אנוש כי תוצרנו" (תהלים, י, ה). נמצא, כי בני האדם על-ידי קיום התורה ומצוותה מקימים העולם.

על כן אמר אלהים: הנה על אשר קיבלתם טובת יציאת מצרים. ראוי שתחוגו את-tag המצאות על הנוגע לכם, וגם אני עמכם, כי גם הם לי שבתון למעלה, כאמור במוועדים. וכן חג השבעות עיקר העניין היה לישראאל שהשיגו מה שלא השיגו שום אומה ולשון, וגם הוא יתברך חוגג עמם, כי אליו יתברך הוא שבת ומקרא קודש. אך-tag הסוכות אמר אלהים: זהה זה עיקרו נוגע אליו, כי הלא אחר שהחצאייתם ממצרים ונתתי לכם את התורה ודילתי שורה עמכם בארץ, כמו שנאמר: "ויריד ה' על הר סיני" (שמות, יט, כ), קילקלתם הכל בעגל והיה העון נכון למועד רגל, והיה כבודו יתברך מתחל תלילה בין לפני מלacci השרת למעלה. כי יאמר: הלא אמרנו לך: מה אנוש כי תוצרנו והביטה וראה על מה שוא בראת כל בני-אדם; ובין מהמצרים, כאמור משה: "למה יאמרו מצרים וכו'" (שם לב, יב) — על כן בשובם אל ה' ונרצה לפני יתברך ויתן להם תורתו בלחוחות שניים ונתקן דבר כבודו וציהו לעשות משכן להשרות שכינתו בתוכו ולקיים העולם כאמור ז"ל (בשםות רבה ובתנחותא פ' תרומה), שלא נתבפס ונתקיים העולם עד הוקם המשכן, כי אז היו לעולם שלש רגלים — גמלות הסדרים ותורה ועבדה, ואו הוסרה חרפת מלאכי השרת האומרים לפני יתברך. כי טוב היה שנברא העולם השפל על חטא ישראל שהיו גורמים איבוד. על כן בזמן שנתקן כל זה Rao לחוג חג גדול על כבוד אלהי עולם ה' — כי על כן ייאת עשות שמחה רבה מאד. הנה היה תיקון הדבר למחמת יום-הכיפורים. ועל כן סמוך ליום ההוא ציה לנו יתברך לחוג את-tag הסוכות שהוא חג ה'.

הרבי משה אלשיך (שם)

לשאלות ב.

אמר ר' אלעוז בר מרום: למה אנו עושים סוכה אחר יום הכהפורים? לומר לך שכן את מוצא בראש השנה יושב הקב"ה בדין על בא"י עולם וביום הכהפורים הוא חותם את הדין, שמא יצא דין של ישראל לגלות. ועל ידי כן עושים סוכה

וגולים ממבתיים לסתוכה, והקב"ה מעלה עליהם כאילו גלו לבל, שנאמר (Micah 4: 1): "כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ובאת עד בבל, שם תנצליך, שם יגאלך ה' מך אויביך".

גם ראשיתו של חג זה חלה בחמשה עשר לחודש... כדי שלא רק ביום אלא גם בלילה יתמלא העולם אותה האורה הנדרה, שושאפ הטבע, לפי שהחמה והלבנה מותירות באותו היום חליפות בזוהר שאינו פום, ביל' שהחושך יהא מבדיל בינהו.

וכך נראה, שגם חג האסיף הריהו, כאמור, גמר שכול מתמיד ומוצק וסיום כל חגיג השנה, לאחר שהאדם כבר סיגל לו את תבאות השדה ושוב אין מקום בלבו לחדרה ודאגה לתוצאות הקציר, אם תהיה טובה או רעה; שכן דאגות האкар לא יסרו ממנה עד שיאסוף את פרי אדמותיו, לפי שהוא צפוי לכל מני סכנות בין יدي אדם ובין בידי חיות.

פילון האלכסנדרוני (*על החוקים* ס"ב, סעיף 204—215). והיותו בוה הפרק — הנה בירה תורה טיבתו: *באסף את מעשיך מן השדה* (שם) כג', טז) רצוני לומר: עת המנוחה והפנאי מן העסקים ההכרחיים... עוד שישיבת הסוכה בעת היא אפשר לטבלה, אין חום גדול ולא מטר מצער.

רמב"ם (מורה נבוכים ג, מג) ידוע כי בחודש הזה בראשיתו נברא העולם, ובמציאותו נצטוו לעשות סוכה, ויש בבניין הסוכה רמז זוכרו שנוי העולמות, העולם הזה והעולם הבא. ואעפ"י שיצאנו בחודש ניסן לא ציינו לעשות סוכה באותו הזמן, לפי שהוא ימות הקץ ודרכן כל אדם לעשות סוכה לצל, ולא תהיה ניכרת עשייתנו בהם מהם במצוות הבורא יתרחק, ולכן ציווה אותנו שנעשה בחודש השביעי שהוא זמן הגשמים, ודרכן כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתה — ואנחנו יוצאים מן הבית לשיבת הסוכה, בוה ייראה לכל שמצוות המלך היא עלינו לעשותה.

ר' יעקב בן הראי (טור או"ח, תרכ"ה) למה אנחנו עושים סוכות בתשרי, כיון שהוא נגד היקף ענני כבוד, היה ראוי לעשותו בניסן, כי בניסן היה תחילת היקף העננים? — אבל נראה לפי שנטללו העננים בשעשו את העגל ולא חזרו עד שהתחילה לעשות את המשכן, והנה משה ירד ביום היכפורים ומחרחת יה"כ "ויקhal משה" וזכה על מלאכת המשכן. וזה היה ביה"א בתשרי. וככתוב "וְהִעֲמָדֶה בְּבּוֹקֵר בְּבּוֹקֵר" עוד שני ימים, הרי יג בתשרי, ביה"ד בתשרי נטלו כל חכם לב ממשה את הוחב במנין ומשקל, ובט"ו התחילה לעשות, והוא חזרו ענני כבוד — אך אלו עושים סוכות בט"ו בתשרי.

לשאלות ב, ג, ג.

בחמשה עשר יום לחודש הזה (השביעי), כשההעונה נוטה מעתה לתקופת החורף, מצווה משה להקים סוכות לכל משפה, למען היוזר והישמר מפני קרירות

תקופת השנה (כדי למצא בהן מחטה מפני הקור) — — — אלה הן המצוות שנמסרו מאבותינו וועל העברים לשמר אותן כשם מקימים את הסוכות. יוסף פלביאוס ("קדמוניות היהודים" ספר שלישי, פרק י, סעיף 4).

לשאלות ב. ג.
שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות. ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה; וכך מנהג כל המחנות, והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים. ואם ישאל שואל: למה בתשרי זאת המזוהה יש להшиб, כי ענן ה' היה על המחנה יומם המשמש לא יכם, ומימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור. אכן עוזרא (ויקרא כג, מג)

لשאלות ב. ג. ד. ז.
אמנם המידות הם — שהייתה האדם זוכר ימי הרעה בימי הטובה, בעבר שירבה להודות לשם ושילמד מدت ענווה ושלות, יצא מון הבטים לשכון בסוכות, כמו שיעשו השריים בצער, שכוני המדברות, לזכור שכן היה ענייננו בתחלת "כִּי בְּסֻכֹּת הַשְׁבָתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כג, מג).

רמב"ם (שם)

لשאלות ב. ג.
"כִּי בְּسֻכֹּת הַשְׁבָתִי" — ענני כבוד לשון רשי והוא הנכוון בעיני על דרך הפשת. כי ציווה שידעו הדורות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה עמם להפליא שכון אותם בענני כבודו בסוכה וכו'. ומפני שכבר פריש שענן ה' עליהם ימים ועמור האש בלילה, אמר סתם "כִּי בְּסֻכֹּת הַשְׁבָתִי" שעשית להם ענני כבוד סוכות להגן עליהם.

והנה ציווה בתחלת ימות החמה וזכרן יציאת מצרים בחודשו ובמועדו, וציווה בזכורן הנס הקדים, שנעשה להם כל ימי עמידתם במדבר בתחלת ימות הגשמיים. ועל דעת האומר סוכות ממש עשו להם, החלו לעשותן בתחלת החורף מפני הקור כמנג המחנות, ולמן צוה בהן בזמן זה. וזה זכרון שידעו ויזכרו שהיו במדבר, לא באו בבית ועיר מושב לא מצאו ארבעים שנה והשם היה עמם לא חסרו דבר. רמב"ן (ויקרא כג, מג)

لשאלות ב. (ז).
אחר שקבע מרות בפרקם העוברים בחידוש העולם וביכלתו המוחלטת ובתורה מן השמים וביום הדין ובכפירה, — ספק זה הפרק לקבוע לנו את חג הסוכות בחמשת עשר יום לחודש השבעי הזה, שהוא זמן תחילת ימי הגשם והקור, אשר ציווה אותנו, שנצא מבית קבוע, אשר אנחנו יושבים בו כל השנה, לשבת בסוכה, שהיא דירת ערαι, ותחת אויר השמים, הפך מה שעושים אז כל העולם, כי אם ננספים או מן השדות או מהחצרות אל בתים ספונים בארכן.

כלומר: צאו מאייצטגניות שלכם, אשר אתם חושבים להסתופף בבתים טובים אשר בניהם, ובוואו חסנו בצליל, כדי שיהא קבוע בכלכם אימוט מה שהנהנו מהשחרור העולמי, כי באמת יושב בסתר עליון ובעל שדי הוה חיים בטוחים. חיים שמחים, חיים מאושרים, חיים מופנים מרוב העמל והטרדה, אשר תחת עול העניינים הומניים. ר' יצחק עראמה (עקדת יצחק, ויקרא שער ס"ה)

לשאלות ג, ד, ז.

ושני המועדים האלה — רצוני לומר סוכות ופסח — מלמדים דעתות ומידות; אמנים הדעת בפסח — הוכרת אותות מצרים והתמדת לדורות; אמנים הדעת בסוכות — להתميد זכר אותות המדבר לדורות. וmb"ם (שם)

לשאלת ג.

משרשי המזווה מה שיפורש בכתיב, למען נזכיר הנסים הגדולים שעשה האל ברוך הוא לאבותינו במדבר בצתרים, שיטיכם בענני כבוד (עי' סוכה יא): שלא יזק להם המשמש ביום וקרתليل. (ס' התינוק רפ"י) וחווו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, בsharp על האומות. וכל זמן שלא כבשו וחלקו קורא יציאת מצרים — למען ידעו דורותיכם שהקב"ה הוציאם מצרים וכשצרו על הערים של המלכים, ישבו בסוכות עד שכבושים.

ר' אליעזר מגורייה (רוחם הל' סוכה)

1. ולפי שהייה הזכرون לדורות הבאים בלכת עם כבד, אנשים ונשים וטף, במדבר ההוא, אשר אין בטבע אדם לחיות בו, ומפני זה קבעה תורה זו של עשיית הסוכה זכרון לאוין סוכות שעשו להם במדבר.

2. ועל כן אמרה בכאן: «בסוכות תשבו שבעת ימים למען ידעו דורותיכם וכו'». ובא בזה המאמר לרבותינו ז"ל: «סוכות ממש עשו להם»⁹, כדי שיתגלת ויתפרעם מתווך מצוה זו גודל מעלה ישראל במדבר.

רבנו בחיי ברבי אשר (שם)

תלה הכתוב מצות סוכה ביציאת מצרים, וכן הרבה מצות, לפי שהוא דבר שריאנו בעינינו ובאזורנו שמענו, ואין אדם יכול להכחישנו¹⁰.

ר' יעקב בן הרא"ש (שם)

לשאלת ה.

ואמנים סוכות אשר הכוונה בו השzon והשמהה הוא שבעת ימים, מפנוי שיתפרעם העניין».

רmb"ם (שם)

9) עי מכלתא בא פרשה ד; סוכה יא;

10) השווה כווריא א, כה.

ל שאלת זו.

שミニ עצרת (הויספה התורה) לשם סיום לא לחג זה (סוכות) בלבד, אלא כנראה לכל חגי השנה, שכן הוא האחרון בשנה וגמר החתימה.

אבל צאתנו מהסוכות למועד שני — רצוני לומר: שミニ עצרת — הוא להשלים בו מן השמחות, מה שאי אפשר לעשותו בסוכות, אלא בתמים הרחבים ובכינויים. רמב"ם (שם)

ישאלת זו.

כתב: "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים" (דברים טז, יג) — למה ישראל עושים סוכה? — לננים שעשה להם הקב"ה בשעה שיצאו מצרים, שהיו ענני כבוד מקיפים אותם ומוסכמים עליהם, שנאמר: "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" (ויקרא כג, מג) — אמר להם הקב"ה לישראל: בני, היו אתם עושים את הסוכות ודרים בתוכן שבעת ימים, כדי שתהיו נזקרים הנסים שעשיתם לכם במדבר. ואף על פי שאתם עושים את הסוכה — אין אתם גומלים אלא פורעים ל. י. שנאמר: "כי בסוכות הושבתי וכו". ועוד אמרתי לכם: תקחו לולב ותגונעו לפני, ואף על פי שאתם עושים כן — אין אתם גומלים לי אלא פורעים לי, למה? — שבשעה שהוצאתם אתכם מצרים עשית את החרדים לנענע מפניכם, שנאמר: "החרדים רקדו כלאים" (תהלים קיד, ד). ואף לעתיד לבוא אני עושה לכם כן. הדא הוא כתיב (ישעיה נה, יב): "החרדים והגביעות יפיצו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימתו כף". פסיקתא — בוכר (שם)

1. מרגוע מן העמל

ואת ימי החג علينا לבנות בסוכות, אפשר משום שאין לנו צורך להיות שרוויים עוד תחת כיפת השמים, מאחר שאין מתעסקים בעבודת אדמה... לאחר שהפרות נבצרו, בוא והיכנס גם אתה הביתה ומצא לך בדירתך הבתויה מרגוע מן העמל שעמלת בעבודת השדה⁽¹¹⁾.

2. זכר לישיבה באוהלים

אולם אפשר הדבר (הישיבה בסוכה) להזכירנו את הנודדים הארכויים, שנדרו אבותינו במרחבי המדבר ושנים הרבה היו דרים שם באוהלים בכל מקום חניתה.

3. לזכורימי הרעה בימי הטובה

אלא שחייב אדם לזכור בעשרו את העוני, בימי תפארתו את שלמותו, בגדלותו את מצבו כשהיה אדם פשוט, בימי שלום — את סכנות המלחמה, על פני היבשה — את סערות הים, ובעיר — את המדבר; לפי שאין לך דבר, שיש בו כדי לשמחנו יותר מזכרונוימי הרעה בימי צובה מרובה ביותר.

(11) בניגוד לדעה שהסוכה היא דירת עראי ובאה להזכיר ימי הרעה — מפרש כאן פילון כסמן להרגשת רוחה.

4. הישיבה בסוכה מחייבת למשושים טובים ואולם חוץ מפעולות השמחה אתה מוצא כאן גם תועלות מרובה לגבי החינוך למשושים טובים; שכן מי שם לנגד עיניו גם את הטוב גם את הרע, מי שמלט מן השני ומטעג על הראשון, ודאי יתמלא רחשי תודה ושאיפות על חסידות משומש שייא מפחד מפני תמורה הגורל. ולפיכך יהא מודה לאלהים בשירדים ובדברים על הטובה שנפלת בחלוקתו, ויתפלל אליו עמוק לב להטות לו את הסוד. כדי למנוע מ מגנו את הרעה בימים הבאים.

פיילון (שם)

ויש מפרשים, כשהצדו על ארץ האמוריה של סיחון וועוג ועל כרכים שבארץ בנען, או ישבו ישראל בסוכות, כמו שכותב «הארון וישראל ויוהה יושבים בסוכות» — זהו «למען ידעו דורותיכם», שלא ישבו שמאבותינו אברהם יצחק ויעקב אנחנו יושבים בארץ, אלא ידעו שיצאו מצרים וצרו על הערים ונתרנס בידי ישראל. ומה שכותב בנחמייה: «כי לא עשו כן ימי הושע בז'נין» ולא אמר «ימי משה», לפyi שמשה לא כבש רק סיחון וועוג, אבל יהושע לכד וכבש כל הערים — — ר' אליעזר מגירמייה (שם)

הישיבה בסוכה מהנכת

והנה להיות זאת הכוונה (שיעברו מבתיהם לחסות בצל ה') המיזוחת בזה החג, באו הסינים והרשימים בו באופן שלא תוכל להעתלם. ראשונה בשם התג הוה גדרו חג הסוכות, אשר בו יעוזו האנשים כל ענייני הכלף — אשר לבספ — לבספ, ואשר לוחב — לוחב, טהורות ורוב תבאות וכל דבר שנקרו נכסים, וווצאים אל סוכה קטנה, אשר אין בה רק ארותה יום ביוומו, ועל הרוב מטה ושלוחן וככס מנורה — שהיא התעוררות נפלאה, שלא יתרעם האדם להרבות мало הבנים נימ. כי די בהכרחי בלבד ימי היותו בפרוזדור הזה, שהוא דירת עראי.

1. הסתפקות במעט

(שיעור הסוכה) שהיא שבעה טפחים באורך ושבעה ברוחב ועשרה בגובה, כי זה מה שיורה תחילתה על חיי הסיפוק וה贊. כלומר: צמצם עצמד בתווך ההכרחי ואל תבקש גדולות, כי אם תרגיל עצמד בכך, לא יחסר לך כלום, ואם מתיר לך היתרונות — לא יספיק לך כל — —

2. (א) יראת שמים

והענין השני (שהסוכה) צריכה להיות תחת השמים, ולא יהיה סכך אחר מבדיל, כלומר: הבט מה למעלה מנק — השמים ושמי השמים וכל צבאם, וראה מי בראש אלה, וקבל על מלכות שלימה, כמו שאמר: (אבות א) «ויהי מושא שמים עליכם».

(ב) התקabbrות לה' ותיקון המעשים

ואל יפסיק ביןך לבינו יתריך דבר בליעל מן הדעות הנפסדות והתאות המשולחות, כי זה מה שיתקן כל המעשים. כמו שאמר: (שם ב) «וכל מעשיך יהיו לשם שמים — — —»

3. בטחון בה'

והענין השלישי — שתהיה צלחה מרובה מחמתה, כי זה מה שיורה על שיהיה

עיקר היותו על החסיה והבטחון בצל סוכתו של הקב"ה בכל מעשו ועסקיו יותר ממה שיבטה בעצמו ולא בטוב מזלו — — — והוא מה שכותב בסוף העניין: «בסוכות תשבו שבעת ימים כל האורח» וכו'.elial, שענין החג הזה סוכות הוא שישבו בסוכות DIRAH כל אלו שבעת הימים, כדי שיקובל עליהם לעשות כן בכל ימי שני חייהם, ושעה עניין הזה הוא נאות אל האומה הזאת לקבלו יותר מכל זולתה. ולזאת אמר: «כל האורח בישראל ישבו בסוכות». כי מי שאיןו בישראל אין בו נחת רוח לקבל עליו על זה הפרישות מענייני זה העולם והיותו יושב ומטלונן בסתר כנפיו של הקב"ה ר' יצחק עראמה (שם) Bali ספק.

והסוכות שאומר הכתוב שהושיבו בהם, הם ענני כבודו שהקיפם בהם לבב יכם רב ומשם, ודוגמה לה צינו לעשות סוכות כדי שנזוכר נפלאותיו ונוראותיו. ר' יעקב בן הרא"ש (שם)

הרב ד"ר יחזקאל (אייזדור) אפשטיין (לונדון) / חג הסוכות מבחינה לאומיית ואוניברסלית

חג הסוכות ניכר מאו ותמיד בשתי בחינות: מחד גיסא, גודעה לו חשיבות לאומיות והיסטורית, ומאידך גיסא גודעה לו חשיבות אוניברסלית ומשיחית. מבחינותו הלאומית מסמל חג הסוכות את חג האסיף, וכולו הודיע לה על ברכות הטיב העונתית שהעניק לעמו. ביום המקדש הובעה הוריה זו בהנפת ארבעת המנינים — אדרוג, לולב, הדסים וערבים — כלפי ארבע רוחות השמיים, וככל依 מעלה ומטה, ונשיותם בתהילכה מסביב למזבח עדות לשלטונו הכליל-יכול של אל בורא-כל. אף חגיגת שמחת בית-השואבה, אשר בה נוטכו המים על המזבח בתפילה לגשמי הסתו המיעדים להתחיל בארץ-ישראל בעונה זו, קשורה קשרים לאומיים בחג הסוכות.

חג הסוכות הבנו בעיקרו חג של שמחה, שמחת עבודה ופריה, בהיותו מסמן את סיום של עונת האסיף: «ושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים» (ויקרא כג, מ). قولם כאחד חיבים בשמחה זו: «ושמחת בתಗיך אתך ובנה ובתך ועבדך ואמתך »⁽¹⁾. قولם עבדו גם יחד, ועתה, משנשאה עבודה פררי, قولם זכאים לשמה בפרי עמלם. ולא עוד, אף «הגר היהות והאלמנה» חיבים להשתתף בשמחה. אף שלא השתתפו בעבודה, הגם נוטלים חלק בשמחת הכלל. שכן כל عمل לטובה

הציבור, במובנו המקורי, אינו ניתן להצטמצם בתחוםים צרים. העבודה הנה תפקיד געלה שף החלש והדל וכאים להשתתף בו תחת מושלתו של ה'. רעיון זה, רעיון שיתפו של כלל הציבור, קובע את האופי המוסרי של שמחה-ה חג. מוטיב זה ניכר גם במצוות הרדיות דתית: «ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפות תמרים וענף עץ עבotta וערבי נחל — ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים» (ויקרא, כג, מ). ארבעה מינים אלה מסמלים במסורת היהודית סוגים שונים. אשר נצחון אהודותם בלבד ראוי באמת להגיגת שמחה בפני ה'. הברית המאגדת את בני-האדם השונים, בעלי האופי השונה, היא בלבד אפשרות שיתוף-עובדיה. וברית הגאותה בהישגיו החומריים. וסמל לעונתה הנה הסוכה הדלה והצעואה, בה נצטו בני-ישראל לדור שבשבוע ימי-ה חג.

מבחן היסטורי, נצטו בני-ישראל להקם את הסוכה כוכך לחסדי ה' בנדודיהם במדבר. «למען ידעו דורותיכם כי בסוכה הושתת את בני ישראל בהוציאי אתם מארץ מצרים»²⁾. אין זיקה החלטית בין הסוכה לחג האסיף. אולם היא נמצאה ראייה לעונה זו דוקא, משום שתנוגותה האסיפה עלולה למלא את לבם של האנשים גאות ובתחזון עצמי, וחותמו לאמור: «כחי וע滋ם ידי עשו לי את החיל הזה»³⁾. שמחות-ה חג נעשית בכך לשמחה דתית, המعروרת בכל גלוייה האופיינית של הדת — עובdot ה' ולימוד תורה. מעולם לא בונה שמחה זו להנאה חושנית. היהודי מצוה לשמה לפניה' כאות הודיה להסדיי החומריים. ולהביע את ראשיה הדריטו בצורה הנאותה, שהיא בלבד מסוגלת להביע את עמידתו לפני ה': «עשה משפט ואהבת חסד והצעע לךת עס-אליהך»⁴⁾.

שלושה רעיוןות אלה — שמחה, שיתוף-עובדיה ועונות — שהוצבו בהג, מבחינותו ההיסטורית והלאומית, הנם שלושת יסודותיו של החג מבחינות המשיחית והאנושית. עבעיטים בלבד יושג השלום האוניברסלי באחרית הימים. שמחות-ה חג שבה מצוים להשתתף אף הגר והדל, מעידה על סילוק ההפלות החברתיות, הנגרמות בגל המהסות. ומהוות את המכשול הקשה ביותר לשלם של אמת. ובכן מציגה שמחות-ה חג את הסמל ליסוד המוסרי של השלום האוניברסלי.

shitoph-עובדיה מאפשר לכל בני-האדם ליטול חלק בפרי-עלם, ובכן הוא מציג את היסוד החומי של השלום האוניברסלי.

וכך מובן חגי-הסוכות חג משיחי ואנושי. אף בתקופת המקדש הוקרכו בימי דרג קרבנות למען אומות-העולם בעדות לאחדות-התודעה המאגדת את עם ישראל עם האנושות כולה. הסוכה סימלה מאו ומתמיד את סוכת ה', הסוכנת על כל בני-

(2) ויקרא כב, מג :

(3) דברים ח, ייח :

(4) מיכה ו, ח :

תבל באחוותם למען יהיה בצל חסדו של אביהם שבשמים. רעיון זהו של החג ברעיגנותיו המשיחיים שROI בחזונו של הנביא זכריה על הגויים שייעלו לירושלים לחג את חג הסוכות⁵) — «ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד»⁶).

ימי המשיח עודם רוחקים, והאנושות עודנה חיבת להלך במשועלים נפתלים ורבי-מכשולים לפני שתזכה לראות את חומת-האש של עיר ה'. ואילו תפקדו של עב ישראל ברור וחrown: עליו לתרום לבנות את תרומותיו המיחודת למלאות ה'. עליו להושיפ ולטפח את גחלתו, את התורה, ואת כל ציוויליזציה, שבhem בלבד ימצא עוז ועצמה; בהם בלבד יוכל לקיים את תעוזתו לאנושות ולה'. ולפיכך מסתומים חוג הסוכות בשמיוני עצרת. חז"ל ראו בשמיוני עצרת חוג המועד על פי צו ה' לפינטו של ישראל בלבד; ובו, בכינוס זה, מקדישים בני-ישראל את עצם חדש לעבודת הא', אחריו הכרזתם על הסולידיירות שלהם עם כלל האנושות בטפסים השונים של חוג הסוכות, כאמור: «עשׂו לְיִסְעוֹד קָטָנָה»⁷), ולפיכך גם «שמחת תורה» קשורה שנייתן בו למען האנושות.

•

זהו לקחו הגدول של חג הסוכות, רקח שהוא רב-עדך במיחוד לגבי זמננו, בו מתפרקת הציביליזציה המודרנית לנוכחות עינינו ממש. מلمודים רבים רואין-נכוהה,بني אסכולות שונות ומגוונות, ציינו את סכנת ההתקפות והרס הצפואה לעולמנו-נחתת הרס היטודות הרותניות — נשמת האנושות. ואמנם, נקל לראות את הצביבי-זאתה המודרנית בדמות גופו בריא החסר נשמה ורות. שליטתו של האדם בסביבתו וכיבושו את הטבע, נתנו בידיו אמצעים רבים ללא-ספר — אשר כמותם לא ידע עד עתה — להשגת נזונותו הגשמיית ואשרו, אולם למרות הישגיו אלה, מלא לבו רגשות אכזבה ופסימות, המתגלים בו לעיתים באדיות ציניות ולעתים בחבלה יאוש. מדוע? משום שהוא, שצדע בדרך הקדמה החומרית, איבד את נשמתה. ומשאבדה נשמתה, נשתייר בו אך כוח החיזוני, בהמי, מיכני, והחייםשוב לא סיפקוונו. הוא החל רואה בזולתו יוצר שהוא קיים אך לשם מילוי תאותיו וצרבייו. הכוח השתולט על רגש-החוובת. העולם נהפק לדלק של מלח-זומכרכ, למקום של מאבק תמידי ונ贛ני, שבו מוחיק האדם בכל שתחפשו ידו. והגלל החור של מלחות — מלחות «חמות» ו«קרות» — סובב והולך. האדם המודרני דומה, כפי שציינה, למלה המטפס על תורנה של אנית טובעת. יתכן שיגיע אל רומו של התורן, אבל hon גורלה של האניה כולה נחרץ.

ניתות הנסיבות למחלה המקדירה את שמייה של האנושות בימינו אין בעל ערך עיוני גרידא, אלא בעל ערך מעשי רב, וביחaud משאנו באים להרהר בתרופת הדורות. הוגיידות בכל רחבי העולם עוסקים בתחום הסדר החברתי החדש,

(5) זכריה יד, טו;

(6) שם ס;

(7) סוכה נה;

שהשלתו תצדיק את נחלי הדם והדמעות שנשפכו. אולם כל תכנון לשיקום כגון זה לא יעצידנו קדימה, אלא אם כן יזכה האדם למצוא את נשמתו שאבדת, התקווה, שסדר-חברה דيمוקרטי, לפיו יושלט שווין של זכויות והודמנויות, הננו המפתח להצלת האנושות, אינה אלא תקוות-שוקoa. ההצלה תיקבע על-פי אופים של אלה שיבאו להשליט את סדר-החברה החדש. חברה חסורת-נפשה עלולה להפוך במהי אחד אורחות-צדק לאורחות-גיגנט, דימוקרטיה — לעיי חרבות.

עמנו נטול על עצמו מאז מתחמד להקים ציביליזציה, שאינה מיוחדת ביופיה החיצונית, אף אינה מפוארת בהישגים של מוסדות מדינתיים ובশיפורם של אמצעי ארגון טכני וצבאי, אלא מצוינות באופיה הרווחני והמוסרי ובאמץיה להקמת סדר חברתי המיסד על רצון ה' וצדתו. אם נבחון את תולדותיו של עם ישראל לכל תקופה תיה, בכל שינוייהן ותהפוכותיהן בשלשלת המאורעות הארכאה, נכיר בחוט השני של האידיאלים הנצחיים של הרוח ובתעצומותיו של הצדק. מסירתו של עם ישראל לעולמו הרווחני, היא שקבעה את חשיבותו הדינאנית והשפעתו על כל הנائل והנישא שבחיי-האנושות.

כלום אין חפקידנו ברור? תפקידנו לעוזר לאנושות בריפוי נשמה. אנו משרתי האנושות לטיפוח ירושת עברנו. אנו דוגלים באידיאלים המוסריים והדתיים, שהיו מאז ומעולם כסלע מוצק הניצב באוקיינוס סוער, וגלי-הסופה הולמים בו לrisk זה אלפי שנים, וחובתנו לנטווע אידיאלים אלה בלבב האנושות. חובתנו לשאוף למטרה, שאינה בסיכון-של-דבר אלא גאות האנושות כולה. «תיקון עולם במלכות שדי». אולם לפני בואנו לתaskan את נפשו של הולך, חובתנו לתחות על קנקנה של גוףנו. רבים מבינינו הנם יהודים חסרי-נפשה, שפרט לחיטובי-פנים וחיטובי אופי ופסיכולוגיה, אין בהם אף קורתוב של יהדות. הם דמו לשכוניהם הגויים בכאן, שאנים רואים כל מטרה בחייהם ואינם רואים כל מטרה ביהדותם. חיים אינם אלא רדיפת-דעותים ועשיות-תשועים, מלח ומכר, לקיחה וביזבוח — כל אחד למען עצמו בלבד — ומדובר יתנו לכם לאידיאלים הנעלים שביסודתיה של היהדות?

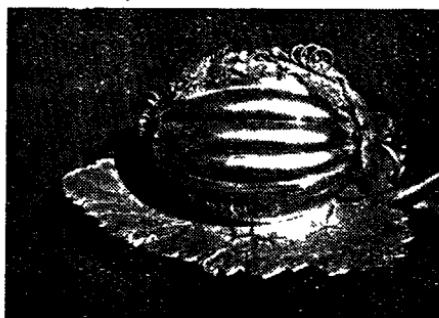
הם הנם «הילדים המהגרים» של העם היהודי — ואף או אין לסבור שכולם כאחד יירפאו בטיפול הנאות, הרי כל המאמין בכוח-ההתאחדות של התורשה היהודית אינו עשוי לראותם כאבודים. הדרך הבדוקה הייחודה להחייתה של הנפש היהודית הנה — בלימוד התורה ובקיים מצוותיה. «תורת ד' תמייה מש' בת נפ' ש⁸». באמצעותה בלבד נעשה היהודי רגש לאלקיות וכלו ורחש הוקהה לכוח הרוחני, הבורא מחדש מחדש אדם ולאום כאחד.

התורה אינה עוסקת בটכים דתיים גרידא, אלא קובעת את החוקים והמנהגים לכל שטחי הפעולה האנושיים — המדיניים, החברתיים, הכלכליים והמשפטתיים. בכך שונה התורה תכלית-שינוי מכל הדתוות האחרות, שקשריה לאורחות-החיים הנם ארעיים ומרקירים. לא ייפלא איפוא, שרבם מבני-ישראל, שחונכו על ברכי התורה, הגיעו לכדי יכולת תרומה תרבותית בכל גילויה, והעם היהודי בכללו, למרות

מציאותיו לא-נושא, לא פסק מעולם לשאוף להשגת האמת המוסרית והדתית, אףלו עברו מעניין. גם היהודים שסרו מدت אבותיהם לא עזרו כוח להתחמק מן ההשפעה ההוראנית הנעה של התורה, שהוטבעה בדם תוך נאמנותם הדתית של אבותיהם משך מאות דורות. היהודים בימינו, כבימי קדם, מצוינים כiom — ואף הבלתי-דתיים שביניהם — בנדיות-לב, רגשות, טהרת-משפחה, שנאת אלימות ואכזריות, וכן גם כלפי חייה בלבד. בימינו כבימי-קדם מטווים היהודים לאידיאלים של צדק חברתי, ולבם נتون לצפיה למלכות-הצדק ולשלטונו הטוב עלי אדמות. אולם חזק' הכליה עלול לפעול בשדה זה, בככל שדה-חצים: אם לא תקיינה מצות התורה, עלולה השפעתה על אופיו הרווחני והמוסרי של העם היהודי להתמעט, לדעוך ולהיעלם, ובכך עלול חיז'ו להתרערר קיומו של העם היהודי.

אנו חייבים לזכור, שה' לא העניק את ברכותיו המופלאות לעמו בימינו אלה אך כדי להציג לאום קטן נוסף על מפת העולם. אלא לשם המטרת הנעה — להציג תרבות חדשה על יסודות איתנים, הרבות שתיטול את מקומה של הциivilיזציה החומרנית הנוכחית, על שנאותה ומלחמותיה, ותקים על חורבויותה חbraה של בני-חוריין, בגוף ובנפש, שכולם מאוחדים ושואפים לשיפור-עצמם ומונחים ע"י ה'. העם היהודי יכול ליטול על עצמו עבודת-קדוש ז' אם ישמור אמונות לחוקים ולמצוות ששמרוו עד כה.

איש מעתנו אינו רוצה בכך, שהיוו ייראו כחיי הבל וריק, חיים שבזובזו לשוא. האם איננו מתפללים יומיום, "למען לא ניגע לריק ולא נلد לבלה"? חובה علينا איפוא להתפלל ולשאוף שנפשנו תגביר-חיל שעזה שאושרנו החומרי גדול והולך; ובמייד שנדע את התורה ונקיים בנאמנות את מצותיה, באotta מידת ניטיב לא רק לנשומתנו ולנשומות-ילדיינו, אלא אף לנשמה העולם כולו — העולם שאנו, כפי שמסמל לנו חג הסוכות, אורחיו, שהיבים לטפח את ערכיו ולהציג את תשועתו עם תשועתנו.

אלכסנדר מלכיאל (בני ברק) / רעיונות יסוד בחג הסוכות

א. חג הסוכות במערכות הרגלים

במערכות הרגלים המשולשת בתורה תופש חג הסוכות מקום רב וחשוב. למעשה הוא הגדיל יותר בין שלוש הרגלים — שבעת ימים ועמו שמיini עצמה. חג הסוכות שכול איפוא נגד פסח ועצרת אחד, אם לא בערכו הרוי על כל פנים בארכו. ובעצם הנתנו בשני מועדים, שהרי "שמיini עצרת — רgel בפנוי עצמוני"). ואינו שירק לימי מצות סוכה ולולב.

שלוש הרגלים מושתטים בתורה על רעיון של דוד-אנפין. כל רgel קשור אל מאורע היסטורי אחד גיסא, ומאידך גיסא גם על עונה חקלאית, ההיסטוריה הלאומית של ישראל היא לנו נקודת המרכז בהיסטוריה הכל-אנושית, והחקלאות היא לאדם נקודת המרכז של הטבע הכללי. ושניהם — ההיסטוריה והטבע — הנם שתי צורות של התגלות אליהם בעולם. שתי פנים של מטבח אחת. ההיסטוריה — המופיעה כחולפת ומשתנה לכארה, ובעצם טבוע בה חוק סתר עליון עליידי קורא הדורות מראש; והטבע — המתגלה בקבוע ויציב לכארה, ובעצם נתון הוא לחייפות ולתemptות ברצון החדש בכל יום תמיד מעשי בראשית. ההיסטוריה והטבע הנם שני כתבים של ציר אחד, אשר נשמוו היא רעיון יסודי בהשquetת היהדות: אליו ישראל הוא אלהי עולם, מלך ישראל וגואלו הוא בורא העולם ומנביגו.

חג הסוכות נשען אף הוא על גילוי דוד-אנפי זה של האלות בעולם. שתי מצות שעשה המיויחדות בתורה לחג — הסוכה וד' המינים — מכוננות לרעיון זה. סוכה — מזכירה את ההיסטריה הלאומית. זכר ליציאת מצרים «למען ידעו דרכיכם כי בסכנות השובתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים»⁽²⁾. ומכאן השם "חג הסוכות"⁽³⁾; וארבעה מינים — רומנים אל טבע האדמה הלאומית. זכר לישוב הארץ, כי הם מצמחי עונת תשרי בארץ ישראל — «חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספה מגניך ומיקבר»⁽⁴⁾. ומכאן השם "חג האסיף"⁽⁵⁾. קריאה לדבר שד' המינים באו ליצג את ברכת היבול ולהמחיש את שמחת האסיף — תשמש הקבלה המעניינת בתורה: «וללחמת לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל — ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים»⁽⁶⁾:

(1) סוכה זו.

(2) ויקרא כג, מג

(3) שם

(4) דברים טו, יג

(5) שמות כג, טז

(6) ויקרא כג, מ : ועין באברבנאל

ולעומתו: «חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באסף מגנץ ומיקבך — ושמחת בחגך»⁷.

נמצא כי חג הסוכות, בדומה לשאר الرجال, מגים בחיים את הרעיון של מציאות אל חי, המנהיג את הבירה ברצונו החופשי והמוחלט על ידי חוקי טבע וחוקות קציר שטבע בחכמתו, ועל ידי הדרכת חי עם בחירו במסגרת תולדות כל עמי הארץ לפי תכנית קבועה מאותו ית'ש.

ב. מהותו הרעיונית של החג
אולם מלבד הערך הכללי של החג, המשותף כאמור לרגלים כולם, יש לחג הסוכות עניין מיוחד בפני עצמו, רעיון יסודי משלו. אותו רעיון גנו במצוות הראשית של החג — מצות סוכה.

פסח ושבועות זכרון הם למאורעות הדיפュמיים, הנזכחה של הויות יסוד בתולדות האומה, מוגבלת בזמן, וזכר לשתי התרחשויות נשבגות אך קצורות בנות יום אחד — יציאת מצרים ומתן תורה. ואילו סוכות מזכרת היא למאורע ממשך ומתמיד, לנש שערכו בהרכו ושבבו במשכו — ארבעים שנה.

ומען זה מבחין ורמבי"ט זיל⁸) בין המטרת הרעיונית של פסח ובין זו של סוכות. המטרת הרעיונית של פסח היא «הזכרת אותן מצרים והתמדתן לדורות». ואילו בסוכות הבונה היא «להתמיד זכר אותן מצירות המדבר לדורות». ובדומה לכך כתוב הרמבי"ז זיל⁹): «והנה ציוה בתקילת ימות התחמה בוכרון יציאת מצרים בחודש ובמועדו, וצווה בוכרון הנס הקיים הנעשה להם כל ימי עמידתם במדבר בתקילת ימות הגשמיים». זו בודאי הבחנה יסודית וחשובה היא.

בעניין הגדרת המונח ההיסטורי «סוכות» נחלקו חכמי ישראל. יש מן התנאים שאומרים: «סוכות ממש עשו להם». ויש מהם שאומרים: «ענני כבוד היי»¹⁰). גם מפרשיה התורה בימי הביניים נשכו אחר אותה מחלוקת. יש מהם שראו את ההגדרה הרצינואלית של «סוכות — ממש» עיקר¹¹), ולדעתם נעשו «בתחלת החורף מלחמת הקור»¹²: ויש מהם שראו את ההגדרה הנשית של «ענני כבוד» עיקר, הגנה

(7) דברים טז, יג

(8) מורה נבוכים חלק ג פרק מג

(9) זיירא כג מג

(10) במסכת סוכה יא: נאמרה דעת ראשונה בשם רבי עקיבא והשנייה — בשם רבי אליעזר. ובתורת כהנים (אמור פ' יוו) איתא איפכא: סברת ראשונה רבי אליעזר אמרה, וסבירת שנייה של רבי שמעון היא, תלמידו של רבי עקיבא. וכך הගירסת המכילה בא פ' יד. עיין להלן הערתה 19.

(11) רמבי"ט במורה נבוכים שם, ורשבי"ט בויקרא כב, מג

(12) ابن עזרא שם וגם רמבי"ז.

(13) רשי"ק הקדוש ורמבי"ע עמו.

אוירית של "ענן יומם וענן, ונוגה אש להבה ליליה"¹⁴).

ניתן לומר שהמשמעות של ענני כבוד דוקא היא מתאימה לעיקר פשטוטו של מקרא. ושתי ראיות לדבר: א) לא מצאנו בשום מקום בתורה שישראל ישבו במדבר בסוכות ממש. הכתובים מספרים תמיד על אוהלים. "ונצבו איש פתח האלהו"; העם בוכה לשפחותו איש לפתח אלהו"; ותרגנו בא הליכם"¹⁵) וכן רביהם. ואף בלעם מעיד: "מה טובו אוהליך יעקב"¹⁶). וביחס למוקם טוכות — תחנתם הראשונה של ישראל בצדתם מרעםם — נחלקו הדעות בפירושו שם¹⁷): רב אליעזר סובר, שעשו סוכות ממש, דומיא דעתך¹⁸). וחכמים אחרים: שם מקום הוא גורידא. ורב עקיבא אומר: על שם ענני כבוד נקרה כן. יונתן בן עוזיאל תרגם אליבא דרבי יעקב: סכות — "אתר דאתחפיאו ענני יקרה"¹⁹), ורב עז מהזיק בדעת רבי אליעזר²⁰).

(ב) לגבי פשת נאמר: "וישעו בני ישראל... ויאפו את הבזק אשר הוציאו ממצדים עוגות מצות"²¹). ואילו לגבי סוכות לא נאמר: "כי בסוכות יש בו בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים". אלא כתיב "הושבת תי את בני ישראל". אין כאן ישיבה מקרית וסתמית של ישראל, כי אם הושבה מכוונת של הקב"ה. נמצא, כי הסוכות שעלייהן מסופר רק במקומות וה בקשר למצות החג הן סוכות מיוחדות במנין, סוכותיו של מלך הכהוב, ענני כבודו. עבי שחקים: "ועונך עומד עליהם, ובעומך ענן אתה הולך לפנייהם יומם ובעומך אש ליליה"²²). ומפניו שעננים קרויים סוכה: "וכרא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם וענן... וסכה תהיה לצל יומם מהרב"²³); "ישת חזך סתרו, סביבתו סכתו, חשות מים, עבי שחקים"²⁴). בענני כבוד אלה הגן ה' על עם קרובו בישימון דרך מהורב היום וקרחה הלילה ומכל פגעי המדבר הגדול והגורא.

(14) ישעהו ד, ז.

(15) שמות לג, ח; במדבר יא, י; דברים א, כ.

(16) במדבר כד, ה; גם התקבולה "ששננותיך" בכתוב זה יכולה לאשר שמוobar במחנה אורחים, כי משכן מתקבל לאלה — ולא לסוכה, כגון: העלו מסביב למשכן קרת, דתן ואבירם... סורו נא מעיל האלי האנשים הרשעים האלה" (במדבר טז, כג—כג); וכן אהל מועד קרי משלן בתורה, וגם בשמאל (ש"ב, ג, ז): "ואתה מוחל באהל ובמשכן"; וכן בישעיהו (נד, ב): "הרחיבי מקום אלהך — ויריעות משכנו תיר יטו".

(17) מכילתא בא פר' יד.

(18) בראשית לג, יג.

(19) שמות יב, לו; יג, כ; ועיין העירה 10 לעיל.

(20) בפירושו בויקרא כו, מג.

(21) שמות יב, לז—לט.

(22) במדבר יג, יד; ועוד: בשמות יג, כא—כב; יד, יט; יד, כד; במדבר י, לד.

(23) ישעהו ד, ג.

(24) תהילים יח, יב; ורעו: שיב כב, יב.

נמצאו למדים שסוכת החג גולמת ומגשימה את רעיון החשגה הפרטית, שהיא מעיקרה אמונהינו. עם זה מכרזת הסוכה על העיקרון הדתי הגדול של בטהון באלהים. — «כי יצפנני בסכו ביום רעה»⁽²⁵⁾. האדם מישראל רואה את סוכתו כימי צאתנו ממצרים צילא דמיינוחה, מעוז ומבטחה. כל רוחות סערות שביעולם לא יכולו לה לסוכת הדפנות הרופפת של קנים ונצרים. כי דבר ה' הוא בעיר מבצר וחומות נחותות והוא מבטח לעמו ומעוז לבני ישראל⁽²⁶⁾.

ג. יסודות מוסריים בחג

מצוות השמחה מוטעת ומודגשת בתורה ביהود בחג הסוכות. בפרשת המועדות שבתורת כהנים בא צווי מפורש על השמחה לגבי חג זה בלבד: «ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל — וְשִׁמְחַת לֶפֶנִי ה' אֱלֹהיכֶם שְׁבָעַת יְמִים»⁽²⁷⁾. אמן במשנה תורה נאמרה שמחה גם לגבי חג השבעות שנאמר⁽²⁸⁾: «שבועה שבאות תספר לך מתחל חרמש בקמה... ועשית חаг שבאותות לה' אליהיך... — וְשִׁמְחַת לֶפֶנִי ה' אֱלֹהיךָ... במקום אשר יבחר». ואולם בחג היטבות הובלטה מצוה זו שם. ונשתניתה פעמים⁽²⁹⁾: חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באסרך מוגבר ומוקבר — וְשִׁמְחַת בחגנ... שבעת ימים מתג לה' אליהיך...».

כى יברך ה' אליהיך בכל תבוארך ובכל מעשה ידך — והיית אך ש מה⁽³⁰⁾. אליבא דהילכתא באמת מצות עשה היא לשם בכל الرجال. שנאמר: «ושמחת בחגך»⁽³¹⁾, ובעצם «הshmaha האמורה ברוגלים היא שיקריב שלמים יותר על שלמי חגינה, ואלו הם הנקראים שלמי שמחת חגיגת»⁽³²⁾; ואף על פי כן «יש בכלל אותה שמחה לשם הוא ובניו ובני ביתו כל אחד כראוי לו. וחייב אדם להיות בהן (=ברוגלים) שמח וטוב לב הוא ובניו ובניו ואשתו ובניו וכל הנולדים עליו, שנאמר: «ושמחת בחגך אתה, ובנד ובתך, ועבדך ואמתך, ולהלי ווהגר, והיתום והאלמנה אשר בשעריך»⁽³³⁾.

הרי שלפי ההלכה אין השמחה מיוחדת לחג הסוכות בלבד. ובכל זאת ההדגשה המשולשת שלמצוות השמחה כתובה דווקא אצל סוכות — במקומה עומדת. «ואף

(25) תהילים כז, ה ; וחוזיל דרישתו למקרא זה על סוכות.

(26) עיין «ערפלוי טהרה» למזרן הרב קוק זצ"ל.

(27) ויקרא כג, מ.

(28) דברים טז, יג—טו.

(29) שם.

(30) על פסח לא נכתבה שמחה בתורה, אולי משום «בנפול אויבך אל תשמח» (משל כה, יז), למדונו שמלת אויב אינה צריכה לשמש מקור השראה לשמחת חג. ועי' עמ' 21 הערה 30.

(31) מונין המצוות לר'ם חגיגי — מצוה תפ"ח, עשה ר"א: משנה תורה לרמב"ם — ספר קרבותן, הלכות חגיגת פ"א הלכה א.

(32) משנה תורה שם.

(33) משנה תורה — ספר זמנים, הלכות יום טוב, פ"ז הלכה יז.

על פי שכל המועדות מצויה לשמהו בהן — בחג הסוכות הייתה במקדש שמהה יתרה"⁽³⁴⁾). ואכן רק הוא קרווי בתפילה "זמן שמחתנו". ואם נתבונן נראת "שהשמחה דוקא דוקא בחג זה — לפי שהוא זמן אסיפה", אשר מדרך העולם לשמהו בה ביותר"⁽³⁵⁾). כי כל לשונות השמחה שנאמרו ברגלים סמכים אצל קציר או אצל אסיף הגורן והיקב וברכת התבואה ויגיע כפים.

התורה מעוררת ומעודדת את הדורות היצירה הטבעית הו שלב האדם העמל ביום ברכה, והיא נתנת לשמהה פורקן מכון במסלול רצוי. "ושמחתם — לפני ה' אלקיים". "זהוירם שתיה השמחה לפני ה' דוקא, לא כשמחת הריקים אשר כל מזימות הרוג צאן ושוחט בקר, השותים במורקי יין ומרבים מהולוקת בישראל"⁽³⁶⁾. השמחה ביצירה הופכת כאן תודה ליוצר. שמחה לשם שמיים. מידת השמחה משמשת מנוף רב עצמה לעבודת הבורא. "סוכות בא לשמחה ולהוד אה על שמילא בתיהם כל טוב בימי אסיפה"⁽³⁷⁾. — הודה בקרבן ובשר והודה בלב ובפה.

וכן הוא אומר במזמור לתחודה"⁽³⁸⁾: "עבדו את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה". ובתקבולה, "בואו שעורי בתודה, חזרתוינו — בתהלה. עבדותה" זו מהי? — הוא אומר: קרבנות. כאמור⁽³⁹⁾: "גם מקננו ילק עמנו... כי ממננו בקח לעבד את ה'". וביאת-שעריהם זו מהי? — הוא אומר: קרבנות. כתוב⁽⁴⁰⁾: "בזאת יבוא אהרן אל הקדש — בפר בן בקר לחטא". הרוי קרבן בשמחה, והרי קרבן בתודה. שמעו: היא שמחה — היא תודה. הרוי מכאן שמחה לפני ה' היא קרבן תודה ודבר תהילה.

נמצא שבמצות השמחה מלמדת התורה מוסר געלת ומידה נכונה: יהא אדם מישראל מכיר טוביה למיטיבונו הנוטן לו כוח לעשות חיל, ומזו אמת הברכה באسمיו ובכל משלה ידיו.

ועוד רעיון מוסרי חשוב גלום בחג הסוכות.

חג שמח של שמוןת ימים הנחוג על השבע ועל השפע מתוך עינוג ומתוך פינוק עלול להוציא אדם מגדרו, ומחמת רוב טובה מזווע דעתו עלייו ויגבה לבוג ירגיש בטהון עצמי מופרנו ויאמר בשלו: "בל אמות לעולם". הרגשה כזו מסוכנת היא יותר לנפש אדם, באשר כפשע בינה ובין הכפירה. "וישמן ישורון — ויבעת"; "פָּנָא שְׁבֻעָה — וכחשתאי, ואמרתי: מי ה?"⁽⁴¹⁾.

ולפיכך בא הקב"ה בחכמו היפויdagogית ומלמד להוועיל, ומונחה את האדם

(34) משנה תורה — ספר זמנים הלכות לילב פ"ח, הלכה יב.

(35) "כל יקר" לרבי שלמה אפרים איש לונטשיץ — ויקרא כב, מ.

(36) שם.

(37) רשב"ם — ויקרא כג, לט.

(38) תהילים ק, ב-ג.

(39) שמות י, כו.

(40) ויקרא טה, ג.

(41) דברים לב, טו : משלו ל' ט.

בדרכ האמת והמוסר הטוב. ודוקא «בשעת אסיפה, אשר מלאו הגרנות בר והיקבים — תירוש ויצהר, ציווה הכתוב לישב בסוכות לזכרון כי במדבר ישבו באוהלים, ולא יהיה להם קרקע ולא דגן, תירוש ויצהר — לבלתי רום לבבם על בתיהם המלאים כל טוב, פן יאמרו: ידינו עשו לנו את החיל הזה»⁴²).

מועד זה מלמדנו, אפוא, מידות⁴³): *שהיא האדם זוכר ימי הרעה בימי הטובה*, כדי שילמד להודות לה, ושילמד מידת ענוה ושפנות. כשם שיאכל מצה ומורור בפסח, כדי לזכור מה שאירע לנו — כך יצא מן הבתים לשכון בתוכות, כמו שיעשו השרוויים בצער שכני המדברות, לזכור שכן היה מצבנו בתחלתה — כי בסוכות הושבתי וגוי⁴⁴) — והגענו לשכון ב בתים המצוירים במקומ הטוב שבארץ והשמנ שבה, בהצד ה', וביעודיו לאבותינו, לאברהם יצחק ויעקב, שהיו אנשים שלמים בדעתם ובמידותם.

כללו של דבר: *חג הסוכות מתקנן את האדם מישראל למידת ההכנעה לאלהים וגם להכרת טובה לבוראו, מבחינה לאומית — זכרון המדבר וירושת הארץ*⁴⁵), *ומבחינה פרטית — הצלחת היבול*. ומכאן תיקון גדול לחינוך מוסרי טוב בכלל בין איש לרעהו, *שהיא אדם ענוthen ואל יהיו כפיי טובה*.

ד. יסוד חברתי-לאומי ב חג

חג הסוכות, בדומה לשאר הרגלים, עומד על בסיס לאומי משתי בחינות: *מבחינתה הומן — יש בו ניקזה מן ההיסטוריה הלאומית על-ידי מצות סוכה, ו מבחינתה המקום — יש בו ריכזו כל האומה במרכו הרוחני והמדיני העליון על-ידי מצות עליה לרגל למקדש ה' בירושלים*.

אולם, מיוחד הוא מועד זה מאשר הרגלים שmoblat בו יסוד חברתי-לאומי ממשלו. יסוד זה גלום במצוות ארבעת המינים. עצם מצוה זו הוסבורה לעלה⁴⁶), כביטוי לשמחת האסיף ולברכת הארץ הטובה. אבל פרטיה המצאות, צירוף המינים השונים אחד אל אחד — עוררו את חז"ל לדראות כאן רעיון חברתי געלה ומענין. אגדות הלילב ומיניו סמל ומשל הם לישראל. ישראל שתולים בארצם כמינים הללו בבoston. ארבעת המינים — ארבעה סוגים יהודים הם: יש בהם בני תורה ומעשים טובים — דוגמת התمر שיש בו טעם ואין בו ריח; יש בהם בני תורה שאינםibus טובים — דוגמת הדרדש שיש בו ריח ואין בו טעם; ויש בהם מעשה שאין בהם תורה — דוגמת הדוד שיש בו ריח ואין בו טעם;

(42) רשב"ם — שמות כג, פז; ויקרא כג, מג; וכן באברבנאל פ' אמרו.

(43) מתוק לשון הרםב"ם במורה שם.

(44) סבר: סוכות — ממש; ראה לעיל עשרה 11.

(45) וזה הרעיון גם במקרא בכוונים (דברים כו, ה-ו): «ארמי אובד אבי וירד מצרים... וכי שם לגוי... וירעו אותנו המצרים... וויצו לנו ה' מצרים... ויביאנו אל המוקם הזה... — ועתה הנה הבאת את ראשית פרי האדמה אשר נתחה לי ה'».

(46) בפרק א.

הדריות שайн בהם לא תורה ולא מעשים — דוגמת הערבה שайн בה טעם ואין בה ריח⁽⁴⁷⁾.

וארבעת המינים הללו בחברה הישראלית מתאגדים ונקשרים באגודה אחת, ומהווים אומה אחת מיוحدת ומאחדת. אין מקום להתפזרות ולהתבדלות מצד כת אחת באהמה ואפילו אנשייהם הם המיעולים שבנה, לא תיתכן שום התנסאות והשתלטות של כת אחת על חברותיה; ואין אפשרות של דחיקת כת אחת אל מחוץ למסגרת העם, ויהיו אפילו הפחותים שבנו. כי אם אחד לכלנו, אל אחד בראגנו. ארבע חברות אלה דומות לאربع רגליו של כסא רם ונשא, שאי אפשר לו לכיסא אפילו מלעדי אחת מהן, בין הקדימות החמותבות ובין האחריות הפשוטות. תכונה זו של אהדות פנימית טבועה בטבע נשמהה של אומתנו, והוא אהת מנוקות היהוד שלה בין כל גוי הארץ «מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ»⁽⁴⁸⁾.

כיצוא זה אמרו גם לגבי סוכה: «כל האורה בישראל ישבו בסוכות — מלמד

scal Israel וראיים לישב בסוכה אתה ת»⁽⁴⁹⁾.

אף במצבה השמוכה המודגשת ברجل זה בתורה⁽⁵⁰⁾, מובלט על ידי פירות נרחב רעיון השוויון החברתי ושיתוף בני המעם הבהיר בחדשות השפע ובסמכת יום טוב. «ושמחת בחגך אתה, וכברך ותתך — ועבדך, זאמתך, ולהלי וגהר, והיתום והאלמנה אשר בשעריך»⁽⁵¹⁾. לשלה מבעל רכוש מודוגם ששאנים בעלי רכוש. מכאן אפשר להבין את מנהגת הקדוש של צדיקים גדולים להרבות ביותר בזקקה דока בערב חג הסוכות⁽⁵²⁾.

(47) ויקרא ר' ברה פרשה ל' ; ועיין מנהגות צנ.

(48) ש"ב ז, כג.

(49) סוכה כו :

(50) עיין לעיל פרק ג.

(51) דברים טז, יג—טו.

(52) נראה לי מן העניין להביא כאן שני סיפורים חסידים מפני השמורה : מעשה ברבי חיים הלברשטאם זצ"ל, הרבי מסאנגן, שנכנס לבית מדרשו או לר' עבר סוכות בחזותו הלילית, בבהילות נכסם, וככלו גרש וונפהר, מורתם ורוגש, והוא מהלך רצוא ושוב בבית המדרש, ובודק לאור נר התמיד הכהה אם יש אדם שם. ובפנה הסמוכה לתנור העומם יש לב חזיד וניינם ביחסות. נגע אליו רבי חיים והעירו בבהילה : «haba tzcha ! hab tzcha ! רחם וועץ ! עזה ! הנגה מחר חג הסוכות ויבאו האבות הקדושים לסוכה. הלא נבוש וניכלים מפניהם. הלא נצטרך לכבות פנינו בקרען. אמרו : מה לפשות ? עוזה עזה ! הרבי מרעים בקהלו ומণיעו לאוֹתוֹ חסיד, והלה — אימה ופחד נפלו עליה, כלו רועד ורותת, לבו מתפעם ונשמתו פורחת מגופה, והוא מבוהל ושותק. «מצאתי עזה — פורץ רבי חיים — הבה ונתחשפ, נתעטף לבוש צל צדקה, כמו שנאמר : מעיל צדקה יעטני» (ישעיהו סא, י), ולא ייכרונו בבורם... מה דעתך, טובה העזה ? » ונגע החסיד בראשו, ורבי חיים הרפה ממנו (מעשה זה שמעתי מפני סבי רבי יעקב ביגל זצ"ל, שקיבלו מפני אותו חסיד עצמו).

ומעשה ברבי בנטzion הלברשטאם זצ"ל, הרבי הקדוש מבובוב הייד', שנודמן פעם למקומות

הנה כי כן מתבטא במצוות חג הסוכות בהירותה הרוועון החברתי-הלאומי של המחשבה וההערכה העקרונית לגבי כל חוג וסוג שבאותה, לפי קנה מידה של איחוד רוחני פנימי ומஹות יהודית עצמית. רעיון זה הנحو הרקע והבטיס למחשבת השוויון הSOCIAL שבסורת היהדות.

ה. יסוד אוניברסלי בחג

חג האסיף הוא מסוף לכל החגים. אחרון הוא לכל מועד השנה. בתורת רגלי שלוש הרגלים יש לחג הסוכות בעיקר ממשמעות ישראלית. ברם, הואל ורגל זה קבוע בחודש השבעי סמוך ביותר בראש השנה ויום הקפורים, ניכר קשרו הוא גם עם אלה. הימים הנוראים יש להם ממשמעות אוניברסלית רחבה⁽⁵³⁾, וחג הסוכות, יש איפואו, גם בו יסוד כזה. כי ימי הסוכות הם אמנים מן שמחתון, אך באוטה שעלה הם גם ימי דין. השמחה היא תודה על ברכת העבר, והדין הוא על גורל ברכת העתיד. הדין בראש השנה על כל בא הארץ, שעוברים לפני בני מרון, יש לו המשך בסוכות. «ובחג — נדונים (כל בא הארץ) על המים»⁽⁵⁴⁾. מבחינה זו חג הסוכות הוא רgel עולמי, וכל הארץ קשורה אליו.

אותו יסוד אוניברסלי מתבטא בפרי החג של קרבן המוסף. כי איןנו דומה מוסף של פסה למוסף של סוכות. בפסח — מידת אחת לכל הימים «כאלה תעשו ליום — שבעת ימים»⁽⁵⁵⁾, ככלומר: קרבנות אלה בכל יום — במשך שבעה ימים. ואילו במוסף של סוכות פרי העולה מספרם מתמעט מיום ליום. פותחים ביום הראשון ביום הראשון ופוחתים עד שבעה פרים ביום השביעי. ובスク כולם פרי החג שבעים הם — כנגד שבעים אמות הארץ. היו אלה זבחין רצון לשולם ולטובתם של כל משפחות האדמה, אשר «בימי המקדש היו מגינים עליהם מן היסורים»⁽⁵⁶⁾ ופגעי הטבע. יש בזה מושם תפילה לשalom העולם.

המרפא ברוטפלד. נכנס לבית הרב דמתא לבקרו, שחוללה השיחה לעניין סוכות. פתח רבי בן ציון ואמר: «הירהרתי בדבר מה טעם היה לצדיקים עניין להרבות בצדקה ביתר עברב סוכות ? והעליתי: מושום שהשיעור של ההקשר סוכה בטפחיהם מולה בגימטריא כמנין דקה. כיצד ? — דופן אחת בגבהה י' טפחים ורחהה ז — הרי שביעים. דופן שנייה כיצועה בה — הרי ק' טפח, ושלישית — אפילו טפח' ברוחבה — הרי עשרה. ובכללו ק"ג. סכך ז ז על ז — הרי מיט טפח ובסיטה קצ"ט טפחים, כמנין דקה». הנה רבה של ברוטפלד מאותו דבר תורה. נענה רבה של בובוב: «אבלת, אף לי עצמי נראה הדבר מאד, מן הסתם כבר כתוב הוא באחד הספרדים». — «לאו דוקא רבה של בובוב» — השיב הרב דמתא — «כל יהורי יש לו חלק בתורה, ובודאי חדש זה מחייב של מר בתורה הוא». (זו שמעתי מפני אבי מורי שליט"א).

(53) ראה מאמרי רעיון יסוד של הימים הנוראים בקובץ «ספה ועשור» הוצאת המדור הדותי במחקרה למינוך ותרבות בגולה, של התמדור התיאוגניה, ירושלים תש"ב.

(54) ראש השנה פ"א משנה ב.

(55) במדבר כה, כד ; ופרש"י: שלא יהיו פוחתין והולכים כפרי החג.

(56) ראש"י במדבר כט, יח.

ואף לעתיד לבוא, לאחר המהפכה הרוחנית שתתחולל בעולם כולו, ייכבד חג הסוכות במיוחד בעיני כל האומות, ואחת בשנה יעלו לרוגל זה למקדש זה. «והיה כל הגוים הבאים על ירושלים — ועל מדי שנה בשנה להשתחוות לפני ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות. והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלים להשתחוות למלך ה' צבאות — ולא עליהם יהיה הגשם»⁽⁵⁵⁾ כי טעם הגשם בסוכות — כאשר העתיקו (=מסרו) חכמים להזכיר גבורות גשמי ולבקש רחמים עליהם⁽⁵⁶⁾ «ואלו המפקקים בחג הסוכות — לא עליהם יהיה הגשם»⁽⁵⁷⁾.

ובזמן זהה — שאין עוד מובהך, ומהפהה העולמית העתידה עדין לא באה — נשלה פרים שפטנו, ונבקש על שלום הארץ וטובה באמרי פינו. ובתפילה גשם אנו מבקשים תחילת טובת האדמה כולה: «מים עבים בס גיא לעטר»⁽⁵⁸⁾ — ואחר כך טובת ישראל: «אמונים גנון בס שואלי מטר»⁽⁵⁹⁾. ביצא בזה: «להרגיע ברעפם לנפוחי נשם»⁽⁶⁰⁾ — טובת כל האדם תחילת; ובאחרונה: «להחיות מוכרים גבורות הגשם» — שהם ישראל.

הרי שיש לסוכות ממשמעות אוניברסלית בעברנו המפואר, בעtid הזוהר הצפוי לנו ואף בזמן הזה.

ג. ביסוק המים

הואיל וב חג נדון העולם על המים — תופס עניין המים מקום חשוב במועד זה. כמה וכמה מצאות ומנהגים קשורים בו.
הנקודה המרכזית בעניין זה היא מצאות ניסוח המים. שני ספלי כסף היו בראש המזבח החיצוני. במורחיהם היו מנסכים כל השנה נסכי היין שהם באים חובב עם כל קרבן. ואילו במערבי, היו מנסכים מים רק פעמי אחת בשנה — בשבעת ימי הטוכחות בתמיד של שחר⁽⁶¹⁾). מצואה זו לא נכתבה בתורה, אלא נאמרה על פה ונמסרה כהלה למשה מסיני, ויש לה רמזים נסתתרים בתורה⁽⁶²⁾ בקרבתות המוסך של חג שינה הכתוב בלשונו⁽⁶³⁾: ביום השני נאמר «ונסכהם», בשישי — «ונסכהם», שביעי — «כמושפטם», מ"ס יו"ד מ"ס — hari כאן «מים»; מכאן רמזו לניסוך המים מן התורה⁽⁶⁴⁾.

(55) זכריה יד, סז—ז.

(56) דאבע' בוכריה שם.

(57) רשי' שם.

(60) כלומר: נבקש להטיר מים על צמחים וביהם האדמה לקשת.

(61) פרושו: הגן עיי מי הגשם על ישראל נמניך שואלי מטה.

(62) כלומר: להשיקת את כל אשר נשמה באפו עיי טיפטוף המים.

(63) יומא כו :

(64) פירוש המשניות לרמב"ם סוכה סוף פרק ז.

(65) במדבר כט, יט ; לא ; לג.

(66) תענית ב :

הצדוקים שלא הייתה בהם אמונה חכמים וכפרו בtorah שבע"פ ובמסורת הקבלה, לא האמינו בניסוך המים, והיו מזוללים במצבה זו. כאותו כהן צדוקי שנשך פעם על רגליו — ווגמוו כל העם באתרכזות⁶⁷). ולפיכך נהגו לשאוב את המים לשם הניסוך בכל ימי החג ממעין השלוח שמהוץ לחומת העיר לרגלי הר הזיתים, והיו מביאים אותו לעוריה בטקס פומבי גאה ובתהלוכה מלאה תקיעות ותרועות. הכל כדי להוציא מלבם של צדוקים ולהתניא את לב העם מאחריהם. באותו שאמרו לגבי העומר בפסח⁶⁸) «כדי שהוא נזכיר בעסק גדול» — בנגד דעת הצדוקים בעניין מהורת השבת⁶⁹).

ניסוך המים בחג היה «מצווה חשובה»⁷⁰), ובא כקרוב העונה. «אמר הקב"ה: נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה»⁷¹). ואכן כל השמחה הציבורית במקdash רוכזה סביב עניין המים, שאיבתם וניסוכם.ليلת לילת החג הסוכות גערכה בחצר הבית שמחה פומבית גדולה ברוב עם ובהדרת קודש — «שמחה בית השואבה». ובראש החגיגת ראש הסנהדרין וחכמי הישיבות, גורלי ישראל צדיקי עליון. התפארת הייתה בהתקנת מכל עבר, הכל מלא אורחה ושמחה, שירותות ותשבחות, ריקוד וצלהה, התלהבות ההמנוגת מתעצמת וגודשת, ורוח הקודש מרוחפת ורוועפת, כל לב ונפש מתמלאים קדושה וטהרה — «עבדות ה' בשיא רומיות עוזה, «ושמחתם לפניו ה' אלקיכם». אשרי עין ראתה כל אלה!⁷²).

משונה עניין זה במקצת, וכפרארדוקס הוא נשמע: כאן — מים מלבים אש. ניסוך המים מצית אש קודש בכל נפשות ישראל. מהו אפוא, הרעיון השורי בשמחה עצומה זו של בית השואבה? איזו נשמה מהיה אתה ונופחת בה להב וקוד? המים הם יסוד ראשוןנו וחינוי ביותר לקיום העולם האורוגאני החי. בלבד מים — אין חיים. בלבד מים — לא יתקימו לא צמח ולא חי ולא אדם. ולפיכך מה מצוים הם ופוררים בשפע על פני תבל — ובנקל ישים כל צמא, ולפיכך מה פשוטים הם להנאה — ללא טרחת הכננה; ולפיכך מה זכימם וטהוריהם — ולהרהור ולחברות, לנכות ולהדיות, להחיות ולהפריה. המים הנם איפוא סמל החיים הפעילה, והנגה באים ישראל ומכרזים: «ורוח אלהים מרוחפת על פני המים». אנו שומעים ומשמעותם את «kol ha' על המים». כאמור: «עינינו — יסוד כל החיים עצמו מעשי ידיו של מישאמר-והיה-העולם הוא. לדידן — התשגהה העלינה שליטה על הכל בין ביד מלטפת ומרוחפת במידת הרחמים, ובין בkol רעם והולם במידת הדין».

ואותם מים עצם שאותם אנו שואלים ומקשים ושבלעדיהם אין חינו חיים —

(67) סוכה פ"ד משנה ס.

(68) מנחות פ"י משנה ג.

(69) ויקרא כג, יא.

(70) סוכה ג :

(71) ר'ה טז : ובשינוי בתוספתא סוכה סוף פ"ג.

(72) סוכה נא : נג.

אותם אנו מנשכים על גבי המזבח. מארתים חיים שחונן ה' אותנו — אנו משיבים לו מנהה ותודה. "כִּי מֵךְ הַכָּל, וְמִידָּךְ גַּתְנוּ לְךָ"⁽⁷³⁾. יתר על כן: את החיים עצמן, את גופותיהם ונושמותיהם, כל רמי"ח וכל שס"ה מעלים ישראל באומה שמחה של קדושה ומידבקים בו, יתריך, כביבול. — "כָּל עַצְמוֹת תָּמְרָנָה: הִי מֵיכּוֹן!"⁽⁷⁴⁾. שמחת בית השאה גולםת, אפוא, בתוכה את הכרת עליונות ה' ותולתו המוחלטת של האדם בו. "אנו ליה, וליה עינינו!" והרגשה בפולה זו באה לידי ביטוי עליידי דבקות והתעלות, על ידי הכנה של רומיות והוד.

לדעת קצת מרבותינו תליה גם מצות לולב בעניין המים: "ארבעה מינים שבולב וניסוך המים — לרשות על המים הם, על שהחג זמן גשמי שנה הוא"⁽⁷⁵⁾.

ג. חיבוט ערבה

מלבד ניסוך המים יש עוד מצוה מהתקשרות עם המים, אף היא הלכה למשה מסיני — זו מצות ערבה במקדש בשבועת ימי החג. בכל יום היו מבאים ערבי נחל ממזוא הסמוכה לירושלים, וחוקפין אותו בצד המזבח וראשיתן כפוףין על גבי המזבח. ובשעת סידורן היו הכהנים תוקעין משומ שמחה, ומkipfin בלולביהם הקפה את מסביב המזבח, אומרים: «אנא ה' הוועיטה נא! אנא ה' הצלחה נא» וחוותמים הערבות בצד המזבח. ובשביעי של חג היו מקיפים שבע פעמים. ואותו יום נקרא «שביעי של ערבה» וגם «יום חיבוט חריות»⁽⁷⁶⁾, כי ביום זה חיבוט ערבה דוחה שבת במקדש⁽⁷⁷⁾. ותקנת נביאים היא לחובוט ערבה באותו יום אף בגבולי⁽⁷⁸⁾. ומשחרב בית המקדש ונאן מזבח — מנהג נביאינו בידינו אפיילן בוגלה. וכן בעניין ההקפות נהגנו זכר למקדש, «וחון בית הכנסת עומד כמלך האלים וספר תורה בוראו והעם מקיפין אותו דוגמת המזבח»⁽⁷⁹⁾ בכל יום — פעם אחת, ובשביעי — שבע פעמים. ומרבים בתפלות ובתחינות מעניין מים וגשמיים. ומכאן השם «יום הווענה» או «וואשענא רבבה»⁽⁸⁰⁾.

מצות ערבה נקשרה ביחו' בשבעי של חג, כי בו — ביום אחרון של סוכות — נגמר הדין על המים. וכמיון שכך אפשר לראות את הווענה רבבה כשלב סיום של משפט העולם בכלל. «ראש השנה הוא תחילת הדין, והוענה רבבה — יום גמר הדין»⁽⁸¹⁾. ומטעם זה נוהגים בהוענה רבבה כמו מנהגי ימים נוראים.

(73) דביה כת. יד.

(74) חללים לה. י.

(75) רשי' בוכריה יד. יו ; וכן רמב"ן — ויקרא כג. מ.

(76) סוכה פ"ד משנה ג-ז.

(77) יהבייתוסים חלקו על זה — סוכה מג :

(78) סוכה מד.

(79) יליקוט תהילים, סימן חמ"ג.

(80) ויקרא רבא פר' כו : מדרש תהילים.

(81) ירושלמי ריה פ"ז הלכה ה — במפרשים, ויליקוט תהילים שם.

ניסיוק המים וערבה הלבכות למשה מסיני ה', כאמור, ואין להן מקור מפורש בכתב. בזוזי המסורת — הצדוקים והביתוסים — לא הודה בהן וויללו בקיומן. ומכל מקום נשתרשו מנהגיימ' מצות אלה במסורת היהודית של העם ונתבהבו יותר על החסנות. וכשהעוו בני בליעל מאותן כיתות לפגוע במצבות הללו, הגיבו דוקא הדידיות ועמי הארץ — אלה שנמשלו לערבי נחל⁸²) — באופן ספונטני וחירף למדיו : שמטו ערכות מסותרות מתחת אבני שבתת, ורגמו כהן מרמה באטרוגיהם⁸³). בחג הסוכות חוגגת איפוא התורה שבעל פה את נצחח — נצחון נצחיותה. היא מתגללה בעצם הדור שענפיו עבותים ושרשו מורבים ; דבריה רענן וושאפעו חיים — כערבים על יובל⁸⁴ מיים. ולא זו בלבד, אלא הוושותה כאן תורה שביע"פ לתורה שבכתב. שהרי במצבות החג — אף באותן שנאמרו בכתב — המקרא מועט וחשוף, והדברים עניים. ובאה ההלכה המסורת להשלים ולמלא, להרחיב ולהעшир : בסוכה — צורתה הנכונה, מידותיה הראוית והחומר הקשור ; וארכובעת המינים — והסרים, והדברים עניים. ושניהם ענפי התורה — הכתובה והמסורת — מתגלים בתג בעבותים וסוכבים זה בזה, חבקים ודבקים, אחודים ואוחדים זה בזה, כתירין רעין שלא מחרפשים.

חג הסוכות נושא בקרבו את רעיון אחדות התורה ונצחיותה. «את התורה לא תהא מוחלפת, ולא תהא תורה אחרת באת הבורא יה"ש».

ת. שמייני עצרת — זמן שמחתנו

אחרון של חג מצד ההלכה "רجل בפני עצמו" הוא. ודבר זה מתחבא למשה בדינים שונים⁸⁵) — «עלני פז"ר קש"ב»: א) «פיש בפני עצמו — גורל בין משמרות הכהונה על הקרבת הקרבן ; ב) «זמן» בפני עצמו — לבך בו "שהחינו" ; ג) רجل בפני עצמו — שאון יושבון בסוכה ; ד) קרבן בפני עצמו — שאיתו סדר פרוי החג (ה) שירה בפני עצמו — שיר הלוים במקדש ; ו) ברכה בפני עצמו — שאומרין "את יום השמני". אף על פי כן — רק שלוש רגלים הם, ולא ארבע. ורجل עצמאי זה סמוך לעולחן סוכות וקוריו על טמו. «ביום השמייני עצרת תהיה לכם»⁸⁶). שמייני לסוכות במשמעותו. מכאן — שכرون שמייני עצרת אחר שכנו הגדל, וחג הסוכות הוא קריקע ינicketו. ואכן שם אחד משותף לשניהם בתפילה — "זמן שמחתנו". הרי כאן שניים שהם אחד. כי באמת מצות השמחה, חותבת החודה, משימות תוכן מרכזי לשני رجالים אלה. «אבל צאתנו מסוכות למועד שני — רצוני לומר : שמייני עצרת — הוא לשלים בו מן השמחות מה שאי אפשר לעשותו בסוכות, אלא בבתים הרחבים ובבניןיהם»⁸⁶).

(82) ראה למילה פרק ד.

(83) סוכה מג :

(84) סוכה מג. ועי לעיל.

(85) בדבר כת, לה.

(86) מורה נבוכים שם.

ואף על פי שעניין השמחה מאחד את השנים למועד אחד, הרי מצד אחר עניין זה עצמו גם מייחד אותם ומספרדים לשני ימים טובים. בסוכות השמחה היא אחד מיסודות החג, ואילו בשミニי עצרת השמחה היא היסוד המרכזי, עיקר החג כולם, ואין בו שום מצוה המיזוחת לו זולתי השמחה.

ועוד הבחנה: בחג שריריה השמחה בחוץ, בסוכות, ואילו בשミニי עצרת — היא מכונסת בתוך התבטים. השמחה מתרכחות ביום העצרת הוה ומגיעה או לשיא, ושתי פנים לדבר — לגבי היחיד ולגביה האומה. דירתה הארץ של סוכות הדפנות, המצוומצמת לארשו רבו ושולחנו" של האדם, מגבילה את האפשרות החיצונית של השמחה — מסיבות רעים וטענות חברותא ככ"ב. ובא אחרון של חג להשלים את החסר, להרחיב ולפתח את השמחה, להגדיליה ולהאדירה, בביטחון הרחבים ובבנינים". כי עם ההתקנות בדירת הקבע מתעצם רגש השמחה ורוממות הנפש בכלל, וגם בغال תחוות רשות היחיד "ואין לורדים אתך" (87). ובפרט לאחר ישיבת חוץ שבועיים ימים — זהו לגבי היחיד והמשפחה.

ובודמה לו — לגבי האומה. חג הסוכות הרי יש בו רעיונות אוניברסליים, כלל-עולםיים, המתבטאים בפרי החג, ניסוך המים ושאלת גשםים (88). נפש האומה פתוחה כאן לעולם כולה, לבה ודעתה נתונים גם לגבי הארץ. לכל משפחות הארץ. ישראל מפוזר את הדורות אסיפיו למרחבי תבל, בשמהתו הוא מערב זרים. ונמצאת מנת חגו שלו פגומה וחסורה. ובא יו"ט אחרון של חג להשלים את הפנות ולמלא את החסר. השמחה שקרנה שבעה ימים מזמן הסוכות, שהן בראשות הרביהם הגדולה של ייחדו של עולם בצל ירידות השמים — שמחה זו מתכנסת ביום השmini לתוכן רשות היחיד של ייחדו של עולם, הוא יעקב חביל נחלתו. — ביום השmini עצרת תהיה לכם" — لكم לבדכם. «כבניהם הנפטרים מאביהם והוא אמר לי קשה עלי פרידתכם! עכבר עוד יום אחד» (89). אחר שבעים פריטים שקרבו בחג כנגד האומות, קרב בשミニי עצרת פריחת נסיך אומה יחידה. «משל מלך בשדי ודם שאמר לעבדיו: עשו לי סעודת גдолה. ליום אחרון אמר לאחובו: עשה לי טעודה קטנה, כדי שאהנה ממק" (90).

נמצאו לנו למדים, כי השמחה בשミニי עצרת מקבלת אופי אינטימי יותר. היא עוברת את תחום השמחה החיצונית הרגילה, היא הופכת לדמות שמחה פנימית עילאית, בין האומה ובין אביה שבשמים — «ישמה ישראל בעשו"ו» (91). שמחת ים וה מבטה את אהבתה הדרית בין האומה לאלוהיה. «ומושוש חתן על כלה יישע عليك אלהיך» (92). מכאן מתלבנת ומתבהרת משמעותו של שミニי עצרת. יומ-טוב

(87) משל ג. יו.

(88) ראה לעיל פרק ה.

(89) רשי' בדבר כת, לו.

(90) סוכה נה.

(91) תהילים קמ"ב.

(92) ישעיהו סב, ט.

זה שואב ממענייני הישועה והחדוה של שבעת ימי הסוכות. ועיקרו — התעצומות המשמחה בכל עזוז הצדקה והתעלותה לשיא עליון; כל מהותו — אהבת עולם ויחוד לאומי אינטימי בין ישראל לكونו. «יום שמנינו עצרת כולה לשם יתרך... ואם כן איינו צרייך זכרון אחר»⁹³ על-ידי נטילת לולב או מצחה אחרת.

במובן זה יש הקבלה בין שמנינו עצרת ובין עצרת של פסח. «והג שבועות גם כו אין צרייך הזכרה אחרת. כי עיקר הרגל אינו אלא מצד מתן תורהנו, והוא זכרונו הנרחב לישיר אורחותינו»⁹⁴). ואכן «ראוייה היתה עצרת של חג (שם'ע) להיות רוחקה חמישים יום. כשם שעצרת של פסח (=חג השבעות) רוחקה חמישים יום — אלא ע"י ישראל יוצאי מן הקץ לחורף וטרחת הדברים קשה, לפיכך אינה רוחקה ממנה חמישים יום»⁹⁵). חס הקב"ה על אהוביו עם קרובו, ואינו מתריהם לעלות לרוגל רביעי בעיצומם של ימות הגשמיים. —שוב, גילוי אהבה וחמלת הגולם בשמניינו עצרת.

ט. שמחת תורה והקהל

שמחת שמנינו עצרת הפכה בדורות רבים של גלותנו הארוכה ל„שמחת תורה“. התורה הייתה לנו שא המרכז בשמחת היום (ובגלויות — שני הימים). קריאת התורה וסיום באחרון של חג נעשתה המסתגרת הציבורית של שמחת יום טוב ברבים ובופומי גדול. אין ספק כי עצם עניין שמחת התורה — על כל מנהגי הרבים שנפתחו במסורת הגלויות השונות — גרעין עתיק טמן בו, ושרשו קדומים ביותר. מסתבר מכך כי בצדק נבקש כאן עקבותיו של מעין „זכר למקדש“, דוגמת זכר כוהה בפסח — בכריכת מצה ומרור⁹⁶), ובஸוכות — בנטילת לולב כל שבעה אף בגבולין⁹⁷). ונראים הדברים כי סיום התורה והשמחה בה בשמניינו עצרת הם זכר למצות „הקהל“ במקדש.

סמן חשוב לסברה זאת נמצא בדברי עדותו של רבי יצחק אברבנאל⁹⁸): «וכבר ראיתי כתוב, שבכל שנה ושנה היה הכהן הגדול או הנביא או השופט ועודול הדור, קורא בחג הסוכות חלק מן התורה, ושהיה משלים ספר בראשית, אלה שמות, ויקרא, במידבר סיני בשש שנים, ובשנה השביעית — שנת השמיטה — בחג היה קורא המלך ספר אלה הדברים⁹⁹). שבכל שנה ושנה ברגל, בחג, קריאת התורה בסדר, ובשנה ההיא, השביעית, היה המלך מסיים התורה באופן ההוא. ושםכאן נשאר המנהג בימינו שבירום השמייני חג העצרת האחרון — נקרא יום שמחת תורה, שבו אנו משלימים את התורה — עומד הגדול שבקהל ומסיים אותה; והוא

(93) ספר החינוך לרבי אהרן מנצרלונה, מצווה שכ"ה.

(94) שם.

(95) רבי יהושע בן לוי בפסקתא, ביום השmani עצרת.

(96) מנהג הלל הוקן — בבריתא פסחים קטן.

(97) תקנות רבן יוחנן בן זכאי אחר החורבן — בסוכה פ"ג משנה יב.

(98) בפירושו לתורה — פ" וילן.

(99) מכאן המנהג לקרוא בלילה הושענו הרבה כל ספר דברים ב齊יבור.

בעצמו קורא בלי תורגמן, פרשת "זאת הברכה", לדמיון מעשה המלך בזמן ההוא". והנה מעמד הקהל עצמו אינו אלא זכר למעמד הר סיני, לדעת הרמב"ם¹⁰⁰). "מצות עשה להקהיל כל ישראל, אנשים ונשים וטף, בכל מוצאי שmittah, בעולותם לרגל, לקרות באוניהם מן התורה פרשיות שמזרחות אותן ומחזקות ידיהם בדת האמת... וגרים שאינם מכירין חיבין להchein לבם להקשיב אונם, לשם באימה ויראה ויגלה ברעה בימים שני תנה בו (— התורה) בסיני... וממי שאינו יכול לשמעו¹⁰¹) מכוחן לבו לקריאה זו. שלא קבועה הכתוב אלא לחזק דת האמת, ויראה עצמו כאילו עתה נצotta בה ומפני הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא לה-Smith דברי האל"¹⁰²). מעמד הקהל התגיגי והמפואר הוא לפני זה חורה פרידית אחת לשבע שנים על המועד הנשגב בחורוב. ועל כן דרישה השתתפות כל העם כולם — לרבות הנשים והטף. «הקהל מצות עשה שהזמנ גרמא ונשים חייבות»¹⁰³).

ואכן גם עניין זה נשתרם בשמחת תורה בדורותינו — דומייא דהקהל. כל העם מקצה — זקנים ונערלים, גדולים וקטנים, נשים וטף — הכל באים לבית הכנסת ומשתתפים ונוכחים בשמחת התורה. יש, איפוא, ביום שמחת תורה משחו מיום מתן תורה. כך מתקשר שוב שמיini עצרת בהקבלה לחג השבעות.

אמנם המנהג הקדמון מימי הבית לסייע את התורה שבע שנים ע"י קריית ההקהל של המלך בסוכות של מוצאי שmittah — נשתחנה לאחר החורבן. מקומו של הזבחים בבית המקדש תפשה התפילה בתבי נסיות. מרכזו התפילה ב הציבור. עד מהה קריית התורה, ומסביב לה נסדרו ונקבעו ממשן הדורות התפלות והברכות. ולפיכך הרבו לאחר החורבן בקריאת התורה לעתים מועינות ובתדרות קבועה. וכן

100) במשנה תורה, ספר קרבנות הלכות חגיגת פ"ג.

101) «לחם משנה»: כגון שעומד מרוחיק.

102) מרכז הרב הראשי לא"י, הגראי' הרצוג שליט"א עמד על דעה זו של הרמב"ם במוצאי השבעית הקדומת, בסוכות תש"ו בנאומו במעמד הקהל הגדל והמורם בבייחין "ישראל" שבירושלים. מרכז הרב הראשי שליט"א עמד ושאל: «מנין אומר הרמב"ם שמצוות הקהל היא זכרון למלך הר סיני? מאיזה מקור שאב דעה זו זו? ותרץ הרב הסברה מעניינת ומפתיעת: גורה שווה יש בדבר. בהקהל הוא אומר (דברים לא, יב-יג): «ה קהל את העם האנשים והנשים והטף... למן י שמעו ולמען י למדו ויראו את ה' אליכם... ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על הארץ...». ובזמן תורה הוא אומר (דברים ד, 2): «יום אשר עמדו לפני ה' אלקיך בחורב, באמור ה' אליו הקהל לי את העם ואשמעו את דברי, אשר י למדו לך אותה כל הימים אשר הם חיים על הארץ, ואת בניהם י למדו...». ליראה שווה מלאה ומלאפת, הקבלה ורחבת בתוכן ובצורה. והוטיף הרב בעונתו: יש אכן גדרה שווה מלאה ומלאפת, הלכה אשר ציין גדרה שווה זו והוא מן המדרשים שabdnu ולא הגינו לדיננו, כגון: מכילתא דרשבי, ואולי עוד ימצא פעם (ועי בסוף הערת 52 לעיל).

103) קדושין לה.

הסדר הקדמון התפתחו שני מנהגים: מנהג א"י — לסיים את התורה במשך שלוש שנים¹⁰⁴), ומנהג הגולת — לסיים בשנה אחת¹⁰⁵. עם התמעטות היישוב בא"י והתחזוקות מרכזו התורה בבל, בתקופת הגאנונים נתעמעם מנהג א"י, ומנהג בכל גבר ונתפסת בכל תפוצות ישראל. כך נקבע ונתקבל המועד של סיום קריאת התורה יצחק את דפוס הקבע יצר את הצורה הקיימת של שמחת שמיני עצרת תורה לשמ"ע, והתמזוג מלאו עם מצות השמחה הגדולה של אותו יום. עד סיום זמן זה.

ג. טיכום

בבאונו לסכם בקצירה את רעיונות היסוד הגנוזים בחג הסוכות ובמצותיו מתחזרות לנו קודם כל מסקנה כללית חשובה: מועד זה, כאשר מועד ירושלים זמן מנוחה ושמחה סתם, אינו יומא דפגרא להלולא וחונגן גרידא. החג הוא חוק אליו הבא להגשים בעולם העשיה רעיונות מעולים האזיליות. ומצוות החג הם כלוי המעשה ואמצאי הביטוי לאוונן אמננות ודעתות. מתוך בירורינו דלעיל ניתן לומר כי ענייני חג הסוכות סוכבים על שלוש אידיאות מרכזיות:

א) הרעיון הראשי — היחס בין הקב"ה ובין ישראל; ב) יחס החברה בתוך ישראל; ג) היחס בין ישראל ואומות העולם.

א) היחס בין ה' ובין ישראל — הוא עיקר העיקרים באמונתנו והשקבת עולמנו. ולפיכך הוא תופש חלק נרחב מיריעת החג. רעיון זה שתי פיטים לו: הקשר בין ה' ובין עם ישראל, ולצדו — הקשר בין ה' ובין האדם מישראל. רעיון דואליסטי זה כולל הנחות יסוד של האמונה ובסיס להשקבת עולם מוסרית: 1) מציאות ה' ובריאת הטבע — אמונה זו מונחת בעצם קביעת חג האסיפה.

"בצאת השנה באספה את מעשיך מן השדה"¹⁰⁶).

2) הנגנת העולם על ידי ה' ובחרית ישראל — מתבטאות במצוות סוכה וכרכיניות מצרים.

3) אהבת ה' לישראל — מתגלמת בשミニ עצרת ובחובת השמחה המיוונית בו.

4) השגחה פרטית ובטחון בברוא — מגני אדם בשפטו בסוכה, בצלילא

ד מהימנותא בצלילא דקביה ושכינתייה.

5) הכנעה לה' מתחד הרגשת תודה והכרת טובה — מביע אדם ע"י מצות השמחה בחג האסיף וע"י נטילת ארבעת המינים. היחיד מהל ומשבח בשם העם כפרט ממנו, ונathan הודייה גם על חלקו שלו בפני עצמו.

6) הרגשת עליונות ה' ותולתו המוחלטת של האדם בחסדו — לומד היהודי מתוך שמחת בית השאה, ומtower בקשת המים להבא הטמונה בניסוך המים, חיבוט ערבה, נטילת לבב, הקפות הווענאנא רבה ותפילה גשם.

(104) "לבני מערבה דמסקי לאורייטה בתלת שניין" — מגילה כת:

(105) עיין: אלבוגן, תולדות התפילה והעכודה בישראל, ח'א פ'ג.

(106) שמות כג טו.

- (7) אהדות התורה ונצחותה — מוצחרת בניסוך המים וחויבות ערבה, ואף במצוות סוכה וד' מיניהם.
- (8) יראת שמים וועל מצאות — מקבל עליו כל העם במעמד הכהל. שמחת תורה באהה במקום הכהל — אם מובטחת מידת הרצינות המתאימה והמשמעות הדרישה — "ויגלו ברעדה", ואם קריאת סיום התורה נעשית בטקס נאה, שיעירו קריאה יפה בטיב וbezorah וברגש.
- (ב) יחס החברה בתוך ישראל — הם יסוד להשquette חיים אמיתית ומועילה. שוננים הם בני ישראל זה מזה שני שבטבע — ברוח ובגוף. ושוני שבמקורה — ברכיש ובקניינים. ומתוך כך נבעת בעל ברחונו מציאות של מעמדות שונים בחברה הישראלית מבחינה תרבותית או מבחינה כלכלית. אבל שווים הם כל בני ישראל זה לזה שווין עקרוני מבחינה חוקית-משפטית ו מבחינה דתית-מוסרית בין זכויות בין חברות. המעמדות המתחווים במציאות אינם מקרים מן הדין זכויות מיוחדות לאיש, ואינם שלולים זכויותיו של איש. השוויון הסוציאלי העקרוני הזה בולט במפורש במצבה המשותפת בין עשרים ועשרה. מרומו השוויון החברתי גם באגדות ד' המינימ. אפילו לבני מעמדות הנוגעת, לכארה, מרצינו והתנהגוו של האדם — תורה ומעשים טובים. לממדנו שעם ישראל יכול כולהו כשייעור קומה, אשר כל האיברים, הגודלים והקטנים כאחד, מהווים את שלימותה.
- (ג) היחס בין ישראל ואומות העולם — הוא בגין אב להשquette העולם הלאומית שלנו. ישראל הוא מרכז העולם האנושי, הוא "הלב באומות". הוא העם שנבחר על ידי ה' לתהנו עליו על כל גוי הארץ. ולא עלינוות לשם דידיה ורודנות, ולא בחירה לשילול של ולבתו בו, כי אם בחירה לשם "מלכת כהנים וגוי קדוש", עלינוות של קדושה ורוחניות, מנהיגות של הדרכה במסור וצדק. "ואמןך לאור גיים". עלינוות עדינה ואצילה זו באהה לביטוי בקרבתות פרי החג הקרבים לשלים האומות בפרק שבו הן נידונות על המים.
- סוף דבר: חג הסוכות הוא חג האחדות הנדולה. אהדות האומה — על כל חלקיה ומעמיה; אהדות האנושות — בין ישראל והעמים; אהדות התורה — על שני ענפיה; ועל כולם — אהדות בין ישראל ואביהם שבשמיים.

יא. הערות מיתודות

המנך הבא להורות ענייני חג הסוכות בבית ספר יתקל בשני קשיים: א) החומר מרובה — והזמן קצר מאד, שכן אליל והימים הנוראים קודמים לחג וסמכים אליו כל כך. ב) היקף הידיעות המוקדמות של היכיתה בנושא זה אינו מוגדר בדרך כלל ואין ברור כל צרכו למורה; ולכן קיימת הסכמה של חזרה מיותרת על דברים ידועים, ולפעמת זאת — דילוג על דברים בלתי ידועים.

וכיצד יתגבר אדם על קשיים אלה? — היה אומר: בעירת תכנית. עירכת תכנית כזו היא חובה לטוטנות החינוך של המדינה או של הקהילה, או חובת הנהלה והמוועצה הפידאנוגית של בית הספר. התכנית צריכה להכיל תיכון מפורט ומוחשב של הנושא לכל שנות בית"ס. הנושא יקייף את כל

הקשר לחג הסוכות: מצוות ורعيונות, דיןנים ומנהגים, תפילות וקריאות בתורה, מצוות התחלוויות במקדש והלכות כליליות של יום טוב וחול המועד. אונסה להציג כאן בלבד של תכנית לנושא זה בקווים כלליים. לשם כך נראה לי לחלק את שמונה שנות בה"ס היסודי לאربעה שלבים, דרישתיים:

1) שלב ראשוני — כיתות א' — ב':

א) סוכה — צורתה וחלליה; דיןנים יסודים לבנייתה ולשימוש בה; גוי סוכה; ברכת "ליישב בטוכה".

ב) ארבעה מינים — שמויותיהם בפי העם; עיקר דין נטילתם; ברכת הנטילה.

ג) שמות החג והמושגים הקשורים בהם — חג הסוכות, חג האסיף, זמן שמחתנה.

ד) מבנה החג — שמונה ימים; י"ט ראשון, חול המועד, שבת חול המועד, הוועננה רבבה, י"ט אחרון; עיקר המותר והאסור ביו"ט.

ה) שמחת תורה — שבע הקפות; סיום התורה; חיבת ס"ת וקדושתו; דגל; עליה לתורה; ברכת התורה לפניה ולאחריה.

2) שלב שני — כיתות ג' — ד':

א) לימוד מתוך מקורות החג בתורה — בפ' משפטים, בפ' כי תשא, בפ' אמרו, (בפ' פנחס). בפ' ראה, (בפ' וילך).

ב) תאריך החג ומנחוה.

ג) סוכה — כשרה ופסולה; מבחר דין על עשיית סוכה ויישבתה.

ד) ארבעה מינים — שמויותיהם בתורה; נטילה ונענווים בהלל; הקפה בהושענות; הוועננא הרבה — הקפות וערבה.

ה) בין שבת ליום — מלאכות ופעולות מחיי הבית והסבירה; עירוב תבשילין.

ו) שמחת בית השאבה במקדש.

ז) שמחת תורה — פסוקי ההקפות; חתן תורה וחתן בראשית.

ח) תפילות — קידוש, שהחינו (לסוכה, ללולב ולשmini עצרת), הلال, הוועננות, מוסף, גשם.

3) שלב שלישי — כיתות ה' — ו':

א) לימוד מספרי הלכה — מבחר מנחות ממסתת סוכה; דין סוכה ולולב וմבחר דין י"ט מתוך קיצור שלחן ערוץ.

ב) קריאת התורה של כל ימי החג ובהפטורות וקוחלה.

ג) מצוות במקדש — ע"י שבעים פרי החג, ניסוך המים וערבה.

ד) ביאורי תפילות — תפילה עמידה, גשם, הוועננות.

4) שלב רביעי — כיתות ז' — ח':

א) החג בתורה ובנבאיים — לימוד מסכם. (מלכים א' ח; זכריה יד; נחמה ח').

ב) למוד מספרי הלכה (הרחה), ממשנת מסכת סוכה ; מבחר מתוך "משנה תורה" לרמב"ם¹⁰⁷) : הלוות י"ט, הלוות חגיגה ; הלוות סוכה ולולב ; וקיצור שלחו ערדון.

ג) לימוד קוהלת — פסוקים נבחרים.

ד) רעיונות על החג ומצוותיו — מתוך מדרשים ומדרשי התורה.

לחכנית כלית זו יש עוד להעיר כמה העורות :

1) הטענית מבוססת על מעגלים קונצנטריים. כל אחד מרבעת השלבים הנ"ל מכון לשנתיים. המורה יחלק אפוא כל סעיף וסעיף שככל שלב לשני החלקים מתאימים.

2) תכנית זו אינה כוללת DIDAKTIKA ודרכי ביצוע. מכל מקום מכון סדר הסעיפים שככל שלב ישמש הצעה להתקומות מדורגת וסדר מוקדם ומאוחר.

3) דבר המובן מלאיו הוא שיש להקדים לתכנית כל שלב חורה וסיכום הידיעות מתוך השלב הקודם.

4) פשיטה, שהמורה חייב בכל השלבים לשעבד לנושא גם מקצועות אחרים בהתאם לגיל התלמידים. כגון בעברית — סיפורים ושירים ; בציור — ציורים וכתבות לקישוט היכתה והסוכה ; במלאה — עשיית דגל ונוי סוכה ; בזמרה — זמיירות ושירים לחג ולשםת תורה.

תכנית זו מסגרת להסדר את ידיעת כל ענייני החג. היא באה לארגן בצדקה מתוכננת את הצד ההשכלה הילימודי של החג. ובזה תוכל התכנית אולי לסייע ביד המורה במלאכת ההוראה. אולם חייב המורה לזכור, כי לצד הקניית הידעות על מצוות החג ודיניהן דרושה גם החשפה החינוכית. באמצעות ההשכלה היהודית זאת צריך המהנדס לנטווע בלב תלמידיו אהבה עמוקה, חיבה וחן למועדי ישראל. עלייו לדאות כעקר מטרתו לחביב על בניו ובנותינו דור העתיד של עמנוא את מצוות החג הנפלאות, וע"י כך להעמיק בנפשותיהם את האמונה במצוות ית"ש. כי הרבה אנוعلم למד את ילדינו תורה ויהדות, והרבה אנו טורחים למצוא דרכם ותחבויות על מנת לחנכם לקיום מצוות מעשיות. אבל יש והעיקר

חסר מן הספר : אין מחשבה מספיקה על החינוך לאמונה. לפיכך טוב לדעת כי אין לך חומר נוח יותר לחיבור לאמונה מפרשת החג. באמצעות הוראת ענייני החג יכול המהנדס המעלוה להציג בצדקה מוחשית את כל יסודות אמונהנו — בכלל גיל לפי דרגתו. במידה שהמHAND בבייה"ס עוסק בפרשת החג בהרחבה ובהעמקה בהקנית ידיעות ובחשפה החינוכית בה במידה ממש הוא יוצר בסיס איתן לאמונה בברוא עולם, לאהבתו ה' וליראת שמיים.

107) למוד הרמב"ם חשוב מאד בבית הספר מבחינת היריות העניין, סדר הגינוי, סגנון ברור ופשוט, לשון עדינה ונאה. נחוץ מאד להפיץ את הרמב"ם בין הנוער עליידי הכנת קיצורים וליקוטים.

הרבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל / הסקה — מבצר הנגנה

הסקה היא בערנו מבצר הנגנה: "מוצנים בסקה מריב לשובותינו". אכן כי הנגנה בגדולה שגלו יצרה ובכורה גרה מישראל. טוב עליכם שפחו סכונות כאלה שללא נעשו כמות מימות יהושע ברנוני: "וינישו כל-הקהל תשבים מן הארץ סכונות נישבו בפסכות כי לא-אשוי פימי לשוע ברנוני בן גני ישראאל ותמי שסוכה גודלה מאד".² ופה כי הפסכות הקפות אורות הילו ופירושים שם בפלמור³ - "דבאי נחמי עלי יצרה ובכורה גרה ובטלותו ואנו וכוקא עליוו בסקה". ואם כן הסקה היא במלחת אבן של הנגנה.

ואם יכלו בזיגינו: איך מובל דירת צראי בסקה לרגן עד שבלא הסוס נובל עוד רקמת אורה ברכמה למונגה ונטבחון שלנו? איך יכול בתון של "שםים במלחין ושלישית אפיקו טח" להפוך למבצר ולמגן נגר כל צר ואובב? מברחים אונחני ?תגיד צליי לפניו כל-כך עוזם שאמת נחתת היא. שדוקא זאת הסקה שהיא נבנית דока בזורה כל-כך קלiosa עד שמאך צורחה מיצוגה אינה רואיה? קאויה להיות נקראת אפיקו בטע של בית דירה, היא היא קראויה להיות רנו למגעל פו וויסטבצר מפני כל-אובי ומתחנעם. כי באינה אף אומר לא מפני הסקה הפרוצה ופתוחה מפרקם להפריך ב'בית-דירה. — «הני אומר לא מפני מהזק תפרק שבקחצתי נקיות ומטשות ומטשות. איה מפני שתקח, דבר ד' והוא אשר גור אמר שבימי בסג הקדוש מות. טג האסיף, זאת היא דירמן. זה יהיה לנו פטור לדורות. כי ?האפק מזרוש רן רבנן ביטמן בלומר בתון ביתן הלאפי שלנו. ויקום אני דока לאמרן הרוחני, ?אמוץ של החר, לאמורן של דבר ד' החקים לעדר. ואם כלי משחית היימר קדים יוכלים ?פרוץ פרץ נבזהה גם במקברים פיויר חזקים. יוכלים ?מגר גס חומות נחשת ברכות ברין כלכם ולא כלס שומ כלי יוצר שפוצים להפיל את-הוויה בסקה ובזורה של חוך. ומה גבע שפהוק. הוא יהיה מברני מזחי ומלהב רנו, גם בצת בסקה שאננו גנושים לבנות מקש אתר-ביטנו פלאמי על הארץ אבומינו. נביר נא אתר-האמת המוחatta שפהוק הרוחני שהוא ברא רבר ד' אשר גור אמר, שBIT ישראל יבאה, הוא הוא חומטנו בזורה, לסתות מה שעהן מקוישה של האעם לא תוכל להפער חסנו וצוא.

ויש לנו באים לבנות את-סקתנו במונגה בערנו גם בתקתו של יצרה ובכורה וזה, ככל המוגנים שלו, העתיקים ומחדשים. נקיה מלהק חקנו - חקי מונינו מקדושה העומדים וקומים [סימן רעד!]

1) תהילים לא. כא.

2) נחמה ח. יז.

3) עריכן לב ..

אָמַנוּ, אָנוּ צְרִיכִים לְפָרֹר אֶת-סֻכָּה. וְנוּזֵי סֻכָּה מְלֻוִים אֶת-סֻכָּה פָּמִיד וְאָנוּ רְגִילִים מְדוּזָות עַולְמִים. לְעַזְרָר אָוֹתָה בְּסִדְינִים הַפְּצִירִים וְתִלְתּוֹת בָּה אֲגּוּזִים. שְׁקָדִים וּרְמוֹגִים וּפְרֵפִילִי אֲנָבִים נַצְפִּירִות שֶׁל שְׁקָלִים, יִינּוֹת, שְׁקָנִים אַפְּרָקִים. וְאֵת הַיּוֹם סֻכָּה הַאֲרָצִ-יְשָׂרָאֵלִית הַטְּפּוֹסִית, בְּלוֹטָר, הַעֲנוּ גַּנְנָרִים וּסְלָתוֹתִי — זֹאת הַיּוֹם סֻכָּה שָׁהָוָא קָזָנוּ. וְלֹא קָרְבָּה יְרוּשָׁלָם אֶלָּא עַל שָׁעַנוּ בָּה דִין תֹּרְחָה וְלֹא קָשׁוּ לְפָנִים מְשׁוֹנָת הַדִּין (5). אָנָחָנוּ הַעֲנוּ מְוֹכָנִים לְצָמֹוד עַל הַגְּבָה הַשְׁלִוּן של דָבָר ד' קָמָסָרְוָה לְהַפְּסִיס עַם קָלְאָחִינוּ לְאָרָק בְּמִדְתָּה הַחֲקָן, כי- אם גַם לְפָנִים מְשׁוֹנָת הַדִּין. וְהִתְהַהֵה לְנוּ סְפִטָּנוּ לְמִגְדָּל עַזְעוֹמָן אוֹיבָךְ קָלָה וּבִתְּ יִשְׂרָאֵל יִקְנָה בָּאָרֶץ קָכָל עַזְעוֹמָן וְסִבְתָּה בָּזָר מְזֻמְקַת פְּקוּדָה לְנוּ בְּמִתְּהֻרָה קִימָנִינוּ אָמַן.

(4) סוכה י. (5) בְּבָא מִזְעָא ל.:

ד"ר יהודה יעקב סלוטקי (לידס, אנגליה) / דינים ומנהגים

א. סוכה

(חומר לשיעור)

אחד הגורמים החשובים ביותר בשחתת חג הסוכות, הוא הישיבה בסוכה. אמנים ישנים עוד גורמים, כגון לולב ואתרוג, תפilot נחרות, מלבושים נאים, מאכלים טעימים. אך מותר לומר, כי בלי הסוכה החביבה יותר החג הרבה מטעמו המיווה.

הסוכה בדברי ימי ישראלי הינה יישיבה בסוכה אנו קוראים בתורה: "בסוכות השכתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים". ומאו ועד היום הוה — מדי שנה בשנה, בחמשה עשר יום לחודש תשרי, בזמן האסיף — מוסיפים בני ישראל לבנות להם סוכות ולשכת בהן שבעה ימים (ובחוץ לארץ אף ביום השמיני).

ואף כי תבנית הסוכה העיקרית לא נשנתה בעצם, הנה רוח החגיגת פשוטה צורדה ולבשה צורדה. ביחס ניכרת שמחת החג אצל האיכרים ועובדיה אדמה, לאחר שאספו את התבואה מן השדות, את הפירות מן הגנים ואת היין מן היקבים. כדי לקיים את מצוות התורה, היה כל יהודי בונה לו סוכה קטנה על יד ביתו, ומכתה אותה בפסולת הגורן והיקב. בסוכה זאת בילה את כל שבעת ימי החג. בה אכל מפרי גנו ושתה מין כרמו, וש machה שמחה גדולה.

בספר היובלים מסופר כי אברהם אבינו וגם יעקב כבר קיימו את החג בארץ מגורייהם¹⁾.

אחרי שיבת ציון, בימי עזרא, שבו לחוג את חג הסוכות ברוב פאר. — "נאספו ראשיה האבות... להשליל אל דברי התורה, וימצאו כתוב בתורה... אשר ישבו בני ישראל בסוכות בחג, בחידש השבעי, ואשר ישבו ויעבירו בכל ערים ובירושלים לאמר: צאו ההר ותביאו עליזיות ועליעץ שמן וועל הדס ועלי תמרים, ועלי עץ עבת... ויעשו להם סכות איש על-גגו ובחצריהם... כי לא עשו מימי ישוע בן-נון כן בני ישראל עד היום הזה", ככלומר מימי יהושע עד אז לא עשו את הסוכות בשם גדומה כל כך, "וותהי שמחה גדומה מאד"²⁾.

ומאו נשבכת השלשלת, חוליה אחריה חוליה, בלי הפסק עד היום הזה. כל היהודי באשר הוא יושב בונה לו את סוכתו ליד ביתו וביה ישב שבעה ימים. את גג הסוכה מסכבים בענפים ירוקים (אסכ"ר) ועל הקירות תולים יריעות, תמנונות ופרחים. את כל הארוחות אוכלים בסוכה ומודים לה' על החסדים שהוא גומל.

1) סוף היובלים פרק טה, כה, לו ; ופרק לב, ה, ז.

2) נחמה ח, יג-יו ; ועי' ע' 23 הערכה 33.

זכר רוגנות

הנאה גדולה נגהנה כל ילד יהודי בעת ההכנות לחג. זכרוני בהיותי ילד, כמה געגועים עוררה בי הסוכה בתקרבן ימי חג. במוזאי יום היכפורים היה אביו אץ הביתה מבית הכנסת, ומיד, טרם סעד את לבו אחרי החצום, היה מהר לתקן עוד בחצר הבית לשם מצות סוכה. אך רחוב לבני מגיל למחורת היום בהשתתפי במצבה גודלה ונחמדה זו. עורתתי בהגשת הקרשימים, הענפים והפרחים, השתתפה בשישית שרשאות הניר המגוונות, ובתלית פנסי הניר הצבעוניים ומריהיבי העין, וכמה שירה ופיוט בלבי כשישבנו יחד בסוכה המשוכללה ומלאת החן, מוארת גרות יום טוב ומבعد לסכרי הירוק כוכבי כסף נוצצים וצוהלים.

והנה קטע מותיארו של ספר עברית בגולה:

«הסכך מתחש עלינו מפני רוח קלה בעליו הירוקים... ואו יש אשר נדמה לי כי יושבים אנו בארץ ישראל, בסוכה העוממת על ראש הדר תבור בין עצי תמרים. וטוב לי וגעים לי לשבת כך ביחד עם אבי ואמי ואחותי».

פירוש המלה «סוכה»

ועתה נתבונן נא קצת בשאלות אחדות; ראשית, מה בדיק פירושה של המלה «סוכה»? במילון תמצאו את פירושה: «אותל עראי». השרש הוא «סקך», והבנייה נקרא «סוכה» על שם שהוא «סקך», ומכתה על היושבים בו. על כן מובן למה נקרא גג הבניין זהה «סקך».

סוכה זו, מה טיבתה?

מן התורה לא נע דיק מה טيبة של הסוכה אשר בה ישבו אבותינו במדבר. כתוב: «למען ידעו דרכיהם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים». חכינו נחלקו בשאלת «מה הן הסוכות האלה»: ר' אליעזר אומר כי הן ענני הכבוד שהקיף בהם הקדוש ברוך הוא את אבותינו לבב יכם רבב ושמש. ר' עקיבא אומר כי הן סוכות ממש שעשו להם בשעת חניתם מפני החמה.³⁾

למה אנחנו יושבים בסוכה?

אנו יושבים בסוכה מפני שהיא צוונה לשבת בת. מצוות מלך היא, מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא. את פקודתו היינו ממלאים גם אם היישה בסוכה לא היתה כל כך נעימה לגוף. אך הוא, יתברך, נתן טעם לדבר: «למען ידעו דרכיהם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים», כלומר אנו מצוים לזכור את נזורייהם של אבותינו במדבר גדול בזאתם ממצרים ואת ישיבותם אשר באצלן חטו מפני התום ומפני הקור. ושנית עלינו להבין ולשים אל לב כי המחתה העראי הזה לא היה מספיק לו לא הבורא יתברך שהיה בעורתנו. היישה בסוכה, מזכירה איפוא, אותנו את השגחתו של הקדוש ברוך

(3) סוכה יא : ועי' ע' 42 העדרה 10.

הוא. וכמו השבת ויתר החגיגים, הסוכה מזכירה את יציאת מצרים. ועל כן אומרים בתפילה ובקידוש: "זכור ליציאת מצרים" (⁹).

מתי עושים את הסוכה?
 מצווה לתקן את הסוכה מיד לאחר יום כיפור, מפני ש"מצווה הבאה לידי אל ייחמינה". ויש מבאים "מיד", ביום שלאחר יום הכיפורים, ואפילו הוא ערב שבת. אם מפני איזה טעם שהוא לא הספיק לבנות את הסוכה לפני החג, או שנפלת הסוכה שבנה, מותר לבנות סוכה גם בחול המועד.

אייפה מעמידים את הסוכה?
 יש לבחור במקום יפה ונקי להקמת הסוכת, מקום שאין שם ריחות רעות ורוחות חזקות.
 היו שבניו את סוכותיהם גם בראש עגלת, או בראש ספינה. וחכמים ז"ל פסקו שאם הסוכה הזאת אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה שביבשה הרי היא פסולה. אך אם היא יכולה לעמוד ברוח כוatta, אפילו אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה של הים הרי היא כשרה. אם עשה בראש הגמל או בראש האילן כשרה, אך אין עולם אליה ביום טוב.

במה מכסים את הסוכה?
 ההבדל העיקרי בין סוכה ובין בית פשוט הוא באופן עשיית הגג, ובחוואר שימושים בו לגג, כי עיקר המצווה הוא הסכך.
 אין מוסכים אלא בדברים שגדלו מן האדמה, אך לא בדברים הנאכלים (פירות, ירקות). אין לסכך את הסוכה בעמודים קבועים או קורות. טוב להשתמש בענפים עצים, בזרחים ובעלים שלא יבלו מהר. ומוסכים באופן שהסכך לא ימנע بعد חדירת גשם או אור הכוכבים. מובן שאסור לסכך בדבר שנותן ריח רע. אסור גם כן להשתמש בכלים או שברי כלים. נסרים שרחבים פחות מארבעה טפחים מותר לסכך בהם.

איך עושים את הסוכה?
 גובה הסוכה צריך להיות לא פחות מעשרה טפחים (כ-80 סנטימטר) ולא יותר מעשרים אמה (כ-9 מטרים וחצי). רוחב הסוכה צריך להיות לא פחות משבעה טפחים על שבעה טפחים (כ-60 על 60 סנטימטרים) ואפשר להוסיף על הרוחב כאות נפשו.
 אם נאלץ לעשות סוכה משלשה דפנות בלבד, ישנה בכך הרביעי צורת הפתח. הסוכה מוקמת מ佗ך התלהבות וועוג ומtopic שמחה של עשייה. הנה תיאור החוויה מתוך סיפור:

(⁹) בשאלת זו עיי' עוד במאמר "הישיבה בסוכה".

„באба תקע ארבעה עמודים בארבע פינות אדרמת המקומות. אחר ללחן קרשיין, חיבר אותו אחד לאחד ועשה אותו לkiprotot. אז שם חלונות בקירות ותלה את הדלת על צירית. ומנחם הקטן לא זו רגע מהסוכה. הוא עוזר לאביו בכל העכודה. פעמי הביא חבל, פעם יתוד ; פעם הושיט את הפסח, פעם נתן מסמר, עד שנגמרה כל המלאכה.

בערוב חג הסוכות הביא אבי מנהם עגלא מלאה סכך לכוסות בו את הסוכה, האב עלה על הגג, ומנחם הושיט לו את הסכך, בד אחוריו בה, ענף אחורי ענוי, עד אשר יוכל את כל הסוכות.

מי שידו משגת, מצווה שתהייה לו סוכה בנויה, עם גגות שנחתחים וננסגרים על ידי צירים, לסוגם בשעת הגשםים. כשהפסקו הגשםים נחתחים הגות והסכך יבש ואפשר לקיים מצות סוכה כראוי. אך צריך להיזהר שיהא הגג פתוח היטוב, שאם הוא נוטה קצת על הסכך לא ישבו מתחת למקום המשופע.

סוכה פסולה

סוכה שאין בה שלוש דפנות או אשר גגה מרוחק מן הדופן שלשה טפחים — פסולה. אם אינה מסוככת כהוגן וחמתה מרובה מצלתה — פסולה. אך אין לכוסותה יותר מדי, כי צריך שייראו הכוכבים מבעד לסכך. אם היתה מרובה כל כך שאפלו גשמיים רבים לא יחררו אל תוכה הרוי היא פסולה, מפני שהוא היא עין בית.

אם עשה את הסוכה תחת ענפי אילן גדול היא פסולה. אף על פי שהאריכך קיצץ את הענפים, מפני שכותוב "חג הסוכות תעשה לר" ואמרו חז"ל תעשה, ולא מן העשוּ⁽⁵⁾).

נווי סוכה

חוותנו לייפות את הסוכה בכלים נאים. בתלמוד מסופר שהיו עוטרים את הסוכה בקרמין ובسدינין המצוירים, תלו בה אגוזים, שקדים, אפרסקים רימוניים, פרכילי ענבים ועטרות של שבילים, יינות, שמנים (בבדים) וסלותות⁽⁶⁾. באמת היה ראוי לברך שהחינו על עשיית סוכה, אך אנחנו סומכים על הברכה שאנו אומרים על הocus של קידוש.

מצוות יישיבה בסוכה — כיצד ? מצוות היישבה בסוכה דורשת שנأكل ונשתה ונישן ונטיל ונגור בסוכה כל שבעת הימים. רבותינו למדנו זאת מן הפסוק „בסוכות תשבו שבעת ימים“. „תשבו עין תדורו“⁽⁷⁾. לפיכך צריך ליצור אוירה של בית בסוכה, ולהכניות לתוכה כלים ומציאות נאים. ואפלו אם הוא משוחח עם רעיו ישוחח בסוכה, ואם הוא

(5) סוכה יא : ..

(6) סוכה יג : ..

(7) סוכה כח : ..

מתפלל ביחידות יתפלל בסוכה.ומי שמחמיר על עצמו ואפילו מים אינו שותה חזץ לソכה, הרוי זה משובת.

מי הם היושבים בסוכה?
כל האורה בישראל ישבו בסוכות", אמרה תורה. ועל זה משורר הפסיק בערבית ליל ב':

אֶלְקָה קַהֲן פָּלָה וְלִפְכוֹת,
כָּל הָאָנוּךְ קִישְׁרָאֵל יִשְׁבּוּ בְּסֻכּוֹת.

קטן שאינו צריך לאמו, שהוא בן שני, חייב אבי להנכו במצוות סוכה.

מי הם הפטורין מן הסוכה?
נשים פטורות, כמו שהן פטורות מרוב המצוות שהמן גorman, אך אם הן יושבות, תברכנה גם הן, אשר קדשו במצוותיו וצונו לישב בסוכה". חולה ומשמי פטורות. כל המצער — פטור. שלוחתי מצוה, אפילו בלילה כהה במולן, אם הם צרייכים לטרחת אחר סוכה, פטורים. אם לא נוח להם לישון בסוכה או אם יהיו עייפים למשך ויתעכבו מן המצוה — פטורים.

כבוד סוכה
צריך להתייחס אל הסוכה בכבוד, שכן לא ניתן לתוכה כלים שאינם מכובדים, כגון קדרות וכלי בישול וכדומה.
מצוה על כל אדם לעסוק בעצמו בעשיית הסוכה ובנהנת הסכך גם אם הוא אדם חשוב — וזה כמובן, שהוא עוסק בעצמו במצוות.
אחרי התג, כששתורדים את הסוכה, אין לפסוע על העצים, וכן אין להשתמש בהם לדבר מגונה, מפני שהם תמיימי מצוה, כמו ציצית שנפסלה.

ליל רoshon
אכילה בסוכה בלילה הראשון היא חובה. צריך לאכול לפחות פת בשיעור זית. אפילו אם אדם מצער את הרכבים הוא מחויב לאכול בסוכה.
בערב, לאחר צאת הרכבים, כשהבאים מבית הכנסת נכנסים לסוכה ומקדשים. בברכת "ליشب בסוכה" שמברכים בקידוש, מתכוונים לפטור גם את הסעודה שתтворא אחרי כן וגם את השינה ויתר הדברים שעשויים בסוכה. בברכת "שהחינו" מתכוונים לחג ולסוכה. לכן, בלילה הראשון מברכים בראשונה "ליشب בסוכה" ולאחר כך "שהחינו", כדי שתתוא ברכת "שהחינו" גם על הסוכה. בלילה השני (בחוץ לארץ) מברך תחילת "שהחינו" ולאחר כך "ליشب בסוכה".

ליشب בסוכה"
בכל פעם שאנו נכנסים לソכה צריך לברך "ליشب בסוכה" לפני האכילה. אם

אדם שוכת לבך "ליישב בסוכה" ונזכר באמצע הסעודה, או אפילו אחריו גמרו את אכילתיהם, צריך לבורך, כי גם הישיבה שישב שם אחריו כן היא מצויה.

גש מים

מכיוון שהאכילה בסוכה בלילה הראשון והשני היא חובה, חשוב לדעת כיצד להנוגן אם יורד גשם? שאלת זאת השובה ביותר לאנשי חזק לארץ, כי בארץ ישראל לרוב עוברים ימי הסוכות לפני שמתחלים הגשמיים.

אם יש תקופה שאחרי שעה או שתים ייחל הgasם — ייחכה. אך אם רואים שהgasם לא ייחל, או אם כבר חיכו ו עוד לא חזל, צריך לקדש בסוכה ולברך "שהחיהנו" אך לא "ליישב בסוכה". אחר כך גוטלים את הידים, מברכים המוציא, ואוכלים כזית פת. וזה נכסמים לבית וגורמים את הסעודה שם.

אם חזרו הגשמיים לפני ברכת המזון צריך לשוב לソכה, לברך "ליישב בסוכה" ולא יכול פת מעט יותר מכביצה ולבורך ברכבת המזון. אם אחר ברכת המזון חזר הגשם נכסמים לソכה, גוטלים את הידים שנית ואוכלים פת מעט יותר מכביצה — מברכים כמו בון "ליישב בסוכה", ואחריו כן אומרים ברכבת המזון.

סיפור

"ויהי ערב יום טوب, ואני חפשי לגמרי מן החדר, והגעתי סוכב כל היום את סוכתנו העומדת עדותה ממש כתהילכה במגבעת של סכך יירוק ורענן. ועיניה — חלונותיה המשופשפות — מוחירות גדר השם. מה יפה היא סוכתנו! וגם בסוכה פנימה כל כך נקי ומבהיק... ואני עומד ומביט אל כל ההוד הזה ועוני לא תשבענה מראות הכל... דומה שהכל קורא לי: הוי יוסלי יקרני, متى זה תשב פה אנחנו? מתى?

ובכל רגע ורגע אני בוחר לי מקום חדש לשבת בו עם אבא. בראשונה אני בוחר לי מקום אצל סאו של אבא בצד מזרחה. לעומת זאת החלון: אחרי כן אצל הדלת: אחרי כן אני בוחר לי מקום אצל החלון למען אשר יראו כל השכנים את בגדי החודשים, ושאנו, יוסלי, "בחור בו שבע שנים" יושב בסוכה וסוער באחד הגודלים.

והיום יום חמ ובכיה, השמים רוחבים, עמוסים וצחולים, ואין בהם אפילו זכר לענן. ובודאי, אני חשב, יהיה גםليلה בהיר, מה געים לשבת בסוכה בלילה בהיר והמם! אבל מתי יבוא בכר העבר? קצתה רוחו להכוות. היום נשך בעיני בשונה תימה, ובគוזר רוח אני רץ לרגליהם הביתה ושאל את אמי: "כמה השעה? מתى זה יהיהليلה? אף כי אמי עסוקה במטבח וגוערת בי על כל שאלה ושאלת ומעט שלא תעני מאמא. אני יוצא מן הבית ומביט אל המשש אם איננה חושבת כבר לשקו. אבל היא המשש הגדולה והחמה הזאת, כמו להכפינני, איננה נחפה כלל;

צפה על חוג השמים ומטביעה את כל העולם באורה ובחותמה.

אחרי הרחיצה והסריקה הלבישה אותה אמי את בגדי החודשים עם כתמי הזהב הנוצצים, ואת הנעלים החדשנות ואת הכבוי הבהיר שקונה לי אבא... ומלובש בגדים חדשים אלו כבוי מלך, אני עומדים אצל החלון ו מביט לפאת מערב שם מתילה המשש לשקו.

המשש יורדתatsu אט, בבאותה, באיש היודע את ערכו הרב, ושותך אוור אודם על הסוכות. עוד רגעים מספר היא מיחבא שם בעיר. היעדר יבלע אותה חרש ויסטירינה בין עצי הגמדולים

המשחירים מרוחק — והיה ערָב ... אני עם אבא נלך לביית-הכנסת, נשוב הביתה ונשכּב בסוכה ... אחרי כן ... פתאום ראתי והנה קרע ענן שחרר עס הרבה זגבות וקרוגנים, ומראהו בעכביישען וונרא מאד הגיח מאחורי היער ודומם וועוף החל להוך וקרוב אל השמש השוקעת : עוד רגע והענן העכבייש מתגלגל עלייה וחונק אותה בריגלו ובזונגייו השחורים. עוד קרן ועוד עדת אחת שלוחת המשש מבין רגלי העכבייש הגדולות החונקות אותה, כמקשת רחמים, ונבלעה בבטן הענן, ההולך ונודל מרצע לרגז, ומשתקע שם יותר וייתר בקצות השמים.

המראהזהה החדרני מאד : לבני ניאבַּלי דבר רע ולא ידעתִ מה. נשאתי את עיני אל אבא והנה הוא מוץ' ומעליה עשן מקטרתו, פניו חיוורים מעט, ועיניו מביטות גם כן בתודה אל הענן הנורא.

המ ... לא טוב — הוא מגמג בפני עצמו, ומושך את זקנו — לא טוב כלל. רואה אני שאבא ירא גם הוא מפני הענן הזה : רוזה אני לשאול את פיו בדבר זה אך יראתי פן יכעס עלי בשעה זו ולא יקחני כלל אל הסוכה. יוצא אני עם אבא החוצה לכלת אל בית-הכנסת ; רוח קרה גושבת אל פנִי ורעד עובר בכל גווי הקפן.

בבית-הכנסת עומדות בנופות כנופיות של יהודים ומשוחחים בכובד ראש, ולאוני מגיעות המלות : אוֹי ... גשם ... סוכה ... גשם ... :

ובטרם הספקתי לפשוט את מעילי והנה שם יורד בשטף ובזעם, רוח עזה מתחילה להוות טיפות הגשם משתקשות על שמות החלונות. באתו רגע נדמה לי כי חזרו כל פנים ולביocab בֵּי מְאֻדָּה. האומנם ? האומנם ? האומנם לא אשכּב בסוכה ?

והנה הגיעו לאוני דברי הדין העומד ליד אבִי, שבגשם כוה הכל פטורים מן הסוכה. אז לא יכולתי להתaffle עוד והחלה לי לבכות.

ובלילה ההוא לא אכלנו בסוכה כי אם בבית. ואני לא טעמתי מאומה מכל מעדי החג. כי נפשי מרה לי על אבא, על אמא ועל הגשם הרע אשר השביט את שמחתי ...

השמות עצובים ובוכים ונם אני עצוב וובכה. אבא אמן הבטיחני לקחת אותה אל הסוכה בשנה הבאה ... אך מה לי ולשנה הבאה, אם בשנה זו חיכיתי וחתיכתי ובסוכה לא ישבתי ...

פָּגָנִינָה ; ע. טְגֶגֶזֶב

פָּגָנִינָה ; ע. טְגֶגֶזֶב

עֲשֵׂה אֵת זֶה קְרָבָּא דָבָר לְלָטָבָא אֲנָה קְרָבָא דָבָר שָׁמָיִם

בְּלִי טְמִימָה עַד מוֹל נְשִׁי מְלֵא בְּשִׁרְיָה

בְּשִׁירְיָה בְּזִדְבָּא צְבָא אֶל גְּבָרָה סְבָא אֶל אָבָר

סוכה במדינת ישראל
מנסיוں כוה אפשר להינצל במדינת ישראל. בה אפשר ליהנות ממלא זיוה
של מצווה חביבה זו. לדברי הפטון:

ישקחו במתגיהם ידיים ונפחים,
חסות בצל סקה שבקעת ימים,
ומתענו באה במני מיטעים,
אהובים פזוחין מקנים לילות נפחים.

ב. ארבעה מינים

אגודת הצמחים שאני מחזק בידי, מורכבת מארבעה מיני צמחים שונים. הנה זה, הצמח היותר ארוך, באמצע האגדה, הנראה כשרביט — הוא הלולב. אלה שלושת הבדים מיomin הם התדים. ואלה שני הבדים ממשאלם הם העברות. וזה, העומד בפני עצמו בידי השמאלית, הוא האטרוג. ועכשו הלא תבינו למה נקראת האגדה היפה הזאת בשם ארבעה מינים. לפעמים אנו משתמשים בשם הקצר «לולב» המתאר שני דברים — גם את כל האגדה כולה וגם את הצמח הגadol שבוכלו.

למה אטרוג לבד?
הלולב מחובר בקשרי עליים עם ההדים והעברות לאגודה אחת, ואילו האטרוג
לבדו מונה. מדוע?

מן שהתורה אמרה^๘: «ולקחتم לכם ביום הראשון פרי עץ הדר (אטרוג) כפות תמרים (lolab) וענף עץ עצות (הדים) וערבי גחל (עברות)». הכתוב חיבור לולב עם הדים והדים עם עברות על ידי «וואו» החיבור, אך את האטרוג הפרידה מיתר הצמחים על ידי השטחת העואו. על כן אנו מפרידים בין האטרוג ובין יתר הצמחים. וזה הביאר בלשון הגמרא^๙: יכול יהא אטרוג עמהם באגודה אחת? — וכי נאמר «פרי עץ הדר וכפות תמרים»? — כפות תמרים כתיב».

אופן הקשירה
ההדים והעברות נקשרים בטבעות אל הלולב בקצחו התחתון. יותר NOI
ולהידור מצווה הם מונחים במין תיק, מעשה מלעת. כל מין בתיק מיוחד והטבעות
עשויות מעלי הלולב, כי הדין מחייב שיקשרו את הלולב במננו. בעניין זה מסופר

(8) ויקרא כג, מ.

(9) סוכה לד ::

על אנשי ירושלים שהיו אוגדים את לולביהם בגימוניות של זהב. אמרו חכמים: "במינו היו אוגדים אותו מלטמה"¹⁰). ארבעת המינים הם מצוה אחת ומעכבים זה את זה; כלומר, אם חסר מין אחד אין צורך ליטול גם את הנוגדים, כי על ידי זה לא נקיים שום מצוה.

סמליותם של ארבעת המינים

ר' אליעזר אומר: "ארבעה מינים הללו אין באין אלא לרצות על המים וכשם שארבעה מינים הללו אין אפשר להם ללא מים כך אין אפשר לעולם ללא מים"¹¹). לפי ביאור אחר¹²) מסמל האתרוג את ה'. "פרע עץ הדר לבשת"; "הוד וחדר לבשת"; הקדוש ברוך הוא, שכותוב בו (תהלים קד, א): "הוד וחדר לבשת"; "כבות תמרים" זה הקדוש ברוך הוא, שכותוב בו (שם, צב, יג): "צדיק בתמר יפרח"; "ענף עץ עבות" זה הקדוש ברוך הוא דכתיב (וכירה א, ח): "והוא עומד בין הדסים"; "ערבי נחל" זה הקדש ברוך הוא דכתיב ביה (תהלים סח, ח): "סולו לרוכב בערבות ביהשמו". זה מרמז ר' אליעזר הקלייר:

„בלוּב אַפְדָן אַטְרוֹג אַפְדָן. לְה אַפְדָן וִשְׁמוֹ אַפְדָן.“

(אקהה בראשון) שחרית ליום אי של סוכות).

על פי דרשה אחרת¹³) מסמלים ארבעת המינים את שלושת האבות ואת יוסף: "פרע עץ הדר" זה אברהם, שהדרו הקדוש ברוך הוא בשיבת טובה שנאמר (בראשית כד, א): "ואברהם זקן בא בימים", דכתיב (ויקרא יט, לב): "והדרת פני זקן"; "כבות תמרים" זה יצחק שהיה כפות ועקב על גבי המזבח. "ענף עץ עבות" זה יעקב, מה הדס היה יעקב רוחש בבנים. "ערבי נחל" זה יוסף; מה ערבה זו כמושה לפני שלשה מינים הללו כך מת יוסף לפני אחיו. גם את עם ישראל הם מסמלים: מה אטרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח. כך ישראל, יש בהם בני תורה ויש בהם מעשים טובים; כבות תמרים אלו ישראל — מה החמרה ההו יש בה טעם ואין בה ריח כך הם ישראל. יש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים; וענף עץ עבות אלו ישראל — מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם. כך ישראל, יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה; וערבי נחל אלו ישראל — מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח. כך הם ישראל, יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. ומה הקדוש ברוך הוא עושים להם? לאבדן אי אפשר, אלא אמר הקדוש ברוך הוא, יוקשרו כולם אגדודה אחת והם מכפרים אלו על אלו (ויקידר ל, יא).

(10) סוכה לו:

(11) תענית ב:

(12) ויקרא רבא ל, ט.

(13) שם, שמ, י.

(14) ויקרא רבא ל, יא.

ר' אליעזר הקלייר, בתפילות של סוכות (סילוק ליום א'), סידר את המלצות
האלה בתבנית שיר ואומר:

ובemo בָּצֵן קְרֵר רִימַן וְפֶזֶם,
בָּנַן קְפָם זוֹ בְּעֵלִי מְצֹוֹת וְדַעַן גַּעַם;
וְכָמוֹ בְּכָף תּוֹמֵר טַעַם וְלָא רִימַן.
בָּנַן קְפָם זוֹ בְּעֵלִי מְצֹוֹת קְלָא נַתְנֵרִים;
וְכָמוֹ בְּצֹבֹת רִימַן וְטַעַם מַר,
בָּנַן בְּיִגְנִימַן הַונִּי דַת וְחַבְבֵם מַר;
וְכָמוֹ צְרָבָה בְּלָא טַעַם נְרִימַן.
בָּנַן בְּיִגְנִימַן עֲקָשִׁים אַטּוֹמִים פְּגַעֲרִים;
וְכָמוֹ עַזְנִי פְּרִי עַלְלִי סְנָקְמַחְפִּים,
בָּנַן יְשָׁרִים עַלְלִי רְשָׁעִים מְחַזְקִים;
וְכָמוֹ קַם (ר' מינגים) אַגְּרוֹדִים אַלְהָה בָּאַלְהָה.
בָּנַן פְּלוּוִים (בני ישראל) אַלְהָה בָּאַלְהָה.

והנה עוד דעה מעניינת על דבר סמליותם של ארבעת המינים: ר' מניא פתח:
„כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוני“ (תהלים לה, י). לא נאמר פסוק זה אלא בשבייל
ולוב; השדרה של לולב דומה לשדרה של בני אדם — השדרה היא העיקר שבאים
לרמו שישיר כל גומו לעבודת הבורא; וההס דומה לעין לרמו שלא יתרו
אחרי עיניו ביום שמחת לבו; והערבה דומה לפה או לשפתים לרמו שישים רסו
בפיו ויכונן דבריו בצדק ובמשפט. והאטרג דומה ללב שהוא משכן השכל, לרמו
שיעבוד הבורא בשכלו. אמר דוד: אין בכל האיברים גדול מalto, שהן שוקלים
כנגד כל הגוף הווי „כל עצמותי תאמרנה“¹⁵).

טעם המצווה

כמו שהסתוכה היא גורם חשוב לשמחת החג, כן גם ר' המינים מעוררים רגשי
תודה, תפילה ושמחה בחג הסוכות, חג האסיף, לשמהו לפני ה' בפירות נאים.
מי מחויב במצווה זו?
כל אדם מישראל חייב לקיים מצוות נתילת לולב, אפילו קטן הידוע לנענע
חייב בלולב, אף אם לא מן הדין הרי הוא חייב מטעם החינוך¹⁶.

„ולקחתם לכם“

בישראל רבותינו: „לכם משלכם“. כל אחד צריך לקחת ארבעה מינים משלו,
ואינו יוצא ידי חובתו ביום הראשון של החג בלולב של חברו; בשאר הימים אפשר
לצאת גם בלולב שאל. אם חבר או ידיד מוסר לנו את לולבו במתנה יוצאים אנו

(15) שם שם, יג; ועי' ספר החינוך ר' פ'ת.

(16) סוכה מא.

בו ידי חותנתנו, אפילו ביום הראשון, כי כונתו היא לחת במתנה על מנת להחויר, ומתנה על מנת להחויר שמה מתנה, וכן מסופר בגדרא:

„מעשה ברבן גמליאל ור' יהושע ור' אלעזר בן עזיריה ור' עקיבא שהיו הולכים בספינה ולא היה לו לב אלא לרבן גמליאל, שקנוו באلف זוז. נטלו רבנן גמליאל ויצא בו, ונתנו לר' יהושע במתנה; נטלו ר' יהושע ויצא בו ונתנו לר' אלעזר בן עזיריה; נטלו ר' אלעזר בן עזיריה ויצא בו ונתנו במתנה לר' עקיבא; נטלו ר' עקיבא ויצא בו והחוירו לרבן גמליאל“¹⁷).

נטילת לב

לפני „הלוּלָה“ לוקחים את ארבעת המינים, הלוּל בימיין והאתרגו בשמאלי (את האתרגו נוטלים תחילה כשהפיטום כלפי מטה). מקרבים את האתרגו אל הלב ובברכיהם: „אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת לבב“. הופכים את האתרגו כדי שייהיה הפיטום כלפי מעלה ומגענים. יש להיזהר בכל זה מפני שמצוות אלו ליטול את המינים „דרך גדרותם“¹⁸, כלומר בדרך שם צומחים. הצד המחויב לעץ צריך להיות מכובן כלפי מטה. ואם לא — לא יצא ידי חותמו. ואם יחויק את האתרגו „דרך גדרותם“ טרם יברך, הרי יצא ידי חותמו ולא יוכל לברך עוד.

המצווה היא חובה ביום הראשון מן התורה, כי כתוב „ולקחתם לכם ביום הראשון“. וمبرכים בפעם הראשונה גם ברכבת „שהחינו“, אך ביתר הימים, החובה היא מדרבנן, וمبرכים רק „על נטילת לבב“. בשבת שבתג אין נוטלים לבב.

מקום המצווה וזמנה

בדרך כלל אנו מקיימים מצות נטילת לבב בבית הכנסת, אך אפשר לקיימה גם בבית, והמדדק במצווה יברך על הלב בסוכה.

זמן נטילת לבב הוא ביום, ועיקר המצווה הוא בבורך, בזמן תפילה שחרית לפני ההלל.

הकפות

אחרי חורת הש"ץ במוסף אומרים „הושענות“. החון מחזיק בידיו את הלבוב ומקייף בו את הבימה וכל מי שיש לו לב מצטרף אליו ומסובבים את הבימה. בשעת הקפה עומד אחד על הבימה וספר תורה בידו. בזמן בית המקדש היו מקיפים את המזבח והיו מומרים „אנא ה' הושענה נא“, או „אני והו הושעעה נא“. ככל יום היו מקיפים הקפה אחת וביום השביעי שבע הקפות.

לב

עד עתה דברנו על דבר ארבעת המינים בכלל. עכשיו נחטב קצת על כל מין ומיין לחוד: נתבונן נא ראשית כל בלבולב.

(18) שם מא:

(17) שם מא:

ה שם

השם "לולב" שורשו מן "לבלב" — "לצמוח", בארמית מתרגמים "כפות תחרירם" — לולבין. הלולב הוא ענף עץ התומר במצוותו המקופל לפני שהעלים התפרדו והתפשלו. מען שמר על העלים שלא יתפרדו בעת הגענוועם, קשורין את הלולב בטבעות עשויות מעליו.

динמיים

לולב ישב פסול, מפני שהוא "חרור". לולב ישב ניכר בו מה שהוא כמוש, הלחלהית שבו עברה, ומראה הירקות כליה; ובכלל זה נראה כמו שהלבינו פניו. על לולב ממין זה אמרו בירושלמי "היבש פסול, על שם: לא המתים יהללו יה".
שיעור הלולב באורך ארבעה טפחים. כדי שייהיה נוח לנענע בו.

אתרוג

המלה נמצאת בצלורות שונות: א) אתרוג, ב) אתרונגא, ג) תרגוב. אונקלוס מתרגם "פרוי עין הדר" — אתרוג, ובתרגום ירושלמי — תרגוב, תרגוני.
לפי הרמב"ן נקרא העץ ופריו "הדר" על שם יופיו והדרו וחמדתו למראה.
אונקלוס מתרגם "נחמד למראה" — דרגג למחיוי (בראשית ב, ט), וכן "רגג"
בבנה בארמית השם אתרוג.

ת' אודר

הarterog הוא משפחת התפוזים והלימוגנים. תבניתו כביצה גדולה. לעיתים הוא גדול הרבה יותר, אך לשם מצות נטילת lulab הא צדיק להיות לא פחות מכביצה. קליפתו עבה וקצת קשה, והוא מכוסה "בליטות".

הarterog בזמננו

רוב האתרוגים במאה התשע-עשרה היו באים מקורפו (יון), אך בשנת 1871 יצא עליהם חיש שהם מורכבים. בערך בשנת 1880, כאשר התחילה חובבי ציון להתיישב בארץ ישראל בתור עובדי אדמה ניסו לטעט אתרגרים בגני מושבותיהם, הרבעים והסופרים עוררו את הקהיל ל��נות מהם. אנחנו בני הגלות צריכים להיות מאושרים, שאנו יכולים לקיים מצות נטילת lulab בפרי ארצנו אהובתנו.

ה ד ס

ההדים הוא שיח נותר ריח אשר עליו אינם נשורים לעולם. הוא צומח בצד הגביעות ועל יובל מים. עליו מסודרים שלשה שלשה על גבעול. הפרי הוא ירוק בתחליה ומשחריר אחרי כן. שיעור ההדים באורך שלשה טפחים, וצריך לקחת שלשה בדים.

ע ר ב ה

כשבית המקדש היה קיים היו מבאים ערבה מיוחדת לモזבח מקום שנקריא מוץ א¹⁹).

המין שאנו לוקחים, עזו אדמדם ועליו ארוכים ושלמים²⁰). מסורת התנאים מחייב כי לערבי נחל שבתנאי¹⁹ היו עליים אשר שפטם מסביב היהת בתבנית מגלים קטנים. העARBות שעליהן בוצרות שניים כמו משור — פסולות. הערבה נקראת גם "הושענא", מפני שימושם בה בעת התפילה בשאומרים "הושענות" בהושענא הרבה.

(19) סוכה פ"ה, מ"ב.

(20) סוכה כט : ; לב : ; לה.

ציור ירושלים עיר הקודש על הקיר המזרחי של סוכה מבויריה, צוירה בשנות 30—1820.
הסוכה מוצגת בבית הנכות "בצלאל" בירושלים.

הרב מאיר בר-אלון / שמחת בית-השואבה בולווזין

היה מרגל בפי הבריות: «מי שלא ראה שמחת בית השואבה בולווזין לא ראה שמחה מימי». והרבה מן האמת יש במאמר זה. כל אש הנעררים וכל התחלהבות שהיתה יוקדת בלב חמיש מאות בני היישיבה התפרצה בימי החגיגות והמעודדים. עוד לפני באו החג היו בני היישיבה באספה כללית בחורפים «גבאים», היינו באחדים מן החברים, שהיו המפקדים על החגיגות. הנבחרים היו כרגל מן הבוחרים המעוילים והחוובים, שנגגו בהם כבוד. «גבאים» דאגו קודם כל להזכיר את הדברים המשמעותיים לבו של אדם, שהיה על מה לברך, מה לשנות ומה לברות — הלא אין שמחה אליבא ריקנא. היה צריך גם לשכור בית גודול ורחב ידים, שאפשר יהיה שם לעורך ריקודים, הילולות ביום ובليلת, כי בתוך ההילולא הגדולה מי זה מבחין בין יום ובין לילה... הבית שכרכו, אם גם גדול היה מאד, לא הכליל את כל בני היישיבה, והיו רקדנים בחוץ, ומשתתגרה השמחה היו הכל הולכים אל ראשיהם היישיבה הלווק ורוקד, והוא מכנים את ראשי היישיבה אל היישיבה בשיר ורוננה, ורק או התחלת השמחה האמתית. אבא זיל^{*)} היה רוקד ושר עם התלמידים מתוך התלבות כו שלhalbiba אחרים. בין ריקוד לריקוד, בין זמר לומר, נשמע פסוק או מאמר מענינא דיום, מה שחגדל והגביר את השמחה. הגיעה שעת תפילה, היו מתפללים ומזמורים, מזומנים ומתפללים, ואחרי התפילה היו פוצחים בנגנון: «יום טבא לך, רבבי», ושוב «ברוך אלקינו», ושוב «אתה בחרתנו», ואין קץ ואין סוף לחזותה, בليل שמחת-תורה, עם תפילה מעריב, היה מראת יוצא מן הכלל: אבא זיל היה עובר לפני התיבה ובני-היישיבה היו «משוררים», העוזרים ל«חוזן». אין לתאר, כמה «גיליה» וכמה «רעודה» היו יהדיו בתפילה זו, וכשהגיעו לעליינו לשבח היו פותחים את ארונות-הקדושים ובנגנון מוסף של יום-הכפורים היו נופלים «קורעים...» ואחרי «הקורעים»שוב ריקודים ושוב ניגונים עד אור היום.

כל השמחות האלה היו כרגל משעת הצהרים ועד למחרת בבוקר. ביום החג בבוקר לא נunder איש לתפילה שחרית. «השיכרונו» של בני היישיבה לא היה סוף סוף נורא כל כך, ולאחר התפילה החלו כל בני היישיבה ל«קידוש». מקומות לשבת לא הספיקו לכל התלמידים. ישבו רק «הנכבים» והשאר עמדו מסביב. לעומת היה די מקום גם בסוכה, אך בכיל זאת היו עומדים צפופים. אחרי «קידוש» ואחרי מילוי מעליותא בענינא דיום היו מגישים «כיבוד» ואו גבריה החזות. זרייזים לא המתינו עד שיגיע «הכבוד» אל השולחן, אלא היו חוטפים מיד «גבאים», שאמרו לה חלק לאיש חלקו. היו מתחבטים, כביכול, הודפים זה את זה ומתקוטטים בשל פרוסת דובשן. בדיחו ורבנן. אחד מן המונחים היישיבה, «אליעזר המנהל», יהודי פיקח ומחודד מאד, היה רגיל לומר:

— כשוחטפים, יש לכל איש חלק.ומי שאין לו, סימן שלא חטה...

^{*)} ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, ראש היישיבה.

הרבי זאב גולד / שמחת בית השואבה – חג נצחון התורה שבעל פה

שמחת בית השואבה הייתה ראש השמחות בישראל בימי קדם – «כל מי שלא ראה שמחות בית השואבה לא ראה שמחה מימיו»¹⁾. מה מקורה וטעם השמה של שמחה זו?

לאחר עיון במקורות חוץ על צורת השמחה שבה השתתפו בעיקר חכמי הדור וגדולייו, נראה שההזהה זה הח שאל נצחון התורה שבעל פה והשלטתה בישראל; חג לפרשימים שגבורי על הצדוקים, והעלו את שמחת הנצחון לדרגה גבוהה ביותר. ועל כן הפלגנו מאוד במעלתה ובחשיבותה.

בדבר מקור השם – שמחת בית השואבה, חלוקים רב יהודת ורב עינא – חד תני שואבה וחד תנוי חשבה²⁾, לפי מסקנת הגמara לא נשתבשו שניהם – «מאן דתני שואבה לא משתבש דכתיב: "ושאבתם מים בששון מעיני הישועה"»³⁾; דתני חשבה לא משתבש, ואמר רב נחמן מצוה חשבה היא לנסוך מים על גבי מובח) ובאה מששת ימי בראשית». רשי מפרש מפני «דאמן לעיל שיתין (שהנכדים היו יורדים לתוכן) נבראו בששת ימי בראשית»,Aufyi שמצוות זו מדרבנן היא ולא נוצרה בתורה במפורש.

וכך היה סדר השמחה: הכהנים והלוים ירדו מעוזרת ישראל לעוזרת נשים שבבית המקדש, ותיקנו שם תיקון גדול: הניחו קרשים על היזדים שיוצאים מהבתלים והתקינו גוזטראות סביב, שם עמדו הנשים שבאו להשתחף ולראות את השמחה הגדולה שהיתה במקדש. תיקון זה בא להפריד בין גברים לנשים כדי שלא יבואו לידי שוחק וקלות ראש, והוא שם הרבה מנוראות של זהב שהיו גבורות חמשים אמה ועל כל מגורה ארבעה ספליים, והוא פרחוי כהונגה עולימ אליהם בסולמות וכדי שמן בידיהם של שלשים לוג כל אחד, והוא שופכים לתוך הספליים שבם היו פתריות עשוות מבליי מכנסי הכהנים וממהנייניהם (אבלנטיהם), ולא היה חזר בירושלים שלא היה מואר מאור המנוראות הללו עד שהיה יכולם לבורר חטים בימי נר. חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפני העם שעמד מסביב, ואבוקות של אור בידיהם, והוא זורקים אחת למעלה ומקבלים אחת בידיהם. ורבנן שמעון בן גמליאל נטל שמונה אבוקות בידו וזרקן כלפי מעלה; זורק אחת ונזבל אחת ואין נזבונת זו בזו. חסידים ואנשי מעשה היו אומרים: «אשרי ילדותנו שלא ביחס את זקנתנו»; בעלי תשובה היו אומרים: «אשרי זקנתנו שכיפודה על ילדותנו», אלו ואלו אומרים: «אשרי מי שלא חטא,ומי שחטא ישוב וימחול לו» והל הוקן הצעיר בשמחות בית השואבה: «אם אני כאן הכל כאן, ואם אני כאן מי כאן». והיתה השמחה גדולה עד אין קץ. רבינו יהושע בן חנניה מספר: «כשהיינו

1) משנה סוכה ה, א

2) סוכה נ : ואילך

3) ישעיה יב, ג

שמחים שמחת בית השואבה לא ראיינו شيئا בעינינו דהו מנמנמי אכפתא דהדי". והלוים היו מושרים בכל שיר והיו אמורים שירה על חמץ עשרה מעלות היורדות מעורת ישראל לעורת נשים כנגד המשה עשר מומורי "שיר המעלות" בספר תהילים. ושני כהנים עמדו בשער הعلין וחוצരות בידיהם, קרא הגבר הממונה על המקדש תקעו הריעו ותקעו לסימן שלילכו למלאות המים לניטוך ממי השילוח. כסעלו למלחה עשרית תקעו הריעו ותקעו, וכן כשואגינו לקלע העורה. והיו ממשיכים בתקינות ובתרומות על שהגינו לשער המורת. שם הפכו פניהם לצד מרוב כלפי המקדש וההיכל והיו אמורים: "אבותינו שהיו במקום הנה (כלומר במקדש ראשון כשהיו עובדים עבדה ורה) הפכו אחריהם להיכל ה' ופניהם קדמה ומתחווים לשמש"⁴; ואנו ליה עיניינו⁵. ולפי דעת ר' יהודה היו עונים ואמורים: "אנו ליה רליה עיניינו"⁶.

עלינו להבין את הזיקה והקשר של שמחת בית השואבה עם חג הסוכות; ומדוע דוקא בסוכות ערכו אותה? שאלת ראשונה מתישבת בדברי חכמינו ז"ל שאמרו: בחג دونנים על המים, והיו מנכסים מים על גבי המזבח להביע בזה את תודתם להקב"ה הנתן טל ומטר, משיב הרוח ומוריד הגשם; "ומפתחת של מטר הוא בידי הקב"ה ואנו מוסרו לשילוח"⁷). והנה יש מקום לעזין בשתי שאלות נוספות: א) למה עשו את החגיגה בשמחה גדרלה כל כך? ב) למה השתתפו בה למשה גдолין ישראל בלבד? הם שrankו ואבוקות בידיהם ועםם עמד והסתכל לאור האבותות המרובות שהאירו בחצר העוזרת. וכן הנשים עמדו והסתכלו בשמחותם ובריקודם של חכמי ישראל והקשיבו לשיריהם ולדבריהם.

עicker השמחה היהת לציון הנצחון של התורה שבע' פ, כאשר ניצחו הפרושים את הצדוקים. יש בה הדר למאבק מר וחירף שהיה קשור בניסוך המים. וכן מובא בבריתא⁸: "תנו רבנן מעשה הצדוק אחד, שניטך על גבי רגליו ורגמוו כל העם באתרוגיהם ואותו יום נפגמה קרן המזבח (רש"י: על ידי אבנים שזרקו בו) והביאו בול של מלך וסתמוו". ועל זה אמר רב בר בר חנה אמר רבבי יוחנן⁹: "שיתין (רש"י): חיל שחתת המזבח כנגד מקום הנכסים) משחת ימי בראשית נבראו". ומשום כך חשבו אחרים כן את ניסוך המים למצווה חשותה כי זו היהת ההגenga הגדולה לעיני כל העם שהتورה שבע' פ היא מפני הגבורה כמו התורה שכחtab. וכשניצחו הפרושים את הצדוקים שמצו שמתה גדרלה בבית המקדש בחג ניסוך המים. וה משתפים בשמחה זו היו חכמי התורה שהדרילקו את האבותות להאריך את ירושלים באור התורה שבע' פ. בראש מסכת אבות מסרו לנו רבותינו ז"ל את השתלשלות התורה שבע' פ: "משה קיבל תורה מסיני ומסירה להושע, ויוהשע

(4) עי יחזקאל ח, טו

(5) משנה וגמרא שם

(6) תענית ו :

(7) תוספות פ"ג ; סוכה מה :

(8) שם מט.

לזקנים, וכן נזקנים לנבאים, ונבאים מסורה לאנשי הכנסת הגדולה". התורה שבע"פ לא היתה, ממש מאות שנים, קניין העם כולם, כיון שלפי ההלכה אסור לכתוב דברים שבע"פ כשם שאסור היה לומר בע"פ דברים שבכתב. אלא בגלל הגוירות והשמדות, כשבגרה הסכנה, שעלולה תורה שבע"פ להשתכח מישראל — אמר רבינו הקדוש: «עת לעשות לה' הפרו תורתך», ונכתבה המשנה ואח"כ הגמרא ע"י ריביגא ורב אשיה.

כיון שהتورה שבע"פ נמסרה מדור לדoor בע"פ, לפיכך לא רצוי למסור אותה לידיים בלתי נאמנות; משה בחר ביחסו תלמידו והוא — בזקנים שבדור והם -- בנבאים והנבאים בחרוanganishi כנסת הגדולה. העם נשאר בבערתו והוא ריבם עמי הארץ. הראשון שניסה להחדיר את התורה שבע"פ ללבבות המונחים היה החקם מכל אדם", ועליו אמרו זיל: "ויתר שהיה קהלה (זה שהקהליל קהלה ודרש תורה ברבים) חכם, עוד למדידעת את-העם, ואזן וחקר תקו' משלים הרבה"⁽⁹⁾. וחכמים דורשים את המלה "ازן" שעד שבא שלמה הייתה המורה כקופה בלי אזניים, בא שלמה ועשה אזניים לתורה⁽¹⁰⁾. ואני נוטה לפרש את דבריהם זיל, כיון שדברי התורה שבע"פ אסורים לכוכבם, כי אם להشمיעם בע"פ, על כן קראו על זה את הכתוב אזן, "עשוה אזניים לתורה", כי רק לתורה שבכתב צרכיים עיניים, ולتورה שבע"פ — אזניים.

אולי גם התכוונו לכך במאמר הבא לפניו, שבשעה שתיקון שלמה עירובין וגטילת ידים יצתה בת קול ואמרה: בני אם חכם לך ישמח לביך גם אני⁽¹¹⁾, ואומר: "חכם בני ושמחה לביך ואшибה חרפי דבר"⁽¹²⁾; כי עד עת התקנות הללו שאל המונע העם את השאלה המפורסתה: מי אנתנו לנו רבנן? לא שרי לנו עורבה ולא אסרו לנו יוננה, והכל בתורה שבכתב ואין ערך למוסר שבע"פ; אבל שלמה תיקון התקנות הללו, הצד אחד גור טומאה על הידים כי "ידים עסקניות"⁽¹³⁾ הן וטעונות נתילה, הצד שני תיקון עירובין, עירובי החומין, החזרות וتبשילין, המתירים ללבכת אלףיטים אמרה מהוז לתחום, או לצאת מדיירה לדירה, או לבשל ביום טוב שלא בערב שבת. ההמון הפשט הטה אזן לחכמי התורה והבין את ערך התורה שבע"פ והוא שיוורו שהיתה חכם (מקבלי תורה שבע"פ שנמסרה מדור לדור) לימד דעת את העם ועשה אזניים לתורה ותיקון התקנות לעם. ועל זה אמר דוד אביו: "בני אם חכם לך ישמח לביך גם אני".

ואבנור שהיה אביו באורייתא הצל את דוד ואת כבוד מלכותו בכוח התורה שבע"פ מכובואר בוגמרא יבמות⁽¹⁴⁾, שביקש דואג לפטול את דוד מלובוא בקהל: "אמר ליה דואג האדומי עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא (דוד) למלכות אם לאו Mai טעמא דקאי מרות המואבית" וכותב: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' עד עולם"⁽¹⁵⁾. או הכריז אבנור: "כך מקובלני מבית דינו של שמואל הדמתי — עמוני ולא עמוני מואבי ולא מואבית". ובזה הצל את דוד, ומלכותו תיקון לעד. מכאן

(9) קהלה יב. ט. (10) עירובין כא: (11) משליכג, טו. (12) שם כו, יא.

(13) שבת יד. (14) עז : עג. (15) דברים כג, ד.

שמחה בית השואבה — חג נצחון התורה שבעל פה

מוכח שכבודו של דוד ניצל בכוח התורה שבע"פ ולפי הקבלה שהיתה בידם
מדור לדור.

אמנם את זה ידעו רק חובשי בית המדרש. אבל ההמון לא הגיע בתורה שבע"פ
עד שבא שלמה שלימד דעתם את העם ועשה אוניות לתורה ותיקן תקנות הרבתה,
כגון עירובין ונטילת ידים.

וכמה נפלאים הם דברי הגאון רבי מנשה מאיליא (בן דורו של הגרא"א מווילנא
זיל) שמסביר את המאמר במסכת שבת יד: «האווז ספר תורה ערום נCKER ערום». וhogma maksha: «ערום טלקא דעתך? אלא א"ר זира ערום بلا מצות»; ומ店主ים שוב — «בלא מצות טלקא דעתך? אלא אםא, ערום بلا אותה מצות». רש"י מפרש: האווז ספר תורה ערום — בלי מטפח. והגאון ר' מנשה מאיליא זיל מסביר שהאווז ספר תורה ערום פירושו — בלי הלבוש של התורה שבע"פ, והוא נCKER ערום — בלי מצות. ואם תאמר — הלא יש לו המצאות של תורה שכחתי, יש להסביר, שגם הוא אין לו. הנה לדוגמא צייחה — כתוב: «וראיתם אותו», הצדוקים וקראים אחרים, היו חולמים את הצייחה על הקיר, את התפילין היו שמים על אפים ככתב «בֵין עִינֵיכֶם» — כפשוטו ולא כמדרשו על הראש, מקום שמוחי של התינוק רופף. וכן מצות אתרוג אף היא אינה ברורה — כי הלא כתוב «פרקי עץ הדר» ולא אתרוג, ולולוי תורה שבע"פ אי אפשר לדעת כוונת התורה.

וכן יש לפרש המשנה והבריתא בסוכה, — שבומן שמחת בית השואבה נסכו הצדוקים על רגלייהם מתוך כוונה לעזוב לחוץ'יל דבר זה אינו מפורש בתורה. בתגובה על כך רגם אותם העם באתרוגיהם — וזרקו את האתרוגים בפניהם לומר: אין אתם מאמינים בתורה שבעל פה מניין לכם מצות אתרוג? וכך היה השמחה עצומה בנצחון זה. דוד אמר על בנו שלמה: «ושאשiba חורי דבר» אף החכמים שמחו כשראו את העם רוגמים את הצדוקים באתרוגיהם, ובזה הראו שהتورה שבע"פ חרדה לשכבות העם. וכשהמכו החכמים בנצחון עמדו העם מרוחק ושם אמרו וננהנה לאורום. והללו הזקן, העניו מכל אדם נהפק כאן ל־«בעל גואה» והזהיר: «אם אני כאן הכל כאן ואם איני כאן מי כאן», לאמר: בלי חכמי התורה אין עם ישראל יכול להתקיים.

המנגינה פ. פרג'זוב

כליות

ת. בן-אפרים / דין וכפירה בחג

המסורת קשורת את חגיגת שמי ה' זה בזה ורואה בהם המשך במחותם, בתוכנם ובמנגיים התלויים בהם. אופיים של הימים הנוראים חופף על ימי החג — חג הסוכות, הווענאנא רבה ושמיני עצרת. אנו מוצאים בהם המשך לימי דין, לריצוי עוננות ולכפירה, יותר מזה — ימי תפילה וכפירה על כל העולם (שביעים פרדים), ימי נצחון וחתיימת הדין.

בஹוענא רבה, שהוא אחד מימי "זמן שמחתנו", מודגשת עניין יום הדין בתפילהות ובמנגיים¹. אף האוירה הרצינית, השוררת בתפילהת הגשם בנוסח של שמיני עצרת, מזכירה את הימים הנוראים. הלולב נדרש כסמל לנצחון ולכפירה ואיגודו מזכיר את הצורך להתאחד ולהתאחדה. בשミニ עצרת, שהוא סיום לחג הסוכות וכלל חג ה' השנה (פילון), יוצאים בשמה ובריקודים ומשבחים את ה' ועולים לתורה מהללים לשם מתוך בטחון שוכינו בשנה טוביה, גושמה וטוללה ובשנת גאולה שלמה. אחד מאדמוררי החסידות היה אומר: חדש אלול, הסlichות, הימים הנוראים; ראש השנה ויום הכיפורים ושבת-שבובה שביניהם, חג הסוכות וארכעת המינים, קריאת "קהלת" בשבת חול המועד והוענאנא רבה, כולם הם רק מעין "הכהנה" לשミニ עצרת ושמחה תורה, לאotta השעה הגדולה, שאנו כולנו, בגעינו ובזקינו מכריזים בפומבי מתוך דחילו ורוחינו, מתוך שמחה עלייה ומתוך רצינות עמוקה: "אתה הראת לדעת, כי ה' הוא האלים אין עוד מלבדו"². שילוב זה של ימי החג בימים הנוראים בא לידי ביטוי במדרשים שונים, המובאים להלן.

יום ראשון של החג הוא יום ראשון לחשבון עוננות "ולקחتم לכם ביום הראשון" — זה חמישה עשר ואחת אמרת "בימים הראשונים"? רבינו מנני דשאוב ורבינו יהושע דסיכון בשם רבינו לוי: משל מדינה שהיתה חייבות לפיס (פס) למילך והמלך לגבותה, יצאו מתוך חמישה עשר מיל גדוולי המדינה לקראתו וקילסו (שבחו) אותו, והתייר המלך לשיליש מדימוטיא שלהם. במתוך חמישה מיל יצאו פטרופלי (תושבי העיר) המדינה וקילסו אותו, והתייר להם לשיליש מדימוטיא שלהם. וכיון שנכנס המלך למדינה — יצאו כל בני המדינה לקראתו וקילסו אותו, והתייר להם הכל. אמר להם מלכא: מה דאול אול מכאן ולהלן חשבנה (מה שעבר עבר מכאן ואילך יתחיל החשבון).

כך באים ישראל בראש השנה ועושים תשובה, והקב"ה מתיר להם שליש של עוננותיהם, עשרה ימי תשובה וمتענים הכספיים והקב"ה מתיר להם רוב עוננותיהם. אמר רבינו, כתוב (תהלים קל): "כי עמר הסליה להמען תורה" — הסליה מופקדת אצל מראש השנה, וכל כך למה? למען תורה! ליתן אימרכ על הבריות.

1) עי להלן במאמר הווענאנא רבה.

2) לפי "חגים ומועדים" לרבנן י. ל. הכהן פישמן.

מיום הכהנים עד החג כל ישראל עוסקים במצבות — זה עוסק בסוטחו ווהו עוסק בלולבו וביום טוב להקב"ה, והקב"ה אומר להם: כבר מחלתי לכם על כל שעבר, مكان ואילך חשבו עוננותיכם לפניכם. לפיכך אמר: "ביום הראשון" — ראשון לחשבון עוננות מיום הראשון של מועד ואילך.

(ילקוט שמעוני אמר כב)

בני ישראל מכפרים אלו על אלו בשרשורת הסמלים שהכינו ראו בד' המינים נמצא סמל אחד המכונה לעם ישראל.

"פרקי עץ הדור" — אלו ישראל, מה אתרוג זה יש בו ריח ויש בו אוכל (בוקיר) — טעם), כך ישראל יש בהם בני אדם שהם בעלי תורה ובעלי מעשים טובים; "כפות תמרים" — אלו ישראל, מה תמרה זו יש בה האוכל ואין בה ריח, כך ישראל יש בהם בעלי תורה ואין בו אוכל, כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בידיהם מה הדס הזה יש בו ריח ואין בו אוכל, וכך ערבני נחל" — אלו ישראל, מה ערבה וזה לא טעם לא ריח, וכך ישראל יש בהם בני אדם שאין להם לא בעלי תורה ולא בעלי מעשים טובים ואין בהם תורה; "ערבי נחל" — אלו ישראל, מה ערבה וזה מכהנים לאן על אלו. לפיכך משה הזהיר את ישראל ואומר להם: "ולקחתם לכם".

(שם, שם)

לולב סמל הנצחון לעם ישראל אחרי יום הדין
"שבע שמחות את פניך" (תהלים טו, יא) — אלו שבע מצות שבתוג — ארבעה מינים של בלולב וסוכה ושמחה וחגיגת. אם שמחה למה חגיגה (שהרי אין שמחה אלא בחגיגת, כלומר בבשר השלמים) ואם חגיגה למה שמחה. א"ר אבין: משל לשנים שנכנטו אצל הדיין ולית אנן ידעתן הדיין נצוחיא (ואין אנו יודעים מי מנצח). אלא מאן דנסיב בין בידיה אנן ידעתן דהוא נצח (אללא מי שמחזיק לולב בידו אנחנו יודעים שהוא ניצח). כך לפי שישראל ושרי אומות העולם נכסים לדין לפני הקב"ה בראש השנה לית אנן ידעתן מאן אינון נצוחיא (אין אנו יודעים מי מהם מנצח). אלא מה שישראל יוצאים מפני הקב"ה ולולביהם בידיהם ואתרוגיהם בידיהם אנו יודעים דישראל אינון נצוחיא (אנו יודעים שישראל הם המנצחים).

(שם, שם)

במדרש רבה מס' י: לפיכך משה הזהיר לישראל ואומר להם: "ולקחתם לכם ביום הראשון".

נצחון על אומות הפלום ומהילת עוננות
"ולקחתם לכם ביום הראשון" — והוא דכתיב (תהלים קב): "פנה אל תפלת העරעך וכו'". שניצחו ישראל בדין ונמחלו עונותיהם והם אמורים (אומות העולם) ניצחו ישראל! שנאמר (שמואל א', טו, כט): "וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחות".

הו שודד אומר לישראל: אם קיימות מצות לולב שנקרה נעים שנאמר: «נעימות בימינך נצח (מתנות כהונה): זה הלולב שניקח ביום ובו מראים הנצחון) הרי אתה מבושר לנצח את העולם, שנאמר: «וגם נצח ישראל», לפיכך משה הודה לך לישראל ואומר להם «ולקחתם לכם».

לזכות את הדורות

«תכתב זאת לדור אחרון» (תה' קב; יט) — אלו דורות הללו שהם נתונים למיתה. עם נברא הילל יהה (שם). שהקב"ה עתיד לבראות אותם בריה חדשה. ומה עליינו לעשות? ליקח לולב ונקלס להקב"ה. לפיכך משה מוהיר את ישראל ואומר: «ולקחתם לכם ביום הראשון».

כפраה על העולם

א"ר אלעזר: הנה שבעים פרים (שקריבים בשבעת ימי החג) כנגד מי? כנגד שבעים אומות. פר ייחיד שקרב בשמיini עצרת למה? כנגד אומה יחידה. א"ר יוחנן: אווי להם לעובדי כוכבים שאבדו ואני יודעים מה שאבדו, בזמן שבית המקדש קיים מוחה מכפר עליהם עכשו מי יכפר עליהם? (סוכה נה)

אמר ר' פנהס בר חמא: שבעים פרים היו, שהיו ישראל מקריבים בחג כנגד שבעים אומות שישבו בשלוחה.

(יל庫וט שמעוני פנהס כט)

כפраה שירדו גשמי על כל העולם רשי': פרי החג שבעים הם החז משל שמיני כנגד שבעים אומות לכפר עליהם שירדו גשמי בכל העולם לפי שנידונו בחג על המים.

(סוכה נה: ד"ה שבעים פרים).

אליעזר אלינר (ירושלים) / "הושענות"

מאו ומקדם היו נאמרות בחג הטבות תפלות שהמליה "הושענה" (=הושע נא הושעה נא)¹ נזכרת בהן וקשרוות הן בנטילת ארבעה מינים שלולוב ובהקפת המזבח (או הבימה) בקהל עם ובזמנים רעננים.

במשנה² מסופר על הקפת המזבח בכל יום פעמי' אחת ואומרים "אנא ד' הושעה נא" או "אני והוא הושעה נא" ובשביעי של חג מקיפין את המזבח שבע פעמים. ובגמרא³ משמש השם "הושענא" לצמחים הנגדים יחד עם הלולוב. בודאי על שום התפלות הנאמרות כشمוחיקים את האגדה ובחן חורצת לרוב המלה "הושענא". החושענות הנמצאות בידינו בנוסחאות ובמנגיגים רבים ושוניים, כמעט כולם מסודרות על סדר א"ב (או תשרא"ק) והן שונות זו מזו בתחום ובענין. מהן פשוטות ביותר, כגון "למען אמרתך" (הריאונה במנהג אשכנז), שהיא תחנה אלףביתית פשוטה, בדומה לתחנה המתחללה "אל רחום שמד", הנאמרת בסוף הסליחות, אלא שכן גוספת המלה "הושענא" לפניה כל משפט קטן.

אילם עיקר הבעשה בסוכות היא על המים, כי "בחג נידונין על המים" והרי בדיין זה תלוי ביותר גורל כל הצומח שבtabע, ומילא גם חי אדם — ועל כן מתאימות ביותר התפלות על הצומח לסוגיה והן אקטואליות ביותר בזמנם האסידי, וביחד בארץ ישראל, אשר בה אנחנו מרגיגים באופן בלתי אמצעי את קשרנו עם ברכת הארץ ואת תלותנו ביבולה. לסוג זה שייכות החושענות "אדם ובהמה"⁴ ו"אדמה מרדר" שבמנגיג אשכנז.

אילם, תפילהותיהם וחגיהם של ישראל — אף כי קשריהם הם קשר אמיתי בטבע ובחקלאות — אינם מסתפים בתוכו זה והבלבד, אלא מרחיבים וככלים גם את כל העניינים הלאומיים — תפארתנו שבupper ותקותינו לעתיד — וועברים אף לעניינים כלליים, אנושיים ועולםיים. הרי החושענות של מנהג אשכנז, אכן שתיה, בית הבחירה", המיוסדת כולה על שבחי ירושלים ובית המקדש ו"אם אני חומה", המתארת את מצבה ורדיפותיה של נסחת ישראל בגולה — הן תפלות המזכירות את ענייני האומה בעבר, וכמוthon ההושענא (השביעית בהושענא רבה) "למען איתנו הנורק בלבב אש", המשmittת כל הרוז במלת "аш". בסדר תפלות זה המכון למים, והיא מונה את הנסיגות שנמנטו בהם אבות האומה באש, החל מאברהם אבינו

(1) בהלל (זהלים קית, כה) נאמר: אנא ד' הושעה נא וספוך לו (בפס' כה) אפריו חג בעכובים עד קרנות המזבח. ויש מפרשין זאת על הקפת המזבח (ח' ג', חג קרוב לשרש ח' ג) בעכובים, בענפי עץ עבות.

(2) מס' סוכה פ"ז מ"ח.

(3) סוכה לו ע"א וע"ב וע"ז.

(4) בדורנו התוטלתי (utilitarianic) יש גורסים באות פ' במקום "פרחים" — "פרדים להצעימה".

הראשון ועד "שמות עירך השרופה באש" ועד "תולדות אלופי יהודה תשים בכיר אש" (עפ"י זכריה יב, ז).

הושענות אחרות לעומת זה מפנות את מבטן לעתיד ומדברות על הנואלה והנחמה שתבוא לישראל באחרית הימים, כך היא החושגנא⁵ "תנתנו שם ולתלהה", המיסודה על תשריך אחורי ת' העתיד שבעל חרו ובסופה חתום "אלעזר חזק", הוא ר' אלעזר הקליר.

הושענות כליה וצואתה בהן נתחברו כМОון במשך הדורות הרבים במספר רב מאי על ידי פיטיגנים וגודלי הדורות ועל כן שונאים בענין זה המהוגים במאד; המשותף שביהם: הקפת הבימה בארבעה מינימ והמלה "חוושגנא" ועל פי רב גם הסדר האלפביתי.

הנה לדוגמא שתי הושענות אלפביתיות מסדר ר' סעדיה גאון, שואלי נתחברו על ידו. האחת מסוג הוכרונות על אבות האומה, המסודרים בסדר שרשות:

החוושגנא

למְזַן אָב קָקָד בָּן	(אברהם)
למְזַן בָּן בְּכָךְ גָּבִיר	(יצחק)
למְזַן בָּבֶר אָסְפֵּן דְּגָלָם	(יעקב)
למְזַן דְּגָלִים רְצִינַת הַעֲנוֹן	(השבטים)
למְזַן קָנוֹנוֹ וְעַאֲפוֹן (אָחָת)	(משה)
למְזַן זָהָר לְכֻנָּה זָהָה	(אהרון)
למְזַן זָהָה זָהָה חָלָק	(הושע)
למְזַן חָלָק שׂוֹקְרוֹת קָלְקִים טְבוֹת	(גרעון, טים)
למְזַן טְבַח סְלָה וּסְדוֹד יְבָע	(שפואל א', ד, ט')
למְזַן יְבָע גָּגָן שְׁבָת עַל כְּפָא	(דוח, שא', טיז, יח)
למְזַן כְּפָא זַיִן יְשָׁב אַלְיוֹן לְמַלְך	(שלמה, דהיה' כט כב)
למְזַן קָפָלָה קָם נְזָבְדִים קָשָׁלָם	(צדקה, ירמי, לד ח')
למְזַן קָשָׁלָם יְד בְּשַׁלְקָה וּקְרָצִים נְפָן	(אחייה, מיא, יאל)
למְזַן נְמָן אָרְקָתוֹ עַל חָוּרָשׁ לְדָה	(אליהו, מיא, יט)
למְזַן זָהָה אָזֶב וּלְשָׁרָת צָמָר	(אלישע, טט)
למְזַן צָמָר נְרָאִיתִי אֶת גַּיִן צָמָר	(מיכיה, מא, כב, יט)

5) הראשונה אחר שבע התקפות בהחוושגנא רבה ברוב המסודרים. ובמנגנג מערכ אשכנז (סדר עבותות ישראל", למשל) היא להקפה שביעית.

למפני עז בני אל תשלוו כי צדיק
 (חויקתו, דהיה, כט, יא)
 למפני צדיק ובמוותו לא קם
 (יאשיהו, מ"ב, כב, כה)
 למפני קם וחפן שלש בצד רוחמים
 (דניאל, ל, ז)
 למפני רוחמים בדו יCKERן לקדש שם
 (חנניה, מישאל ועוריה)
 למפני שם ודת ויבנו ומול תלפיות
 (שם, ד, תורה, שמואל של משיח ובית המקדש)
 למפני כל פקיות וsharpheit הפקחה
הושענא

והשניה, בקשה על הצלה ישראל מידי שונאיו הרבים והוא מזכירה במקצת את ההושענא "אדמה מארך", המבקשת על הצלה ענפי החקלאות ובעלי החיים ממוקיהם. אלא שבתפלת היא גמנו הזריכים להנצל עפ"י סדר א"ב ואחריו כל מלא האות מ', וכך כל שורה מתחילה "הושענא מ'" ומובן מעצמו את מי אנחנו מבקשים להוציא.

הושענא

מאךיך נארך ואךיך נאלוקיהם
 מבכל וכל ובל וכלוקיהם
 סגוג ומגוג וגמר וגער וגדריהם
 פלון ורבקה ודובנים ורבקיהם
 מקטם ומייקם והוקם והמניקם
 מנצת אדרום ונישקעאים ווילקיהם
 מזפנן נזנון נזגן וויניקם
 מתחי וחתני נחתני וחתילקם.
 טטרפליא אפרסיא אפרסטיא וטפסריאם
 פיגנו ויתרכן וילדיים
 מפוש וכחות וכוכב וכקתרים וכתומתיהם
 מלוביים וולדים ווילביים ולבקיקם
 מפש ופש לא ופשך ופיניקם
 מגניות וגדיר ואגדיר נינייקם
 מסבא וסבָּתָא וסבתא וסבָּנָתָא וסבָּנָתָם
 מסילם וסילם וצלון וצלון וצלון

פָּפּוֹת וְטוֹלִוְלְשָׁתִים וְפַלְיִיטִים
 מְצֻור וְצִידָן וְצִקְרֵי וְצִבְאִים
 מְקִיעִים וְקִינִּים וְקִרְמָנִי וְקִהְלִיקִים
 מְנַצְּקָה וְרַאֲקָה וְרוֹקָה וְנוֹנְכִים
 מְשֻׁבְצִים אֶמְוֹת וְצִבְדִּים וְשְׁלִיטִים
 מְתוּךָ וְתִינָּס וְתוֹגְרָה וְתוֹלְדוֹתִים
 הַוּשְׁקָנָא

כל ההשענות שדבר עליהן עד כה מתאימות לפיה תכנן לכל יום מימי חג הסוכות, ורק המנהג קבוע מתי ובאיזה סדר הן נאמרות. אולם נמצאות בסדרדים שונים והשענות, שנתחברו לתחילת ליום מסוימים של סוכות או להקפה מסויימת של הוועננא הרבה. או נזכר בהן תמיד מספר היום, שבו אנחנו עומדים בסוכות וכל חרותיהם מבוססים על המספר הזה. על פי רוב מונחים הם את אבות האומה ומזכירים את מספר היום בקשר לתולדותיהם.

לדוגמה (עפיי סדר ספרדית ליום א' דסוכות) :

אָא זָכוֹר אָב יְבָשׂ אֶת פְּאַרְצָן וְקִיה אָמָר
 פְּקִין לְמוֹרְדִּים לְבָב אָפָר וְדָרְךָ אָפָר
 לְקָרוֹזָא רְלָם קָשָׁם גַּי וְלְקָבוֹדוֹ שָׁכָס אָמָר
 אָא זָכוֹר בָּן יְחִידָה לְפָנֵי אָבָיו אָמָר
 שְׁגִינִּים בְּגִיסְיָוָן קְלָכָו פְּאָמָר
 נְמַטָּה לְפָרָסְפָּחָטָיו אִיל אָמָר
 הַוּשְׁקָנָנוּ בְּחִגְיָנָת יּוֹם אָמָר : וּכְיוּ

וְכֵן בְּהוּשָׁנָא לִיּוֹם שְׁנָיָה :
 אָא זָכוֹר צָדִיר וְנַחַל פִּי שְׁנָיָם
 צָלָה פְּטַפְּמִי גְּדִיִּים שְׁנָיָם
 קָבָר בְּמַקְלָו אֶת תִּירְצָן וְקִיה לְמַבְנָוָת שְׁנָיָם
 הַוּשְׁקָנָנוּ בְּחִגְיָנָת יְמִים שְׁנָיָם :
 אָא הַמּוֹשִׁקָּנוּ צָל יְנִי רֹעִים שְׁנָיָם
 הַמְּנַחְלָנוּ צָשָׁנָת הַרְכָּרִים צָל לוֹחָות שְׁנָיָם
 סְפָאָזָן וְמַזְדֵּר בָּנו אֶדְרִים שְׁנָיָם
 הַוּשְׁקָנָנוּ בְּחִגְיָנָת יְמִים שְׁנָיָם :

וכן לשאר ימי הסכota, מהם נביא רק חורוזים בודדים:

יום ג': אָנוּ זָכוֹר אֶבְּ רָאָה מִלְאָכִים שָׁלַשָּׁה

נִמְפְּחָר ?ַמְּפְּצִים סָאִים שָׁלַשָּׁה

קְלִי אֲתָנוּ בָּעֵדְיִ בְּרִית שָׁלַשָּׁה

הַוְשִׁיאָנוּ בְּתִגְיָת יָמִים שָׁלַשָּׁה:

וליום ד': אָנוּ תְּמוּלִיכָנוּ בְּמַדְךָ בְּרִנְגִים אַרְבָּה

?ַמְּלָאָתָנוּ נְחַשֵּׁן טוֹרִים אַרְבָּה

נִמְפְּצָנוּ ?ַמְּלָלִי בְּסָגְבִּים אַרְבָּה

הַוְשִׁיאָנוּ בְּתִגְיָת יָמִים אַרְבָּה:

וכען זה ביום חמישי וששי של סוכות. ביום השבעי, הוא יום הושענא הרבה, נאמרות כל הושענות האלה בשבע הקפות אלא שכ מקום חrho היסום „הו שיאנו בתיגת ימים...“ אומרים: „הו שיאנו בתיקפת פקדים...“

והושענות אחריות ישנן להושענא הרבה, שכן מיסודות על שבעת האושפיזין (אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף, דוד), אשר כנגדם וכונגד שבע ספירות שבבלה מכונות שבע הקפות ונביא מכל אחד מן הפוטטים בית אחד בגל משקלם הספרדי הנאה (יתד ושתיה תנועות, יתד ושתיה בדلت וכן בסוגר, אם כי לעיתים אין המשקל מודרך).

מן הפוּמוֹן להקפה א' — אברהם-חסדר

יה אַיּוֹם | זָכוֹר פִּיּוֹם | בְּרִית שְׁבָתָת תְּמִימִיךְ

בְּרִית אָנוֹתָח | אֲשֶׁר אָנוֹת | בְּתִקְוָת דָת נְאוֹמָה

אֲכִ בְּפִטְחוֹן | קָרְבָּן זְמָן | פְּדוּסָנוּ בְּלִקְפִּיךְ

זְכָרָנוּ יְיָ בְּרָצָוֹן צָמָךְ :

מן הפוּמוֹן להקפה ב' — יצחק-גבורה

בְּרִית נְפָקֵד | אֲשֶׁר נְצָקֵד | ?ַמְּפְּלָזָת ?ַפְּנִינִיךְ

כְּשָׂה גְּאָסָר | וְגַם גְּמָפָר | צְשָׂוָת הַטּוֹב קְפִינִיךְ

רְצָה גְּנוּעָה | וְחַזְן וְרַעַע | בְּצָת בְּוֹאָם לְפִנִינִיךְ

וְאָם חֻזָם | צָנָה כָם | צָלָה נָא ?ַמְּפָזָן שְׁמָךְ

זְכָרָנוּ יְיָ בְּרָצָוֹן צָמָךְ :

מן הפטומון להקפה ג' — יעקב-תפארת
 וכור אחוו | וגם שכיוו | סתום מסת פָּגָנָה
 בדת אמת | באמת | ירשה לו ויכורת
 תפארתו | בתקתו | שפיד בו נקשות
 ודרימות | וצינותו | סקוקה עצרת
 הוא איש סם | בשוק גחם | שפטו צל בס נקפיק
 זכרנו יי' ברצון טהרה :

מן הפטומון להקפה ד' — מש' - נצח
 זכות משה | אל תעה | סתום במדת הנצח
 בוניות | וצנתו | אויבינו פנאי
 ובקיר מור | שיר פנמור | נשיר וצמאניהם
 אל נצח | לנצח | בסם עם רופך
 זכרנו יי' ברצון טהרה :

מן דפטומון להקפה ה' — אהרון-הדור
 בוניות אברין | רון ירון | טהרה נאכרים הוושטנא
 גחם בקבוד | קמאנחת גדר | לשפט בכהנה
 בגדים פאר | יפה' | טהרה. רבש באהמונה
 ה ד' פראה | קשם נאה | רם שוען טעינה
 ובוניות | ותפלתו | תושיע לרוחם-ך
 זכרנו יי' ברצון טהרה :

מן הפטומון להקפה ו' — יוסוף-יסוד
 בוניות יסף | היה מאפע | נחיתך גב ת גראך
 ורזה אל-סי | בניחוטי | תפלת צם מגנישך
 ובריתו | זוכתו | זכר קשם מגנישך
 סחתם לגלו : | וצלה | ובקצם למגנישך
 הוושפ נא | וברעם נא | בוניות קאמך
 זכרנו יי' ברצון טהרה :

מן הפטמון להקפה ז' — דוד-מלכות

אָכֹר פְּגַן | אָשָׁר גָּנָן | צָלֵי קְשֹׁר וְגַם נְבָל
 קְשִׁירָתִיו | וּזְמִירָתָו | יְהוּדָה ?ָךְ קָכֶל תְּבָל
 לְךָ נְפָשָׁח | וּנְגַדֵּךְ שָׁח | נְשֹׂא ?ָךְ עַל וְגַם פְּגָל
 פְּנִיה נְכָאה | מְקוּרָאה | יְךָ נְחָלה וְגַם חֲבָל
 לְהַזְּשִׁיחָה | לְפָרָג ?ָה | תְּמִילָה מְקֻרּוֹמָה
 זְכָרָנוּ יְיָ בְּרָצָן ?ָמָךְ :

ובטיעם שבע הקפות פיות המתחיה

אָנָּא יְשָׁרָץ ?ָאָ — בְּחַוְשָׁעָנָה רְבָה — ?ָסְלִיפְּסִיךְ קְחָה
 אָגִי מְלַשִּׁיצִי
 חִישׁ נָא פְּרִיּוֹם — אָדָל נְוָרָא וְאָרוֹם — וּבְרוֹשָׁלָם כְּתִיּוֹם
 ?ָמְרִיךְ קְיּוֹם שְׁבִיעִי :

רבים ושונים מארם הפיטים להושענא הרבה שבנוסחאות השונות, וברור אףוא שמיימים קדומים ביותר נהגו להרבות בתפלות ובתמנוניות ביום זה. כמו גם בכל הנוסחאות הפיטים האחרון מיסוד על החזרו החזרו
 קול קבשאך קבשאך ואומר.

בנוסח אשכנז נמצא פיט כזה מאת ר' אלעזר הקלייר ובו מדובר הרבה על הר הזיתים ועל הנבואה שזכരיה פרק יד (פס' ד' וה'). נראה קשור הדבר במנוג שהיה נהוג בירושלים ביום הגאננים, שביטם הושענא הרבה היו מתפללים בהר הזיתים מול מקום בית המקדש והוא מקיף את ההר שבע פעמים בקהל גדול ובחגיגות רבה.

א. יום ערבה

יום השביעי של חג הסוכות נקרא במשנה "יום שביעי של ערביה" (1), וכן בשאלות (פרשת ויקלח) נקרא: "יום ערביה". בשם זה מזכירו הרבה גאון: ביום ערבה יאמר: נחדך בזה יום ערביה, ורב האי גאון: מגהנו ומנהג אבותינו, שככל יום ויום מקיפין את התיבה ג' פעמיים ויום הערבה ז' פעמיים (2).

ב. מצות ערבה

משנה: לולב וערבה (רש"י): שכן מקדש כל שבעה — לולב לנטילה וערבה להקיף מזבחו ששה ושבעה (רש"י): פעמיים, שדוחין שבת וחנוכה כל שבעה, ופעמיים שאין דוחין והוא לו לזר ששת ימים).

גמרא: ערבה בשביעי מי טעונה דחיא שבת? אמר יוחנן: כדי לפרש מה שהייא מן התורה (רש"י): לפי שאינה מפורשת מן התורה בהדי שבקו לה רוחה למידח שבת חד יומה כדי לפרש מה שמן התורה היא).

(סוכה מב).

ערבה — שלוחי בית דין מיתתי לה (רש"י): מע"ש ולמחמת אינה מצוה לכל אדם, אלא כהנים המקיפין בה את המזבח).

(סוכה מד).

הכى אמר רב זвид משמיה דרבא: לולב DAOРИתא עבדינן שבעה (ימים) זכר למקדש; ערבה דרבנן לא עבדינן ליה (בזמן זהה) שבעה זכר למקדש (אלא יום אחד בלבד, עיי' רשי' דיה: שלא עבדינן לה שבעה).

אבא שאל אומר שמצוות ערבה יש לה מקור בתורה: "ערבי נחל כתיב — שיתים: אחת לlolב (מארבעת המינים) ואחת למקדש" — — —

"רב אשי אמר יוחנן משות רבי נחוניא איש בקעת בית חורון — — — ערבה — — הלכה למשה מסיני".

"אתמר ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי חד אמר ערבה יסוד נביאים (רש"י): תקנת נביאים אחרונים חגי, זכריה ומלכי, שהיו ממתקני תקנות ישראל בגין הכנסת הגדולה) וחוד אמר ערבה מנהג נביאים (רש"י): הנהיגו את העם ולא תיקנו להם, ונפקא מינה דלא בעיא ברכתה, דליך למיימר וציוונו, דאפילו בכלל לא תסור ליתא).

אי אמר ערבה צריכה שייעור ואני ניטלה אלא בפני עצמה (רש"י): אין דבר אחר נאנך עמה דモכח שהיא מצוה) ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה

(1) במדבר כת, לב: "וביום השביעי — פרים שבעה אילים שניים" וגלו.

(2) סוכה פ"ד, מ"ג.

(3) מתשובת רב האי גאון, אוצר הגאוןים, סוכה מג:

שבלולב — — — וכמה שיעורה ? אמר رب נחמן ג' בדי עליין לחין, ורב שת אמר אפילו עלה אחד בבד אחד (רש"י : בד אחד וכו' עלה אחד ודיו — — והשתא — נהגו להביא מורביות, ענפים ארוכים ויפים שנגכרא מצוה בעין יפה). (שם מד').

ג. מצות ערבה במקדש כיزاد?

משנה סוכה פ"ד, ב ; גمرا מה.

ה. ליקוט הערבה

מצות ערבה כיצד ? מקום היה למטה בירושלים ונקרא מזבא, יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה.

2. זקיפתת הערבה במקדש

ובאיין וחוקפין אותן בצדדי המזבח וראשיהן כפופין על גבי המזבח, תקעו והריעו ותקעו.

3. הקפת המזבח בסוכות

בכל יום (בסוכות) מקיפין את המזבח פעמיים אחת ואמרם : אני ה' הושיעך נא, אני ה' הצליחה נא ! ר' יהודה אומר : אני והוא הושיעך נא !

4. הקפת המזבח בשביעי של סוכות

ואתו היום (רש"י : בשביעי) מקיפין את המזבח שבע פעמים. בשעת פטירתן מה הן אמרם ? יופי לך מזבח ; ד"א אומר : ליה ולך מזבח, ליה ולך מזבח ! כמו שעשו בחול כך מעשאו בשבת. אלא שהיו מלקטין אותן מערב שבת ומניחים אותן בגיגיות של זהב (רש"י : מלאות מים) כדי שלא יכמושו.

5. חרויות של דקל

ר' יוחנן בן ברוקה אומר : חרויות (רש"י : ענפים) של דקל היו מביאין (רש"י) בין בחול בין בשבת).

6. يوم חיבוט חרויות

וחובטין אותן בקרקע בצדדי המזבח, ואתו היום נקרא חיבוט חרויות. (לפי רש"י חיבוט הוא לשון נינוע — מד : ד"ה חבית הבית).

ד. מה בין שאר ימי סוכות ליום השביעי ?

1. הקפה

בכל יום מקיפין את המזבח פעמיים אחת... ואתו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים.

2. הערבה במקדש דוחה את השבת בשאר ימי סוכות שחלו בשבת לא הייתה הערבה ניטלה, ואילו ביום השבעי הערבה דוחה את השבת.

ולולב דוחה את השבת בתחילה (רש"י: ביום טוב ראשון) וערבה בסופו (שביעי). פעם אחת חל שביעי של ערבה להיות בשבת והビאו מורבויות (נטיעות) של ערבה מערב שבת והניחו בעזורה והכירו בהן ביחסוין (רש"י: הרגשו תלמידי ביתוס והן צדוקים ואין מודים בערבה שאינה מפורשת מן התורה) וככbos (לפי רש"י: טמנות או כסות) תחת אבניים (רש"י: יודעים הן בחכמים שלא יטלו למחר האבניים). לאחר הכירו בהן עמי הארץ (רש"י: שלא היו בקיאים באיסור טלטל, והם היה ידם עם הפרושים) ושמטוטם מתחת האבניים והביאום הכהנים זוקפום מצד המזבח (רש"י: אבל ישראל לא היה נכנס בין האולם ולמזבח... דבריד גוטלין אותן ומונענעים ומקייפין בה הכהנים את המזבח ברגליהם ואחר כך זוקפין אותם), לפי שאין ביחסוין מודים שהחיבוט ערבה דוחה את השבת.

(סוכה מג).

ה. זכר למקדש בערבה

אחרי שחורב בהימיק תיקנו מצות ערבה ליום אחד בלבד, והוא שביעי של סוכות. אל אבי לרבע מי שנא לולב עבדינן ליה שבעה זכר למקדש ומאי שנא ערבה דלא עבדינן ליה שבעה זכר למקדש (רש"י: אבל יום אחד מיהא עבדינן). אמר רב זבדיה דרבא: לולב דעתך ליה עיקר מן התורה בגבולין (שלא במקום המקדש) עבדינן ליה שבעה זכר למקדש, ערבה דעתך לה עיקר מן התורה בגבולין לא עבדינן שבעה זכר למקדש (רש"י: מד: במקדש — הלכה למשה מסני; בגובלין — יסוד נביאים). ומסקנת הגמרא: מנהג נביאים הוא (רש"י מד: דיה מנהג נביאים הוא בגובלין ולא יסוד נביאים הילך אינה צריכה ברכה). (סוכה מד).

ג. הקפה זכר למקדש
וכבר נהגו ישראל בכל המקומות להניח תיבה באמצע בית הכנסת ומקיפין אותה בכל יום כדרך שהיו מקיפין את המזבח זכר למקדש.
(רמב"ם, לולב פ"ז, ה"ג).

ד. שבע הקפות וטעמן

ובשביעי מקיפין אותה שבע פעמים זכר למקדש.
(או"ת תר"מ).

נדרך שיקיפו סבב התיבה כל יום הקפה אחת וביום השבעי שבע הקפות. ובזמן זה יש מנהג להקיף בכל יום שלוש הקפות וביום השבעי שבע הקפות. (סידור רב סעדיה גאון ע"מ רל"ח).

מנהגו ומנהג אבותינו, שבכל יום ויום מקיפין את התיבה שלש פעמים, ווים ערבה שבע פעמים, ומנהג פשות הוא בכל ישראל, ולא שמענו שיש מקום שאין זה מנהג, לפיכך אל תנסנו מנהג אבותיכם.

(תשובה رب האי באון, "אורן הגאנונים" לסתוכה מגן).

"ואסובבה את מזבחך ה'" כתתניין: בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת, וכייד הוא סדר הקפה? כל ישראלי גדולים וקטנים גוטלים את לולביהם בידיהם הימנית ואתרוגיהם בידיהם השמאלית ומקיפין אחת, ואותו היו מקיפין שבע פעמים. אמר רב חייא זכר ליריחו הא תינח בזמן בז' מז' מזבח. בזמן הזה — חוץ הכנסת עומד כמלאך מלאחים וספר תורה בורועו והעם מקיפים אותו דוגמת מזבח".

(יליקוט שמעוני תהילים, תשכו).

ומקיפים שבע פעמים זכר להקייף מזבח.

(שבל' הלקט הלכות לולב, שאע).

ובזמן שהיה בית המקדש קיים היו מקיפים את המזבח בכל יום פעם אחת ובשביעי שבע פעמים. ומהנהג להקייף דרך ימין, שכל הקפות מזבח ומתנותיו היו לימיין, שנאמר: "ומעלתחו פנות קדים (יחזקאל, מג, יז), מכאן דרשו רוכתינו זיל: כל פנות אתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין למורה"⁴; וכן מנהג כל ישראל, שעושין הקפה דרך ימין.

(רבנו בחיי בן אשר)

ת. הו שענא

1. יום הו שענא

יום הו שענא נזכר במורש תהילים⁵ בתוך תיאור כלליל על אופים של חגי תשרי המובא גם במדרשים אחרים⁶:

וכיוון שהגיעו יום הו שענא ר' בה, נוטלין ערבי נחל ומקיפין שבע הקפות וחוץ הכנסת עומד כמלאך מלאחים וספר תורה בורועו והעם מקיפים אותן, ומיד מלאכי הרשות שמחים ואומרים: "נצחו ישראל,נצחו ישראל!"

ובוקרא רבה (פ' ל"ז) מסופר על אחד שאשתו מסרה לו "ביומה דהושענא עשרה שקלים ושלחה אותו לשוק לקנות לצרכי הבית. כיון שיצא פגעו בו בגין צדקה וביקשו ממנו להשתתף במצבה, שעדמו לKNOWNות תכשיט ליתומה. נתן להם את עשרה שקליםיהם שהיו בידו. נתביש לחזור לבתו בידים ריקות, הלך לבית הכנסת, ראה שם מן האתרוגים שהתינוקות "מקלקלים ביום הו שענא"... נטל מהם ומילא שקו ופרש למדינתם עד שהגיע למדינת המלך. באותו זמן חש המלך במעין. אמרו לו בחלום שירפא אם יאכל מן האתרוגים "דייהודי מצלין עמהון

(4) סוטה טו:.

(5) הוצאה בובר סוי יז, אות ה.

(6) עיי לעיל במאמר "דין וכפירה בחג".

ב' יומם הושענא". הלו ומצאו אותו אדם יושב על שקו — אמר להם: אלן האתרוגים שהיהודים מתפללים עמהם ביום הושענא, הביאו את השק לפני המלך, אכל המלך מן האתרוגים והבריא. הריקו את השק ומילאוו דינרים.

2. הושענא — פיותם.

פיוטים מיוחדים לימי הסוכות, שמתחללים ב"הושענא" או שהפזמון שלהם הוא "הושענא".
פיוטים אלה נאמרים אחרי הלל או אחרי מוסף — מקיטים ספר תורה בארכעת המינים ואומרים "הושענות".

מקור השם במשנה: "בכל יום מקיפין את המזבח פעמי אחת ואומרים אני ה' הושיעת נא, אני ה' האליה נא, ר' יהודה אומר: אני והוא הושיעת נא".
(סוכה פ"ד מ"ח).

כבר בימי הגאננים היו אומרים "הושענות", היינו פיותם, שהפזמון שלהם "הושענא", ורב סעדיה אמר, שאין מספר לפיותם אלה. מוכנים היו בשם פרקים או פזומנים ומחוברים על-פי סדר א'ב. תוכנן שוניה היה, יש שהיו "דברי שבת ופירות" או "שבח והודאה", ויש שהיו "דברי בקשה" או "תchanונים". במנגוג ספרד נוטפו על ההושענות גם שליחות. לפי שivot "הושענא רביה" נחשב ליום "כבריה ושליחה". (י. מ. אלבוגן — מתוך "חולדות התפילה והעכבה בישראל").

בהקפה הראשונה אומרים הושענא... ובಹקפה השנייה אומרים: ענה בהושענא — — — אחר כך יעמוד לפני התיבה ויאמר: אני אל נא הושענא והושיעת נא, והחzon יאמר אחד מן הפרקים שארושים מה שרואין לכל יום ויענו: תקנה ציון בימינו ונטנו ?תוקה בלטחה, יראו גוים ניבושו, נקלמו, נדים זרים, נמזרך נארבע מצות, נפליך קעה יום סקה, וכך נאמר: בתקנתך פלכנו אנא אל נא הושעננו, הושענא והושיעת נא! (מתוך סיור רב סעדיה גאון).

יום ערבה, לאחר תפילה המוספים יש ממשיכים את הארון באמצעות בית הכנסת, ויש מוצאים כל ספרי תורות ועושים כמין גורן עגולת באמצעות בית הכנסת ומתהיל החון ואומר הושענא והציבור עונים אחריו, ומקיפים שבע פעמים זכר להקיף מזבח, ואומר אלף ביתה אחת בכל פעם. ואחר-כך מחזירים את הארון אי ספרי התורה למקומם ומסיימים כל ההושענות בסדר כתוב במחוזרים.
(שבלי הלקט הלכות לולב, שua).

ט. יום הדין — יום החותם⁷⁾

אמר רבי יונה: כתוב: "ואותי יום ידרשו"⁸⁾ — זו תקיעת ערבבה. פני משה: יום של תקיעת רاش השנה — יום של ערבה — הושענא רביה, — שהכל באים להתפלל יחד בבית הכנסת.

7) עיי' רמב"ן במדבר יד, ט.

8) ישעיהו נת, ב.

קרבן העדה: שני ימים בשנה הכל דורשין את ה', מקטנים ועד גדולים. והם: י"ט של ראש השנה ויום שביעי של ערבו שהכל שומען תקיעת-שופר והכל נוטלין הערכה. א' צי בתשובה ולאו שלימوتא כדיא יאות, תלין ליה עד התוא יומא בתורה דעתרת, דהוא תמןאה לחג (עד הוא יומא ולא עד כלל, כי גמר הרין הוא בהושענא רבה — של"ה).

(זוהר ויחי, ר"ב).

ביום שביעאתה דחג הוא סיום דין דעלמא, ופתקין נפקין מביר לכא, וגבורן מתעריף ומסתירמי בהאי יומא.
(זוהר צו לא, ב').

גם במדרש תהילים מדובר על הושענא-רבה כעל יום חתימתה⁹. אמר ר' יצחק בר אבדימי: במייצא י"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה (לראות מאיה צד באה הרות ומה היא מבזרה) — שנה גשומה או שחונה). על זה מעיר ר' ש"י: שמאתמול בחתום גור דין על גשמי שנה כייתנן: בחג גdoneim על המים.

(זומה כא).

ויום ערבו הוא يوم חתימת הדין ביום היכפורים, כדתנן: זבחון נידוגין על המים, שבו היו מסיים ניטוך המים.

(שבלי הלקט שם).

— ואני שמעתי שיש קהילות הקודש שאומרים ביום הושענא-רבה זכרנו לחייםומי מקום, זכור רחמנך וכור ואבינו מלכנו וכו'.

(שבלי הלקט הקצר).

— בהושענא רבה מקוימת חתימת שלושת הספרים הפתוחים בראש השנה לפניו הקדוש ברוך הוא ונחתמים ביום היכפורים ובהושענא-רבה תכלית הכפרה.

(ספר המנaging הלכות אתרוגות ל"ח).

נדריך אדם שיתבונן בגודל כוח היום הזה, שהוא יום כ"א ויום כ"ז (בלשורי ולבריאות העולם¹⁰), ויום תשלום שביעים פרים (מספר הפרים שקרבים על המזבח במשך ימי סוכות המכפרים על שביעים עמיים) כנגד שרי האמות, כי כל הכהנות עתידים שישבו לסייעתם הראשונה, והוא גם כן ביום החתום הגדל העליון, מלבד החתימה הראשונה של יום היכפורים.

(רבנו בחיי בר' אשר).

טוב להשלים הדרשות (של התורה) בערב יום היכפורים, אבל אם לא עולתה בידי טוב להשלימן ביום הערבה שהוא יום חתימת הדין שביום היכפורים. עיי' שבלי הלקט שם).

(9) עיי' פיסקה ח.

(10) בראית העולם התחלת בכיה באלויל, כי בא בתשרי נברא אדם והוא יום הששי למשה בראשית.

מנהיג העם בלילה הווענאי-רבה להרבות נרות בבית-הכנסת ומתפללים תפילה ערבית בהכנה גדולה ובכונה כמו בלילה יום-הכיפורים. ורבים נהגים גם-כך מעבר, כמו ביום-הכיפורים, והולכים ומת�בצים בעלי אסיפות ללימוד תורה כל הלילה, לחסות בנעם ה' בצל האמונה. וצריך איש להיות בזירות, המביאה לידי זהירות, למעט באכילה ושתייה, אלא אוכל-נפש בלבד, שהמאכל מביא את השינה ואין השעה צריכה לכך, כי המשפט לאלהים הוא, כי משעת הנעילה הוניה משפט האדם בזרק-עין והשכפה לטובה, הכלול לפי המעשה והטוב אשר ייטיב כל אחד ואחד, יוסיפו למחול לו וחיה. והיה אם לא ניתן לב לתקן מעותיו, יחמירו בבית-דין של מעלה בפסק דין, והמלמד זכות חור ומלמד חובה, ואחר גמר דין חולקים הפטקים למומנים אכורים ועדוי-מסירה ברתי, הן למות והן לחיים.
(*חמודת הימים*).

י. הדלקת נרות

וכן בהושענא רבה מביא כל אחד ואחד עששית דולקת בכנסת.

(שבלי הלקט, הלכות ימים טובים רמ"ב).

ומנהג להדליק כל הנרות שבבית הכנסת לכבוד החורrah על שם *כני גרא מצואה תורה אור*.
(שבלי הלקט ש"א).

מרבים קצת בנות כמו ביום הפורים.

(ש"ע או"ח תרפס ס"א).

וכן נהגו ב策רת להדליק נרות בהושענא רבה בלילה כיפור.

(ספר המנהיג הלכות אמרוגו אות ל"ט).

מנהיג העם בלילה הווענאי-רבה להרבות נרות בבית-הכנסת.

(*חמודת הימים*).

שיעור בכיתה

ה ש מ

מדובר נקרא היום הוה הווענאנא רבבה ?

המלה "הוענאנא" בודאי ידועה לכם מן התפילות ליטוכות. אחריו חורת הש"ץ לוקה החזון את הלולב ואת האתרוג בידו ומופיע בקצב איטי את הבימה פעמיים אחת, כשהוא אומר בניגון מיוחר וברגש תפילה המתחילה במלה "הוענאנא". המלה "הוענאנא" חורת איטרי כל משפט :

לְפָעֵן אֶלְהִינוּ הַוְעֵנָא
לְפָעֵן בּוֹרָאנוּ הַוְעֵנָא
לְפָעֵן גּוֹאַלְנוּ הַוְעֵנָא

היא נכללת, פעמים רבות. על כן קוראים לתפילות האלה "הועננות".

במחוזיות שלכם תראו כי ככל יום מימות הסוכות נאמרת תפילה "הוענאנא" אחרת. בהוענאנא רבבה אמרים לא רק את ההועננות האלה כי אם גם הוועננות רבות נוספת, לכן הלא תבינו למה נקרא היום הוה "הוענאנא רבבה" ?

במה שונה היום זהה ?

כל הדינים הנוגנים בכל ימי חול המועד — הלל, לולב, סוכה — נוגנים גם בהוענאנא רבבה. ובכל זאת שונה היום תכליות שניינו ממשאר הימים, הוא שונה לא רק באמירת ההועננות. הוא שונה בכל האחריות השוררת סיביוו, הוא שונה בסדר התפילה, בלבוש החזון ובקלחת פרובות מיוחדות בעת אמרית ההועננות ובחטבנה.

יום נגמר היום.

מדובר ולמה גם כל השינויים וכל הטכסים האלה ? האזינו, ואגדה לכם. ראש השנה הוא תחילת הדין, יום כיפור הרוא יום חתימת הדין, והוענאנא רבבה הוא יום אישור חתימת הדין שנחמת ביום הקיפורים (ספר המנהיג). ביום ההוא יוצאות פיקאות מלאני הקירוש ברוך הוא, אשר עליהן כתוב גור דינו של כל אדם. הנשים נוגנות לאפות ביום ההוא חלות בתבנית "קד", הן מתחננות לסלב בזה את קבלת "הפיתקה הטובה".

לפי דעתך נידונים או על המים, כלומר, הגוראה יוצאת מן השמים אם יהיה גשמי ברכה בשנה הבאה אם לא. את חשבונותם של הגשמיים לאדם בכלל אין צורך להסביר, שהרי בלי גשם אין מים ובלי מים אי אפשר לחיות. אך את חשבונותם לאחינו בארץ ישראל אין להסביר. ברכבת הגשמיים תלויים כל חייהם וקיומם. בהם תלות פוריותה של האומה, חי העצים והצמחיים והבאהות והחיות.

מן האמור, יתבادر לכם מה מלאות תפילות ההועננות בקשوت ותחינות על הגשם. וגם

הערה למורה : רשום על הלוח : — יום ראשון (ושנין) — יום טوب ; יום (שני) שלישי,
רביעי חמישי, וששי — חול המועד ; יום שביעי — הווענאנארבה.

הבן תבינו لماذا אנו לוקחים בקשר עם התפקידות האלה ערבי נחל, סמל תלותם של הגותים במים.

פנו אל דף... במוחוריים. כאן תראו כי בהקפה החמישית אנו מבקשים:

מפרות עוז לסתמה,

נשנה לסתמה,

שיטים ?קומותה,

עדנים ?צצחה,

פרחים ?פצעיקתא,

צמחיים ?גשחתה,

קרים ?זרמתה,

רכיבים ?שלמתה,

שתיה ?דרומתה.

ו�플יתינו שלוחות אל אבינו שבשמים שימטיר לנו מים בכוכות אבותינו הגדיקים אשר בחירותם תפשו המים מקום מיתה.

למגן אקרים שאמר יכח נא קשט מיט.

למגן יצק שגבירותיו עכרים פצעינו מיט.

למגן יעקב קיהם קמקלות קשחתות הפיטים.

למגן יהושע בזברו בברון גברתו הפיטים.

למגן גרעון פאה טל מגזה פלא הפסל מיט.

(על פ"י הפיוט "למען תמים בדורותיו")

דומה ליום כיפורים.

מצד אחד דמה הווענאנא רבה גם ליום כיפור עצמו, כמו שכבר אמרנו הר' הו' יומ חתימת הדין. בתפלת שחיתות מרבים קצת בגורות בבית הכנסת כמו ביום כיפור. החנן נהג לבוש את הקיטל — זואי כתונת הבד הלבנה, הארוכה והרחבת, שלובשים בראש השנה ויום כיפור וכSEMBרכים טל וגשם (יש נהוגים שבעל הבית לובש אותו בלבד הסדר).

הבד להלן הוא גם מלובושים של מתים והוא מכינו את אפשיותם של חיננו ואת יום הדין שמחכה לנו אחורי מותנו בעמדונו לפני כס המשפט של מלך מלכי המלכים. תבוגר הלבן הוא גם סמל הסליחה והמחלקה הקדושה והטהורה.

דומה בשמחות תורה

כמו בשמחות תורה כן גם בהוענאנא רבה מקיפים את הבימה שבע פטמים. אמנים ינסנו הבדלים; בהוענאנא רבה מקיפים בלולב ולא בספרי תורה. ורוח של עצב עצור נסוך על פני המתפללים. מוציאים את כל ספרי התורה (לפי קצת מנהיגים מוציאים רק שבעה) ועומדים עמהם מסביב לבימה כשהחן ובعلיו הלולבים שב齊יבור מקיפים את הבימה בלולביהם. לפי הנראה הייתה מנגה במקומות ידועים שהחן היה עומד אצל הבימה כמלך אלוקים וספר תורה בידו והעם היו מקיפים את הבימה בערובות.

דومة לשבועות.

ככליל שבועות כן גם בليل הושענא רבה נוגנים ובין להיות ערים כל הלילה וללמוד תורה מתקון "תיקון". המורה מראה לתלמידיו את התקון ועומד על ההבדלים שבין "תיקון ליל שביעות" ו"תיקון ליל הושענא רבה".

תפירות.

התפירות להושענא רובה משרות על הימים הוה רוח מיוחדת אין אלו בתפלות של שאר ימי חול המועד, ואף לא כמו תפירות כל השנה ולא בתפלות יום טוב. מרכיבות הן, התבוננו במחזרים שלטניים הרואים אתם? התחלת התפילה היא ממש כמו זו של חול. מתפללים עד "מומר ל佗ה", בשבת ויום טוב ממשיכים את המזמור הוה, ואומרים "למנצח". בחול אומרים את המזמור אך ממשיכים "למנצח". בהושענא רבה אומרים "מומר ל佗ה" וגם "למנצח", וכוללים את כל המזמורים של שבת ויום טוב. בשבת ויום טוב ממשיכים עד סוף שירת משה ואמרם אחר כך "נסמת"; בהושענא רבה אין אומרים "נסמת". לפני קריית התורה אומרים "אין כמור", "שמע ישראל" וכו', כמו ביום טוב, ובקדושה של מוסף אומרים "געריך".

ערבות.

בhosענא רבה נוטלים ערבה, מלבד הערובות שלולב. המנהג הוא שהמשמש מביא ערבות למכירה. ונוהגים לקחת חמישה בדים ואוגדים אותם יחד בעלי הלולב (כפי שאתם רואים כאן בערבה אשר בידך). לערובות אלה קוראים גם "hosענות" לפי שימושם בהן באמירת ההושענות.

אין לוקחים אותן ביחד עם הלולב אלא כשמגיינים לפיאות "תענה אמוניים" (חמצואה במחזרים בדף...) מניחים את הלולב ונוטלים אותן, מפני שאין מתפללים על המים. לאחר גמר ההושענות מנענעים אותן ואחרי כן חובטים אותן בקרע או על כסא המש פעים (יש אומרים שתים או שלוש פעים) וורי בהן אפלו לא נשרו העלים. אחרי החבטה אסור לזרוק את הערובות אל האשפה או להתייחס אליהן בבזויון, כי זהו "בינוי מצווה", נוהגים להזכיר אותן ולהשתמש בהן לאפשרות מצה, כדי לעשות בהן מצה אחרת. כשרות הערבה.

כל מה שפותל בערבה של לולב פוטל בערובות אלו. אורך הערובות כאורך הערבה שלולב, אם נשאר בהן אפלו עליה אחד בבר כשרות. אך ערבות כ אלה מכורעות הן ולכך נוהגים לעשות את "הhosענות" יפות, מפני שכחובו "זה אליו ואנו הוו". כל המצוות שאנו מקיימים אדריכות להיעשות בהידור וביפוי ואין להוס עלי המחרה, כי המצוות יקרות מכל מחיר.

וְשִׁמְחַת בְּחִזְקָן

מלל: דברים טז, י"ט נעימה: עממית

בעלי-זיהור

The musical score consists of two staves of music. The top staff starts with a 'C' clef, a 'C' time signature, and a key signature of one sharp. The lyrics begin with 'ה-ה-ה-ם בְּקִי תִּפְחַשְׁן' and continue with 'ה-מְשֻׁחָן אֶל בְּתִיחַשְׁן'. The bottom staff starts with an 'F' clef, a 'C' time signature, and a key signature of one sharp. The lyrics begin with 'סְפִיר מִתְּפִיר אֶה בְּתִיחַשְׁן' and continue with 'אֶה בְּתִיחַשְׁן'. The music features eighth and sixteenth-note patterns throughout both staves.

ד"ר ש. ג. כהנא (ירושלים) / זכר למעמד הכהן

מרובות היו העליות לירושלים ולבית המקדש, וביניהן הtablטה העליה רבת המשתחפים שהתקיימה אחת לשבע שנים, ב חג הסוכות, שלאחריו שנת השמיטה הנקראת בשם "הכהן" מישון הפסוק "הכהן את העם".
במעמד של "הכהן" שהתקיים ביום השני של חג הסוכות קרא המלך מעל בימה גדולה שעמדה בעזרה פרשיות מספר דברים לפני כל העם. והכל לא יצא מהכלל — חכמים ופשוטי-העם, אנשי נשים וטף וגורים — היו חיביטים להתאסף ל"הכהן" ולשמעו את דברי התורה מפי המלך.

ויצו משה אוטם לאמר מקץ שבע שנים במעמד שנת השמיטה בחג הסוכות: בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אליהיך במקומו אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגר כל ישראל באזיניהם: הכהן את העם האנשים והנשים והטף וגורך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען למדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת: ובוגנים אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברם את הירדןῆמה לרשותה:

המשנה קוראת למצוה זו בשם פרשת המלך:
פרשת המלך כיצד? מוצאי י"ט בראשון של חג, בשמיini במויצאי שביעית, עושין לו בימה של עץ בעורה והוא יושב עלייה, שנאמר: "מקץ שבע שנים וגו'".azon הכנסת גוטל ספר תורה ונונתנה בראש הכנסת, וראש הכנסת נונתנה לסגן, והסגן נונתנה לכח"ג, וככהיג נונתנה למולך. והמלך עומדת ומקבל וקורא יושב וכור וקורא מתחלת אלה הדברים עד שמע ושמע והוא אם שמוע, עשר תשער, כי תכללה לעשר ופרשת המלך וברכות וקלות כד שגומר כל הפרשה.

בדומה לזה אנו מוצאים בתוספתא:
בימה של עץ היו פעשים לו (למלך) בעורה יושב עליה. ר' אליעזר בן יעקב אומר בהר הבית, שנאמר: יקראי בו לפניו הרחוב אשר לפני שער המים וגו' ועימוד עוזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לבור גומי ויפתחה... לעיני כל העם גומי ויברך עוזרא את ה' האלים והגדול ויענו כל העם אמן אמן וכו'. ואומר: ותרא והנה המלך עומד על עמודו במכווא בידיהם תוקעים ומריעים ותוקעים. כל כהן שאין בידו חזוצרות או מרים: ודמה זה שאין כהן הוא. שכר גדול היה לאנשי ירושלים שמשכרים חזוצרות בדין זהוב. בו ביום ראה ר' טרפון תיגר עומדת ומתריע בחזוצרות — ממש אמרו תיגר תוקע במקדש.

וכך הוגדרה המצווה בידי החזקה לרמב"ם הלכות היגגה פרק ג.
מצוות עשה להקהל כל ישראל, אנשי נשים וטף, בכל מוצאי שmittah, בעלותם לרגל,
ולקרות באזיניהם מן התורה פרשיות שאן מורות אותם למצות ומחזקות יידיהם בות האמת,

שנאמר: «מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות וגדי הקהל את העם האנשיים והנשיים והטף ונורך אשר בשערין». מילשון מצות «הקהל» שבתורה היא נראית כהוראה לשעתה, כתפקיד שהטיל משה רבנו לפני מותו על יהושע משרתו הנאמן שנועד למלא את מקומו (כפי שאפשר להניח לפי הפסוק שבא לפני «ויצו משה אותם» — «ויקרא משה ליהושע...») וגם לפיו לשון הציווי ביחיד: «הקהל», «תקרא»). אכן הנוסח הזה השאיר מקום לבירורים נוספים וגם לספקות מסוימים בכמה נתונים וצדדים — ההולכים ונמשכים מימי חכמי התלמוד עד אהרון הפסוקים והמשיבים.

בקשר לקיומה של מצוה זו בימינו, שכן הוא לרכו את הביעות היסודיות של מצות «הקהל» מסבב לחמשה עניינים המהווים מסגרת כלית לדין בוגשו זה, והם: א) הזמן, ב) המקום, ג) המשתתפים, ד) התוכן והסדר, ה) הקורא. בהבהתה השאלות הללו תלויות עמדתו הэнך כלפי עצם קיום המצוה הזאת בימינו והן בוגשו לסייעתה ותוכננתה.

א. הזמן
מצות הקהל תלולה בשנת השמיטה. כתוב: «מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה». האם תלותה בשמיטה היא רק תלות שבלות, היינו לקביעת השנה והיא מהיבת אפילו אם לא נתקינה שנת השמיטה החקלה? התורה מגדרה את הזמן: «במועד שנת השמיטה בחג הסוכות» ואינהקובעת יום מסויים, אך מההמשך «בבא כל ישראל», שהיא הגדרה נוספת, אנו למדים שהוא צריך להיות בהתחלה החג, לפי דעת רשי' ציריך היה להתקיים מועד «הקהל» תיכף ביום הראשון של החג אלא שנחחה ליום ב. ולפי דעת הרמב"ם כלל בחילה המצוה ביום השני כמו שכותב בספר המצאות (מצוה ט"ז): «ציוינו להקהל את העם ביום השני של סוכות במצואי שמיטה». אם אי-אפשר היה לקיים את המועד בתחילת החג, כגון אם החלה שבת ביום א' של חול המועד דוחו את מועד ליום מאוחר יותר: «זמן עצי כהנים... והקהל מאחרין ולא מקדימים» (משנת מגילה פ"א מ"ג). ואפשר היה לדוחות ולאחר מכן קיים המצוה לכל שבעת ימי החג, וכי יש אמרים שאפשר לדוחותיו אפילו לשניין עצרת עפ"י שהוא רגל בפני עצמו.

ב. המקום
התורה אינה קובעת מקום ל«הקהל». המלים «בבא כל ישראל» מורות שהכוונה למקום של עלייה לרגל, וכך מנטח הרמב"ם: מצות עשה להקהל כל ישראל... בעלותם לרגל. לפי המשנה והרמב"ם התק惶ו בהריזביט, והמלך קרא בעורת-גשים שם הכננו לו בימה גדולה של עץ. ולפי דעת רabi' היהת הקריאה בהר הבית (תוספהא). ההלכה אינה מתנה את מצות קיום «הקהל» בהריזביט, ויש דעתות שיכולים לקיימה בכל ירושלים. לדעת אלו הרי נקבע הריזביט ל«הקהל» רק משום כבוד הקהל ובית ה' או בגלל הספר שבו היה קורא, שהוא הספר של העוזרת, ולא רצוי לטلطלו החוצה.

ג. המשתתפים

מצות הכהל ערכה בריכוז הכללי של אוכלוסיות ישראל שהייתה התקהלה רבת גזוניות של כל חלקי העם ושבטיו. לפי ההלכה חלה חובת ההשתתפות על כל הציבור ללא יוצא מהכלל, אנשים, נשים וטף, חכמים ועמי הארץ. יתר על כן הילא חלה אפילו על זרים הגרים במדינה: «וגרך אשר בשעריך» — ויצוין שאף הנשים שבדרך כלל פטורות הן מצות עשה שהזמן גורמא. נתנו יוכבו במצב זה.

ישנן דעתו שהחobiaה מן התורה חלה רק על אלה שמחוייבים בעלה לרוגל ודוקא אלה שיש להם קרקע⁽¹⁾. גם בגין של הטף הטוען הבאה ישנן דעתות שונות. דעה אחת מחייבת כל גיל שהוא לרבות יונקים ממש. ודעה אחרת מגבילה אותו לגיל של חינוך (אין הטף יונקי שדים — רמב"ן). האדרית (שם) העלה בקשר ליוונקים כמה בעיות של סידורים טכניים.

עפ"י שהמעמד של «הקהל» הוא מעמד הנועד ללימוד התורה ולהחדרתה בעם, כפי שמצוין הרמב"ם: «מצות עשה להקהל כל ישראל אנים ונשים וטף ולקרות באוניהם מן התורה פרשיות שהן מזורות אותם במצוות ומצוות ידיהם בדת האמת... אפילו חכמים גדולים שידועים כל התורה כולה חייבין לשמעו בכונה גדולה יותרה...» והרי כאן חובה אישית בדומה להגדה של פסח ש„אפילו כולנו חכמים... יודעים את התורה מצוה علينا לספר ביציאת מצרים”.

ד. התוכן והסדר

התוכן העיקרי של «הקהל» הוא בקריאה מתוך משנה תורה. קריית התורה ב«הקהל» היא הראשונה והיחידה המחייבת מן התורה.

בשעת הקראיה עמד העם על רגליו וההורים נשאו את ילדיהם על כתפייהם, אולם הקורא יכול היה אף לשאת. והחכמים שיבחו את אנדרפס המלך שקרא דוקא בעמידה. קריית המלך הייתה מלאה בפתגמי חכמה ותוcharה ובדרשות שנאספו ע"י המלך (דרשות היו נדרשות בה — תוספתא), ומלבד זאת היו מוסיפים לקרייה תפירות מיהודה: ברכה אחת לפניה, מלבד ברכת שהחינו ושמונה ברכות לאחריה (משנת סוטה שם וביתר פירוט ברמב"ם שם). גם הקראיה וגם הברכות היו נאמרות בלשון הקודש דוקא.

המעמד של «הקהל» התכנס לקול החזוירות והתקינות של הכהנים שעברו ברחובות ירושלים ותקעו בכל הפינות וליד הצלבות הדריכים (כל כהן שאין בידו חזוורת אומרים: דומה זה שאין כהן הוא — תוספתא) — אך יש להניחס כי באמצעות אלה השתמשו בנוגע לירושלים העיר, אך במקומות אחרים קדמו לה הרכיות והודעות להזכיר את העם לקריאת ה„מעמד“ עוד לפני החג.

קריאה הייתה מתוך ספר התורה שבעורה כדי לחלק כבוד לספר הזה ולהשתמש בו בקריאה הגדית זו או משום „תקרה התורה הזאת“ כלומר זו שנמסרה להכהנים.⁽²⁾

1) יש בכך משום החשבה ההתאורות והתחערות באדמת המולדת.

2) בתשובה הרש"ד כהנא מבואר שallowי המעט שהשתמש בספר התורה הוא מפני שאין אנו בקיאין בחסויות וייתרות (קידושון ל') לבן הקפידו לקרוא בספר שבעורה (ספר הקהל" זף פ).

ה. הקורא

בהת恭ך על כך שמשה רבו אמר ליהושע "תקרא את התורה", למדו חכמים שהקורא בתורה צריך להיות האדם הנעלם ביזור בעם, היינו המלך. ישנה דעה האומרת שחשיבות הקוראה חלה על המלך ודוחוק עליו בלבד, מפני שהמצוות תלויה בו (אם המלך לא רצה לקרוא בטל עשה זו — ס' החינוך). וישנה דעת האומרת שהחובב היא על כולם. אלא בשעה שיש מלך צדיקים לכבוד התורה ומטעמי נימוס מדיני לכבד את המלך בקריאה שתאה יראתו עליונו, אבל בשעה שאין מלך או שהמלך אינו רוצה או אינו יכול — מטילים את התפקיד זהה על איש מכובד אחר.

*

ועתה נסיף לדון בנושא נוסף, הוא עניין המגמה, כדי להבהיר ולהעמיק חקר ולהסביר ממנה גם מסקנות מעשיות לקיום זכר המצוות בזמננו ובמצבנו.

ה מגמה

המעמד של "הקהל", הגדרה המוגברת של אנשים, נשים וטף אל העורף, כינוים בנסיבות המלך וראשי-העם שימושם כברתי עצום שאחד את הציבור, השבטים וכתיה-האב השונים לעם אחד, כפי שהודגש בפסוק: "ויהי בישורון מלך בהתחספ' ראש' עם ייח' שבטי ישראל" (דברים לג, ה) — המלך או הנשיא שלקה את הסדר שערר מיד ליד וקרא בפני העם (כען נאומ' כתבר), הועלה על ידי כך לסמל המשותף את כל העם.

המעמד של הכהל היה באפיו וצורתו מעמד דומה ל渴בלת התורה בהר סיני, ושימוש מעין זכר לה ומעין כריתת ברית. מגמותו היתה להורות את עיקרי המצוות בפני רבבות המתקhalים וליצור אוירה רוחנית מתאימה להשפעה רוחנית כבירת. המעמד היה לפי מתוכנותו רב-ירושם ועוררחוויות אידירות שהכחירו את הלביבות ל渴בלת התורה. המשמעות הלימודית והחינוכית בדורותה שלעצמה ומודגשת ביותר גם בתורה גם בחז"ל וגם במפרשי טעמי המצוות הקדמוניות (רמב"ם, רמב"ן, החינוך ועוד).

את הערך המiado של יצירת החוויה אנו רואים בעיליל מordan מסירת הספר: "חוון הכנסת גוטל ספר תורה וגונתנה לרראש הכנסת וראש הכנסת גונתנה לסגן והסגן גונתנה לכון הגדל וככהן הגדל גונתנה למילך והמלך עומד ומקבל". המשמעות החוויתית מתבלטת בלי-ספר גם בחובה להביא את הטע "כדי ליתן שכר למביאי" הם, בעליית הגרים והאנשימים שאינם מבינים את השפה ואלה שעמדו מרוחק ולא יכולו לשמע דבר.

אפייננו מבחינה זו הוא הגימוק שמביא הרמב"ם (שם) להסביר ההלכות שונות של "הקהל":

וגרים שאין מקרים חייבים להזכיר לכם ולהקשיב אונם לשמעו באימה ויראה ברעה כיום שנותה בו בסינו.

אסילו חכמים גדולים שידועים כל התורה כולה, חיבור לשםuous בכהנה גדולה יתרה. וכי שאינו יכול לשםuous מכיוון לבו לקריה זה, שלא קבוע הכתוב אלא לחוק רוחת האמת, ויראה עצמו כאילו עתה נצווה בה ומפני הגבורה שומעה, שהמלך שליח הו לא לה שמייע דברי האל. ומצוה היא אף לשםuous בלבד אפילו אם אין מבינים מה שmeno (האדרית).

בדברים אלה מתגלה הבהיר הנטייה לתת למועד "הקהל" מעין השראה של מתניתתורה וכrichtת ברית, לעודר חוותות של אימה וגילה, של יראת שמים ואהבת התורה, וברוח זה מסביר את מצות "הקהל" גם בעל ס' החינוך: "שםuous דברי התורה שהוא כל עיקרנו והוננו... ויכניסו הכל בלבם חשכה ועם החשך בה ילמדו לדעת את השיתת".

מלבד הטעמים הללו, הנושאים אופי חינוכו-ילימודי, היהת ל"הקהל" גם ממשמעות מדינית: לקשר את העם, המלך והتورה זה זה. כי ב"הקהל" מופיע המלך בעזורה, שהוא סמל השלטונו המדיני, ולא הכהן הגדול המופיע כרגיל בעבודות המקדש החשובות, והוא געשה לפניו החrif של הרמב"ם לשילוחו של האל. על ידי כך נחפק המועד של "הקהל" למועד מדיני בתוכנו. גם מעמדים דומים בתולדות עמנוא נחשבו מעין כrichtת אמנה בין העם ואלקים, כמו מועד של קבלת התורה; כן בימי יאשיהו המלך (מלחים ב, כג) ובימי עזרא הসופר (נחמיה ח), שחוזיל דימו אותו למועדדים של "הקהל".

במשמעות החינוכית של "הקהל" יש לראות את הקשר שבינו ובין שנות השמייטה ולהסביר למה נערך דווקא בסוף השנה השבעית. מועד כזה של השראה רוחנית צריך להיות חגייג במידה יתרה, ודורש הקשרה נפשית והכנה רוחנית רבה. אי אפשר לו להיעשות בתוך ימי טרדה ועובדת. שנות השמייטה שהיתה שבעת השנים ושבה הקדיש הציבור את זמנו החופשי למקרה קודש והשתלמות רוחנית, נעשתה בעין שנת הכהנה למועד החשוב והकשרה את הלביבות והמוחין. על הקשר הזה עומדת הראב"ע. וכן משמש המועד זהה פתחית המחויר החדש של שושנות העבודה, מעין סיום ופתחה יהודיו למחויריו "שבעות של שנים".

וכتب הנצי"ב (העמק דבר): בחרו ל"הקהל" את מוצאי שביעית שלא היה לפניו קצר ואסיף ולא את התחלתה, שהగנותיו היו מלאים בר.

תיאורי הקהל

קשה לקבוע לבדוק את מראה "הקהל" בחיים ומתי סודרו מעמדים חגייגים אלה. אין לנו מקורות בכתבונים שתיארים תיאור מלא. נמצאים רק מקצת תיאורים של מעמדים הדומים למועדיו "הקהל" ושהוויל השוו אותם לשם בירור הלכות למשעה "הקהל" — ומהם למדנו כמה דינים (תוספה — סוטה).震פ"י שהתקיימו במועד אחר ובקשר למאורע מסוים ולא דווקא בסוכות מלי' שנות השמייטה. המועד של יאשיהו נערך לאחר שמצוין את ספר התורה שהבליט את התוכחה (מלחים ב', כג, א) ויתכן שהיה הספר מונח כך "הקהל" בעבר, שהרי לפי דעת אחת מסתיימת קריאת "הקהל" בתוכחה. דומה לו גם המועד בימי עזרא הסופר (נחמיה ח).

בתלמוד מסופר בפרוטות על מעמד "הקהל" שהתקיים ביום אגריפס המלך, שבניגוד לכל המלכים שקראו כשם יושבים — "אגריפס המלך עמד וקיבל את הספר וקרא עומד ושבחו חכמו", וכשהגיע לפסק, לא תוכל לחת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא" זילגו עיניו דמעות, אמרו לו: אל תתירה אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה".

ברור שבעמד "הקהל" היה נשגב ועצום והשאר רושם כביר על המשתתפים בו ואת עקבות השפעתו אפשר אולי למצוא גם בחינוי שהם מटבאים במנגינים גנוים ורוקמים בתוך מעשים שלכוארה אין להם שום קשר עם "הקהל". יתרכן שרשמי "הקהל", שהדרו באופנים שונים לחיה העם, נשאו בו אפיקו לאחר שמדובר עצמו נתבטל.

בחג של שמחת תורה שבו אנו מסיימים את קריית ספר דברים ("משנה תורה") עורכים הקפות עם ספרי התורה ושמחים בשמחת תורה. לחגיגת החג הנותן אין מקור ברור ואין לו יסוד מספיק במסורת הקדומה ביותר. העוסקים בטעמי המנהגים מבארים את מעשי החג הזה, שבו מסיימים את הקרייה בספר דברים ומתחילה בספר בראשית, מעין סיום ופתחה לקרייה בתורה. אך יש לשאול, מדוע זה מסיימים דוקא ביום זה (ב' דשmini עצרת) את הקרייה בתורה? — אם רצוי לקבוע מחזור שנתי לקרייה, היה הגיוני מחיב לקשר את הסיום וההתחלת עם תחילת השנה ווסףו ולא עם חג הסוכות. זאת ועוד: מהJOR הקרייה של התורה כסדרה אינו שור כל להגין, שהרי בהם יש קריאות מיוחדות, ואך בסוכות גוף ובשミニ עצרת ישן קריאות מיוחדות בעניין החג ללא כל קשר עם הסיום וההתחלת.

את המקור לשמחת-תורה בחג יש אולי למצוא במעמד של "הקהל", שהתקיים תמיד בחג הסוכות ושבו סיימו ספר דברים.

את הרעיון הזה ביטא ארבנאל: "מכאן נשאר המנהג ביוםינו שביום שנייני חג העצרת האחרון נקרא, שמחת תורה", שבו אנו משלימים את התורה, עומדים הדול שבקהל ומסים אותה והוא בעצם קורא בili מתורגמן פרשת וחאת הברכה" לדמיון מעשה המלך בזמן הוא".

הוכחות להשערה זו אפשר גם למצוא במנגינים השונים של שמחת תורה כגון: בכינוי "חנת'תורה" המזכיר את המלך על יסוד המקובל: חתן דומה למך; ובhabat הילדיים, גדולים וקטנים, לבית-הכנסת עם דגליים ושירה. אצל עדות המזרח נהוגים להביא אפיקו את התינוקות על הכתפיהם "כדי להביא שכר לmbaihem" (ויש לציין גם את חוסר הקפידה בונגוע לבנית נשים לביהנכ"ס בשעת ההקפות, ממשלים את התמונה של אנשים נשים וטף).

זכר ל"הקהל" יש לראות גם בספר קהילת שלפי דברי המדרש נאמרו דבריו ב"הקהל" ואנחנו קוראים אותו בחג הסוכות. הקשר עם "הקהל"סביר לנויפה למה בחרו אתdag הסוכות לקרייתה. על זה עמד כבר ספר המנהג שכתב, שקדין קהילת בשミニ עצרת שכן שלמה ע"ה אמרו בפרשת "הקהל" בחול המועד סוכות (הלכות חג סימן נ"ז). רעיון זה נזכר גם בספר מנורת המאור (סימן ק"ג).

ההנחה שספר קהילת נאמר ב"הקהל" על ידי המלך תנתן לנו גם תמונה על

אופין של הדרשות בעת המועד, שהכילו בעיקר פתגמי חכמה ומוסר ורעיונות מעמיקים על החיים וערכם. השורה זו תסביד לנו גם את המבוא לקהלה: «דברי קהלה בן דוד מלך בירושלים», כי המלך שהיה מופת לקראו בעורה במועד של «הקהל» היה דוקא המלך בירושלים מבית דוד ולא המלך שהיה בישראל (עשרה השבטים).

יתכן שהמנוגג לעורق חיקון בליל השענה רכה קשור גם הוא בקריאת המיחודה של «הקהל» כשריד לנוגג מקודש של ליל משמר, בדומה לתיקון שבועות בליל מתניתורה כוכר למועד הר סיני. אף יש מקומות שנגנו לקרוא ס' דברים בליל השענה רכה מתוך ספר תורה ממש.

אף הפסוק «ויהי בישורון מלך בהתאסף ראש שבט ישראל», המשמש חרוז חורז בשמחת תורה, יכול להתפרש יפה בקשר ל«הקהל».

„הקהל“ אחר החורבן

עם חורבן הבית בטללה למעשה מצות «הקהל», שאין מצוה זו נוגנת אלא בזמן שישראל יושבים על אדמתם (חינוך תרי"ב). וביחוד מתוך שמצוות זו קשורה בהבאת קרben ראייה, קריית המלך ועליה-ילגאל.

בגולה לא העלו אף זכר ל„הקהל“ והמצוות כאילו נטבלת יחד עם כל שאר המצוות התלויות בארץ, ונשמרה בלי כוונה ובלא-יודעים באותו השירדים שנשתירו הימנה, שהוכנום למעלה.

העובדא שלא געשה זכר ברור ומכoon למצוה זו עוררה תמהון. האדר"ת שואל: במה נגרעת מצות «הקהל» שלא נעשה לה שם ושארית? והוא מסביר את הדבר בדרך הלכתית. אף ייתכן שהסבירות היו מציאות ומטעניות וירירות. הרב הראשי לישראל הגראי'א הרצוג במאמר שפירסם בקובץ «הקהל», מעלה את ההשערה שנמנעו לעשות זכר ל„הקהל“, כי הוא קשור עם מלוכה ומלאק וחששו להלשנות, שלא יאמרו שמולוין במלכי המדינה. מאותו הטעם נמנעו לעשות „הקהל“ גם בימי הריםאים אף לאחר שהותר יהודים ליבנס לירושלים (עיין בתשובה הגראי'א הרצוג, קובץ הקהלה דף ע').

וכدر ל„הקהל“ יש לראות מנהג שנטבל בימי הגאון ר' שמואל סלנט, רבה של ירושלים, לאסוף את תלמידי כל בתיה התלמודית תורה שבירושלים ביום הראשון של חול המועד סוכות אל הכותל המערבי ולקראו שם לפניהם פרשיות התורה שהיא המלך קורא במועד של „הקהל“.

התעוררות הראשונה למצות „הקהל“ באה ע"י רבה של ירושלים האדר"ת, שהוציאו שתי חבורות בעליום-שם, אחת בשם „זכר למקדש“ והשנייה בשם „דבר בעתו“, ובהן הסביר את הערכיהם וההלךות של „הקהל“, וקרא לחדר את המזיה של „הקהל“ ולענין בה את הציבור. ספרו נתפרסם בפעם השנייה בשנות השמיטה תש"ה ע"י המרכז לתרבות של הפועל המזרחי, שהעה מה חדש את הרעיון של „הקהל“ וסדר עלייה לרגל מוקדשת ל„הקהל“ לפי חכנית הרובנים הראשיים לישראל הסכימו עליה. המונחים עלו או לירושלים למועד המוחד שהתקיים בבית-

הכנסת "ישורון", בהשתתפות הרבניים הראשיים לישראל וראשי הציבור. בעת המועד אמרו בצויר פרקי הלל, קראו פסוקים מן התורה והלכו בתהלה המונית לבוטל המערבי, שם קראו את הפרשיות שהמלך יהיה קורא — לפי התכנית קראו מתוך חומש, אלם נמצאו קבוצות שקרוואו מספר תורה, ולא מיחו בהם. המועד היה רבעירושים.

לפניהם המועד עצמו ערך המרכז לתרבות של הפעול המזרחי בירור הlatent בין גدول הרבניים, ופירסם את הדברים בקובץ מיוחד בשם "הקהל". הרבניים דנים בשאלת "הקהל" הלכה למעשה, אם ישנה בימינו חובה לקימה ואם יש צורך לעשות לה זכר ובאייה אופן. את החומר שאסף העביר המרכז של הפעול-המזרחי לרבניים הראשיים קיבל פסק הלכה. החלטת הרבניים הייתה חיובית. אחרי בירור קבעו שיש צורך בזמןנו לקבע מעמד לזכר "הקהל", לעשות לו סימן ולהזכיר עטורה לישנה. הרבניים הדגישו את הביטוי זכר ל"הקהל" כדי שהציבור לא יטעה לחוש, שאנו ערכimos את המועד של "הקהל" המקורי, הויל וলפי ההלכה חסרים עוד הרבה תנאים ונחותים ל"הקהל" מסודר ההלכתו, כגון: מלך, ערוה וכו'. לסייעו המועד כמו עוררים ונמצאו רבניים שהתגנו לחידוש הזכר לא מטעמים הפלתיים אלא בגלל עצם החדש, רק מפני שלא עשו זאת אבותינו עד עכשיו ולא יכול דרא", אלם הציבור בכללו ראה את מעשה הזכר כדבר "שאבותינו הניחו לו מקום להתגדר בו". הדור רואה את עצמו מוכשר למועד של זכר "הקהל".

עם חידוש המדינה ושחרור ירושלים והר ציון קיבל עלייו המשרד לדתות את הטיפול ב"זכר הקהיל", וברצונו לחת לו אופי כלל-ישראלית ומגמה חינוכית מתאימה לתקופה ולצריכה.

משרד הדתות העביר את הטיפול ב"הקהל" דרך הכנסת בעת הדין על התקציב, ואושר למטרה זו סכום כסף מסוים. אמנם הסכום כשלעצמם מצער הוא לגבי התכניות והמטרות, אלם ערכו גדול בסמל: על ידי קביעת תקציב נקבע "הקהל" כபועלה מדינית כללית הנערכת לשם העם ולמענו. במידה מה יש בהחלטה זו מעין סמל מעשי לקבלה עול מלכות שמות והתקשרות כל העם כולה עם התורה על ידי המדינה ומוסדותיה העליונים.

תכניות "זכר הקהיל"

לפי הצעה שנתקבלה תישכנה התכניות עשרה ימים. המועד העיקרי יתקיים ביום השני דוחומ"ס המוקדש כולו למטירה זו — ל"זכר הקהיל".
בעצם צריך היה לקבוע את יום "הקהל" ליום א' של חומר"ס, אלם הוא נדחה ליום ב', כדי לאפשר ליידי התפוצות העושמים يوم טוב שני של גלות להשתתף בו. במשך הלילה יתקיימו מפגני קבלת פנים בכניסה לעיר הקודש כדרך שנגנו אבותינו לגבי העולים לרוגל. בני העיר, ראשיה, נציגי המשדרים, מארגני המועד ואנשי הרצין לבושי שרד יקבלו את העולים בברכה המסורתית, בשירה ובזמרה, בפרק הלל ובמוזורי שיר המועלות.

המעמד יפתח ב_amp;מצע העיר, במקום שיכיל את רבבות האנשים, ועל ידי כך תורגם קדושת השם של העיר כולה א&ע-ל-&פִי שהיא מוחץ לחומה העתיקה. המועד הזה יתקיים בעמידה בדومة למשך של "הקהל" בימי הבית שתתקיים בעוזה בה לא הייתה ישיבה אלא למלכי בית דוד בלבד.

מעמד הפתיחה יסתהים בהכרזות "שמע ישראל", שיש בה עיקר מלכות שמיים, כי גם מעמד "הקהל" שימוש כעין קבלת תורה. משמעות זו הוגשה במעמד שבימי עזרא ונחמיה והיא מותאמת גם לדרכנו. נראה במעמדנו כריתת אמנה מוחדשת וננתן לו אופי משיחי, "אתחלתא דגאולה" לתחילה של יעדן וגואלה. ההכרזה של שמע ישראל היא הביטוי החוק והגןמן לכך.

המעמד העיקרי

"הקהל" עצמו התקיים בעוזה והוחר לו צרך להיות בקרבת מקום. מפני שהוא אין אנחנו יכולים לקבוע את הוכר אף ליד הכותל המערבי במקום שהתקיים לפני שבע שנים. משומך יתקיים המועד בהר ציון המשמש פרוזדור להר הבית ונסקפ אליו. ליד ההר, כשהציבור יעמוד למרגלותיו, יעמדו הכהנים על ראש ההר ויברכו בששiat כפים את העם וישמו עליהם את הברכה המסורתית "ברוך ה' מציון". בהר גוףינו יקרו פרשי הלו ויערכו תפילה לשлом המדינה והעם ולשלום העולם.

התפלות תיערכנה ליד קבר דוד ויונמו אליהם נציגי המדינות והתדרונות השונות.

כלפי העם והתפוצות

המעמד של "הקהל" פונה לשני כיוונים חינוכיים שהשעה צריכה להם: כלפי פנים וככלפי חוץ. כלפי פנים עליו לקשר את הדור ואת יצירתו לתורה, בהתאם לשרש המציאות הזאת, לאחד את כל בית ישראל מסביב לדגל התורה ולהחיב את התורה על העם. הכיוון הזה יודגש ויובלט בפרטים רבים בהתאם למגמות היסודיות של "הקהל" כפי שבאו לידי ביטוי בדברי הקדמוניים ומ恐惧 החשבות בצדכי הזמן. לדוגמה: לשם חיבור לימוד התורה וعرבי היהדות ולעידוד הייצירה בשטחי היהדות י諾צ'ל המועד של "זכר הקהלה" למועד של הענקת פרסים לבעלים בשרוגות, יוצרים וסופרים. משרד הדתות יօסם להעניק שני "פרסי הקהלה" — האחד לייצירה תורנית והשני לשירה דתית. הפרטים האלה יונתנו פעמי שבע שנים במעמד של "הקהל". יתacen שהענקה הראשונה תהיה במידת מה מקרית, כי לא כל הסופרים והיוצרים יודעים כבר עליה, ואולם בהמשך הזמן תיהפֵך למנהג מתמיד, נוצר ערבי חינוך ורוח חשוביים, והוא עלול להתחפש בכל הארץות ולהדרור לחיי הקהילות ולמרכזיו הנוער, לבתי הספר ולחוגי הסופרים ביום המקודש להענקת פרסים לדראיים לכך.

ישנה גם נתיה להכניס למסגרת "הקהל" את המחוור של לימוד הדף היומי ואת לימוד המשנה היומיית. בעת הדינונים שיתקיימו במעמד "הקהל" תתקבלנה אולי החלטות ברורות בעניין זה.

כלי התרבות צרייך מעמד «זכר הקהלה» לשמש לקישורת נסיבות עמו לארצנו. גורל התפוצות וקיומן בתפקידו תלוים בקשרוין עם הארץ והتورה. החלשתה של הדת ונטיות ההתפזרות ממעמידות בסכנה את הריגשת ההזדהות הכליל-יהודית. ישנה סכנה שדוקוא עיי' הקמת המדינה תבלטו شيئاוים שיגבירו את תחיליך ההתפזרות והנגידים כתוצאה מהרצון להציג את הנאמנות לארץ המגוררים. לקשרים עם הארץ יש לתת איפוא אופי לאומי והיסטורי, דתי ומסורתית כאחד: לסלק כל רגש של סתרה וניגוד בין החובה ולהילאלות למדינת המגורים ובין החיבה לאرض. מתוך סיבות חברתיות ופסיכולוגיות שונות, אין התפוצה מוכנה להכיר בשילוח הגולה ולקבל הזדהות לאומית מוחלטת וברורה, אלא באיצטלה של רוחניות, בקשרי היסטוריה, מסורת דת ותרבות.

השב שכינתך

מכל מן התפילה **נעימה**: עממית
במיתינות ובקצב

A musical score for 'Shabbat Shalom' featuring four staves of music with Hebrew lyrics. The lyrics are as follows:

שבת שָׁלוֹם כִּי־רְאֵין־צָל בְּגַת־שָׁכִי
בְּהַבְּנָה דָּרְוָה יְהִי־זָעִם אֶל־בְּגַת־שָׁכִי
מִל־שְׁחוֹדִי בְּהַבְּנָה דָּרְוָה יְהִי־זָעִם רְדוֹן
בְּבָנָה יְמִיל־שְׁחוֹדִי יְהִי־בְּנָה יְמִיל־שְׁחוֹדִי

וְיַהֲיֵה בִּשְׂרוֹן מֶלֶךְ

מכלל. דבריהם לא, ה **געימה. עסימות** בהמאניגרים

The musical score consists of three staves of music with Hebrew lyrics. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp, and a common time signature. The lyrics are: 'אל־יִשְׁפֵשׁ שָׁבֶת פְּדוּ אֶם שְׂיִירָא סְפִיא הַתְּהִבָּל לֹן יְמִין רַחֲשָׁבְיִהְיָה'. The second staff continues with the same musical line. The third staff begins with a bass clef, a key signature of one flat, and a common time signature. The lyrics are: 'בָּם־לְ־שָׁרְיוֹן צָוָת־חוּבָּק דָּה־הַזָּן רַי־עַיְבָּפְעַשְׁׁה עַד־אל־יִשְׁפֵשׁ' followed by a note 'המבחן נסע עד סוף'.

ת. א. זוטא / הקהיל בירושלים

— — — וגחו הלבבות הפעמים, שקט סער השממה, פסקו ההקפות, וכל העיגנים מוסכאות אל ארמן המלך, לעבר „העליה“, שם שם, מהעיר העליונה, יופיע המלך ובני לוייתו אל העוריה, אל הבימה המוכנה לכבודו מתהלו, להקדירא מעלה את „פרשת הקהיל“.

נעמדו סביב הבימה בחורי חמד מכל פינות הארץ: בני ערבות הירדן השופפים והאמיצים, צעירים מדבר יהודה בעלי הצמות הארכות והעיניות המבריקות, ישבבי השפלה רחבי הchoה וומזקידי-הכתפים, וילידי הרים הגבוהים והחסונים, ועל ידם פרחי הכהונה לבושים הבדים, — וכמו עומדים כולם להגן על מלכם היקר.

ההר מצפה, השממה הרועשת נהפכה לדומה עמוקה. וגדרה צפיפות הצידרים. האומלים! עוד טרם זכו לראות מלך ישראל בהדרון, חי געורייהם עברו עליהם בתקופת שלטון הווון של הנזיבים, תחת שוט השוטרים שבאו לגבותם מסיטים וארגנויות ועל אודות מלך ישראל רק בספרי קדשם קראו: „מלך ביפוי תחינה עיניך“, ואך וקניהם סיפרו להם, שראו בימי יולדותם, לפני כיבוש פומפיוס, את המלך האומלל הורקנוס — ונפשם צפה ותכללה... ומתחלשים הם: היבו המלך בלויות שוטרים אחויו חרב הסוככים על ראשו? ומה מלבשו? בודאי ילבש ארוגנו, מתנת הקיסר, כתר מלכות בראשו ושרביט מושל בידו, וחרב צמודה לו על ירכיו...

רדע עבר בין הנaspersים לרבעות: — הגש המחבר את העיר העליונה לארמן המלך נפתח, ושומרי החצר יצאו מן הארמן מול הר-הבית.

ויפת התהלהכה: שומרי החצר לבושים רכומות הולכים בראש, אחידיהם שר האבא הוון שלה ובני לוייתו ואגראיפס העלים בן המלך בינויהם — ואחריהם האורחים החשובים אריסטובל מחקידה אחוי המלך, הנשיא האלכסנדרוני, ראש קהילת מצרים, חלקיה הגדול, משנה למלך בגליל העליון, וכוהנים וסגנים אצילי העדות וראשי מעמדות...

וכולים ממחפשים בעיניהם את נושא הנזר, הלובש ארוגן — את המלך... בין רבו גמליאל הוון ובין הפילוסוף ידידה האלכסנדרוני צועד איש גבוה, פניו מביעים צער عمוק, אבל גם מרך ואומץ לב, לבוש הוא בגדים לבנים וועליהם טלית מצויצת שכולה תכלת, על ראשו צניף טהור, ועל רגליו סנדלים מרוקמים חוטyi תכלת ומשי לבן.

— הוא אגראיפס, הוא המלך!!

רגע כאילו הורגש אירצון בין המונינים, שהורגלו לראות שר רומי בכל בגדיו תפארתם, בארגמן שלמותיהם הstorיות והמרוקמות זהב, בכלי זינם הנוצצים שעל ירכותיהם... אך בו ברגע הבין העם, ז肯 ונער, כי לא לפני אחוי יתהדר מלך ישראל. לא בגדיו יתפאר ויתגאה — כadam שמתחטא לפני קונו הוא בא, כאחough הוא מופיע לעמו היהודי.

ומטר מחיות כפים וסער קריאות: "יחי המלך! הידד, אגריפס! ייחי מלכנו!" פרץ מפני רכבות ההמוניים על הארץ. והוארו פני המלך והוא צועד בטוחות, מרכין ראשו לצדים לאות תודה, לבו חוק בקרבו ורוחו אמיץ. עobar הוא את כל העזורה עד אמצע החזר, משתחווה לעומת שער המורה של היכיל והולך למקום הבימה, למשמע קולות הקילוס של הגברים ולנינוף המתפתחות והצעיפים של הנשים אשר על היציעות.

מלך עולה על הבימה ואחריו כל גולי ישראל: הכהן הגדול לבוש בגדי שרד מתנוצחים, רבן גמליאל הוקן, נשיא הסנהדריה הגדולה, הנשיא האלכסנדרוני, אריסטובול אחוי המלך וחותנו, הפליטוסוף יודידיה, רבן יהונתן בן זכאי, חלקיתו הגדולה, אגריפס בן המלך וחקni העדרות שבגלילים.

ובгинיהם נדחק הגנויר, פרוע ובעל התחללים, הנקאי "שמעון הצענו", וכולו רועד ומתרgesch ומבייט בעינים בעורות אל המלך, כאילו חף לשופו באשנו... המלך עומד על הבימה, מרכין ראשו מול העם, שהוטיף לברכו בברכת "הידד" ובמחיאות כפיים סוערות, וישב על כסאו, ואחריו כל אורחיו.

בפתח היכיל נראתה חוץ הכנסת, כשהוא יוצא ונושא את ספר התורה בידו. הוא קרב ועולה אל הבימה ונותנו אל נשיא האלכסנדרוני; הלו קם ומקבל את ספר התורה בחזרת-קדוש ומוסרו לר' גמליאל, זהה לכוהן הגדל, והכהן הגדל למלך, כשהוא קם בעוניה ואוחזו בספר הקודש ונושקו ברגש לעיני כל העם.

למראה הבודד הזה לתורת ישראל מאת המלך חרד לב אהבה... זכרו ימי הורדוס וארכיאלאום "מלך הנכרים", שהتورה הקדושה לא הייתה נחשבת בעיניהם,

— ונפש רבעות הנאנסים תכלת למלך הצדיק העומד לפניהם. ויעמוד המלך ופניו נגד כל קהלי-ישראל, ובכלל רם בירך את ברכת התורה הנဟגה ובכלל תחילה קורא בנעימה, קורא וגולם, גולל וקורא:

"נִיצוּ מְשֵׁה אֹוָם וַיֹּאמֶר קָמָן שְׁבַע שָׁנִים בְּמִזְרָח שְׁנַת פְּשָׁפָחָה בְּמִגְּפָסָות ; בְּבָאוֹ כָּל-יִשְׂרָאֵל לְרִאואֹת אֶת-פָּנֵי יְהִי אֱלֹהֵיךְ בְּמֻקוֹם אֲשֶׁר יִקְרַר תְּקָנָא אֶת-תּוֹרָה פְּזֹאת גָּדוֹד קָל-יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיכֶם : בְּקָמֵל אֶת-קָצֵם הַאֲנָשִׁים וְנַעֲשֵׁים וְנַפְּשֵׁר בְּגַדְךָ אֲשֶׁר בְּשָׁעֵריךְ לְפָנֵין יְשָׁמְעוּ וְלִמְעָן יְלִמְדוּ וְנִירְאֵוּ וְלִמְדוּ לְפָנָיו לְפָשׁוֹת אֶת-קָל-דְּבָרֵי תּוֹרָה פְּזֹאת ; וּבְנִינְכָּם אֲשֶׁר לְאַדְנָעָיו יְשָׁמְעוּ וְלִמְדוּ לִירְאָה אֶת-יְהִי אֶל-נִינְכָּם כָּל-תִּקְבִּים אֲשֶׁר אָתָּם תִּים לְקָרְבָּה אֲשֶׁר אָתָּם עֲבָרִים אֶת-פִּינְגָּן שְׁמָה לְרִשְׁתָּה" (1).

דומית קודש שוררת על הר הבית. עשרות אלפיים ראשים מורמים, כל פה פעור, כל אוון קשבת, למקרא צוותת הרועה הנאמן, שכאב רחמן חינך ולימד את עמו-חביבו: העינים תלויות לפי הדבר, לפי המלך, והלב פועה באהבה רבה.

וממלך מרומים את קולו:

"שְׁמָעֵ יִשְׂרָאֵל יְהִי אֱלֹהֵינוּ יְהִי אָשָׁד!" (2)

1) דברים לא י. יג.

2) שם ו. ד.

והעם כאיש אחד עוטפים את ראשיהם בטליותיהם, כורעים על ברכיהם ומשתחוים מול שער המורוח של היכל הפתחו ולוחשים ברגש :
-ברוך ש-קבוד פלכיתו לעוזם (צד !)

והמלך מוסיף :

-אַפְּקֵבֶת אָתִי אֶלְחִיךְ בְּכָל־בְּכָבֵךְ וּבְכָל־גְּפֵשָׁךְ וּבְכָל־מְאָדָךְ : וְהִי תְּذִקְרִים הָאָלָה אֲשֶׁר אֲנִי פָּצֹוֹת הַיּוֹם צָלָלְבָכְךָ : וְשָׂגָבָם לְבָנִיךְ וְדָבָרָם בָּם קְשָׁתָךְ בְּבִיטָךְ וּבְלְתָחָךְ בְּצָרוֹךְ וּבְשָׁבָךְ וּבְקָוָךְ : וְקָשָׁרָם לְאוֹת צָלִיזָךְ וְהִי לְטָפַת גַּיִן אַיִיךְ : וְקָמָתָם עַל־קָנוֹתֶךָ וּבְשָׁרִיךְ : " (3)

וההמוניים ממלמים חרש אחרי המלך את התפילה הנצחית הזה, התפילה הקשורה בכל נימי חייו של העם ומזומו עתיק, מזמנו של המחוקק הגדול איש האלוהים.

והמלך גולל וקורא :

... ראה לפניו אַתָּם חֲקִים וּמְשֻׁפְטִים כַּאֲשֶׁר צָוָּי יְהוָה לְעֹשָׂות בְּנֵי קָרְבָּן לְפָנֵי קָדְשָׁי אֲשֶׁר אַתָּם בָּאים שְׁפָה לְרִשְׁתָה : וְשָׁפָרָם נְצָחִים כִּי הִיא שְׁכָפְתָם וּבְינָתָם לְאַיִן קָעִםִים וכֹּו : " (4)

והמלים יוצאות מלב רגש, מלב אהוב ומאמין בדברים הכתובים, לב שסבל ונוכח לדעת, כי דברי ה' אמיתיים הם וקדושת עולם יצוקה בהם.

העם שומע ומקשיב, איןו מתנווע, באילו ראש אחד לו בעל רבבות עינים בוערות להשאות. רק הנשים-האמותה שעל היציע האותות את ילידיהן על זרועותיהן ועל ראשן, הן מפריעות קצר, בהשתיקון את עלילותיהן ובצוותן עליהם להבית אל המלך ולהקשיב לדבריו.

והמלך גולל וקורא, וקולו רועה.

כִּי קָבָא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה נִתְּן לְךָ וַיַּרְאָתָה וְיִשְׁבָּתָה בָּה וְאַפְּרַקְתָּה צְלִימָה צְלִימָה פְּלִימָה בְּכָל־פְּנִים אֲשֶׁר סְבִיבָךְ : שׁוּם פְּשִׁיטָם צְלִימָה מְלִיכָה אֲשֶׁר יִכְּסֶר יְהוָה אֶל־הָאָרֶץ בו מְקֻנָב אֲחִיךְ פְּשִׁיטָם צְלִימָה מְלִיכָה לֹא תָּבוֹל לִמְתָּה צְלִימָה אֲשֶׁר יִשְׁכַּן אִישׁ גָּדוֹל אֲשֶׁר לְאַחִיךְ הוּא : " (5)

קולו של המלך הושפל ועיניו זולגות דמעות...
רגע באילו קפא ההר, הורגשה מועקה לב ודומה מות שרה, — ופתחו
וכל ההמון השוקט פרץ קול מים רבים :

(3) שם ז. ה-ט.

(4) שם ד. ה-ג.

(5) שם ז. יד-טו.

— אגריפס, אחינו אתה!...
והקהל נשנה ושולש, הלא והתזוק, ומאربע קשות התר ומכל עברי נשמע
ההד:

— אל תהיירא, אגריפס, א-חיןנו אתה, א-חיןנו אתה, א-חיןנו!
ומעל עורת נשים נשמע קול הנשים המיבוכות בשמחה וקול עלליהם הצועקים:
— א-חיןנו אתה, א-חיןנו! — — —
והמלך עודנו בוכה — דמעות הצער נחלפו בדמעות שמחה וגיל. לרגע זה
חיכת כל ימי מלכותו!
לא נカリ הוא כוקנו הורדוס, או כדודו ארכלאוס — אחיו העם הוא, כיונתן
וכשمعון החשמונאים, כהורקנוס הוקן, — בן לאלה שעורו לעם, שהצילהו מן
היוונים, שנותנו לו את חירותו.
ברגע זה — והמלך הקדיש את כל חייו לעמו האומללה-המאושר, שכמותו סבל,
כਮוה ראה רעת רבות וצרות, ואלהים חלצו מן המיצר; כל חייו מסורים לעמו
הגדול, שבעמקי לבו אהבו גם בעוריו, גם בימי הולתו ושרבונו...
וההמנים עודם צוקים ומתריעים: א-חיןנו אתה, אגריפס, אל תהיירא —
א-חיןנו!...

החוונים הניפו בסודרים והמלך גמר את קריאתו:
...ונקיה קשבתו על פסא מפלクトו וכתב לו את-משנה כתורה הזאת צל-
ספר שלפני הפלחים תלויים: וקימה צפלו וקיאו בו קל-ypeי טיזו לפדן יפְּדַר ליראה
את יי' אלקיו? לשמר את-גילדרני כתורה הזאת ואות-החקים האלה לפשוטם:
לבת' רום-לבבו פאקיו ולבלתי טור מן-תמצנה זמין ושלםואל? פדן יאריך ימים
צל-טפלクトו הוא וגנוי קרבן ישראאל: (6)

נגמרה הקריאה. המלך בירך על התורה, בירך את העם בדברי שלום וישב על
כסאו עיף ושם, ולבו המה בקרבו.
ברגע זה — ו"שמעון התצעוע" הנoir בעל התלטים, התגפל לפני המלך, חבק
את רגליו ובcool בוכים קרא: — אגריפס, אחינו אתה, אחינו אחוי, אחוי!

דמעותיו עזרוبعد מלדבר...
אגריפס התרגשת מאד למעשה "שונאי" זה, מיהר והקימו, נשקו על ראשו ויקרא
לו: "אחוי, אחוי!" ויושבשו אצלו על כסאו...
למראה ענוונתו של המלך לא עצר העם ברגשותיו, וכל האוכלוסים, כל
הרבות שעל ההר הודיעו. כולם סבו את הבימה, הקיפה מכל צד, התחלו לרדוף
ולחול סביב, השתרדלו לנցע בכף טליתו של המלך, להחות קירה לפניו, וכולם
שרים בקול:

קבוד לך, אגריפס.
ליה ויה, מפליך.
קלוס לך, אחינו.

והקיפה השירה את כל ההר, גברה ההתלהבות ועולה לעללה ראש, החזקו
הריקודים בקהל תודה ורינה, בגילה וברעדת סביב נקודה התיכונה — סביב המקדש,
המובח ובימת המלך.
רגשות אהבה-אייניקץ למלך כאלה, מסירות למולדת, למقدس ולכל קדשיהם
לא ראה הר' המורה מלמטה ושמי-ירושלים הכהולים מלמעלה זה זמן רב...
(מתוך "יום הקובל")

עור עורי

מלל. ישעיהו נב. א. נעימה אלכסנדר מלכיאל

בעטיזות

The musical score for 'עור עורי' consists of two staves of music. The first staff begins with a treble clef, a common time signature, and a key signature of one sharp. The lyrics are: 'לְקָרְבַּן יְהִיא כִּי יְהִיא מִן יְהֹוָה צְדָקָה שֶׁלְבָרֵךְ יְהִיא רַיִשְׁךְ יְהִיא'. The second staff continues with a treble clef, common time, and a key signature of one sharp. The lyrics are: 'לְבָרֵךְ פָּה אֲרָפָה דַי בָּגָן שְׁלֵמָה לְבָרֵךְ יוֹנָא צְדָקָה שֶׁלְבָרֵךְ יוֹנָא צְדָקָה'. The score ends with a bassoon part.

יוסף השם עליכם

מלל תחליט קט' ז'יט' נעימה. עממית

במחתרות

The musical score for 'יוסף השם עליכם' consists of two staves of music. The first staff begins with a treble clef, common time, and a key signature of one sharp. The lyrics are: 'יְהִיא יְהִיא כִּמְצָא עַלְיוֹן כִּמְצָא כִּמְצָא עַלְיוֹן שֶׁמְצָא כִּמְצָא'. The second staff continues with a treble clef, common time, and a key signature of one sharp. The lyrics are: 'אָנָשָׁם אָנָשָׁם אָנָשָׁם כִּמְצָא בְּעַלְיוֹן כִּמְצָא לְבָנָא שֶׁמְצָא כִּמְצָא'. The score ends with a bassoon part.

א. עומדות היו רגליינו בשעריך ירושלים

טו שירי המעלות, מהווים חטיבה ספרותית איחודת וקשורה בועלה לרוגל למقدس, בין אם קיבל את הפירוש ששם בא להם מחמש עשרה המעלות-המודגות, שבין פורת נשים לעורת ישראל שבהר הבית¹⁾, או על שם עצם העליה לרגל לירושלים. יש שמחלקים את שירי המעלות לאלה שנאמרו בדרך לירושלים ולאלה שנאמרו על ידי הלויים בהר הבית עצמו.

הטירה הסופית היא להגיון בית ד'. מוחקים העולים איש את רעהו ואומרם: "שחתתי באמורם לי בית ד נרע". אלה הם מומורי פולחן שהיו אולי בתחייהם דברי הגות ושידת יהוד, אך נהפכו לשירות רבים ונאמרו בזיכור בשלבים השונים של העליה לרוגל. עליה-הרגל שואף להודות לשם ד' ולהיראות במקדשו של אל עליון בלתי נראה. הדברי, מקום קדשי הקשיטים, אשר בו שוכן ארון הברית, איננו פתרה להמון החוגנים. עולה הרגל מוזא את סיפוקו בהקרבתו שלמי חגיגת הנaccelים כזכות משפטה בין חומות ירושלים. בשירי המעלות²⁾ הוא מזכיר את חסדי ד' בהינ指导下 מכף אובייו המרננים ואומר: "הנה לא תום ולא ישן שומר ירושאל..." "ברוך ד' שלא תמננו טרכ לשינוים".

הולם הוא בדרך ושה: "יום המשם לא יככה וירח בליליה", ועוד מרחוק הוא רואה את עיר הבירה הבוגרת על גבאות בין ההרים כחטיבה גיאוגרפיה מופרשת לעצמה בין נחל קדרון ובין גיא בן הנום, כשהרכסים הגבוהים של הר הצופים, הר הזיתים וכרי סובבים אותה, והריהו קראו וממשיל: "ירושלים הרים סביב לה ור' סביב לעמו מעתה ועד עולם".

ראשית שמהתו להגיון ולהיכנס בשערי עיר המקדש והמלוכה. דרכם שנות מובילות אל העיר מכל חלקי הארץ: אם משמרון, או מדרך עמק-אלילו, בית-חוורו, גבעון, ומכאן אל העיר דרך השערים האטוניים: שער אפרים ושער הרים בכון לשער שכם (שער שכם או שער הרים) — שער הפטחים כיום), או יבאו מעריו בנימין מנוב וענתות, יכנס דרך שער האzan ושער בנימין אשר בהר הבית בכיוון לשער הרים הרים. או יבאו מיטו ותווך הים דרך קריית יערם, יעבור את מה שאנו קוראים היום בגבעת שאול ויכנס דרך שער הפינה סמוך לשער יפו היום. גם הבאים מחברון ובית-חילם נכנסים לעיר דרך שער הפינה. העולים הבאים מבקעת יריחו ועבר הירדן נכנסים דרך שער האשפות או שער העין בין החומותים שבחרבת השילוט. (החומה התורכית הקיימת עתה אינה כוללת בתוכה את דרום העיר המכונה כיוון הר ציון ואת עיר דוד שבין הגיחון לבין השילוח). שבעה שערים היו לירושלים בתקופה הבית הראשון וכן היו בחומת נחמה שנבנתה על יסודות קромים. דרך כלם ונוהרים העולים לרוגל ואומרם בחודווה: "עומדות היו רגליינו בשעריך ירושלים". החומה הצפונית הייתה מבוצרת ביותר. שני מגדלים היו בה בין שער האzan לשער הישנה: מגדל המאה ומגדל חנאנא. קטע החומה מול נוטרים בימינו היה בגין בניית מיחודה ונקרא החומה הרחבה. בדרום מזרח העיר בכניסה להר-הבית נמצא שער המים ילידו מקום מרוחה לאסיפות עם. ממזרח להר-הבית

1) עי' משנה סוכה פ"ה מ"ד.

נמצא שער המורתה, שנוצר במיוחד במשוגה סוכה בקשר לתהיגות ביתית-השואבה. יתכן שמננו שרווד עיר שדרדים והוא נקרא הרים בכמה שמות: שער הרחמים, השער-הסתום ובפי הגוזרים שער ההובב. ורבות האגדות המתמורות עליו.

שمحחים עולי הרגל בהיכנסם לשעריהם המבוזרים והחזקים של ירושלים. שם באים ידידיהם לקבל את פניהם ולדרשו בשלוומם⁽²⁾. עולי הרגל מביעים את שמחתם ואומרים: "ירושלים הבוניה כעיר שכירה לה יהודו", אם על היהותה מחוברת ייחר על ידי חומה חזקה שאין בה בקיעות או כפירוש חזיל: עיר שכיל ישראל נעשין בה חברות, היינו עיר שיש בה שלום ואהבה ואתירות על דרך הכתוב: "מה טוב ומה נעים שבת אחיך גם יתרו".

בעולם העתיק הייתה כל עיר חשובה מוקפת חומה בזורה. השערים בהיותם נקודות חלשות בוגן החומה היו מבוצרים ביותר ומנגנים גולים עמדו משני צדי פתח השער. גם במהלך החומה הוקמו מגדלים חזקים הבולטים חוצה למן ימצע החומות, המונת להסתער על החומה, בתוך טוח היראים משנה הצודרים. החומה עבה מרובה עד שמונה מטרים ועליה מתחלים שומרי החומות. יש גם חוגגים מסדרים תhalbוכות תודעה על החומה וסובבים את העיר: "סביר ציון והקיפה ספרו מגילה"⁽³⁾.

לכן מתבוננים עולי הרגל הישראלים בחומות החזקות, בשערים ובמגדלים, וمبرכים את עיר המקדש ותושביה: "יעי שלום בחילך שלוה בארכנותיך" ומתפללים לבני נוראים אמיצים אשר יעדפו לתגן על העיר ביום קרב ולדבר את אויבים בשער. לאחר קבלת הפנים בשעריהם פונים העולמים אל משא נפשם אל הר הבית הוא הר המוריהן.

ב. בית הבהירה

הגינו למטרות לחצרות בית ד' אשר על הר המורה והנה הם ממשיכים לשיר ולהתפלל לשלים ציון עיר המקדש ולשלום בית הבחירה ומנגנים שהבתיה והעיר אינם מעשי אדם: "אם ד' לא יבנה בית שוא עמלו בונו בו, אם ד' לא ישמר עיר שוא שקד שומר". משגונים הם לעצם את ההבטחד: הואיל ואלוקים הוא שבנה את הבית והוא שומר על עירו הנבחרת, הרי לעולם יעדמו על מוכנים: "זאת מנוחתי עיי עד פה אשכ כי איזויה".

נשים לב לכך, שירושלים באה אהורי שילה אשר שם עמדו המשכן לפני הכהונולוגיה המסורתית במסך שלוש מאות שנים ותשע שנה. שילה היא מקים הבחירה והראשון כדברי ירמיהו: "לבכו נא אל מקומי אשר בשילה", אשר שכונתי שמי בראשונה וראוא את אשר עשית לו מפני רעת עמי ישראל". כל המקורות על משכן שילה מראים שהיא זה בניין בלתי רגיל. מצד אחד היא הוא היכל בעל דלתות, היינו תוכניות ארכיטקטוניות של בניין קבוע ומהצד השני דבק בו גם השם "אהלי". אולם לא רק נימוקים פרשניטיים, אלא גם מקורות ארכיאולוגיים מסוימים למסורת התנאים הקדומה, שימושן של שילה היה בסוף ימיו "אבנים מלmeta ויריעות מלמעלה"⁽⁴⁾. נתאר לנו את ההתקפות באופן ריאלי: המשכן עמד בשילה והגשימים והרוחות פשו את שלחתם.

(2) משנת בכורים פ"ג מג'

(3) תהילים מה, יג.

(4) משנת זבחים ט"ז, מ"ז.

mdi פעם בפעם הזאת צורך לתקנו. בעיקר סבלו הקרשים שהיו בקרע או קרוב לקרע ; לפיכך היה צריך לפחות יסוד של אבניים. כך החל הבניין הלוך והתפתח עד שהיו בו יסודות של אهل ובנין אחד. שילה ומשכנה המפואר נתרבו בידי הפלשתים. אלום בנגדו לכך בחירות ירושלים היא בחירה עולמית לעדי עד. קדוש הוא המקושט לעולמים ולא תופסק קדשו כmo שקרה להיכל שבנו כוהני שילה. דבר זה מודגש גם בדברי המשורר בתהילים ע"ח : "ויש משכן שילו אהל שכן באם. יונתן לשבי צו ותפארתו ביד צר... ובחור את שבת יהודה את הר ציון אשר אהב. ובין כמי רמים מקדשו הארץ יסדה לעולם ויבחר בדור עבדו...". לכן מגדלים עולי הרגל, שאינו דומה בית המקדש למשכן שילה, שהלו הוא רק אהל שכן באדם" ואילו עיר אלוקים ומקדשה ומלכות בית דוד יעדמו לנצח⁵ כי ד' בעצמו

בחור בעיר הזאת ובונה את מקדשה — ובחור ברוד את משיחו.

מציד ואימתי נבחרה עיר הבחירה, שרוי שרוי המעלות מוגשים כל כך : כי בחור ד' בזין אהה למושב לו ? בתורה נזכר שהמקדש יוכם "במקום אשר יבחר ד' באחד שבתיר", יש, איפוא, שני סימנים לדבר : א) שהבחירה עתידה לבוא פ"ז גilio שכינה מיוחד ; ב) שהמקום יהיה "באחד שבתיר". נראה לי שאין פירושו בשפט אחד איזה שהוא אלא "באחד" — היחיד והນבחר שבין השבטים ; היינו שבטי זה כולל לא רק את בחירת המקומם, אלא גם את בחירת השפט הנכבד, שמננו יצא השופט לכל ישראל. הגירוף "באחד שבתין" דומה לכך : אין דין עמו באחד שבטי ישראל", שפרioso : מון יצא שופט ורוני בעל תוקף כדי והוא האתא היינו החשוב שבשבטי ישראל. הוכחה אחרת לדבר מנובאה בספר שמואל ב' על מלכות בית דוד ובניהם המקדש. בנובואה זו נאמר : "כל אשר התחלכתי בכל בני ישראל, הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל לאמר מה לא בניתם לי בית ארויים". נבואה זאת שנויות בשינוי בדהייא (ין, ז) ושם נאמר "אחד שפט ישראל" במקומות אחד ש בטי ישראל שבספר שמואל, למדנו "אחד שבטי ישראל" מוזהה עם "אחד שופט ישראל". אכן משהוקם לשופט דוד המלך והובטה לו מלכות עולמים כאשר ישרו עולי הרגל : "בעבור דוד פבדך אל תשב פני משיח נשבע ה' לדוד אמת... גם בניהם עדי עד ישבו לככסא לרי", הוכחה חזקה שהBOR יבחר את המקומ לשלון את שמו שם. המלך דוד נדר נדר לקים את דברי התורה, לא לנו ולא לשפטו : "עד אמזה מקום לה' מושכנות לאביר יעקב... נבואה מושכנותיו נשתחוה להודם רגליו".

עוד המלך מփש את המקומות והנה בא גליו שכינה כמספר בסוף ספר שמואל⁶) : "עליה הקם לה' מטבח בגנון ארונה היבוסי".

זה הטעם שבכואות רבות כרכות אחד את שלושת המושגים של בחירת מלך, בחירת עיר ובנין בית הבחירה. הרוי ציון, המקדש ומלכות בית דוד הם מנושאי התפילה של עולי הרגל השרים את שרוי המעלות. אצל שלשות מוכרים את הביטוי "עדי עד". שלושה נזחים הם : נצח העיר, נצח המקדש ונצח המלכות. וכל השלושה כרכים יחד ואין האחד שלם בלי חברו.

(5) שם מיח ומגילה פ"א מ"א.

(6) שמואל ב' ז, ז ; כה, ית.

(7) כה, ית.

וזאת לדעת: ירושלים עתה לנודלה ההיסטוריה והכלכלית אך ורק על סמך גילוי השכינה שבה. על אף דרכי החיבורה החשובות העוברות את ירושלים, לא היה לה מעולם חשיבות גיאוגרפית בדומה למגידו ולבית שאן. העיר יושבת על גבול המדבר ו מבחינה מקומה לא הייתה יכולה להשיבות כלכליות גדולות. אולם העיר נבחרה בדרור ד אשר שכן כאן את שמו. ולאחר שנבחרה העיר והוקם המקדש בטרכה, הם ממלאים לפי ההלכה המקראית את כל התפקידים הדתיים שהוטלו על מקדש אהל מועד ועל מחנה ישראל במדבר, ונפסקה ההלכה: קדשה ראשונה חדשה לשכינה וקדשה לעתיד לבוא.

מתקלים עולי הרגל בוגדים מקומות קדושים הקודשים שם נמצא ארון הקודש: «קומה דלמנוחתך אתה וארון עזירך». אולם לא רק הר המוריה, מקום הבית נבחר ונתקודש, אלא הקודשה חלה על כל שלושת חלקי העיר: הר ציון (היא העיר התהותנה) והעיר העילונה. **באמת.**

הנה ברכו

מלל תהליות קיד

נימר אלכסנדר מלכי אל

בצלות ובהא

She
ם ה י א ב י ע כ ל ש מ י ב א ת ר כ י ב ר י ה
ל ו י ל י ע ל ו ל י ב י ש מ י ה ב ית י ב ד י מ ע י ו י
י א ת ר כ י ב י ד ש י ק כו י י א י ש מ ת ה ל י א
י י ב י כ י ר ב י כ ס ד י א י ש ש
ש מ י א י ז י א י מ ש
Fine
Fine

א

על הכתוב: «שמע בחר בילדותך»¹⁾, מובא במדרש קהילת רבה: «אמר רבי שמואל בר רבי יצחק: בקשו חכמים לגנו ספר קהלה מפני שהיה שמאלו בו בדברים שהן מטען לצד מינות; אמרו: זהה חכמו של שלמה שאמר: «שמע בחר בילדותך»? משה אמר: «ולא תתוור אחורי לבבכם ואחרי עיניכם»²⁾; שלמה אמר: «ותלב בדרכי לבך ובמראה עיניך» — התורה הרצועה! לית דין ולית דין. כשה אמר: «ודע כי על כל אלה יביאך אליהם המשפט»; אמרו: יפה אמר שלמה³⁾.

הסביר זה, שניתן על ידי המסורת היהודית לספר קהלה — לא נתקבל על ידי הפרשנים המדיעים מאומות העולם ועמנו. המתפקידים מיה ומנוסותיו קפזו על קהלה בעל מציאות, שנודנה להם בכתב הקודש, ובעיקרם מתכוiat את כל הפסיקות המזכירות חסידות, צניעות, שמירה מהטה ואימת הדין — העמידו את הספר על גון אחד ומוחיד והוא: אימנתנות עליונה, שליטה שרירותית בעולם, חוסר משפט וגמול, העדר שבר ועונש, מקריות וחומר תכליות בכל. המסנה הנובעת מזה היא: ישmach אדם מספר שנות חייו, יאלל וישתה וייטיב את לבו — וモתר אדם מן הבהמה אין כי הכל הבל».

ביחסם השקפה זו למחבר ספר קהלה עמדו הפרשנים המדיעים ושאלו: מי הוא המחבר, מה שמו ומקוםו של פילוסוף זה, המכופר בכל הערכיהם הנצחיים של האדם? הפרשנים האלה הבליטו את הסתירות הרבות המזויות בספר, את החזרות וחוסר העקביות והסיקו, כי מחבר קהלה חי בתקופה מאוחרת, ושידים דבות טיפלו בספר; ערכו אותו והכנסו בו את הפסוקים וההשלמות, המדברים על יתרון הרוח ומשפט השם וכו'. לדברי הפרשנים האלה הוכנס ספר קהלה אל תוך כתבי הקודש אך ורק אחריו שהושכר לכך על ידי התוספות, כי בספר בולטות התהנכרות לכל הקודש והמקובל בעם, ופסוקים כמו: «כִּי לְאָדָם שׁוֹבֵל פָּנָיו נָתַן חִכָּמָה וְדֻעָת וְשִׁמָּה וְלֹחֲטָאת נָתַן עַנִּין לְאָסּוֹף וְלִכְנוֹס לְתַת לְטוֹב לְפָנֵי האלים»⁴⁾ הם מילאים ותיקונים של אנשי המסורת אשר עסקו בחיבור הספרים ובחילוקיהם. למלואים ותיקונים נוחבים הפסוקים ג, יז; ז, כו; ח, ה; יא, ט; יב, א; ג, י.

ב

הפרשנים, שביארו את קהלה ברוח המסורת, לפי האגדה, המדרש או האשט, לא הتعلמו אף הם מהקשיים המזויים בספר. אכן עורה הקודש לכך חלק גדול

1) יא, ט.

2) במדבר טה, לט.

3) ועי' ויקיר כת.

4) ב, כו.

מפריושו לפרק ז' — אולם גישתו הדתית והרגשות הקדושה בספרינו ה'ז'—ה' הובילה אותו לחפש הסברים ופתרונות אחרים. ביראת הכבוד ניגשו פרטנים אלה לכל פסק ולכל מלה ואות. על כן נזהרו שלא לפגום בשילומות הספר, כי ראו בו חטיבה אחת שלימה, המתפרשת כולה מתוכה ומענינה.

התרגומים הארמי, רשי' ואבן עזרא — פירשו את קהילת ברוח המסורת. התרגומים אינם תרגום מילולי, כי אם פירוש המקפל בתוכו דרישות וגdotot, ביוראי מלים וענין והערות היסטוריות שונות. פירשו של רשי' איןנו רחוק מן התרגומים האנ. מי. אולם יש בו מן הפשטות והבהירות, המציגות את רשי' בדרך כלל. פירשו של רבי אברהםaben עזרא, אף כי אין בו מן הדרש והאגדה, הרינו קרוב ברוחו לשני הקודמים. שלשתם מוחים את קהילת עם שלמה המלך. זהוו בשביבןaben עזרא נימוק מספיק כדי לקבוע, שאין סתיירות בספר; חכם כשלמה לא יאמר דברים סותרים בספר אחד. הרוי הספר עצמו מעיד על מחבריו, שכותב בו "אני קהילת היהתי מלך על ישראל בירושלים".

ב

שלמה כותב את הספר בזמנו. זהוי דעת רוז'ל בשיר השירים רבה: «הכל מודים שקהילת בסוף אמרה». וכך על פי רשי' בפירשו לביריתא אומר על שיר השירים: «גראה בעני שאמרו לעת זקנתו» אין זה משנה עדין את העובדה, שקהילת אף הוא נתחבר לעת זקנתו. ועוד, הרוי רשי' עצמו מצין, שקהילת חיבר את ספרו אחריו שנשיו הטו את לבו ואחר שנתרושש מעשרו ונטרד מליכותו על ידי אשמדאי. וכל זה לא היה בצעירותו של שלמה המלך.

בפסוק יב של פרק א' כותב רשי': «אני קהילת היהתי מלך על כל העמים ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלים בלבד, ולבסוף על מקיי, שהרי נאמר ה'ית ת' מלך בירושלים אבל עכשו אינו מלך». ובפסוק יז של פרק א' הוא כותב: «ואתנה לבני לדעת חכמה וכו' — אדם סומך על רוב חכמו ואינו מתרחק מון האסור ובאו רוב כעס להקדוש-ברוך-הוא; אני אמרתי ארבה סוטים ולא אשיב את העם מצרימה ולבסוף השיבותי; אני אמרתי ארבה נשים ולא יסרו לבבי והרי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו⁵ וכיו', ובפסוק «ופנית עתה בכל מעשי⁶... ורואה אני, שאין יתרון בהם, כי מכולם אני חסר».

באותה הדעה נשאר רשי' עד סוף הספר. ובספר מלכים⁷ נאמר, שرك לעת זקנתו נתה לב שלמה אחורי אלהים אחרים: «ויהי לעת זקנת שלמה — נשיו הטו את לבבו אחורי אלהים אחרים ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלב דור אביו».

בענין זה כותבaben עזרא⁸: «עניני הספר ירו, כי באחרית ימי-חו'מו

(5) מלכים א, יא.

(6) קהילת ב, יא.

(7) יא, ז.

(8) א, יב.

כאיו יאמר לדורות הבאים, כך וכך נסיתី בימי חיינו ויכולתי לנסות כל דבר בעבר התיי מלך". ابن עזרא מתנגד לדעות מפרשין אחרים, שבבואם לתרץ את הסתירות בספר — אמרו, שקהלת הוא חיבור דעתם של מחברים שונים. והוא כותב: "ואיננו נכון כלל בעבר: יותר מה שהיה קהלה חכם" והנה הוא אדם אחד ועוד: בקש קהלה למצוא דברי חפץ, והראיה הגמורה: "אני קהלה התיי מלך"⁹).

מלך שלמה הוקן מתאימים דברי הספר הנאמרים מתחום ראייה מקיפה. הוא בעל אופק רחב שלמד וחשב הרבה ורכש לו אוצר גדול של ידיעת העולם והחיבים בנסיגותיו הרבים בימי חייו הארכויים.

קהילת מוסר מרכוש ידיעותיו ונסינונותיו העשירותים, כדי להזהיר את הCESI שימנע רגלו מלכת בדריכים נלאות. לפי התרגום ורש"י היה קהלה במצב של דכאוון ברוח, מעונה החת סבל חייו וקשי גורלו כسامר חלק רב מספרו. הגזרות, הן הן של למדוזה שאין ערך לעוישר, לרוכש ולכל הנאות העולם בעלי תורה וקיים מצוותיה. רק לשומר תורה מובטח שכר בעולם הבא, אולם הרשות מאבד את הכל. השקפותו על הרשע ומעשייו, יצזונית בשילוחה. האור, השימוש, הירחה והכוכבים הנם (לפי התרגומים ולפי רש"י) רק משלים לאדם ומעשו הטובים. החושך הוא סמל הרשע והאור הוא תורה. אין לו לאדם בחיו אלא להאמין בשם ולבטוח בו. לעסוק בלמידה התורה ולפחד מאימת-הדין הבא אחר המות.

יחס השם לאדם הוא *לפי מעשיו*, והוא מ庫ר של נחמה ועидוד לздравיק, הסובב בעולם הזה. ה' השולט באדם ובבטבע משלים שכר טוב לריאו ומעניש את עוברי מצותיו. גיורת ה' היא, שהרשע מקבל את הטוב בעולם הזה כדי להענישו בעולם הבא, והצדיק מתסייע בעולם הזה כדי לעוררו לתשובה ולתchingה לפני קונו וכדי לתת לו שכר שלם בעולם הבא. ה' מנע מאות האדים את הידיעה מראש ועד סוף, כדי שיתן האדם את לבו לשוב, שמא ימות מחור, או (*לפי רשי*) «שם ידע האדם יומם מיתתו קרוב לא יבנה בית ולא יטע כרם... דבר יפה הוא, שסומר האדם לא-למר, שמא עדין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם, וזה יפה-שנעלם: מון-הבריות»¹⁰). ה' הכל מסודר ומחושב מאות ה'. אין מקרים-בבחינות ואין פגיעה במושגי הצדק והמוסר. רק השקפותו השתחווית של האדם היא שטעה אורייה להשוב: שמקורה האדם והבהמה אחד הוא¹¹). לא נצחון הרשע יש לראות בהצלחתו, האמנית בעולם הזה, כי אם גיורת ה'. נאמן הוא קהילת להשקבת הייחדות על שלטונו: הצדיק האלהי בעולם הגමולי על מעשה הטוב והעונש על מעשי הרע; הצדיק אומל פרי מעליו זדרשע ייעשה כगמול ידיו. אמנם, שווה הוא המות לכל; במוות זה, אבל הגמול בעולם הבא — ניתן רק לצדיקים. קהילת קובען עופדות-שותות. עלי ישוד נסינותו והסתכלותו באורח חי האדם. הוא מייסר את האדם ומוכיחו והוא מיעץ להבלוז בטוב, כי בחיק הטוב צפון-דוושר הגזען. אין-הוא קובל-ואין-הוא מתTERMAR, כי לא

THE INFLUENCE OF THE STUDY OF AN EPIPHENOMENON

• 2 7 (9)

卷之三

.ב, יא) (10

1) $\zeta^{\alpha} \zeta^{\beta} \zeta^{\gamma}$ & ζ^{δ}

את הרע גילה בעולם כאיוב, כי אם להיפך: האסונות והפוגעים שמצאווהו, לימודו והעשירו את נסינונו, שאין לבתו בעשור ובשלטונו. הנה הוא, שלמה, הרי השיג את כל אשר ישאף האדם להשיג בחיים עלי אדמות, לא נבצר ממנו מאותה מתענוגות האדם ולבסוף מצא את עצמו חסר.

אין זו דעתו שלaben עזרא, הסובר שקהלת כאיוב בשעתו — שואל את השאלה הנצחית של צדיק ורע לו רשות וטوب לו. וכן הוא כותב: «לכן זה המשעה הרע שנעשה תחת המשם לא אוכל להבין בעבור שהוגינו נפשם ועמלו חכמי האדם למצוא העניין ולמה זה לא מצאו וכו' ועל זה העניין צעק איוב הצדיק»¹²⁾ ובמקום אחר הוא כותב: «יש צדיקים שmagiy אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשותם על מעשיהם והיפך הדבר, וכאשר רأיתי זה אמרתי: הכל הבל, בין צדיק ורשע עניין ואני כמעט נתנו רגלי, כי קנאתי בהוללים שלום רשותם אראה»¹³⁾.

בשאלת היישארות הנפש — הולכים הפרשנים בעקבות רוזל¹⁴⁾. קהלה מאמין, שיש שכר ועונש רק בעולם הבא. שם שוקלים את הרע ואת הטוב. על הפסוק: «זובי מוות יבאיש ביע שמן רוקח»¹⁵⁾ — כותב רש"י: «הרוי שהיה אדם זה שkol במחזה עבירות ומחזזה זכויות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה, נמצאת סכלות זה, שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבד, שהיה בו, שהרי הכריע את כולם». הצדיק שמה על שהוא זוכה להיות עם כל הצדיקים בגין עזז ולהינות שם מזיוו השכינה. לא כן הרשות; נפשו מתीירת ביסורי ההגינום ושות מפעשה לא יועיל או לדרך את הדין.

(12) ח. יג.

(13) ח. יד.

(14) את הפסוק «מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלת רוחת הבהמה הירדה היא למטה הארץ» (ג. כא) — מפרש רש"י: «מי שמכין שרוח האדם עולה למעלת ועומדת בדין ורוח הבהמה יורדת לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון — צrisk שלא להתנהג בכבהמה שאינה מקפdet על מעשיה». לפי זה אין כאן שאלה מן הסוג: מי יודע אם, אלא מוסר השכל ואזהרה לאדם שידע להתנהג לפי דרכנו.

aben עזרא מפרש: «מיומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה. והענין, כי לא ימצא אחד מני אלף. ודעת הרוח עמוקה וצרכיה לריאות ולא יוכל להבין אפילו קצתם כי אם המשיכלים שהתרורה מחשבתם במאנוני החכמה — וזה אומר (בתורה) שברא גופו (של האדם) מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים. ורמזו חיים בעבור שהיא פומdot ולא תאבך לנפש הבהמה. והפרש יש בין נשמה ונפש, כי לא מזאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם... וامر שלמה בסוף הספר, רוח בני האדם תשוב אל האלים ולא אל העפר».

aben עזרא מודיע בזורת המילים «העליה» ו«הירדה» שאללו היה: מי יודע אם רוח האדם עולה וכי היה צריך לנקד את ה' השאלה בחטף פתח וכיון שהנקיוד מראה שההיא היא ה' הדיעה, על כן אין לראות בפסק הבעת ספק בהישארות הנפש.

(15) י. א.

(16) עיי קהיר י. א.

עם כל התקומות הרבות, שקהלת תולה בחיים שלאחר המוות, אין הוא שולח את שמחת החיים עלי אדמות ורק בתנאי אחד — אם האדם אינו חי את חייו לעצמו, כי אם גנותן צדקה לעניים, מפריש תרומות ומעשרות וועסק בתורה ובמעשים טובים. זהו היתרונו של החכם על הכספי ועל כל שאר המעשים, שהם ורק הם הבלתי-

החכם והחכמתם שליהם מדבר קהילת אינט — לפי התרגומים ורש"י — אלא האציג העוסק בתורה. התורה היא תורה חיים והוא מנהילה לאדם זכויות בעולם הזה ולעולם הבא, חוקי השם שיא החכמתם, עליהם אין להוטיף. התורה היא חכמתם, הבלתי נתפסת כמעט כל ידי האדם בעולם הזה.

כצאן ירושלים

מלל. חזקאל לו, לה געימה אלכסנדרו מלניאל
בהתעדירויות

לְזַיִן צָאן אֹות לְסֶבֶתִיר פְּנֵיהֶם צָעִידָה נְהַרְיָה בָּן
לְזַיִן צָאן אֹות לְסֶבֶתִיר פְּנֵיהֶם צָעִידָה נְהַרְיָה בָּן
לְזַיִן צָאן אֹות לְסֶבֶתִיר פְּנֵיהֶם צָעִידָה נְהַרְיָה בָּן

ד"ר ברוך אופיר (ירושלים) / תפילת גשם

(שיעור לבני 12 – 14)

לפני התלמידים מונחים: חנוך, סיורו ומחוזר לשלווש ורגלים.

מורה: פתחו נא את הסידור ועיינו בתפילה שモנה עשרה. בשני מקומות שונים נוכרת בקשה על הגשמי – איפה?

תלמיד: א. „משיב הרוח ומוריד הגוף“;

ב. „ותן טל ומטר לברכה“.

מ. באיזו תקופה בשנה נאמרות בקשות אלו?
ת. בחדי השורה.

מ. מהי הסיבה? הלא בכל ימות השנה זוקרים אנו לגשמיים: לאמיתו של דבר יודדים גשמיים בחו"ל הארץ גם בקי"ץ וגם בחורף.

ת. תפילותינו תוקנו בארץ ישראל ובשביל ארץ-ישראל.

מ. מהי עונת הגשמיים בארץ?
ת. החורף.

מ. תקופה זאת נקראת „ימות הגשמיים“; מה הם תחומייה?
ת. מסוכות עד פסח.

מ. במשנה שלמדנו לפני ראש השנה, נזכר גם עניין הגוף. כוונתי למשנה שיעינו בה כשלמדנו את תפילה רבי אמרנו, המתחילה במילים: „ונגנתה תוקף קדושת היום“. הסברתי להם את המשפט: „וכל באי עולם יעברון לפניך כבני מרוון“, הביטוי „כבני מרוון“ היה קשה בעיניינו, לכן קראנו את המשנה בה נזכר.

ת. זה היה פרק א' משנה ב' במסכת ראש השנה. שם מדובר על ארבעה פרקים בהם העולם נדון:

(התלמיד קורא את נוסח המשנה מתוך המחברת שלו, או שהتلמידים מוכרים את דברי המשנה והפורה רושמה על הלוח)
„באربعה פרקים העולם נדון – בפסח על התבואה, בעצרת על פרות האילן, בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרוון, שנאמר: היוצר ייחד לכם המבון אל כל מעשיהם‘ (טהילים לג. טו) וב חג נדוני על המים.“

מ. אכן, הנגידו נא, למה העלייתי את המשנה זו בזכרונכם?

ת. בغال הפסיקה: „וב חג נדוני על המים.“

מ. לאיזה חג מתכונות המשנה?

ת. לחג הסוכות.

מ. מתוך המשנה אנו למדים שלא ראש השנה בלבד הוא בבחינת יום הדין בשביב העולם. עוד מתרבר שהרבה הגים קשורים בטבע אי' ובחקלאותה.

אמרנו שימות הושמים בא"י מתחילה בסוכות ומשתים בפסח. גם במקרה שלנו נמצא נמצאה תפילות הנוגעות לנושנו. מהן התפילות שאליהן אני מתכוון?

ת: תפילה גשם ותפילה טל.

מ : עיינו נא במחוזר — מהו מקומה של תפילת גשם ?
מ : במתopic של שמוני עארה

מ. : וואיפה מצאתם את תפילה טל ?

ת. : בתפילת מוסף, ביום הראשון של חג הפסח.
מ. : לפנינו שנסביר את תוכן התפילה האלו, עליינו לברר שאלות אחדות. למה מתפללים לגשם בחג הסוכות ואילו את הטל מוכרים בפסח ?

ת. : הגשם יורד בחורף והTEL בקיץ.

מ. האם גם בחו"ל הארץ אנו עדים לחתופה זו?

ת. : לא.

מ. על חשיבות הגוף אין חולקים, מהי חשיבותו של הTEL?

ת. : י闷ם צמחיים המבשילים אך ורך בעזרת הפל.

מ. נוכן: כשרנו בתרורה על מנת הבהיר הזכרנו כמה צמחים המבשילים בתחלת הקץ. פתחו נא את הספר.

(קורא בספר שמות ט. ל"א – ל"ב) – **ונפשטה ונטשלה נטחה, כי נטשה אֶבְיוֹן**
ונפשטה גָּבֵעַ: ומחשה ומכפעת לא בכו כי אפיקותה תעזה:

מ. : מה פירוש המלה „אפיקות“ ?

ת. : רשי אומר : מאחרות ועדין היו רכובות.

מ. : בעורת מה מבשילות החיטה והכוסמת אם הגוף אינו יורד עליון אחריו
חדש נינו ג

ת. : בעורת הטל. (המורה יוכיר את תבאות הקץ הגדלות בישראל).

מ. : בעת מובן מהה „טל ומטר“. יירדו יחד לעולם. למשמעותו עניין אחד ולא שניים — „טל ומטר“ — אין לאחד ערך בלעדיו השני. אולי תזכירו

ת. כאשר קונן דוד על שאל ועל יהונתן אמר: «**הרי בלבך אל-טל ואל-קשור אליכם**» (ספראל ב. ג. ב'ג)

מ. אולי זכור לכם פסוק נוסף?

ת: אליהו הנביא אמר לאחאב (מלכים א' יא, יז), ש"ט ומטר" יהיה על-פי דבר ה'.

מ': האם נזכרים אתם בהודנות זו בברכה בה צוין הטל כמתת שמים ?
 ת. כאשר ברך יצחק את יעקב אמר (בראשית כט, כח): «**וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים קָפֵל**
בְּנֵי אָדָם וְאֶתְבָּשֵׂר».

מ.: האם יעקב לבודו זכה לברכה זו ?
גם עשו — כתוב (שם כט, לט): **בְּשָׁמֵי הָאָרֶץ יִהְיֶה מֹשֶׁבֶךְ וּפְנַלְכָּדִים פְּצַחַת**.

מ.: ולא יעקב ועשו בלבד, כי אם עם ישראל כולם נתרך בברכת הטל. בעוד ימים מספר בחג שמחות-תורה נקרא על זאת בתורה. באיוו פרשה ?
ת.: ב"זאת הברכה" (דברים לג, כח) :

וְיִשְׂרָאֵל בָּطַח בְּקַדֵּשׁ אֵין יַעֲקֹב אֶל-אָרֶץ ذָנוֹ וּמִרְוִישׁ אֶפְשָׁרְיוֹ יַעֲרֹפוּ-צָלָל.

מ.: גשם וטל הם ברכה לאדם. בלי גשם וטל אין העולם יכול להתקיים. מה סימן הוא לישראל כשאין גשם וטל ?

ת.: זהו סימן לעונש מן השמים.

מ.: איפה קראתם על זה ?

ת. בקריאת שם: **וְסָרֶה אֲפֵנִי בְּכֶם וְצָר אֶת-תְּשִׁפְסִים וְלֹא-יִקְחֵה קָשָׁר, וְלֹא-קָמַח אֶת-יִבּוּחַ** (דברים יא, י"ז).

מ.: הנהני להעיר את תושמת לבכם לדברי שני נביאים, עמוס וחגי, שמניעה הגשם והTEL הוא לדבריהם סימן של עונש לעם שעוזב את דרכיו.

נא לקרווא בספר עמוס ד, ז-ח:

ת. וגם אָנֹכִי קָנַתִּי מִכֶּם אֶת-הַגָּשֶׁם בַּעֲדֵ שְׁלַשָּׁה חָדְשִׁים לְקַצִּיר, וְהַמְּטֻרְתִּי עַל-
קַרְאַת צְלָע-צְלָע אֶתְתָּא אֶקְפְּטִיר, סְלִקָּה אֶסְתָּת תְּקִטְרָה וְחַלְקָה אֶשְׁר-לֹא מִמְּטִיר
אֶלְקִחְתִּי תִּקְשֵׁשׁ: וְנוּנוּ שְׁפִיטִים שְׁלַשִּׁים אֶל-צְעִיר אֶסְתָּת לְשֹׁתֹות מִים וְלֹא יִשְׁבְּעוּ, וְלֹא
שְׁקָטִים קָנִי נָאֵם גַּי,

מ.: עצשו קראו בחagi א, ג.

ת. **עַל-גָּן אֶלְיַחַד קָרְאָו שְׁמִים מִפְלָא וְהָאָרֶץ פְּלָאָה יַבּוֹלָה.**

מ.: אחרי כל הבירורים האלה נמצאו לנו למדים, שהTEL אינו יורד בערכו מן הגשם. לכן מן הרואוי להתפלל על הטל ולהזיכרו בתפילה שמונה-עשרה מפסיק עד חג הסוכות. אמונם לא בכל הטידורים יש זכר לדבר.

ת.: בסידור שלי כתוב שבקץ מוסיפים: "מוריד הטל".

מ.: הסידור שלך נדפס בארץ ישראל; בא"י מוכרים את תפילת הטל ביום הקץ.

ת.: האם גם בחו"ל מותר להוסיף את המלים האלה בקיין ולהתפלל כמו בא"י ?

מ.: בודאי, מצוה לנוהג בתפילה כמו יהודי א"י.

הנני חזר אל דברי המשנה:

"בחג נידוניין על המים". בהפטירה ליום ראשון של סוכות למדנו על הקשר בין חג הסוכות ובין הגשם. אפשר שדברי המשנה מיסודים על דברי הנביא זכריה. מהו הפסוק אליו אני מתכוון ?

ת. (קורא זכריה יד. יז) «**קָהִינָה אֲשֶׁר לֹא־יַגְלֵה מִאתָ פְּשָׁפְחוֹת הָאָנָץ אֶל־יְרוֹשָׁם לְפִשְׁמָפּוֹת לְפָלָךְ יְיָ צְבָאות וְלֹא עַלְיכֶם יְהִינָה נִפְשָׁם:**

מ: הגיעו הזמן שנעין במחוזר. נקרא את תפילה "גשם". תפילה זו נאמרת לפני ארון הקודש הפתוח — למה?

ת: לתפילה הזאת נודעת קדושה יתרה.

מ: פיות זה הוא החלק העיקרי בתפילה גשם.
(תלמיד קורא את הפיסיקה הראשונה).

זְכּוֹר אֱבָגְמַשָּׁךְ אַפְּגַנְיךְ כְּפִים,

בְּרַכְתּוֹ קָצֵן שְׁתַולְךְ עַל פְּלַגְיִ מִים

גְּנַמְתּוֹ 1) הַאֲלָתוֹ מַגָּשׂ וּמִמִּים,

דְּבַשְׁתּוֹ 2) קְזַרְעֵוֹ עַל כָּל קִים, 3)

בְּעַבְרוֹ 4) אַל תִּמְנַע קִים.

מ: מהי המלה החוררת ונשנית פעמים מספר בפיוט זה?

ת: מים.

מ: אנחנו עיינו בשאר הקטעים — מה המשותף בהם?

ת: כל בית מתחל במליה "זוכר".

מ: אנו מבקשים מאת הקב"ה שיוכור את אבותינו ובוכותם יוריד לנו את הגשם. בכל בית של הפיות מדובר על אחד מאבות האומה, אבל שמותיהם אינם נוכרים בפירוש אלא ברמן, על ידי זה שנזכרים מקרים שונים מחייהם של האבות, או פסוקים מן התורה המדברים בהם.

ת: בבית הראשון מדובר על אברהם

(תלמיד קורא את הפסיקת השניה).

זְכּוֹר נְגִיד בְּקֻשְׁתָה יַקְחֵנָא קָצֵט מִים,

וְשַׁחַת 5) הַזּוֹרֶה 6) לְשַׁחַת לְשַׁפּוֹךְ קָמוֹ כְּמִים.

זְהַר 7) גָם הוּא לְשַׁפּוֹךְ כְּבָבִים,

שְׁפָר וּמְצָא בָּאֲרוֹת קִים. —

בָּצָקָר חֹנוֹ 8) תְּשִׁבְתָּה קִים.

1) היהת מגן לו.

2) גסית אותו.

3) הוא צרע ולא אסף.

4) בזוכות.

5) ציהית.

6) לאבוי.

7) היה נזהר, מיהר.

8) זכה אותו.

בפסקה השנייה מדובר על יצחק.
(תלמיד קורא את הפסקה השלישית).

—**זכור פגנו**) פקלו וצבר גרדן סים,
ימד 10) גב גבל אבן ספי באר פים,
כנאבך לו שר קלול 11) מאש ומפם 12)
לכן הבטחתו היהות עמו באש ובקיטים.—
בעבורו אל תמנע קים.

ת. הפסקה השלישית מוקדשת ליעקב.
מ. נא לקרוא את הפסקה הרביעית.

—**זכור קשו** 13) קמת גומה מן תפם,
גמי 14) דלה דלה והשקה צאן מים,
קצליך 15) צת צמאו למפם,
על הפלע חע 16) ניצאו קים.—
בקזקן חון שרת קים.

מ. מי "מושי בתבת גומה מן המים"?
ת. משה.

מ. متى דלה והשקה צאן מים?

ת. כאשר משה בא לארכץ מדין השקה את צאן יתרו.

מ. עליכם למצוא את הפסוק המוסויים בתורה. מה אמרו בנות יתרו לאביהם?
ת. איש מצרי הצענו מיד קלאים וגס-קליה דלה לנו ונשקי את הצאן
(שמות ב', יט).

מ. שימו לב לנוסח בתפילתנו.

ת. המשורר משתמש בדברי הפסוק.

מ. לא את הצאן בלבד השקה משה כי אם את בני ישראל, הנקראים כאן
"סגוליך", כלומר החביבים עליהם. מי זכר את המאורע הזה?

ת. זה היה במסה ומריבה — העם רב עם משה ודרש ממנו מים.

מ. עליכם למצוא את הכתוב.

ת. (תלמיד קורא שמות יז, א–ז).

(9) העמים, נשא.

(10) התהזר בעוז.

(11) מורכב.

(12) כלומר — מלאן.

(13) הווצה.

(14) אמרו.

(15) נבחריך, בני ישראל.

(16) הכה.

מ. : האם היה זה המקרה היחיד בו דרש העם ממש שיתן להם מים ?
ת. : אחרי מות מרǐם צמא העם למים — משה הכה את הסלע במטהו ויצאו
מים רבים.

מ. : נכון. למאורע זה מכובן הסיום בפסקה שקראנגו.
(התלמיד חווור על הבית ומסביר את הפרטים).
מ. : נשארו לנו שני קטיעות. הקטע האחרון מתיחס אל משה, למי מדובר בקטע
הבא ?

(תלמיד קורא את הפסקה החמישית)
- זכור פקיד שותה, 17) טבל חמש סבילות במים
צואה (18) ומרחץ בפיו בקדושים מים,
קורא ומזה טהרת מים,
רומק מים פון חמם (19) —
בצדקו חון שחתת מים".

ת. : בפסקה זו מדובר באהרן הכהן.
מ. : נשמע את הפסקה האחורונה.
(תלמיד קורא)

- זכור שניים שישר שבטים שהאבrect בגבורת מים.
שהמתנקת למו קריירות מים.
תולדותם (20) נשבך זכם צדיק חמם,
שם כי נפשנו אפסו מים (21) —
בצדוקם חון משנת מים".

מ. : למי מדובר בפסקה הששית ?
ת. : בשנים עשר השבטים.
מ. : "גורת מים" היא קריית מים. לאיה מאורע מתכוון המשורר ?
ת. : לקריית ים סוף.
מ. : אח"כ נאמר שהקב"ה המתיק לבני ישראל את "מרירות המים", איפה
היה דבר זה ?
ת. : בمرة. בני ישראל לא יכלו לשות את המים כי מרǐם היו. משה השлик
עץ לתוך המים וימתקן.
(לפי בקשת המורה קורא תלמידו בספר שמות ט"ו, כב — כה).

(17) ממונה על בית המקדש.

(18) פורש מסך.

(19) נבדל משאר השבטים.

(20) בניהם.

(21) תפנה לבקשתנו, כי מים הקיפו את נפשנו, כלומר אנו נמצאים בים של צרות.

מ. נקרא את סיום התפילה כמו בבית הכנסת.

(תלמיד קורא במקום החוץ וכל התלמידים עוננים אחריו במקום הקהל)

לברכה ולא פקללה
חסים ולא למות
לשבע ולא לרזון !

מ: באת גרא את פיומה של חפילת טל.

(תלמיד קורא וכר).

ג: השנו את הכתוב בשתי ההפניות – מה מזאתם?

ת. : תפילה אחת דומה לשנייה.

מ : מה מטרות?

ח: אנו מחייבים לגשמי ברכה ולטול של ברכה ומבקשין שלא יהיה לקללה.

מ. : אם ייחנו גשם שאין לברכה ?

ת: פונמיים אריביים לרזרם בחתם אהבת מבייאם שם נס לאזובי האדרמה.

מ. איפה קראתם אל זה?

ח. בבריתם שמעו: «ונמתי מטר-ארצכם בעטן, יורה ומלוכש».

ונשים ישבו בלא באתנו בוגר חימנו בלבלה

מ : באשר שמדובר בוריא נפרד מזעט וזו להם חימצ שבראשם הרבה רב בהיימה

לרבש מלך ראותו יום בימתה מבעות באיר חטאים שמנואל ברא אל ב-

וירבד ונשם חם, או פסח בחתם שיימית ברצב (שמנואל א יב טו-כט)

מ : ברכינו שפוגם אריך לרגום בצתנו ואנו פוא מביא ברכה, אולי יש מקרה

שאל גשם היורד בחתנו ובככל זאת הנו לבללה?

ת: יותר מדי גשימים משפיצים לרצוח אל הצלאות.

ג: אספר לכם מעשה שהיה בחוני המזgal.

ונומרה מספר באותו חפשי אם תבזבז המשנה תצאנית פרט (ג' – ג'').

ג'ז

פָּנִינָה מִסּוֹרַתְּ-חִיאָנוּת

להוראת פרשת זואת הברכה – ל'קראת שמחת תורה

למורה הרוצה ללמד לקראת שמחת תורה את הפרשה الأخيرة שבתורה – אם ביום חול המועד, אם בחוג בليل הווענא רבה – אנו מיעיצים לעין בשיעורו של יוסף ולק על פסוקי התורה האחרוניים, שהדפסנו ב"מעינות" א'. השיעור מתאים לילדיים עד גיל הבר מצווה ולמעלה מזה.

לטובות המורה המלמד נער או מבוגרים אנו מძפסים בויה את אחד הגלגולות לעיון בפרשת השבוע של ד"ר נחמה ליבוביץ, המפרש את הפסוקים הראשונים של פרשת זואת הברכה.

ברורו שלימוד הפרשה במסגרת הכנה לחג שונה בהרבה מלימוד אותם הפרקים במסגרת של הוראת האמצע' תורה.

במקרה שלנו אין מטרת הלימוד – ואף לא מטרה צדית – להקנות חומר מתריאלי, ידיעת פסוקים ופירושיהם וכו' אלא הקניית רעיון חדשшибיתות הקשורים לתוכנו של החג.

הפסוקים הראשונים של פרשנתנו נוגנים הדמנות לשיחת משה על משה אדון הנביאים – אשר לא כם כמותו – על משה "איש האלוקים", על בחירת ישראל ותכליתה, על עמדת ישראל בין האומות, על מתן תורה לישראל. לדין בשאלות אלה ניתן בಗליון זה מעט חומר-עור.

רצוי ששיעור כזה יתחליל בקריאת הפסוקים וביאורם הלשוני (ואם יש צורך – בתרגומם), יעבור לשאלות הניל', יסתעף לשםית הדעות. יסביר עקרונות, ויחזור, תוך דיונים ושיקולים כפעם, לפסוקים מהם יצאו ואליו יחורו. רצוי שהשיעור יסתמיכם בקריאת אותם הפסוקים בטעמי המקרא לפי הנוסח המקורי.

בבית הכנסת, אשר בו ישמעו המשתתפים בלימוד את הפרשה בשמחת תורה. אولي עליידי בירור עמוק של חממת הפסוקים הראשונים של הפרשה ידעו העולים ל תורה בשמחת תורה לברך בכוונה את "ונחת התורה" וידעו באמת לשםות בשמחת התורה – והעיקר ירצו לפתח בלימודה בשבת בראשית.

המערכת

אליענות לעיון בפרשת השבוע

עורכים בידי נחמה ליבוביץ
 שנה ראשונה : תש"ב

זואת הברכה פרק ל"ג

א. שאלת מבנה

מהו מבנה הפרשה לדעת ספורנו ומה נימוקיו?

ספרנו בדיה ויאמר : וקולם שהתחילה הברכה המתחילה "ברוך ונחתת מנעליך" אחרי זאת ההקומה והחפטל על השבטים למן תחול ברכתו, כי אם גם דברי הברכה בכל מקום מדברים עם המבורך כאמור (במדבר י, כג) : "אמור להם" ; וכן כל דבריו מבורי ונחתתי" עד

על במוותיהם תדרוך" היו עם ישראל, אבל דבריו הקודמים היו עם האל לבקש מלפניו על עמו.

פסקוק כי"ז ד"ה ברול ונחתת מנעליך... איןقال ישורון: אחר שיטים תפלו על השבטים התחיל בברכת ישראל בכלל ואמר: אתה, ישורון, בהיות כי איןقال יכול על כל מהי מלכוות נבדלה מכל המלכויות, שלא ייכנסו בה אומותם להילחם ולא יחמוד איש את ארץך"ausal חוויה הארץ במנעולי ברול ונחתת...

ב. פסוק א' — משה איש האלוקים.

פרשימים רבים מזמנים: מה ראתה התורה לכנות את משה בתואר "איש האלוקים" כאן ולא עשתה זאת בשם מקום עד הנה?

התוכל למצוא סיבה לדבר?

ג. פסוק ב' — ה' מסיני בא זורת משער למו, הופיע מהר פארן...

לפסקוק זה שואל אברבנאל:

מה ענין אמרו "זורת משער..." הופיע מהר פארן". כי התורה נתנה בסיני, לא בשער ולא בפארן, ולמה הוכרים כאן, עם סיני?

ואלה דברי הספרי לפסקוק זה:

שכנעה המקום ליתן תורה לישראל לא על ישראל בלבד הוא גלה, אלא על כל האומות. בתחילת הלק' אצל בני עשו ואמר להם: "מקבלים אתם את התורה?" אמרו לו: "מה כתוב בה?" אמר להם: "לא תרצח", אמרו לפניו: "רבונו של עולם כל עצמו של אותו אביהם רוצח הוא שנאמר: 'והידים ידי עשו' ועל כך הבטיחו אביו 'ועל חרבך תהיה'. הלק' לו אצל בני עמוון ומואב ואמר להם: "מקבלים אתם את התורה?" אמרו לו: "מה כתוב בה?" אמר להם: "לא תנאף", אמרו לפניו: "רבשׁע", כל עצמה של ערוה שלם היא, שנאמר: 'ותחרין שתי בנות לוט מאביהן'. הלק' ומצא את בני ישמעאל: אמר להם: "מקבלים אתם את התורה?" אמרו לו: "מה כתוב בה?" אמר להם: "לא תגונב", אמרו לפניו: "רבשׁע", כל עצמו של אביהם לסתמים היה, שנאמר: "וهو פרא אדם". לא היתה אומה באומות שלא הלק' ודיבר ודפק על פתחם... ואפילו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח לא יכול לעמוד בהם עד שפרקום ונוגנו לישראל.

ראב"ע דיה מסיני בא: ויאמר הגאון זיל (רב סעודה) כי הר סיני ושער ופארן קרובים, וזה כתוב על מעמד הר סיני, כי "סיני" כמו "סיני" וכן "שער".

ושב"ם דיה מסיני בא: ונראה לישראל וננו להם תורה וורה אורלה משער ופארן, כיצד? שאתה מתוך רבבות קודש: מכל ארבעת צדדים של הר סיני בא הארץ והמלכים דרך שער ופארן עד שבא אל סיני... וכן מצינו תהילים (סח, יח): "רכב אלוקים רבותיהם אלפי שנאן, כי בסיני בקדשך". ובבחוקק (ג, ג): "אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה — כסה שמי הורדו", ובברורה כתיב (שורפאים ה, ד): "ה' בצתך משער משה אדום ארץ רעשה גם שמי נטפו... הרים נלו מפני ה' זה סיני מפני ה' אלוקי ישראל".

ו. כיצד עונה הדרשן בספריו וכיצד עונת הפטשנים ראב"ע ורשב"ם לשאלת הניל?

2. מה הקשר בין פסקונו לבין תוכן הפרק כולו, אם קיבל את תשובתו של הספרי?

ד. פסוק ג' — אף חובב עמים כל קדושיו בידיך ...

שוננות דרכי המפרשים בביואר פסוק זה : והרי מקצתם :

ר ש"י ד"ה אף חובב עמים : גם חבה יתירה חביב את השבטים. כל אחד ואחד (מן השבטים) קריי "עם", שתרי בנימין לבדו היה עתר ליהולו, כאשר אמר הקדוש ברוך הוא ליעקב (בראשית לה, א) "גנו וקהל גויים היה מך".

ד"ה כל קדשו בידיך : נפשות הצדים גנווות אותו, כענין שנאמר (שמואל א' כה, ט) :

"ויהיתה נפש אדוני צורה בזרור החיים את ה' אלוקין".

ד"ה ישא מדברותיך : נשאו עליהם עול תורהך ;

דבר אחר : אף חובב עמים : אף בשעת חיבתן של אומות העולם שהראית לאומות פנים שוחקות ומסרתת את ישראל בידם.

כל קדשו בידיך — כל צדיקיהם וטובייהם דברו בר ולא משׁו מאחריך ואתה שומרם. והם תכו לרגליך — והם מתמצאים ומתקנים תחתך צלך.

ישא מדברותיך — מקבלים גזירותיך ודחותיך בשמה ואלה דבריהם : תורה — אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהילת יעקב אחוננה ולא נזבונה.

ראב"ע אף חובב עמים : מגורת ארמית מלשון (שמות יט, ה) "והייתם לי סגוליה" ועמיהם כאן הם ישראל, כמו (שורפים ה, יד) "אחריך בנימין בעמיך", וכן (למטה פסוק יט) — "עמים הר יקראנ". וכל קדשויהם הם שבט לוי. בידך — שם סכיבות הארון.

והם תכו לרגליך — ילכו על דרכך, וטעם "בידך" שתשمرם.

ישא מדברותיך — כי הם ילמדו התורה, והם המעתיקים של תורה שבعلפה.

רש"ב מ' אף חובב עמים : גם אומות העולם בגון ערב רב ומן האומות שנגנוויריו ובאו לקבל התורה עם ישראל, גם אותם חביב הקב"ה וקיבלים ושכנן עלייהם (=שהוא פירושו של "בידיך" ושל "תכו לרגליך"), כדכתיב במזמור יקום אלוקים (תהלים סח) : רכב אלוקים רבותים אלפי שנאן... אדוניים בסיני בקדש. עליית למרום... לקחת מתנות באדם ואף סורורים לשכנון יה אלוקים. (ותרגומם יונתן: סרבגניה די מתגיירין ותיבין בתותובה — הסרבגניות המתגייריות ושבים כתשובה — שרת עלייהון שכינתי קרא לה) — שורה עליהם שכינית יקרתיה).

אבל רבנן : אעפ' שהקב"ה אוהב ומחביב את האומות ונושא להם פנים שוחקות, לא מפני זה ישראל סרו מאחריו, אבל צדיקיהם וחסידיהם שהם כל קדשו בידיך אעפ' שמקבלים מכות וצורות הרבה הם תמיד דבקים בו יתרבור, מוכים לרגלו כעופרים על רגلي אדוניהם ועם כל זה בתוקף המכות ההן ישא מדברותיך : תורה צוה לנו... יאמר שהتورה תמיד נא תמוש מפיהם והוא על דרך (תהלים מד, יח) "כל זאת באתנו ולא שבחנו ולא שקרנו בכרייתך".

ס פורגו אף חובב עמים : אעפ' שאתה חביב כל העמיים, כאמור (שמות יט, ה) : "והייתם לי סגולה מכל העמים" — וכזה הדעת שכל המין האנושי סגולה אצלך, כאמור זל בפרקאי אבות : "חביב אדם שנברא בצלם", מכל מקום "כל קדשוינו" — של קדש של אש וזה "בידיך" צרור הכספי שם חביבן משאר המין, כאמור (שמות שם) : "ואתם תהיו לי ממלכת הנים וגוי קדוש" וכאמור זיל בפרקאי אבות : "חביבין ישראל שנקרו בנים למוקמו", והם תכו" — נשברו, התפללו ברוח נשברת להודם ובליך בסיני.

ישא מדברותיך — אמרו אל האל יתרוך : ישא אלינו משה את מדברותיך, שהם התורה
שציווה לנו, שהיא למורה לקהילת יעקב — מקובלת לנו ובנינו למורשה.

1. מי הם „העמים“ לפי כל הפירושים הנ"ל ? סדרם לקבוצות !
2. מקובלנו מפי מפרש רשי, שאין רשי מביא פירוש שני (דבר אחר) אלא
אם כן לא הניח הראשון את דעתו.
- הסביר מהי החולשה בפירושו הראשון של רשי, שהΖריכה אותו לפפרש פירוש
שני ומה תיקון בפירושו השני ?
3. מה ראה רשי — בפירושו השני — להוסיף לפסוק כי שלוש תיבות „אחזונה
ולא נזוננה“ — מה תיקון זה ?
4. לכואורה קרובים דברי אברנאל ודברי רשי בדבר אחד, אלא שיש הבדל
ביןיהם. מהו הבדל ?

5. כמה שונה ספורנו מכל שאר הפירושים ?

ה. פסוק ה' — ויהי בישורון מלך.

רש"י דיה ויהי : הקדוש ברוך הוא. בישורון מלך — תמיד על מלכותו עליהם.
ראב"ע דיה מלך : הוא משה ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו, והטעם כי הוא היה
כמלך, והתאספו אליו ראשי השבטים. ויחוק זה הפירוש שאמר כתוב, כי התורה נתנה
לכהנים, שהם לפי דעתו כל קדשו בידיך ואל כל זקני ישראל — וזה „בתהัสף
ראשי עם“...

ויאמר ר' יהודה הלוי זיל, כי המלך רמו ל תורה, וכן היה מפרש (שופטים יח, א)
בימים ההם אין מלך בישראל.

1. מי הוא „מלך“ לדעת כל אחד משלשת הפרשנים ?
2. הסביר, כיצד אין המלה „ויהי“ שבראש הפסוק סותרת את פירושו של
ר' יהודה הלווי וכי怎ן אפשר להתחזימה לפירושו ?
(ועי' בראשית לט, ה)
- ו. עוד לפסוק ה' — ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל.
ספרוי ה' : כישראל שווים בעזה אחת מלמזה — שמו הגדול משתבח למלחה, שנאמר : ויהי
בישורון מלך אימתי ? בהתאסף ראשי עם. יחד שבטי ישראל — כשהם שעוזים אגדות
את ולא כשם עוזים אגדות.

הסביר את הרעיון הכליל בדברי ספרי אלה !

ז. שאלת סיכום
הסביר מהו תפקידם של חמישת הפסוקים הראשונים ב'—ה' בראש הפרשה
הזאת ומה הקשר שבינם לבין הברכות ?

יששכר יעקבסון (תל-אביב) / "שמחה של מצוה" במקרא

(ילקוט מקורות, שאלות והערות)

מוקדש לזכר ידיד נערוים הרב ד"ר דוד

קרליבך זצ"ל, מיוועי הסוד של שמחה

של מצוה.

"כל השביעים חביבין", "...בחדשים השבעיים תביב" (פסיקתא דרב כהנא). חביב הוא החודש השבעי ומטופל ביום יカリ ערך — ימים גוראים וימי שמחה, אשר בהם החודש ה' מעוננו. ודוקא חדש זה מהוות בעיהديدة דידקטית רצינית למורה ולמדרך. לאימים נוראים" יוקדש חלkatם בהכנה הנפשית והעיגונית, אבל לכל תוכנו הרבה של חג הסוכות לא יימצא הזמן והמקום להכנה ולהכשרה מתאימה. לפני שמונה עשרה שנה האצטי¹) להקדיש לחג הסוכות שנה שלמה — כמו שיש להקדיש לשבת ולשאר המועדים. בימינו ההכנה לחודש תשרי לקויה ביתר, כי הלימודים מתחדשים בתחלית الاول. האצטי איבה מכובנת רק לכיתות של בית הספר העממי, אדרבא, ודוקא בגין בית ספר תיכון מסווגלים התלמידים להבין את תוכנו של חג הסוכות ואת מסכת רعيונותיו הנעלמים. עלינו להבחין בין חורה על דינים, שמקומם המכובד בהוראה ציריך להיות "שלשים יום לפני החג", ובין עניינים יותר כלליים, שההעמekaה בהם דורשת זמן רב. אין ספק שבירור מהותה של השמחה הדתית קשור לחג הסוכות — לזמן שמחתו. אבל שמחה זאת היא-caה אפיינית למהותנו הנפשית ולאופייה המיחודה של דתנו, שחייב להקדיש זמן ומקום לבירור להחדרתה — בשלבים שונים של שנות ההוראה.

מאמר זה הוא נסיון ראשון לבירור "שמחה של מצוה" לפי המקרא עצמו ולפי הערות חז"ל ופוסקי הלכות וגדיי מפרשינו לפוסקי התורה. המשוג המנוסח "שמחה של מצוה" אינו נזכר במקרא, אבל השמחה הדתית בכל צביונה וגונוניה מתגלית לפניינו הן במצוות התורה והן בספרורי התנ"ך.

לדעתנו כדי למדוד "סוגיא" גם במקרא. שם שבylimod גمرا אנו נהגים להשכילם את הלימוד הרצוף במסכת בבירור מושגי יסוד על ידי ריכוח כל המקורות מסביב ל"סוגיא", כן חייכים אנו בלימוד המקרא להביא את התלמידים לכך שישכמו, יבררו ויגיעו לידי הבחרת המאויר של בשורת המקרא. אעפ"י שאין להכריח את בוגר בית הספר התיכון למצאות רعيונות יסוד של תנ"ך בחיבור של שעתים, יש להציג גם על הברכה הטעינה בשיטה זו כשהשימוש בה הוא נכון. וזה הוא נסויו.

ראשון להבהיר את השימוש המשעי בדרך זו, המורה יוכל להשתמש בילקוט השאלות והתשובות בהזמנויות שונות. בייחוד ימצאו בו תועלת המורה והמדרך כשיבוואו להסתיע בו כחומר הכנה לימי עיון.

1) "הצעה של תכנית הלימודים לביס' תלמוד תורה (עממי ותיכון) ללימודיו הקדושים" — הורפסה בטנטנץ' במברוג 1934.

הילקוט מכוח עיקר לעבודה עצמית. השיחה בכיתה ובחכירה על פי הילקוט תהיה מסכמת ומבהרתת. היה רצוי שאלת השיחות הילקוט יספרו על נסינום למערכת כדי לקבוע את הסיכומים בשיטת שיטתה וכדי להראות כיצד לשפרה. כדי להגיע לידי הבנה עמוקה במקרא על ידי לימוד סוגיא בתנ"ך, רצוי לדעתו לצמצם את הנושא, כדי להימלט משתחיות ומהכללה פוזיה. לכן צימצמו את הנושא "שמה של מצוה" וויתרנו על הדוגמאות הרבות של שמחה בה' המצוויות בספר תhalim, או על בירור הבעית, שהרבבה מקומות בתנ"ך מיחסים את השמחה לבורא. עניינו היה לקבל השלה רצiosa על ידי בדיקת כל סוגיה במקרא כמו השמחה המשפטית או השמחה בהצלחות מדיניות ופרטיות ועוד.

לשם בירור המקורות הבاطני בהרבה מקומות דברי הגمرا או מפרשיו המקרא ואפילו דברי הפסוקים. לדעתמי אין לצמצם את הקרייה במקרא, המכוננת לבירור מושג בדברי המקרא בלבד. علينا להתבונן מה שמצוות דורות שונים בפסוקים אלה כפשת או כדרש, כרmono או כאסמכתה. בכוונה ויתרנו, הן בדברי הפתיחה והן בשאלות, על סיקום ממצאה המראה לאילו סוגים של שמה הביאו דרכנו; זה יהיה פרי עמלו של כל מעיין.

נשאר עוד להזכיר על שלשה מאמריהם הקרובים לעניין:

א) S. Schechter, Some Aspects of Rabbinic Theology (1909), 148—149

ב) יוסף ולגומוט, "שמה של מצוה", ישורון, שנותון 3 (גרמנית).

ג) ע. שוחט, "על השמחה בחסידות", ציון, שנות טז, תש"א.

מי יתן שעבודה זו תסייע לפולס את הדרך למה שציין הרמב"ם כעבודה גדולה — "השמח שישראל האדם בעשית המצוה ובאהבת האל שציוה בהן עבודה גדולה היא" (עין שאלה 34).

א

השמחה במצוות התורה במצוותיה

א. שאלות

במקומות הבאים מדברת התורה על השמחה ברגלים:

שבועות — דברים טז, יא : סוכות — ויקרא כג, מ ; דברים טז, יד ; שם טז, טו.

1. מדוע חסירה דרישת השמחה בפסח ?

2. מדוע מושלשת דרישת השמחה בסוכות ?

3. בויקרא כג, מ נאמר : "ולקחתם לכמ ביום הראשון פרי עץ הדר, כפות תמרים... ושמחותם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים". איזה דין חשוב על הזמן שבו נוהגת מצות ד' מינימ לומדים מכאן ?

4. על הפסוק "ושמחת בחגך אתה ובןך ועבדך ואמתך והלווי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך" (1) אומרת הברייתא בפסחים קט. : "חייב אדם לשמח בנוי

(1) דברים טז, יד.

ובני ביתו ברגל, بماה משמחם — אנשים בין ונשים בגדיים”. והרמב”ם בהלכות יום טוב² מוסיף: “כיצד? הקטנים — נוטן להם קליות ואגוויות ומדונת... וכשהוא אוכל ושוחה חיך לאכיל לגור ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנousel דלותות חצרו ואוכל הוא ובניו ואשתו ואינו מכיל ומשקה לעניים ולמרי نفس אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו”. 5. בדברים טו, טו נאמר: “והיתה לך שמחה”: כיצד ניסו הפירושים הבאים ליישב את הkowski במלת “אך”?

- א) ר’ יי’: לפיה פשטו אין זה ציווי אלא לשון הבטהה.
- ב) ספורנו: “תהייה שמח בלבד ובשמחתו לא יתרעב עצבן”.
- ג) ר’ יי’: “ולפי תלמודו למדנו מכאן לרבות ליל יום טוב האחרון לשמחה”.
- ד) רבנו בחידי: “ויתמכן עוד שבא לרמותו, שראו לו למעט בשמחת העולם הזה, לשנון, איך, מיעוט הואה... ולימדר הכתוב שיתנהג האדם בשמחת העולם בינוינו, ואף בזמנו עשיית המצוות ראי לו שישמה וירעד... שלפי שבעולם הזה יש בו יציר הארץ שהוא ממשך אחר השמחה”.
- ה) לישוב הקושי בפירושו השני של רשי, השתדל להבין את דברי הגרא” (mobaim ב”תורה תמיימה”): “אך מריבין מלשון איך, והוא בעלמא קיימא לנו אכיאן ורקיין מעוטין”? ואמר הגאון, דהכוונה היא דברים טוב הראשונים יש עוד מצות בלבד שמחה והם סוכה ולולב ומיניו, ומכיון דכתיב והיית לך שמח, כלומר שיישאר לך לך וריך מצות שמחה ולא מצות סוכה ולולב. וזה על כרחך בא לרבות יום טוב האחרון לשמחה, כלומר דممутין יום טוב האחרון משאר מצות החג ואיתר רק מצות שמחה; ואם כן שני הענייניםאמת, ד”אך” בא למעט וריך ממילא מתירבה עלי ידו עניין שמחה”.

תשובות

1. 2. עיין ילקוט שמעוני תרנד: “...אבל בפתח אין אתה מוצא שכותב בו אפילו שמחה אחת. למה? אתה מוצא שבפטח התבואה נידונית. דבר אחר בשבי שמותבו בו המצריים וכן אתה מוצא שאין כתוב שעצרת אחת שמחה אחת מפני שהtaboa נסנתה בפנים. ומה טעם אין כתוב שם שתי שמחות? לפי שפירות האילן נידונים, אבל בראש השנה אין כתיב שם אפילו שמחה אחת שהנפשות נידונות ומבקש אדם את נפשו יותר ממונו, אבל בחג לפי שנטלו הנפשות דימוס (פטור) ביום הכיפורים. ועוד שהtaboa ופירות האילן בפנים לפיכך כתוב שלוש שמחות”³. הערא: אחרי לימוד האגדה על המורה והמדורך לעמוד על סוגי ההגמeka המובאים בדברי המדרש, היינו החקלאית והמוסרית.
3. ספרא: “לפני ה’ אלקיכם שבעת ימים ולא בגבולין כל שבעה, ומשחרב בית המקדש התקין רבי יוחנן בן זכאי שיחא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש”⁴.

(2) פרק ו, הלכה יח.

(4) ראש השנה פרק ד משנה ג.

(3) עי לעיל עמ 21 הערה 30.

יששכר יעקבסון

4. הפעול "שמח" נאמר בבנין "קל" ונתפס כבניין "פייעל", ועוד שיחד עם בני ביתו נזכרים האומללים, היהתם והאלמנה וכו' ובזה גורמות כבר בתורה הבדיקה בין "שמחה מצאה" ל"שמחה ברס".

5 לפ' פירוש ראשון של רשי' וגם של ספורנו המלה אך נשארת בהוראה הרגילה להוציא כל עניין אחר, ודברי ספורנו מסבירים את דברי רש'י. לפי רבנו בחיי, אך בא למעט בריגל, ולפי הסברת הגרא' באה המלה אך גם כאן בהוראה הרגילה להוציא מהשוו אחר הינו לצמצם, אלא שצורך להעמיק בפירוש 'לרובות' הנמצא ברשי' כדי להבין את העניין על בוריון.

ב. שאלות

מלבד דרישת השמה ברוגלים לכל אדם ישנה מצות השמה ברגלים במקודש, ואלה דברי הפסוק : «ובאים שמחתכם ובכומודיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצורת על עתיכם ועל זבחיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יה' אלהיכם»³².

6. בפסקוק זה מופיעה המוסיקה כביתוי השמחה. היזכר בסיפורים או במקרים נוספים ביותר, שוגם בהם שמחה ומוסיפה צמדות.

7. ספר החינוך מצהה שפ"ד כותב: ב"שרש" מצהה זו "ונצטו בתקיעת החצוצרות בעתים אלו, לפי שהאדם מהיותו בעל חומר צריך התעוררות גדולה אל הדברים, כי הטבע מבלי מעיר יעמוד כישן; אין דבר יעוררתו כמו קולות הניגון ידוע הדבר וכל שכן קול החצוצרות שהוא הקול הגדול שבכל כל ניגון; ועוד יש תועלת נמצאה בצליל החצוצרות כי הוא מודע להקלת השם ולביאורו ואלה שמשה בשום דבר"

בquo היזכרו רוחני ב' ברכות והקלות י' ו' ג' מלבן מחשבון שאור עס' עולם'. מהו הצורך במסורת בכלל ומודיע ציוה התורה דוקא על התקיעה בחיצורות? 8. בפסקנו מופיעים שני שמות נרדפים: "וביוום שמחתכם ובמועדיכם" כיצד מסביר ابن עזרא את הזרק בשניות? ואלה דבריו: "ששבתם הארץ אויב או נצחת האויב הבא עליום וקבעתם יומם שמחה כיימי פורים ושבועת ימי חזקיה'" שמחה (ספרדים אחרים: חנוכה) רק המעתיקים (בעל תורה שבול פה) פירשו (ספר), וביום שמחתכם — שבת".

9. לפִי דָבְרֵי הַסּוֹפֵר — שבת נקראת בפסוקנו יום שמחה. נסה להבין כיצד איפוא ידע רדייך בפירושו למומור צי' לחדר לנו את השבת ביום שמחה, ואלה דבריו בפירושו שם: יומם השבת טוב להודות בו לה' מאשר ימי השבעה, כי האדם פניו בו מעסקי העולם ונשנתו זכה מטרדת הגוף ומטעסקת בחכמה ובעובדות האלקלים... ביום ובלילה עליינו להגיד החסד שעשית עמננו שנתת לנו יום השבת למנוחה. וטעם, בברך' — כל ימי השבעה כשייקום אדם בברוך ילך לעבודתו, ובזה הבוקר יקום למנוחה ולעונג הגוף והנשמה... כי שמחתנו בהתבוננו בפועל ובמעשה ידיך שהוא העולם ואשר בו וביום השבת שיש לי פראי להתבונן בו או אשמה וזה חכמת הטע".

5) במדבר י, י.

6) דברי הימים ב, ל, כד.

תשובות

6. א) בהצלות דוד את הארון — שמואל ב' ו ה ; ב) משיחת שלמה — מלכים א' א מ ; ג) יסוד הבית השני — עזרא ג ב ג ; ד) תהילים ק ב ו זע .
7. המוסיקה בכלל מעירה את האדם ולחצוצרה קול חוק ומורר ; ועוד שהקהל החזק מסיח את הדעת מענינים אחרים, בהם שקוע האדם בכלל .
8. מועדים הם ימים קבועים, ימי שמחה, לבן הם ימים מיוחדים של שמחה על נצחון או ישועה, הקשי שמצוין ابن עוזרא בדברי הספרי הוא: לא נמצא בשום מקום אחר שבת נקראת يوم שמחה.
- ה עריה: עתה יש זכר לקיים פירושו הראשוני של ابن עוזרא, כי בהרבה בתיה נכנסת הארץ קוראים בלילה יום העצמאות את הפסוק ואחר כך תוקפים בשופר .
9. לפי ר' ר' הואיל והאדם פניו בשבת יש לו פנאי לשמהו בהסתכלות הבריאה היינו שמחה רוחנית.

ג. שאלות

- מלבד הבעת השמחה של הציבור על ידי החצוצרה, היהנה נהוגת בזמנם המקודש, בשעת עלייה לרגל, מצוה של שמחה על ידי סוג מיוחד של קרבן הנקרא “שלמי שמחה”. הפרטים כתובים ברמבב' הלכות תענוגה פרק א .
10. הפטוק המובא ברמבב' מ מקודר לע “שלמי שמחה” והוא דברים כז, ז – א) כיצד אפשר ללמוד מפטוק זה את הדרישה לע “שלמי שמחה” ;
ב) על מה מוסב הפטוק לפי מסגרתו, היינו לפי העניין אשר בו נכתב ?

תשובות

10. א) הואיל ושלוש פעמים נאמרים בפסוק זה, זה אחרי זה: “זובחת”, “ואכלת”, “ושמחת”, והביטוי “שלמים” נמצא גם כן בו, כאילו התורה דורשת סוג מיוחד של שלמים לשם שמחה. ועוד, כאשר הראינו למללה בשאלתא 4, אין מסתפקים בשמחה כהרגשה גירidea, אלא ממחיחסים אותה בדרישה ממשית; וכאן בזה שכל עליה לגליל יקריב קרבנות לשם השמחה ;
ב) ספורהנו כותבת למשל כפשוטו של מקרא: “על שתכנס עמו לברית” ג. א. הדבר הוא בקרבן חד פעמי ולא מצוה לדורות .

ד. שאלות

- מלבד בקשר לחגים נזכר מושג השמחה בכמה מזות הקשורות לבית המקודש או לירושלים .
11. על פי מראי המקומות הבאים מס' דברים, רשום לך באילו עניינים הקשורים למקדש וירושלים מזכירה התורה את השמחה: א) יב, ז ; ב) יב, ג ; ג) יב, יח ; ד) יד, כו ; ה) כו, יא .
12. בס' דברים יב, ז נאמר: “ואכלתם שם לפני ה' אלקיכם ושמחתם בכל משלה ידכם ובניכם. ואלה דברי ההסביר של ספורהנו: “עבדו את ה' כראוי לכל עובד אהבה, כי או תצלחו את דרכיכם ואו תשכלו”. כיצד תפס ספורהנו את המיליצה “ושמחתם בכל משלה ידכם”? ?

13. במצות מעשר שנى נאמר בפירוש⁷ : «ושמחת», מה איפוא יכולה להיות — בפסקו כג — מפורש «למען תלמוד ליראה את ה' אלהיך», שכונתו לפ' הרמב"ן, «כי הכהנים והשופטים העומדים שם לפני ה'», שהם עמודי התורה, ימלמדו יראתו וירוחו תורה והמצות». מה איפוא יכולה עוד להיות כוונת התורה בדרשה מהאכר לאכל חלק מתבאותו ולא למכרו; לאיזה סוג של שמחה יגיע האכר בקיומו את המצוה הזאת?

14. בקטע זה הבנו כמה דוגמאות שבهن התורה דורשת את השמחה בקשר לעליה למقدس ולהבאת קרבנות. נטה להזכיר בשני מקומות ידועים מספר תחלים, המדברים על המקדש והשמחה, לא כדיישה למצוה, אלא בGeVיגע וכגבעת שמחה על המקום הקדוש ביותר.

תשובות

11. א-ג) בהבאת קרבנות; ד) בהבאת מעשר שני; ה) בכיכורים.

12. כאילו לפנינו דרישת ותוכחתה אחריו קיומה. כלומר: אם תدعו לעבד את ה', כראוי, בה היסוד להצלחתם בחווים הגשמיים.

13. לדעתינו רוצה התורה לחנך את האכר ליהנות בהיתר, כי דוקא חyi אכר הם חyi عمل ממשי, ועל ידי מצות מעשר שני מכrichtה התורה את האכר בזמניהם מסויימים גם ליהנות, ועל כן אולי «שמחה» כאן היא ממש שמחת החיים והצלחה מצורפת ומשולבת ברותניות «למען תלמוד ליראה» כגון אמר התלמוד: «עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל שראתה עיננו ולא אכל»⁸.

14. א) מג, ד: «ואבואה אל-מושבך אלקים אל-אל שמחת גillyי». ב) קכבר, א: «שמחה באמראים לי בית ה' נלך».

ה. שאלות

התורה מדברת על השמחה גם בקשר למצות כתיבת התורה על אבניים «באים אשר תעברו את הירדן», קרא לנו בעיון דברים כה, א-ה.

15. מצא בספר יהשע אימתי וכייזד קיימו את המצוה?

16. כדי להסביר לנו את מהות השמחה והוביחה בקיום המצוה של כתיבת התורה על האבניים — השווה למקומנו שמות כד, יא, ואת הסיפור במלחים א' טו — לאיזה סוג מיויחד של שמחה מובילת אותנו להסתכלות בשלושה מקומות הללו? (הרעיון לקוח מרמב"ן לשמות כד, יא).

תשובות

15. יהושע ח, ל-לב.

16. ואלה מדברי הרמב"ן: «وطעם וישתו» שעשו שמחה ביום טוב כי כן חובה לשם בקבלת התורה כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבניים: «ובבחת

(7) דברים יד, כו.

(8) ירושמי סוף קידושין.

שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלקיך”; וככתוב בשלמה (דברי הימים ב', א', יב-יג): „החכמה והמדע נתנו לך... גוֹדֵם מִידֵם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלָם וַיַּעֲשֶׂה מִשְׁתָּה לְכָל עַדְיוֹן“ — אמר רבי אליעזר מכאן שעשוין משה להגמלה של תורה. ואף כאן ביום חתונת התורה כן עשו“. לפניו איפוא שמחה רוחנית, שמחת התורה הן בקבלתה⁹, הן בפירסומה כתהocket הארץ¹⁰ והן בהבטחת החכמה להבינה¹¹).

ג. שאלות

לסיום הפרק הראשון ולשם בירור נוספת למஹות של מצות השמחה, נביא כאן שני קטעים מספרו של יחזקאל (הרמן) כהן “רות התבונה על פי מקורות היהדות”¹² :

“משמעות הדבר בתחי היהודים, שהחגאים אשר אין הכהנה עניינים העיקריים העיקרי, הרו עיקרים ... מסמן הדבר בתגן אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ולהלי והגר והיתום אשר בא בשעריך. השמחה היא התוכן והמטרה לחג. ושמחה זו אינה שמחה תענוגות דיוניסית¹³ או בכחאנטי¹⁴; היא נקבעת על ידי השיתוף בשמחה של הגור והעניין. אבל יש הבדל בין שמחת החג ובין הרחמננות על העניינים וחגיהם. השמחה צריכה לשתחן אוטך ואת העני. תשמח אתה עם העני והעני ישם אתך. השמחה תחבר איפוא על הליקויים הסוציאליים. אבל אין זאת אומרת שנושלה את עצמנו כאלו בטלו ליקויים אלה — לא היא רק בתג הנשר על נזינו. לא היה טעם וערך לחג, אילו לא היה יכול לנטו לפחות למשך ימים אחדים אלה את השמחה בלבד האדרם החוגב...”

...השלום בשמחת החג אפיני הוא לרוח היהודות. זה ודאי לפחות ייחשב שלמרות היסורים הממלאים את חייו ומתולדותיו של היהודי, יכול היה לשומר על שווי משקלו ועל רוחו הטובה, אשר בלעדיהם בודאי לא היה מצליח להשתנא אל כל רומי הפטגון מתוך ההומי ההשפלות המחרניות. את הפלא הזה פוללו חגי. בשבחות ובਮופרדים שורה השמחה במושבות היהודים, אף על פי שהיסורים מיררו בו בימות החול. השמחה בתגן היא שמחת מצוה וכן הפכה לכוח-חפים עצום בהכרה היהודית. ואלמלא היו השלום ושלות הנפש כוח פלאים רב כל כך ברוחו של היהודי, לא הייתה יכולה להגיע לעצמה זו שהגיעה אליה ולהתקיים בה...”

17. מה היא מטרת הרגלים לפי ראשית הקטוע הרាជון של הערות כהן ?
18. כיצד מגדר הפילוסוף בקטע זה את השמחה ביהדות לעומת שמות סוגים שמחות אחרות הן לשליליה והן לחיבוב ?
19. מה בין השתתפות העני בשמחתנו ובין גמiliות חסד ?

9) שמות כד.

10) דברים כו.

11) מלכים א' ג.

12) הקטעים נמצאים בספר הגומני בעמודים 539 ו-540/541 — לדבונו לא ניתרגם עוד ספר זה בעברית.

13) על שם דיוניסוס (Dionysus) — אליל היין היווני, אשר לו הוקדשו חגיגות ומשתאות של שכבות.

14) על שם בקהנוס (Bacchus) כניל אצל הרומים.

20. כיצד מתאר הפילוסוף בקטע השני את השפעת השמחה על קיום עמו
במשך תקופות הסבל של דורות הגלות?
21. מה נאמר בקטע ב' על היחס בין השלום והשמחה?

תשובות

17. מטרת הרגלים ותכליתם היא השמחה.
18. השמחה איננה השותולות והאלת היצרים (שמחה דיוניסית או בכחאנ-
טית); אלא היא „השתפות העני בשמחה“.
19. לא ביטול הבעה הتسويילית או גרים אשלייה כאלו היא נפרתה, אלא
התגברות זמנית בחגים על ידי „שותילת השמחה“ בלבד כל החוגנים.
20. החגים שיו ליהודי גם בתקופות ההשפלת שווין רוח וכוח עמידה על
השמחה שנasco לבבו.
21. רק שמחה שהיא צמודה לשלום הנפש ונובעת ממנו יכולה להשפיע על
הנפש ככוח המתגבר על כל התלאות והסבל.

ב

תאוריה השמחה במקרא בקיום המצוות

א. שאלות

- על יתרו מסופר בתורה: „ויספר משה לחננו את כל אשר עשה ה' לפראה ולמזרים — — —
ויחד יתרו על כל הילטובה — — — ויאמר יתרו ברוך ה' אשר חיל אתכם מיד מצרים — — —
עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלים — — — ויקח יתרו — — — עלה וזבחים לאלהים“¹⁵⁾ — — —
22. עלייך לשער איזו הלכת למדך חז"ל מן הספר הזה, וכיוצא יכלו חז"ל
לראות בו כעין „גנאי“ לישראל?
23. כאשר שאלנו בשאלת 22, שלמדו חז"ל הלה מעניין יתרו — יש מדרשים
ופוסקים שמצוין רמות לעניינים הلاقתיים גם במעשה העבד בראשית כד, כו, נב,
ואולי גם ס', — נסה לשער מהו התכוונו ברומי הפסוקים.

תשובות

22. א) ברכות נד: (על פי גירסת רש"י) „מנלן דמברכין אניסא? אמר רבינו
יווחנן דאמר קרא, ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הצל אתכם“; ב) סנהדרין צד: „תני
משום ר' פפייס, גנאי הוא למשה וששים רבו, שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו
ואהmr ברוך ה“. ובועל „תורה תמיימה“ לפרש יתרו מבאר: „דמה שרשו ישראל
את השירה אין זה כלל ברכה והוזדאה, אלא רק שבח ותלה, וגם זה היה רק לנו
קרייתם סוף ולא ליציאת מצרים.“.

(15) שמות יח, ח-יב.

23. א) כד, כו: “ברוך ה’ אלקינו אבրהם” — “מכאן למדנו מطبع ברכות”¹⁹). בעל תורה תמיימה מסביר: “ר’ ל’ דציריך שם ומלכות. וכותב הרוחה: עיפוי דין מלכות בברכה זו, אך זה הוא מפני שעוז לא הוועיך הקב”ה מלכותו.”
 ב) רשיי לפסוק נב — “וישתחו ארצה לה”: “מכאן שמודים על בשורה טוביה” (על פי מדרש רבבה).

ג) כד, ס: “ויברכו את רבקה אחותם”.

ב. שאלות

בנביים וכותבים מוצאים אנו תמיד קיום מצות התנים ואגב הסיפורים האלה נזכר שקיימו את המצווה בשמחה.

24. בילקוט לפרש אמר תrnd נאמר: “אבל בראש השנה אין כתיב שם אפילו שמחה אחת, שהנפשות נידונות וمبקש אדם את נפשו יותר ממונו”.
 כיצד אפוא علينا להבין מה שנאמר בנחמה שגם בראש השנה יש שמחה;
 קרא בעיון נחמה ח, א—יא.

25. אילו פרטם חשובים על חגיוגת החג נזכרים בנחמה ח, י?

26. בغمרא ביצה טו: נמצאת הדרשה הבאה. — עלייך להראות כיצד הבינה האגדה את הקשר בין החלקים השונים בפסוק י שפרק ח בספר נחמה ? — ואלה דברי הגמרא: “מאי בכ’ חזות ה’ היא מעוזכם ? אמר רבי יהונתן משום שום אליעזר ברבי שמעון: אמר להם הקב”ה לישראל בני, לו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו כי, ואני פורע (=משלם)”.
 27. על קיום חג הפסק במקרא מסופר במקומות שונים. ציין על פי הרשימה של מראי מקומות, אימתי מודגשת השמחה במינוח: א) יהושע ה, י; ב) דברי הימים ב’, ל, א—כו; ג) מלכים ב’, נג, כא—כג; דברי הימים ב’, לה, א—יט; ד) עורא ג, יט—כב.

28. מדוע לדעתך רק בשתיים מן החגיוגות של חג הפסק נזכרת השמחה, עיין בדברי הימים ב’, ל, כה ועורא י, כב.

29. במקומות הבאים במקרא נזכרת חגיוגת הח הסוכות, — רשום לפניה אימתי נזכרת השמחה במפירוש ובازיה גימוק: א) מלכים א’ ח, ב, טה, סו; דברי הימים ב’, ה, ג; ז, ח—י. ב) עוזרא ג, ד; ג) נחמה ח, יג, יה. ביעוד בנביים עיין עוד ביחסו של מה, כה וזכרייה יד, טז—יט.

30. הפסוק בנחמה ח, יי מהו קושי; נסה להבין כיצד מיישבת אותו הגמרא וכייז ר’, יהודה הלוי מתרצzo. א) ערכני לב: “אפשר בא דוד ולא עשו סוכות, עד שבא עוזרא? אלא מ קיש ביהם עוזרא לבייהם בימי יהושע. מה ביאתם בימי יהושע מנו שמטין ויובלות וקדשו ערי חומה, אף ביatan בימי עוזרא מנו שמטין ויובלות וקדשו ערי חומה”. ורש”י מסביר: “דהא כי לא עשו לאו אסכות מהדר, אלא הכי קאמר כי לא עשו, מה שעשו עכשו מימות יהושע, ומאי ניהו? קדושת הארץ”.

(16) רוח סימן שבסג

(ב) כזרוי, מאמר ג, סג: "וכיוון הכתוב להגדיל עניין היום ההוא".

תשובה

24. בתקופת נחמיה היה מקורה מיוחד: העם היה מזועזע מקריאת התורה והיה צורך מיוחד לעודדם לפיכך מודגש "אל תתאבלו" וגם "ואל תעצבו"; זאת ועוד: יש הבדל בין השמחה, שמחת החג, ובין רגש התעללות הנפש המתואר במיליציה "חדות היא מעווכם". המלבאים כתוב: "וגדר שם חודה על השמחה הרוחנית".

25. א) לכו אכלו משמנים ושתו ממתיקים (וב) ושלחו מנות לאין נכון לו.
 26. רשי מסביר את המאמר בזו הלשון: "שמחה שאתם עושים בשביל הקב"ה, הרי היא מעווכם, היא תזער אתכם לשלם הקפותיכם ומולותיכם שתלוו בשביבה". הסבר הקשור בין חלקי הפסוק הוא לכון כך: עלייכם להוציאו כסף ואם אין לכם — קחו הלואה כדי לקנות "משמנים" ו"מתיקים", ואין לחושש מנון יבואו האמציעים לשלם את החובות. כאילו ה' הוא הערב שימצא הכסף, מעוזו כאן כמעט במובן גשמי.

27. פסח חזקיהו — דברי הימים ב', ל, כה—כו: "וישמוו כל-קהל יהודה והכהנים והלוים וככל-קהל הבאים מישראל והגרים הבאים מארץ ישראל היושבים ביהודה ותהי שמחה גדולה בירושלים, כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא צאת בירושלים".

פסח בימי עזרא: ו, כב: "ויעשו חג-מצוות שבעת ימים בשם שמחה, כי-ישמ欢ם ה' והסביר לב מלך-אסור עליהם לחקק ידיהם במלאת בית-האלים אלה יישראל".

28. א) חזקיה הצלית, אחריו שהגלו עשרה השבטים, למשוך חלק מן הנשaries בישראל להשתתף בחגיגת חג הפסח, ולכן נוצר מצב של איחוד העם בדומה לתקופת שלמה:

(ב) חלו הפסכות בגין בית המקדש, ואחריו שדריווש, הנקרה כאן בכינוי "מלך אשוד", ביטל את הגויניה — הייתה סיבה מיוחדת לשמחה, כאשר יכול לחוג את חג הפסח.

29. בימי שלמה הנימוק הוא: הצלחה המדינית והדתית — "וילכו לאלהיהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו"; בימי נחמיה: "כפי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד".

30. א) לפי הגדרא מוסב "מיימי ישוע" לא על עשיית הסוכות, שבודאי עשו בין תקופת יהושע לו של נחמיה, עין במראי מקומות בשאלת 29. אלא מוסב על חידוש קדושת הארץ בימי עזרא בדומה לתקופת יהושע. בפירושו של המלבאים לנחמיה "לחם הפלחה" נמצאת הסבריה מענית: — עד או — כך השערתו על פי מקורות הלכתיים — אסור היה להקים סוכה בירושלים בראשות הרבנים, ואילו בתקופת עזרא הרשו הקמת הסוכה ברחובות ירושלים, בדומה ליהושע שהנתנה תנאים בכיבוש הארץ.

ב) לדעת ר' יהודה הלו זוהי כען לשון הבא. מ. וריכבו בפירושו לנחמה מעיר שיש מקומות מקבילים. ואלה דבריו: “לפי זה (הינו לפ' דעת ר' יהודה הלו) בטלות מילא המסתנות של אלה שרואו בbijtovi זה דיקוק היסטורי. ביטויים דומים לזה מצאו: בפסח יאשיהו, מלכים ב’ כג, כב – “מיimi השופטים”; במקבילתו בדברי הימים ב’ לה, ח כתוב “מיimi שמואל”; בפסח חזקיהו שם, ל, כו נאמר “מיimi שלמה”; ובבזרא ג, ד הוא אומר: “ויעשו את חג הסוכות כתוב” – אם כן עשו סכות בימי זרובבל”.

ג. שאלות

בספרי שמואל ובמקומות המקבילים בדברי הימים בסיפורים על ארון הברית מופיעים כמה סיפורים שבהם השמחה נזכרת.

31. על אנשי בית שמש מסופר “ובית שמש קוצרים קציר חתמים בעמק ויישאו את עיניהם ויראו את הארון וישמו לדראות...”¹⁷⁾, “ויך באבשי בית שמש כי ראו בארון ה’.”.

ברור על פי דברי הגמרא ועל פי ההסברים השונות מה היה חטא בני המקום, וכיידן נרמות הנסיבות השונות בדברי הפסוק?

א) סוטה לה, לה: “רבבי אבוחו ורבבי אלעוז חד אמר קוצרין ומשתוחים הי רישי”: לא בטלו ממלאכתן לכבדו; והאי ראו לשון בזין כמו אל תראוני אני שחרזרות¹⁸⁾; וחיד אמר מיל' נמי אמרו (=גם אמרו דברים בלתי הגונים): “מאן אמרך דאיירית ומאן אהא עילך דאייפיסת” (ריש): מי הצעיסך בשכעת ולא האצלת את עצמן מן השבייה, ועתה מי מפייסך כשנתפיפיסת לבא מאיליך).

ב) רשי: (בפירושו לשמואל) “ומשמחתם נהגו בו קלות ראש שלא היו مستחלין בו באימה ודרך ארץ”.¹⁹⁾

ג) רד”ק: “עד שמרוב שמחה פרצו לראות בארון וראו מה שבתוכו, לפיך נגעשו כמו שכחוב”: “ולא יבואו לראות כבעל את הקדש ומתרו”²⁰⁾ – (יט)... לפיך אמר “בארון” ולא אמר “ארון”.

32. בהעלאת הארון בימי דוד עליינו להבדיל בין המקהה הראשון – עניין “פרץ עוזא”, ובין העניין השני – מקהה ההתגשות בין דוד ומיכל. בפעם הראשונה נזכרת רק המוסיקה: “דוד וככל-ביה ישראל משחקים לפני ה’ בכל עצי בראשים ובכתרות ובכבלים ובתפחים ובמנענעים ובצלצלים”²¹⁾; לעומת זאת בהעלאה השנייה נזכרת השמחה במפורש בפסוק יב: “וילך דוד ויעל את ארון האלקים מבית עוזב אדם עיר דוד בשמחה”.

(17) שמואל א, ה, יג, יט.

(18) שיר השירים א, ג.

(19) במדבר ד, כ.

(20) שמואל ב, ה, ה.

נסה להוציא מהסיפור השני מה מלמדת אותנו לתנהגו של דוד שם על השמחה האמיתית ועל ייחסו של האדם כלפי בוראו.

קרא בעיון את הפסוקים יג—יד, יט, כב.

33. מה מוסיפה האגדה הבאה על מה שמוספר במקרה עצמו על השיחה בין מיכל ודוד ; על אילו רמזים במקרה היא מסתמכת ?
 אלה דברי הילוקט המובאים גם בפירוש רד"ק : « אמרה לו : — משפחתו של בית אבא היתה נאה מך ; חלילה להם שנראה מימיהן פסת יד ופסת רגל ועקב מגולין, אלא כולם היו מכובדים ממן. ומה אמר לה דוד ? — « לפני ה' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו », אלא בית אביך היו מבקשין לבדוק עצם ומניחין כבוד שמיים, ואני איני עושה כן, אלא מניה אני בבוד עצמי ומקש אני בבוד שמיים — והיית שפל בעיני ועם האמותה אמר לה : — « אין את נקרהת מן האימהות אלא מן האמהות ».

34. כדרכו מסיים הרמב"ם את הלכתיו בכעין דברי אגדה או דברי מוסר. אחרי קריאה בעיון ציין מה הדגיש הרמב"ם ממהותה של שמחה של מציה בהלכה הבאה, שבה גם מופיע עני דוד ומיכל : « אלה דברי הרמב"ם בסוף הלכות לולב : « השמחה שישמה אדם בעשיות המצוה ובאהבת האל שצוה בהן עבדה גדולה היא, וכל המונע עצמו ממשחה זו, ראו להיפרע ממנה, שנאמר ²¹) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבך. וכל המגיס דעתו וחולק בבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו, חוטא ושוטה, ועל זה הוזיר שלמה ואמר : אל תהדר לפניו מלך » ²²). וכל המשפיל עצמו ומכל גופו במקומות אלו, הוא הגדול המכובד העובד אהבה, וכן דוד מלך ישראל אמר : ונקלותי עוד מזאת והיית שפל בעיני ; ואין הגדולה והכבד אלא לשמה לפני ה' שנאמר : « והמלך דוד מפוז ומכרכר לפני ה' וכובלוי » ²³).

תשובה

31. הדעה הראשונה בגמרה כנראה מסתמכת כנראה על ההדגשה שבפסוק «ובית שמש קוצרם קציר חתמים בעמק», שהיא בעצם מיותרת, אלא היא בא לרמז על החטא, ורש"י עוד מוסיף שגם לשון ראייה כאן מכוונת לנגאי. הדעה השנייה שבגמרה אינה מסתמכת כלל על רמזים בדברי הפסוק, אלא כנראה מסיקה מחומר העונש — כלומר מהמספר הרב של הניגפים — על חומר החטא, כאמור לענו לגורל הארון. רש"י בפירושו לשם'all עומד על סוג השמחה, כאילו שמחה שתחית היה, והוא מסתמך על צירוף המילים «וישמו לראות». — רד"ק מסתמך בפירושו על שינוי הלשון בין פסוק יג — «ויראו את הארון» ובין פסוק יט — «כי ראו בארון ה».

הערה : לבי נושאנו «מהות השמחה» חשובה ביותר הסברתו של רש"י : שמחה בלתי רצiosa מעין קלות ראש כלפי השכינה היא.

(21) דברים כו, מג.

(22) משליכי כהה . ו.

(23) רמב"ם הלכות לולב פרק ח, הלכה טו.

32. א) הקרבת קרבנות; ב) תלבושת פשוטה ולא בגדי מלכות «ודוד חגור אפוד בד»; ג) חילוקת מנות לעם בדומה לחגיגת המצטינגים באוכל מיוחד «ויחילך לכל העם... חلت לחם אחת ואשפר אחד ואשייה אחת», וד) העיקר כאן דברי דוד: (כא) "...ושחקתי לפני ה' ונקלותי עוד מזאת... ועם האמהות אשר אמרת עמך אכבהה".

ה ערך: לנבי נושאנו המקום הות חשוב ביותר למדונו שאין הכבוד העצמי והשמירה עליו קרים לעומת השמה לפניו הבורה.

33. להבנת האגדה על פי הרומים בדברי הפסוק נראה לי, שלבעל האגדה היה קשה שדוד הזכיר למיכל — א) «אשר בחר ב' מאבירך» מה הארכיב לhalbilit את העובדה המעליבה הזאת בפני מיכל, וב) אין להבין, מדוע מציגים בתחילה הפסוק «לפני ה'» אחריו שזה נאמר עוד פעמי בסוף הפסוק. ומשום כך המציא בעל האגדה שיחה, שבה מתחילה מיכל בהדגשת ערך ביתה ועדריפתו על דוד, ובדריו החריפים אינם אלא מגובה ותשובה לדברי מיכל הקודמים. לפי התרגומים צריכים להבין את המלה «כהгалות» (ב) במיבון גלי האברים המכוסים: «כמה דחלץ ומתגלץ» ועל פי זה מובנים לנו דברי הקטרוג של מיכל, שבבית אביה היו מקפידים על תלבושת מסודרת ואנguna — במתופת שמוסיפה האגדה על מה שנאמר במשפט בדברי הפסוק היא הבחנה בין «כבוד עצמי» ובין «כבוד שמיים».

34. למהותה של השמה הדתית לומדים מדברי הרמב"ם: 1) שמצוות השמה היא כפולה — א) שמה בקיום המצוה וב) שמה באבות האלוות; — 2) מי שמנע עצמו מהשמה ראוי לעונש. הרמב"ם הבין איפוא את הפסוק מהתוכחה כשמה של מצוה" ולא שם נרדף לביטוי «ובטוב לבב» ולא כניגוד של «רעב, צמא וחסר כל» הנזכרים בפסוק הבא (דברים כה, מה); — 3) אין «כבוד עצמי» לעומת ה' (עיין בשאלת הקודמת) להפוך: ההשלמה העצמית היא הגישה הנכונה והיא הכבוד.

ד. שאלות

בחנוכת בית המקדש הן בימי שלמה והן בימי בית שני מודגשת השמה.

35. בדברי הימים א' כת מתוארות הכנות דוד לבני הבית, ושם נאמר על השמה בנטינת הנדותות: (כט, ט) «וישמחו העם על התנדבות לה' וגם דוד המלך שמה שמה גדולת». עיין בדברי רשי' הباءים, ואצין מה היה נראה לו קשה בפסוק זה. ואלה דבריו: «בלב שלם' בלבד אחד נתנו ברצון נפשם, ולא בשני לבבות; שיש אדם שנוטן בעל ברחו ולא בנפש חפaza, או שמתבבש מאחרים והוא נקרא שני לבבות, אבל אלו ברצון נפשם נתנו כולם — וגם דוד המלך שמה שמה גדולה», ושלא תאמור מהם ולא יותר מכולם, לכך אמר וגם דוד'... יותר מכולם, כי הוא בעל המעשה. דוגמת: הרים נולו מפני ה', וזה סיני — יותר מכולם — מפני אשר ירד עליו ה' באש⁽²⁴⁾.

36. בקשר למצודה זו, — נדבה לבית המקדש, — נמצאים רעיגות חשובים על המצודה בברכה בה בירך דוד את העם. ציין את המחשבות האלה וחפש חלק מאות הפסוקים במקומות המתאימים בסידור. קרא בעיון דברי הימים א' כתם. י...ם.

37. על ההתנדבות בבית המקדש ועל השמחה בה יש לנו שני ספרדים — בדברי הימים א', כת ובדברי הימים ב' כת. י. מה ההבדל העיקרי ביןיהם?

38. בחנוכת הבית שנבנה שלמה נוצרת השמחה. מה מסביר הפסוק בדברי הימים ב' ז' ח' לעומת הסתום במלכים א' סה—טו?

39. הוצא מהקטע הבא של התלמוד ומפרשיו כל מה שהוא מוסף להכרת השמחה הדתית. ואלה דברי הגמרא והמפרשים במועד קטן ט.: א'ודאיין מעברין שמחה בשם מנגן? (25). התוספות שם, ח: מסבירים: וטעם נראה קצר, דבריו שאין עשוין מצות חביבות. דבעינן שיתה לבו פניו למצוות אחת ולא יפנה עצמו הימנה, וכן שמחה בשמחה היה לבו פניו בשמחה; דכתיב ייעש שלמה בעת ההיא... שבעת ימים ושבעת ימים, ואם אתה (ואם נכו) דמערביין שמחה איבעי לי למינטר עד החג וمعد שבעה להכאה ולהכא! (שלמה היה צרייך לדחות את חנוכת הבית עד סוכות ושבעת הימים או היו ממשים את שתי המתוות את חנוכת הבית ואת חג הסוכות; עי' ר' שי). והתוספות מסבירים (ט). «כדי שלא יתבטלו ישראל מללאכם כל כך... אמר רבי פרנץ אמר רבי יוחנן: אותה שעה לא עשו ישראל את יום הכיפורים. ועל הטענה שהיה אפשר להזכיר את הקרבנות המיעודים לחנוכת הבית ולא לאכלם עד הלילה — משיבת הגמרא: «אין שמחה בלי אכילה ושתיה» ואת הביטויים בפסוק על השמחה — «שמחים וטובים לב על כל הטובה אשר עשה ה» (26) מסבירים שם בגמרא: «שמחים שנחנו מזוו השכינה, על כל הטובה, שיצתה בת קול ואמרה להם: כולכם מזומנים לחמי העולם הבא», «שהיו ישראל דוגמים ואומרים שמא נתחייבו שונאיין של ישראל (הינו יישראל) כליה שלא עשו אותה שנה את יום הכהנים».

40.abisod המקדש בימי זרובבל נאמר בספר עזרא: «ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הוקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסודות זה הבית בעיניהם בוכים בקהל גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קול ואין העם מכיריים קול תרועת השמחה לקול בכى העם, כי העם מריעים תרועה גדולה והקהל נשמע עד למרחוק» (27). נסה לברר על פי הפירושים הבאים מה סיבת הבכי ומה גرم לשמחה; וברר לך מה נאמר כאן על השמחה:

א) ר' שי: «בשחיו רואין בנין בית זה, היו בוכין תמיד שהיו זוכרים אותו בנין גדול של בית ראשון... ורבים אשר לא רואו בנין בית ראשון היו שמחין ומריעין בשמחה בקהל גדול מרוב שמחה שיצאו מגלותן».

ב) מלביים: «יש לפреш על פי מה שכותם הרמב"ם בפ"א מהלכות תרומות

(25) רבנו חננאל למקומו מסביר: שמחה חיינוך בלבד ושמחה החג בלבד.

(26) מלכים א' ח. סו.

(27) עירא א. יב-יג

הפטעם. שקדושת יהושע בטלה וקדושת עזרא לא בטלה מפני שקדושת יהושע היה על ידי הכיבוש, וכשנכבה מהאויבים, בטל הכיבוש ובטל הקדושה, אבל קדושת עזרא הייתה על ידי חזקה לא בטלה, וربים היו טועים על שרואו שבנים בראשות כורש וככפי פקודתו שגביל מدت הבניין ועניניו... ואם היו זוכים היה געשה נס בימי עזרא כמו ביום יהושע בן נון... ורבים שמחו שבזה תהיה קדושתו עולמית ולא תחבטל”.

41. חגיגה דתית מיוחדת במינה מתוארת בספר נחמה כאשר חנכו את החומה. קרא בעיון נחמה יב, פסוקים כה, מג, ועמדו על הפרטים המספרים ועל החדר טעמי שבת.

תשוביות

35. רשיי מסביר את המושג “בלב שלם”, ועוד קשה לנו, שדוד כאלו طفل כאן, שהפסוק משתמש בביטויי “גם”, וכן — על פי המקובל משירת דברה — רשיי מפרש, כי גם כאן דור ושמחוו הם עיקר.

36. (1) פסוקים יד-טו: “כי מפרק הכל ומידך נתנו לך...”
 (ב) הפסוקים יז-יח: “אתה בוחן לב ומישרים תרצה... בירוש לב התנדבת... עמר ראייתי בשמחה לחתנדת” כלומר: מה שנותן האדם לה’ הוא כאלו רק משיב לנו... והמעשה הטוב ערכו בירוש הלב ובשמחה.

(2) כת, י-ג אומרים בברוך לפני שירת הים — ופסוק יח נמצא ב-קדושה דסידרא, המתייחס בפסוק “ובא לציון גואל”.

37. במקורה הראשון יש הערכה בתוך התפילה — “שמרה זאת... ליצד מחשבות לבב עמר...” ובמקורה השני רק מצינים את חיכת המצויה וקיומה מתוך שמחה.

38. במלכים נאמר רק: “שבעת ימים ושבעת ימים”, אבל בדברי הימים מוצאים אנו: “כי חנוכת הבית עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים” היינו מתברר שהקדימו את חגיגת חנוכת הבית.

39. (1) קירבה פנימית בין המושגים “אין עושין מצות חבילות” ובין המושג “אין מערבי שמחה בשמחה” לשמר על כוונת הלב בשמחה או לפי רבו חננא — לכל מצהה כאלו שמחה מיוחדת, אינה דומה שמחת الرجال לשמחת חנוך הבית;

(2) אין שמחה בלי אכילה ושתיה! אבל רד”ק בפירושו למלכים מעיר: “ואפשר שאותו יום לא אכלו, שחררי מצחה להתענות, ובכורת האוכל בו”.

(3) אולי החשוב ביותר מכל העניין “שמחה” על השכינה היינו שמחה על קרבתה.

(4) על פי הערות בעל התוספות קיים שיקול דעת רציני על חשיבות המלאכה. שرك ב��שי ביטול אותה למען שמחת חנוכת הבית.

40. לפי פירוש רשיי, הן הבכי והן השמחה היו תלויות במסיבות ההיסטוריות. ההשוואה עם העבר הטוב שעוד ידעו עם השמחה על ההצלחה מן חי הגלות. לפי הפירוש של מלביים, פירוש על דרך הורש, הן הבכי והן השמחה מקורן ברגש דתי מפותח גריידא. הבכי שלא היו ראויים לנסים; והשמחה על שהקדושה של הארץ לא תחבטל.

41. השתתפות הכהנים והלוויים, המוסיקה, התהילותות, ה"תודות", הקרבת סריגנות. — המיוحد היו ד"תודות".

ג

הדרישה לשמה בה'.

שאלות

בכמה מקומות במקרא מופיעה הדרישה לשמה בה' ולא בקשר למצאות מסוימות. 42. הסברים שונים ניתנו לפסוק בתוכחה⁽²⁸⁾: «תחת אשר לא עבדת את האליהך בשמה ובבטוב לבב מרוב כל». סדר את הפירושים הבאים לקבוצות והוצאה מכל הפרשונים מהם מלמדים לנושאנו על השמה הדתית.

א) ערכין יא: «מנני לעיקר שירות לוים מן התורה, אמר רבי מתנה דכתיב תחת אשר לא עבדת את האליהך בשמה ובבטוב לב', הו אומר זו שירה».

ב) אבות דרבי נתן פרק כ: «רבי חנניה סגן הכהנים אומר כל הנוטן דברי תורה על לבו מבטלן ממנה... הרתורי עול בשור ודם. שכן כתוב במשנה תורה על ידי משה רבנו... תחת אשר לא עבדת את האליהך בשמה ובבטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך».

ג) רמב"ם סוף הלכות לולב עיין למעלה שאלה 34.

ד) ר' משה אלשיך: «היתכן כי כל קהל עדת ישראל ראויים לכל הדברים המאררים האלה, והלא גם בדורות אחרים הבלתי עושים רצונו של מקום לא חסרו אנשי אמת... ולמה لكו גם הם בגלות החל ההוא?» (זאת מתשובתו לשאלת) «על כן אומר כי על שני ציריים אלה יסבו הכתובים הללו... יש כת אחת אשר יעשו את הרע וימשכו ידיהם מעשות טוב. ויש כת אחרת עובדים את הא', והם הכהדים שבדורותיהם הארץ, אך לא בשמה ובבטוב לבב. והכת הראשונה הם הנשמדים והאובדים בגלויות... אך הכת השנייה יעבדו את אויביהם ויצר להם אך לא תמותו... כי אתה בעל סוג העבד את הא', אך לא בשמה, כל צורתך לא תהיה בעבודת את אויביך ואוכלים נסכךך אך לא כליוון וזה טוב לך כי תלקה ותחיה»⁽²⁹⁾.

ה) ר' אליהו די וידاش: «ושמעתי בשם מה"ר יצחק לרORIA אשכנזי ע"ה שפירים פסוק תחת אשר לא עבדת... מרוב כל פירוש אחר — אם היה לך רוב כל, והכוונה שהייתה שמה בשמה הקב"ה ובמצוותו ותורתו יותר מכל ממון בעולם»⁽³⁰⁾.

ו) אברבנאל לדברים: «וגם יהיה מידה כנגד מידה כי תחת אשר לא עבדת את הא', בארץ بحيותך שמה בשמה ובבטוב לב מרוב כל, רוצחה לממר מרוב כל הטובות שהיו לך אשר בהם שמנת עביה כסית ותטוש אלה עשה תהיה תמורה זה שתעבוד את אויביך... כי כל המבטל את העבודה האלקית מעוشر טופו לבטלה מעוני».

(28) דברים כח, מו.

(29) מובא עפי מאמרו של ע. שוחט על השמה בחסידות, ציון שנה טז, עמ' 35.

(30) שם, עמ' 32.

(ז) אור החיים לרבי חיים עטר: “ואמר תחת אשר לא עבדת את ה'” — פירוש לעשות מצות אשר ציוק לעשות בשמחה זהה ועבדת את אובייך... אתה פרקת על המצוות מעלייך יתנו אובייך על ברזל על צואריך”.

43. הפסוק בתנ”ך המודגש את השמחה — הוא בתהילים ק, ב — “עבדו את ה' בשמחה”. נראה מה מצאו המפרשים הבאים בפסוק זה; מה הוסיף להכרת השמחה; ומה הם הבדלים הדקים בין מפרש אחד לשני?

(א) ילקוט שמעוני סימן תרכג — כתוב אחד אומר: “עבדו את ה' ביראה”⁽³¹⁾ וכותב אחד אומר: “עבדו את ה' בשמחה”⁽³²⁾. מהו כן? אלא בשעה שאדם עומד בתפילה יהא שמח שעבוד אלוה שאין כמותו בעולם, ועל תהיה נורג בקלות בראש לפניו אלא ביראה”;

שם, התנד: “אם ביראה למה בשמחה ואם בשמחה למה ביראה? אמר איבר כשתאה עומד להתפלל יהא לבך עלייך שמח, שאתה עובד אלהים שאין כיוצא בו”. (ב) רשיי: “עבדו את ה' בשמחה” וכל כך למה? דעו כי ה' הוא האלהים, שימושם שכר פועלתם, אבל עובדי כוכבים ומולות אין להם לעבד בשמחה שאין משלמין להם שכר”.

(ג) מדברי ר' משה אלשיך: “אך אמנה זאת אוידייע אתכם... עבדו את ה' בשמחה מכמוץאי שלל רב... כי אין בטוח שהשמחה לא תחולנו אם לא העודד את ה' בשמחה. והיא המידה היותר רצואה לפני יתברך... ואם יאמר נא ישראל, איך עבדת את ה' בשמחה אם אני בעל יטוריין, כי מידת הדין עמדת השם לעובד בעבודתך... דעו כי ה' הוא אלהים, לומר מידת הדין שעמכם דעו אותו כי רחמים גדולים הוא, כי לטובתכם הוא יתברך מייסר אתכם לטהרה אתכם”.

(ד) מלכיבים: “יש הבדל בין עבדות ה' ובין העבودה לבשר ודם. כי העובד לבשר ודם לא ישמה בעבודתו מצד שאינו בטוח שיקבל עלייה שכר, ואף שיקבל שכר, אין השכר רצוף בהעכורה עצמה רק בא אחריה, ובזה יעבור בעצב כל העוסק באמצעות טרם ישיג את התכלית; לא כן בעבודת ה' שהיא עצמה השכר והתכלית. עבודה זו תהיה בשמחה”.

44. בפסוק הבא: “עבדו את ה' ביראה וגילו ברעודה” عمוד על ההבדל בין פשוטו של מקרה ובין מדרשו למיליצה “וגילו ברעודה”⁽³³⁾; ציין מה נוספת הדרישה של חז"ל למתה השמחה הדתית.

(א) רשיי: “כשתבא אותה רעודה שתכתוב בה אהוה רעודה חנפיט' תגילו ותשמו אם עבדתם את ה'”⁽³⁴⁾.

(ב) מלכיבים: “עבדו את ה' ביראה, ובזה תרויחו שלבストף תגילו ברעודה זו שחרתתם ויראתם מן העונש”.

(31) תהילים ב, יא.

(32) שם ק, ב.

(33) שם ב, יא.

(34) ישעיהו לג, ז.

ג) ברכות ל : «במקום גילה שם תהא רעדה» (כאן נאמר על התפילה וביום א' על מתן תורה).

45. עילך לבדוק בפסוקים הבאים על פי המסתגרת בה נאמרו, איזה נימוק ברור או איזה רמו נרמו לשם הטעםת דרישת השמה בה? א) יואל ב' כג; ב) תהילים לב, יא; ג) סת' ד; צנ', יא—יב.

תשובה

42. עליינו להבדיל קודם כל הבחנה עקרונית בין המפרשים הרואים בפסוק שלפנינו דרישת דתית «קיים המצוות בשמהה» ובין אלה הרואים בפסוקנו תיאור מזב' כלכלי. א) ורו' ראו בפסוק רק תיאור מזב' ; כל שאר המקורות רואים בו ציון שמה דתית. מעניינת ביותר היא השוואת פירושי אברבנאל ואור החיים, — שניהם מסבירים את הקטע על הכלל של מידת נגד מידה. בדברים העומדים שב — ה) (האר"י) יש לנו הערכת השמה והערכיהם הדתיים. הלא בפסוק שלנו כתוב «בשמה ובטוב לבב» ואח"כ «מרוב כל" לדעת האר"י המ"ם כאן מ"ס היתרנו ! ג) וד' מדגישים את העונש המגיע לאדם שאינו עובד את ה' בשמהה, הגمرا — א) עומדת על הקשר בין «בשמהה ובטוב לבב» ודורשת את המשמע ולא את הפשט. יודעת להוציאו מן הפסוק הפיכת השמה מרוגש לפועלה הינו שירה.

43. דברי הילוקוט מצמצמים את השמה דוקא לתפילה, כי כידוע התפילה היא במקום העבודה בבית המקדש. 2) להכרת השמה החשובה ההדגישה המוחdetת של השמה בתפילה, 3) במדרש השני חשובה העמדת זה לעומת זה של שמה וקולות ראש. 4) רשי' הסביר את הסברו על פי המשך הפסוק, כאילו בא להגיד נאמן לשלים שכר, 5) בדברי האלשייך נמצאת האבחנה העומיקה בין שמה המביאה לידי הוללות ובין שמה של מצוות. וגם רמו כיצד לשמה ביטורים, 6) המלבי'ם מעמיק את הרעיון של רשי' בזה שהוא רואה את השכר בקיום המצוות עצמו ומשמעותה כראתה כאן הבלתי השמהה.

44. לפי רשי' מוסבת הגילה לישראל והרעדת על הגויים. לפי מלבי'ם מוסבים שני הפעלים על ישראל והאות ב"ית במליה רעדה בא להציג את האמצעי קלומר בסיבת הרעדה שלפניהם, בעת שהיו שמחים. הגمرا יצרה מונח מיוחד על פי המיליצה «זיגלו ברעדה» אותה המיליצה המוחdetת של קידורה השמה ושל מרחיק-רעדה.

45. א) השמה נגרמה על ידי רגש התודה על הצלחה בחקלאות :

(ב) ניגוד הנורל בין הרשע שעליו נאמר «רבים מכובדים לרשות» ובין גורל הצדיק שעליו נאמר «ובותה בה' חסד יסובבנו». ומשום כך יש לצדיק סיבה לשמה בה;

(ג) שוב הניגוד בגורל — לרשותם צפוי הכליוון ולצדיקים צפונה וצפואה השמהה, ומשום כך «עלנו לפניו»;

(ד) השמה נובעת מרגש התודה. יعن כי «אור זרוע לצדיק ולישראל לב שמהה», על כן «שםחו צדיקים בה' וhonego locer kadosh».

ד

(נספה)

המושג "שמחה של מצוה" בთלמוד

אחרי שהבירורים הקודמים ניסו להראות שהמושג שמחה של מצוה כלל גלויו השונים נמצאו כבר במקרא עצמו בלי גיסוחו המפורש, והתפתח לדקוּקוֹן בדברי המדרשים ומדרשי המקרא, עליינו לסקור את המיקומות המדוברים על "שמחה של מצוה" ולראות מה הם מוסיפים למדנו על אחד משלשת העמודים שעלייהם בנוייה היהדות. לפ"ז דברי רבי יהוזה הילי בכוורת תורותנו נחלקה בין היראה והאבהה והשמחה, מתקרב אל אחדיך בכל אחת מהנה, ואין בינו לבין בימי התענית יותר קרובה אל האלהים מאשר בימי השבותות והמועדים, כשהשיה שמחתך בכוונה ולב שלם³⁵).

ש'allot

ואלה ארבעת המיקומות בספרותנו התלמודית בהם נמצאת המונח "שמחה של מצוה".

א) ברכות לא: «תנו רבנן אין עומדין להתפלל לא מתווך עצבות ולא מתווך עצולות ולא מתווך שחוק ולא מתווך שיחה ולא מתווך קלות ראש ולא מתווך דבריות בטלים אלא מתווך שמחה של מצוה (רש"י): בגון דברי תנ"ה מיטים של תורה, בגון סמור לגאות מצרים או סמור לתחלה לדוד' (תהלים קמה) שהוא של שבת ותנחותין, בגון רצון יראי יעשה... שומר ה' את כל אהובי וכגון מקראות הסדורות בתפלת ערבית כי לא יטוש ה' את עמו' וכיוצא בהן».

ה ערה: דברי רשי מובאים בהלכה פסוקה בשולחן ערוך סימן זג, ב' ושם נאמר בהלכה ג': אין עומדים להתפלל מתווך דין ולא מתווך הלכה, שלא ייאו לבו טרוד בה, אלא מתווך הלכה פסוקה³⁶. ורמ"א מוסיף לשם הסבר בתגובהו: «והיינו נמי כמו מתווך שמחה, כי פקודי ה' ישראל ממשחה לבי».

46. כיצד מסבירים רשי ורמ"א את המושג "שמחה של מצוה"?

(ב) שבת ל: «ושבחתי אני את השמחה³⁷ — זו שמחה של מצוה, ולבשchan מה זה זה עשה³⁸» זו שמחה שאינה של מצוה, למדך שאין שכינה שורה לא מתווך עצבות ולא מתווך עצולות ולא מתווך שחוק ולא מתווך שיחה ולא מתווך דבריות בטלים, אלא מתווך דבר שמחה של מצוה, שנאמר: עצחה קחו לי מנגן והיה בוגן המנגן והרי עלייו יד ה"³⁹; מדברי רשי י' למגרא: 1) שמחה של מצוה, בוגון הכנסת כללה, 2) קחו לי מנגן: מצוה היא להשרות עליו שכינה. וככתיב בעל תורה תמי מה לקהלה ב. ב: «טעם הלימוד מכאן משום דהמצוה הנעשית בשמחה היא משורה שכינה על העשרה דהינו רוממות ומעלות הנפש».

(35) כוורי אמר שני, ג.

(36) קהילת ת, טו.

(37) שם ג. ב.

(38) מלכים ב ג. טו.

47. כיצד מבדיל רש"י לגמרא בין הביטויים "שמחה של מצוה" ובין "דבר שמחה של מצוה".

48. מה בין רש"י ובין בעל "תורה תミימה" בהבנת מושג השרתת השכינה?

49. מה הפסק במלכים ב', ג, טו לומדים משחו על הקשר בין נבואה ומוסiquה.

מה מוסיפים לך ההשווות הבאות לקשר זהה — א) דברי הימים א' כה, א וב) שם, ג'.

ג) פסחים קיו. : "לדור מזמור" (רק במקומות הבאים : כד, א; קא, א; כי, א — מלמד שרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה ; מזמור לדוד) (ג, א ועוז מקומות רבים) — מלמד שאמר שירה ואחר כך שרתה עליו שכינה, למלודן שאין השכינה שורה לא מתוך עצולות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה של מצוה שנאמר : ועתה קו לוי מגנן והיה בגנן המנגן והתה עליו יד ה'".

50. במה נבדلت האגדה הזאת מהקדמת (ב'), מה אין בה ונמצא בראשונה?

ד) חוסفتא פאה פרק ג' : יב : "מעשה בחסיד אחד שזכה עומר מתוך שדתו ואמר לבנו צא והקרב עלי פר לעולה ופר לשלמיים. אמר לו אבא מה ראית בשמחה מזכה זו יותר מכל מצאות שבתורה? אמר לו : כל מצאות שבתורה נתן לנו המקום לדעתנו, זו שלא לדעתנו" היינו אי אפשר לשוכן במידעiem.

תשובות

46. רש"י — דברי תנומאים שאומרים לפני התפילה, ככלומר אין לפניו קיום של מצוה ממש ; ולפי רמ"א השמחה היא רוחנית — צليلות הדעת, אחריו בירור. פסק הלכה וסמך על הפסוק בתהלים יט, ט — גם לפירוש וזה אין מצוה ממש לפניו קיומם. הרה : לפי דקדוק סופרים והבאות במקורות תעיקים כמו פירוש רבנו חננא ורמב"ם במקורה השני — הגירסת במקומנו ובשני המקומות הבאים היא "שמחה" ולא "שמחה של מצוה".

47. שמחה של מצוה היא ממש לשמה מישראל, כגון הכנסת כללה, ודבר שמחה של מצוה, לדעת רשי, השמחה כאמור לקיום מצוה כמו השרתת השכינה.

48. רש"י כנראה ממצטם את המושג שכינה על נבואה ממש ובועל "תורה תמיימה" הסביר אותו במובן יותר רחב בעל תוקף לכל הדורות.

49. ביצוע מוסיקה אינסטיטומנטלית נקראת אפילו במשמעותו "נבואה".

50. השנייה מביאת הוכחה נוספת, שהמוסיקה משפיעת על רוח הקדר מהשינוי הדק בין "לדור מזמור" ובין "מזמור לדוד" ; אבל חסר בה המושג שמחה של מצוה. נמצא רק הביטוי "דבר שמחה של מצוה".

בנימין צביאלי (תל-אביב) / על השמחה (שיחה לדוגמה)

קוים כללים לשיחה עם תלמידים בני 14–15 שקי
יזיעות בהלכות חג הסוכות ובספר «קהלתי», והם מצוים אצל
המקורות המדברים בעניין השמחה.

מורה: חג ישראל ובעיר של הרוגלים מרכזים מיסודות רבים. אך כל חג
יש לו נקודה מרכזית עיקרית אחת. גנטהינה להגדירם לפי הסדר.
תלמיד: פסח — זמן חרותנה, שבועות — זמן מתן תורהנו, סוכות — זמן שמחתנו.
מ.: נכון, וכוננתי לשוחח עמכם על הקדוה המרכזית והכללת של חג הסוכות,
ת. ניגנו...

ת.: השמחה.
מ.: ואולי רצוי שבטרם נגע לשוחח על השמחה המיוחדת של החג, נשוחח
על השמחה בכלל. מה זאת שמחה?

ת.: השמחה היא רגש.
מ.: נכון, אך לא מספיק.
ת.: השמחה היא חייה, משחו פנימי.

מ.: היתי אומרת, מצב נפשי מסוים הגורם הנאה לבعلיו.
ת.: אני חושב שגם זה עדין לא הכל.
מ.: נכון. קשה להגדיר מצבים נפשיים, אך אל נדייק בהגדירה מודעית של
המושג שמחה. השמחה היא מצב רוח טובחה מספיק לנו, ומה הם הגורמים
לשמחה?

ת.: הגורמים יכולים להיות רבים: הצלחה, סיפוק, בדיחות דעת.
מ.: ככלומר, אדם שאינו מצילח ואינו מוצא סיפוק בחיה או שאין דבר שיבדה
את דעתו אינו יכול להיות שמח?

ת.: נדמה לי שכח הוא הדבר.
מ.: ולhidמה שלא. מה רבים הם האנשים האומללים שהשמחה בمعنى.
ת.: זאת סגולה מיוחדת, וזה תלוי בחינוך שארם ישמה בחלקה, אבל בדרך כלל
אין אדם שמח אלא אם יש סיבה אמיתי לשמחה.
מ.: אולי עוד נגע בעניין זה בחלוקת השני של שיחתנו, אך נניח לרגע שאמנם
צריכה להיות סיבה מיוחדת לשמחה, כיצד מתבטאת שמחה זו?

ת.: בצחוק, בשירה, בריקוד...
מ.: אני אוסיף עוד: בתנועות הגוף, בברק העינים. וגם בפעילות מוגברת
של כל כוחות הגוף. ונשאלת כאן שאלה קשה במקצת, שמחה שהיא
משחו פנימי נפשי, האם אפשר לצוות עליה את האדם? האם יכול אני
לצוות עלייך שתהיה שמח או שתהיה עצוב?

ת. בנראה שיש בידינו אמצעים שונים לעורר את רגש השמחה או העצבות.

מ. ——————

ת. למשל: מוסיקה, דברי עידוד וגם אמצעים פשוטים וgenesים במקצת, כגון סעודות משותפות, כינוסים עממיים.

מ. ומה התועלת שבדבר, האם לא מوطב שנינה לו לאדם ויהיה את חייו בשמחה או בעצבות בדרך הטבע ולא נקבע עליו?

ת. זה שיר לחינוכו של האדם, כשם שאנו חיבים להנץ את האדם לטוב, אף-על-פי שיצר לב האדם רע מנعروו; כשם שאנו מחנכים אותו לסדר ולמשמעות אף-על-פי שהאדם נוח לו בהפקרות וב„חופש“, כך אנו מחנכים אותו לשמחה.

מ. הוא אשר רציחי לשם מפיק. החינוך לשמחה מתמדת הוא חלק מן החינוך לטוב שהוא להנץ את האדם. היכולת לשמחה היא אחת מסגולות הנפש היקרות הנחותן טעם לחיים. ר' נחמן מבראנסלאב היה אומר, שהשמחה היא עולם האור והעצבות היא עולם החושך. הגמרא במסכת תענית מספרת על שני בני בני אדם פשוטים, שאלהו הנביא העיד עליהם שהם בני העולם הבא משום שהם שמחים ומשמחים בני אדם עצובים. ומה הן הראות מן המקרא לגדר ערכיה של שמחה?

ת. במקרא חורדים פעמים רבות על מצות השמחה. כגון: „תחת אשר לא עברת את ה' בשמחה ובטוב לבב“, „טובע שמחות את פניך“, „אור זרוע לצדך ולישרי לב שמחה“.

מ. סבורני שהגענו כבר לעיקר הנושא שלנו, לטיבה של השמחה, האם יש רק מין אחד של שמחה?

ת. ודאי שיש מינים רבים של שמחה, יש שמחה של הוללות ויש שמחה של התרומות הנפש, של סיוף עילאי.

מ. שמחה של מצוה נקרה לה. והאם כל אדם זוכה לשמחה עילאית זאת? ת. בודאי שלא, אצל בני אדם פשוטים השמחה היא פשוטה, מגושמת יותר, אצל בני אדם מעולים, השמחה מעודנת, פנימית...

מ. אבל אין לך אדם שהשמחה אינה מנת חלקו, כל אדם שמה באשר הוא אדם חי ומרגש, והتورה שתיאור תורה חיים לא בא להבטל או לדכא את מאויו בני האדם, אלא לכוון באפק הרצוי. הتورה מצוה על צורת שמחה מסוימת, היא רוצה להעלות את השמחה הזאת, לעדן אותה, לוככה. אני סבור שקל מאד למצוא את הדוגמה לכך בחג הסוכות.

ת. האכר שמח שאסף את פרי שדהו, הוא שמח שמחה טبيعית ופרועה, גסה. ויתכן שלא כל צו היה נוטל יין ושוחה וטובא לשכלה. היה שוחט בהמה חולל את בשרה. הتورה אינה אסורה את השמחה הזאת הטבעית, אך היא אומרת לעלות לירושלים, לבית ה' ושם לשמחה — „והיית אך שמח“. מ. כיוונתיפה. זה מהות השמחה בחג הסוכות. ואעיר לכם כאן הערכה מענינית של רבנו בחיה. הוא אומר על הפטוק „והיית אך שמח“ — כדי לטעט

בשמחה, שחרי כל "אכין" ו"רקין" מעוטין, ולימדך הכתוב שיתנהג האדם בשמחת העולם הזה בדרך בנייתו. רבנו בחו"ל ממשיך בנושא זה ומזכיר את הפסוק "ויגלו ברעדה" — במקום גילה שם תהא רעדה, לפי דרשת חז"ל.

ת: אפשר להביא עוד הרבה ראיות לכך.
מ: אם כן, האם נאמר שגישתה של תורהנו לשמחה היא גישה שלילית?
כלומר, היא אינה מצויה על השמחה אלא בדיעבד, היא מוכנות אותה ושם עלייה לבלים?

ת: מן התורה נראה שהיא גם רוצה לעורר את השמחה עצמה. וגם בקהלת למדנו: "ושבחתי אני את השמחה".
מ: אגב, על פסוק זה אומרים חז"ל, זו שמחה של מצוה, כלומר שאמנם רוצים לעורר את השמחה, אך תהא זאת שמחה מן המין המועלות. יודעים אתם בודאי כמה החשיבות הנענת החסידות את השמחה.

ת: קראנו על זה הרבה (מספר דוגמאות).
מ: החסידות רצתה להשוו את היפוי והטוב שבמצוות, שלא תהא מצוות אנשי מלומדה המכובידה על מקימיה; החסידות השתדרלה שקיים כל מצוה יעשה מותך שמחת הנפש. וכי צד מעוררי שמחה שלא התעוררה מעצמה?
ת: למדנו שכבוד התגן חייב הבעל לתת מתנות ומגדנות לאשתו ולילדיו ולশחמים בדברים טוביים.

מ: גם מכאן רואים שהז"ל דרשו לא רק לכובין את השמחה אלא גם לעוררת. ואף-על-פיין נשים לב לשמחה היהודית, ונראה כי היא שמחה מיוחדת במנה.

ת: כבר אמרנו "ויגלו ברעדה".
מ: לא רק זה, אם תعيינויפה, תראו כי השמחה היהודית לעולם אינה שלימה, תמיד יש בה פגם כleshao, רמזו כleshao לעצב, לצער, — הידועה לכם דוגמה לכך?

ת: למשל, כשובנים בית משאים אמה על אמה בלי טיח לזכר חורבן ירושלים.

מ: בגמרא ברכות מסופר על חכמים שערכו משתחאות שמחה וכשהגיעה השמחה לשיאה היו שורבים בכוננה כלים יקרים כדי להטיל מעט עצב על הנוכחים.ומי מכם רואה את המשך הרעיון הזה גם בחג?

ת: הוכרת נשמות בחג. ודוקא בשמחת תורה כשהשמחה מגיעה לשיאה מוכרים נשמות. למדנו על כך בדיונים.

מ:יפה ביוונת, זה סוד השמחה היהודית, שמלבד היotta שמחה עילאית אין היא שמחה שלמה. תמיד היא חסרה משהו; לעולם אין היא מגיעה לשיא ממש, לעולם אין היא מוציאת את האדם מישראל משינוי משקלו הנפשי. נדמה לי, כי אנו יכולים לסכם את שיחתנו הפעם על מהותה של השמחה בכלל ועל מהותה של השמחה היהודית בפרט.

ת. השמחה היא אחד מKENNIYO היקרים של האדם. התורה לא רק מכוננת את השמחה הטבעית כי אם גם מעוררת את האדם מישראל לשמחה, אך השמחה היהודית אינה שמחה של הוללות, של שכחת האדים את עצמו ואת קונו, כי אם שמחה עילאית מאופקת, שמחה של "ויגלו ברעדה", ושמחה שאינה פורצת את גדר הטעם הטוב. ומשמעות השמחה היהודית לא רק גורמת הנאה זמנית לאדם מישראל, אלא גם מהנכתו אותו ובונה את האדם השלם.

יעקב פרויס / חג הסוכות תעשה לך (קישוטים לסוכה)

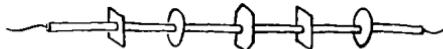
כל בני הבית משתתפים בהקמת הסוכה וקיושטה, כי כולם חייבים ב"חג הסוכות תעשה לך". כולם מעוניינים לחת לה צורה חגיגית, כי ממש החג היא דירתם. נושא הקישוט הוא מבון מעונייני החג. ובכלל זה אין לך חג בישראל הנוטן את אוטותיו זמן רב לפניו, חג הסוכות. רבה היא התכונה בין גודלים וקטנים להכין את כל צרכי החג, על ראש המשפחה לדאוג לארבעה מינימム, כי מי מבין לבחור באתרוג, אם לא הוא? בבניין הסוכה משתתפים כולם. ואילו הקישוט וכל מה שקשור בו נמסר לידי הילדים. וכך כראוי וכדי לכין את עברותם ולתת להם דחיפות והערות כל אחד לפי גילו ולפי יכולתו. הילד מוצא עניין מיוחד בעבודתנו שהוא עושה אותה עם כל ילדי הקבוצה, ורואה את תוכאתה בחג עצמו בתחום ארבעת הדפנות של הסוכה.

כלי העבודה אינם חסרים: מספרים, מחות וסכין. חומר ניקח מן הבא ליד: קרטון, נייר צבעוני עבה ודק שקווף. במקום שאין נייר כזה, נכין אותו בלבד. אם גוסיף להה עוד עפרון, צבעים, חוטים לתפירה ודבק, יוכל הקבוצה עד גיל 10 להתחיל בעבודה.

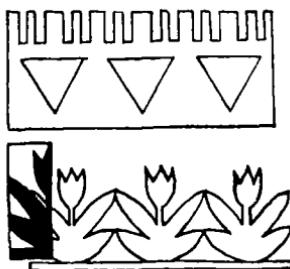
א. הקטנטנים מן הגן ומכליה א' יכינו שרשרת מניר צבעוני. גורדים להם פסי נייר באיכותים שונים ברוחב של 2 ס"מ ובאורך של 10 ס"מ. על הקצה של הפס הראשון מורחים דבק ומדבקים את הקצוות. על ידי זה מתהווית טבעת. דרך

הטבעת הוו מעבירים פס שני ומדביקים את הקצוות כמו בפס הראשון. את הרשרות של הילדים מוחברים על ידי פס נוספת, וכן מתיקת שרשרת ארוכה אחת, שתולמים בסוכה.

צורה יפה של שרשת מתיקת. אם נשחיל בסירוגין ריבוע של קרטון צבעוני בגודל 2 x 2 ס"מ וקש באורך של 2—3 ס"מ.

ב. נקח נייר צבעוני באורך של 30 ס"מ וברוחב של 5 ס"מ. נקפל אותו בארכו. על ידי זה יקתן ל-15 ס"מ. באותו כיוון נקפל אותו פעמי שלישית. אנו נקבל נייר מקופל באורך של 3.5 ס"מ וברוחב של 5 ס"מ. נגורר במספריים בצדדים הרחבים משולשים קטנים שקדקים מגיע עד האמצע. אם נפתח עכשו את הניר, מתיקת שרשת, שנתלה מתחת לסקך.

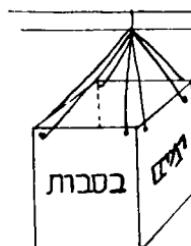

ג. קבוצה שנייה עוסקת באותו הומן בהדבקת ארבעה מינימ על קרטון צבעוני. כל מין ומין צריך להיות מוגז בשעת העבודה לפני הילדים. כדי שיוכלו להסתכל ולגוזר. גחרים מניר כל חלק של עליה לחוד, כל חלק בגבעו ובצורתו. אם ישנים ילדים מוכשרים יכולים להוסיף צורת יהודית בגדיל החזיק את ארבעת המינימ. במקום הדבקה יכול לבוא גם צירור.

ד. בכיתה אי' (בני שש) כדי לחלק בין כל הילדים אותן את מפסיק המתאים לסוכות. למשל: חג הסוכות תעשה לך. הרחמן הוא יקיים לנו את סוכת דוד הנופלת. בסוכות תשבו שבנה ימים. ול欣喜תם לכם ביום הראשון וכו'. כל ילד יוכל תבנית של אות והוא יציר אותה על ניר. את האות גורר הילד, והמורה או המדריך מצירף את האותיות וմבדיק אותן. אפשר להוסיף כאן את עבודה ג', הדבקת ארבעה מינימ, ולקבל על ידי זה תמונה שלמה.

ה. במקום שיש רק מספר קטן של ילדים. כדי לציר给他们 את הפסק על קרטון דק. הם גוררים את גוף האות. על ידי זה מתהווה חלל. בצד שני מבדיקים ניר שקוף צבעוני. אם נתלה את העבודה נגד האור ייראה הכתוב יותר טוב.

ו. באותה דרך אפשר להכין נברשת. נkeh ארבעה קרטוניים דקים בגודל 8×15 ס"מ כל אחד. על כל אחד ואחד נכתב מלא מה הפסוק: בסכום השבעת ימים. את גוש האותיות נגוזר כמו בעבודה הקודמת, ונבדיק ניר צבעוני בצד האחורי של הקרטון. על ידי תפירה בחוטים חזקים נחבר את ארבעת הקרטוניים לריבוע. בארבע הפינות נקשרו חוט ונתלה את הנברשת כך, שאור המנורה יוכל לחדר דרך חלל האותיות.

ג. נושא אחר יפה לילדים יותר גדולים: מדברים או מצידים את שבעת המינים שבהם נתברכה ארץ ישראל, כל מין ומין על קרטון מיוחה. ילדים היודעים לעובד בקשתייה, ינסרו אותיות של פסוק הנזכר בסעיף ה, את החלל מאירים במנורה שתולים מאחוריו התמונה. ברורו, כי במסגרת המאמר זהה יכולתי לחתך רק כמה דוגמאות של עבודות; אבל אני מקווה שגם יכולות לשמש דחיפה ועורה למורים, לכונן את עבודותם לקרהת חג הסוכות.

מאריך חובב (ירושלים) / ימי החג בעמדות צה"ל (כימי מלחמת השיחור)

יומו הגדול של נחום התחליל בערב יום הכיפורים. מאהן המפקודה הוא בא, בנוטה המשמש ימיה, רץ שפוך תחת מטר הצליפות. הוא עזק קימעא: "מדוע אין אתם נועסים לטבול במיעין? הגיט כבר מהכח מכוחית השעה והן עוד מעט יתקדש יומן דין"ו" השראת החג באהה בעמדות, ובברשה — נחום המפקה, שכל הזמן לא גילה התענוגיות מיוחדת בענייני דת. בתפקיד קלינדרוי עמד נחום בין חביריו החלילים — הפעלה המופלאה שבבחירה במשלט הגלילי, הוא האzon לירגתו של החzon החיליל: "כל גדרוי ואפרוי... לחתטל לא עזע, שנים רבות לא החוויק סידור ביזי. אך הניגון צבט — מיום כיפורים זה עד יומן כיפורים הבא..." שם לא אמרו "להתפלל עם העבריים". שם לא היו עברים. שם עמדו חיללים יהודים קדושים וטהורים ושפטותיהם רוחשות תפילה לפני אביהם שבשמיים.

יום כיפור עבר. הפלוגה שבתpsi. הערבי שצלי' אחריה מרחוק, כאילו קרא שטבו לא לפלקו מן הנוף הגלילי הקסום. נחום אמר: "הקימו סוכה. יהיה לנו חג שמה. אנו נישאר במחנה עד אחרי החגיג'."

נגשו להקים את הסוכה, אם כי לא האמנו שנזכה לעשות את החג במחנה. ריח של אבק שריפה עמד באוויר. הטוראים בצריפיהם הארוכים לחשו מפה לאוון כל מיני ידים וഫיצו שמעויות שונות. ידעת, שכרי לכובן את משער שמע לטוראי ולא למפקה. החיל הקטן, "משיגי" את הרווחה המוקדמת על כל מגבע. הטוראים אמרו: "היה קרב לא כדי להפוך סוכה". ונחום אמר: "בנו סוכה. קשתה ופואר אותה. את החג נעשה במחנה".

בירכת בית הכנסת עמדה הסוכה — צונעה, קטנה וחיננית. מקום היה בה לשני מניינים. בערב החג קידשו בברכת "לשכ' בסוכה" ובברכת שחחינו. יוסף הכהן גלויסקאות ופירוטה למכביר — וכל חיל שנכנס לסתוכה בירך וטעם מן הבכורה. עם החג באהה השמחה. ציבור החלילים התעללה מתוך הכרת יעוורי ונכונותו הנפשית להלחם על שיחורו המולודת. משק לנפחים של ימים גדולים נשמע מעל לסכך. הייתה חרווה שבתעלות. היה מה שמחה על הזכות לקوش שם שמי במחנה ישראל הקם למחיה. ושירת אדרת הדורה והכרזות:

«אָשְׁרָנוּ מֵהֶ – טֹוב חַלְקָנוּ !

נחום בא לסתוכה בשעה מאוחרת. הצעיר כבר היה עייף. נחום נטל גלויסקא, ובירך מזונאות, לישב בסוכה ושהחינו. החלילים שרו אותו "יבנה המקדש", זה היה המנון של מלכת המרגמות בפלוגה המסינית. נחום התבונן בציורים של דפנות הסוכה, תלה מבט חולמי בគוכבים שהציגו מבטו לסכך. הוא הוסיף לשיר. גם הצעיר שר עד חזות הלילה. בזאתו מן הסוכה לחש נחום:

טוב לשבה בסוכה. זה נעים, זה מרוםם — ודי בכרכ'.

בבוקר נטל יוסף את ארבעת המיצים. כיכר בברכה את הקופי שעמד על ידו מטה הגוזן ופנה לעבר בית החולמים הגדודי. הרופא, החובשים והחולמים נשלו את הלולב וברכו. שם הילך

אל בית הכלא הגדודי, והכניםו אליו מרוחו של חаг בדרכו נשג בחילים ומיכלי האוכל בידיהם
ונגן גם להם לברך על אربעת המינים.

אחר הצעדים ישבנו בסוכה ולמדנו. אריה לימד ניגון חדש:
רוֹבָּ קְרֻכּוֹת תֹּוד וַיִּקְרֵר טֶג הַקָּאָפָּר.

למדנו את המנגינה, ומיד היפה להיות מנגינת החג, מנגינת הגודה. שרר אותה, זימזמו
אותה ורקדו לטיה.

יום החג עבר, חול המועד הגיע. ריחו של חג עמד בצריף ולא היה כל רצון לחוזר
לשגרת חיי הקסנוקין. בשעה שש נכנס נחום להקין את פקוריו, ולהוציאם להעתמולות
בוקר. תחילה טענו: «עדין חג ומחר יוצאים לכרב, תנור לנו לישון». נחום הוציאם:
אם חג לכם וחג בלבכם — הוא אמר — **רַקְרֻכוֹן וְחוֹמִים חֲצִי עֲרוּמִים, שְׁלַבּוֹן דִּיד וַרְקְדוֹן:**

יִבְנֵה נַמְקָדֵשׁ צִיר צַיּוֹן תְּפִלָּא...

נחום עמד מן הצד. חיריך אהבי נסוך על פניו, ובצעינו אוור.
שבשת לעת המנחה הגיעו סקוות המכצע. רץ בא לבית הכנסת וקרא את המスキוטים
ואת החילומים. הלילה יוצאים העין התרסקה על דסנות הסוכה והלב נצבט. כה יפה היה החג
עד עתה... כלום לא יוכל להגיע אל קזו?

הטור עמד חמוץ ומוכן לפקוות התזוזות. כל אחד ידע את המוטל עליו. ידעו את רצונות
המשימה ואת קשייה. באיר כבר עמד ריחו החריף של הקרב. יהידי צעד יוסף הרגם בצעדי
הטור ובידיו — אוצר יקר — לולבים ואטרוגים. הוא חילק ארבעה מיטים לכל דרג והתחילים
ראו בהם סיכון להצלחה ולשלום. נחום נטל את ארבעת המינים, והניחם בזווית המשוריין,
הוא סירב להעבירם לרכב אחר.

הידיעה על דחיתת המכצע הגיעו. קיבלונו את הידיעה ברגשות מעורבים. ידעונו
שבמקודם או במאוחר גנטרך לאטה. וכולנו רצינו לסתור מיטים במחילות האסתרות.

ימי חול המועד וחלו לאיתם. הטוכה עמהה במרכזה החיים של אנשי בית הכנסת. מנגינות
«צ'ילירוני» השכה למונון החג. נחום היה נאה שנבוואתו מתקימת, וכוספו של דבר לא
הצער על כך איש מבין החילומים. איש לא רצה להימצא «מצב הcken» ממושך, האוorder את הייצאה
מן המחנה. או נתקבזו ובואו רבים מאנשי היחידה לשחתת בית השואבה שנתקיימה בבית הכנסת
ובסוכנה. שירה וטפימה שלובו בין פרקי שיר המעלות שנאמרו. וכוסף יצאו בריקוד. השחתה
היתה גודלה, כל אותו ערב עמד נחום ליד החלון מבוחן והצין פניה. הוא לא נכנס. ואולם
במושאי שחתת תורה הוכנס בכוח לתוך מגל הרוקדים. כל הגדור היה בבית הכנסת. המנגנים
זימרו בכל כוחם והויקו היה לוhet וסוער. ההקפות נמשכו שעה ארוכה. כיון שבבית הכנסת
היה רק ספר תורה אחד, הקיף החון את הבימה בספר התורה בדיו ושבעה חילים ליה
אותו.

באחת ההקפות נתכבד צחום ליטול את ספר התורה בידו ולילך בראש. הוא התבונש
וניסתה להתחמק, אך לבסוף שוכנע, מתעטף בטלית וקראי:

מְלֵךְ עֲזָמִים הַזְּשִׁיבָּה נָא...

אלכסנדר מלכיאל / סוכתו של בעל בטחון

זקנינו רבי יעקב, זכרונו לברכאת איש חסיד היה, תמים עם אלקיו ובעל בטחון גדול. הוא היה אומר: «כל מה שודרushi לי — יש לי, ומה שאין לי — משמע שאין לו לדור במקומות אחר, לפניו שנים רבות, כאשר היה זקנינו אב לילדות קטנים, עבר עם ביתו מעיריו לדור במקומות אחרים, וישב באחד הפלגים בעיירות של קראקה הגדולה, עיר ואם בישראלי במערבה של פולין. היה זקנינו כולם בתוך העיר, והוא שכתנה היה מאוכלסת נערים בלבד. הימים — ימי שלהי דקיטיא, והנה קרבו החגיגים הקדושים, ראש השנה ויום היכטרים, זקנינו הילך עם בני ביתו העיריה לתפללה בזיכור בבית הכנסת של חסידים. שכן היה מנגנו כל ימי שבתו בוד ואותה שכונה — בימות החול היה מתפלל בביתו ביחירות מחתמת המרחק ועד הפורנשה, ובשבתו ובירם טוביים היה הולך העירייה לנניין».

«רבונו של עולם! — אמר זקנינו בלבו — תהא נא השנה הבאה עלינו לטובה שנת ברכה והצלחה. שלח לנו, אב הרחמן, פרנסה סובבה במקום החדש הזה, כדי שאוכל לגמול את בני תורה וליראות שמי. ותצלנו מאימת השכנים הרעים, ותן מושגנו על הגויים, כדי שנוכל לקיים מצוחהך באמת ובתמים כחפצנו באין מפריע».

אחר יום כייטר היי הבנים פטורים מן «חזרור», על מנת שיתעטקו בזרבי הסוכה והתג. ויאמר זקנינו: «לڪטו ענפים באשר תמצאו, ונעשה סוכה קצת וכדרין». ויקם סוכה בחצר לו ולבני ביתו — ני' דפנות וצורת הפטחה עם דלת, וגם חלון עשה לאורה ולאויה, והילדים הביאו ענפים יドוקים לסכך, גודולים וקטנים».

נערי הגויים בשכונה דראו את היהודי החדש במלאתו, ויתממו איש אל אחיו: «מה העבודה הזאת ליהودן?» ויתחלשו בינויהם ויערמו סזה, ויחשבו מזימות ונכליים. אך זקנינו רבי יעקב לא שת לבו אליהם, ואף בנוי לא השינוי בהם, ויוסיפו לעסוק בסוכתם. ובערב התחבצחרי היהם נשלמה המלאכה, והסוכה עומדת איתנהה בחזאי.

סבתאי, עלה השלום. אשה כשרה וצדקה, הוצאה לסוכה סדיינט לבנים, שמיוכת צבעוניות ומופת רקומות לתלעות מסביב על גבי הדפנות להור ולתפסארת. זקנינו תלה מני סדרות לנאות בהם את הסוכה, והילדים הגיעו את נזוי הסוכה מעשי ידיהם — שרשות ומרוחים, צפרי נייר וספיניות אויר, וכנהנה וכנהנה. ותהי הסוכה מהוורת בכל מיני הייזור ומוקשחת ככליה בתכשיטיה. וירא זקנינו את כל אשר עשה והנה טוב וויתה, וישמח בסוכתו שמחה גדולן, בברוך השם! — אמר — «יש לנו כבר גם סוכה נאה וחותמוה לכבוד יום טוב ולשם מצווה».

משונתימיו כל ההכנות לחג הילך זקנינו עט בנוי העירה לתפילה. לאחר התפילה נפטרו המתפללים לבתיהם מטור שמחת יוסט וברכת «חג שמח». פנה אחד היהודים אל זקנינו בשאלת:

— «היכן יש לך סוכה, רבי יעקב? אzell מי אתה עומד לטעוו?»

— «וכי מה השאלה? — התוויר זקנינו בתמייה — יש לי, בדור השם, סוכה נאה משלי בחוץ ביתוי ואוכל בסוכתיי».

— «היכן? — נתרgesch הלה — וכי אין חושש מילדי הגויים? — הרי סוכה יש בדברי». ומיד נתרעש רעם בבית הכנסת: «רבי יעקב, אתה מתחייב בנסחן, חלילה, אין אנו מנחים אותך לישב באותה סוכה».

ואותו יגיד אמר: «הרי אתה מוזמן ועומד לישב עמי ולסעד בסוכתי. וחלילה לך לבוא לירוי סכנה».

השיב להם זקניהם בנהת: «מה לכם נורשים? מה זה כי נזעחים? אינני ירא מפני «השקרים».

הרי אני בעל בטחון, ובעוורת ה' לא תהיה להם שליטה».

רוח צוננת נשבה באותה לילך, זקניהם ובניהם החישו צודיהם, כדי להפיג במקצת את הגינה. בכוואם הביתה פגשו את האם והאהיות לבשות בגדי יום טוב ושמחות לקראותם. זהה זקניהם להכניות לסתוכה שני פמותות הכסף הגדוליים, המחותבים ומתחמים פתווי אמנות ומלאת מחשבת. וקנתי גדרליה הנורמות בהתרgesות, ברכה «להדרlik נר של יום טוב» וגם «שהחמיןו».

הוסיפה תחינה בלחש כדרכה וסימנה בחג שמח».

זקנינו נצב בפתח ואמר תפלה האנשפיין בחודזה. הוא הזמין «אושפיזין עילאיין אבחן קדישין»... «לייעול אברהם רח'יאם» — אורחו של ליל סוכות הראשון. והנה מוג זקניהם הכהן וומר וקידש. הקידוש נאמר בנעימת י'ם, בשמחה ובהתלהבות פנימית, וככלו מביע הואה וקורת רוח למקדש ישראל והזמנים». הקול היה צלול ונעים, בוקע וועלה מבعد לסכך, והוא נושא למרחוק בדמי הלילה. והנה יוצאים מן הסוכה לניטילת ידים. ופתאום לפטע: «חיך! אבן גדרולה הושכה ביעף ופגעה בחולון הסוכה — והשמה התננטזה מיד לריסיטם אחד הבנים רץ לבירר ולפמוד על המקרה. עודנו מתבונן ופונה כה וכה — והנה אבן נוטפת נזרקה אל הסוכה, ואחריה הומטר בחזקה ברדאכנים גדול מלה קולות גערין הגויים. החלון נשבר, הדלת נפרצה, הדפנות נפצעו וננדיעו, וכל הסוכה חישבה להישבר ולהתמוטט. רוח פרצימה השtolלה בסוכה וטלפה את הרלת הנה והנה. הנורות כבו וחשכה גדולה בלעה את הסוכה החמורה וככל אשר בת».

ובכיתה — בלילה, זקנינו וילדיה נדהמו ונטחדו. אימה גדרולה נפללה עליהם. הבנות טרצו בככיה והבנים חרדו לנורול סוכתם. זקנוי — לבו נזקפו: שמא באמת זקו בני העיר שההוירוה? והתג — מה יהא עליו? האמנם הופר וועבה השמהה? והסוכה — מה יעללה לה? וכוי לא יקימים המזווה ואיכאל מחוץ לסוכה? — «חס ושלום! — החליט בלבו — לא תהיה כזאת! ישועת הי' בהרף עין». — «הסוי, ילדים! — פנה זקנוי לבני ביתו. — אל תבכו ואל תצטפרו. אתה, רעיתני, מהי דמעותיך. יום טוב הימים ואסור לבכאות. אל תדאגו. היא יעוזר. סוכה שכל כך הרבה טרחנו ועמלנו להקימה — אכול נאכל בה בעורת הי'. ומן השמים יטיעו. הנורות כבו בסוכה, והשקרים יחולו מעצם מלחשיך אבניים. נמתין מעת — ואחר כך נשוב לסוכה».

וכך היי. לאחר מחזית השעה כלתת הרעה. הפורים הסתלקו לבתיהם והחזר שקטה. ויצא זקנוי לסוכה ונור בידו. וירא והנה הסוכה עומדת על עמדת איתהנה ושלמה, וכל פגע לא אונה לה. ויצאו גם הבנים ויטנו ריסיטי החלון ויסלכו האבניים, ואת הפמותות השיבו למקומם על השלון. האורה חורה לסוכה, זקנוי ישב עם בני ביתו לשועורה בשמחת משנה, וישmachו וירדו לה' על הנס שעשה להם ולסוכתם.

דף שז' (ירושלים) / מסיפוריו השואה

שםחת ר' אהריליה

בעת הקידוש שהתקיים אשתקור בסוכה בתר ציון ביקש מatanו ר' מנחם מזאקווצ'ים להקשיב לסייעו של ר' אהריליה כדי להיחוך כמה גדולה הייתה חיבתם של קדושים השואה לתורה ומצחתה.

בימים שלפני תג הסוכות שורה במחנה חרדה גודלה. כולם פחדו מפני האנס, הרוצח, המפקח הראשי של המחנה שבחר לו את יום החג לעזרו בו «סלקזיה» (מיון) חדשה לשולח את החוקים לעכורות-פרק ועינויים ואת החלשים לבשן האש. «סלקזיה» כוותה היתה גינוי-תמותה בשבייל אלפי אנשים. חולמים וחולשים ידעו את גור דין מרראש. מהומה קמה בהמחנה. הרבה בככו, התרפללו, נפרדו זה מזה, השאירו בחוץ לנקמה וקדיש וכו'. היו שחיפשו עוזות וודדים להינצל בגווירות «סלקזיה» ולהיאשר בחיהם — היוש נשקף מעניין כל.

באותם הימים ניגש אליו ר' אהריליה ושאל על דבר סוכה, הוא חיטש עוזות איך לקים לכל הפחות זכר לחג הסוכות.

אשר אהריליה דבר עלי סוכה ואתרוג עמדו דמעות בעיני. אני הימי אדם בריא וככל סוב, והוא לי סיכומים להישאר בחויכי, ברוחמי השם. אולם ר' אהריליה החלש והחוללה... הירינה? בכיתי בלבוי לשמע אגדותיו, אולם ר' אהריליה לא דאג לסלקזיה, הוא חשב אך וריך על הסוכה כיצד זכר לקים זכר למזוה וו.

בליל החג, ערב אחד לפני הסלקזיה, מצאתי את ר' אהריליה כשבניו קורנים מאושר וגיל, והוא מכירן בתחרגות: «תודה לך, מנחם! מחר תהיה לי סוכה ונגמ אמרוג ולולב. תחילה חשבתי שעדתו נטרפה עליו, אך ר' אהריליה דבר עליון וחור על דבריו בהתלהבות. למחורת עמדנו יחד בשורה, מוכנים לסלקזיה». עמדנו ברוחבה שלפני כבשן המות, עוני עשן הכבשן עלו והתפזרו מעל לראננו. העומדים חדרו. רק ר' אהריליה היה שמח ופנוי קרנו מאושר. הוא אמר:

«ראה הנה כאן זכר לסוכה, עוני העשן הם זכר לעוני הכבשה. כל השנים הינו אנחנו מזומנים לסוכה או שפיזון עילאיין, השנה כשאנו פומדים, כנראות, לפני הבולה, מזמינים אותנו כאושפיזין תחאן לסתותו של הקודש ברוך הוא, שם נשמח ר' מנחם! בשמחה האמיתית נקיים את המזוה «ושמחת לפני ה' אלקליכם», פשטו כמשמעו».

«ואת ארבע המינים אני מביא ATI למעלה, ד מינים ממש, פשוט כמשמעותו. שהרי שורה של אדם היא לobile, העזין — הרום, הפה — ערבה וולב אמרוג את אלה אני מעלה למעלה, כל עצמותי תאמRNAה ה' מי כמוך...»

בינתיים התקרב האנס הרוצה לשורתוינו. ר' אהריליה הספיק ללחוש לי: «בעלי הלהכה לא יוכל לפסול את לבך — לאתרוג, אף על פי שהוא שבור, שכן שמעתי בביה אבי בשם אהרן הנadol מקרין: שאין בעולם דבר שלם כלב שבור».

בשיצא גור דין של ר' אהריליה לשרפיה הילך בשירה ובשמחה כשהוא מركד וקורא: «ושמחת לפני ה' אלקליכם».

ב. הקפה המשית במחנה הסגר

ר' משולם וליחסו הטיחו היו עזוריים במחנה העבודה ברמסדורף עיי' צי' שניות עברו עכורות פרך בבית חירות של נאצים. פנויות בקורס היו מובלטים בשורה לעובודה, כשהם רעבים ותשושים. כל היום היו עובדים לפחות הזריחות של הנוגשים האיוונים. וביליה חورو אצלם — ליזור הטיחת תמר ברבי משולם ירבי משולם חזק את ליזור, ועוד אותו ועוזר לו להתגבר על האוש והדכאון.

שניות נאלצו לעבוד גם בשבת, כי כו' חוקה עליהם פקודות הרובנים לעבוד ולהיות עד לעבוד ועם, ואף על פי כן הצעיר ר' משולם שנאלץ לעבוד בשבת, הוא חיפש חבוקות ודריכים כדי להשתחרר מן העבודה ולא הצלית. הנוגשים עכו' אחורי תנוועתו של כל אחד ולא נתנו להם להיבטל לרגע אחד. או נוכר ר' משולם במעשה המסתור בירושלמי על אלשע אחר, שמתוך מחנה וזוניות להחטיא את הרבים יעכ' למאנים להבריח כל ייחד לטען ולשאת משא לבדו, כיון שלפי דיני התורה שניים שעשו מלאכה אחת פטורין שניהם (ירושלמי, חגיגא ב, א). הוא גילה את מחשבתו ללייזר הטיח והוא ביקש ממנו לעוזר לו בשבת בהובלה המשאות ובכל שאר העבודות. ר' לייזר הטיח ציאות לבקשת ר' משולם ושיתוף עצמו בעבודה שהטילו על ר' משולם בשבת. ר' משולם לא ידע שבמחנה אסור להיעזר באחרים. השותפות גמשכה בחצי שנה והונגשים לא הבינו בה עד שקרה אסון.

היה זה בשבת שנייני עצרת. הנוגשים הטילו על ר' משולם להעביר קורות, וללייזר הטיח עוזר על דוד. כעה העכוהה נטעורו לבו של ר' משולם געוגעים לתה ומיהדרו עבר למעשה. נטל הקורה בזרעו ויצא במחולות כשהוא גורר אחורי את לייזר ומקרים: «מלך עולמים הוועעה נא». וכך היו מקרים כאוחין ספר תורה בזווועים וחוררים ואומרים: «מלך עולמים הוועעה נא». אי הבחן בהם איש היסס. ומלא חרוץ על החזומה היהודית, יירה בהם והmittם במקום. לוכר המאורע הזה קבעו בבית הכנסת של מרתף השואה בהר ציון — שהקפה החמשית «מלך עולמים» שיכת לרי משולם וללייזר שוטפו.

אריה אביבי (ירושלים) / הזכרת נשמות ושמחה התורה

(מיומנו של עולה חדש)

* *

הזכרת נשמות ושמחה התורה — היישן שני הפקים גדולים מלאה? האפשר להזכיר נשמות הנפטרים היקרים ולשםו בשמחה התורה כאחת? אפשר ואפשר. והמציאות האידית ישאלית תרנית. האפשר לשתי תופעות מנוגדות כלאה למגנו כאחת? אפשר ואפשר והזכרת נשמות בשמחה התורה תוכלית.

בהתה בני ישראל בארץות פזוריהם לגוייהם, איש איש בחנותו ובבוסקו, בסדנתו ובנכrichtו, ובמצוות רוח מרום וכברחבת דעת חгонו את הגדים כתוב במורה, ידעו להושף יום טוב שני של גלויות מספקה ויומא. يوم שנייני פערת היה מוקדש להזכרת נשמות, ביום שמחת תורה שלמהותו היה כולם מוקדש לשמחה. מלכות הומפונות לא נגעה במלכות השמחה.

בשמי עזרת היה בית הכנסת מלא נרות בכויום הקפורים. כשההשMISS הクリי בקול יונכרי, היו הצעיריהם, וכל אלה שהוריהם היו בחיים, מודרומים לאות מבית הכנסת, ההורים

דחו את ילדיהם הקטנים וזרעו אותם לצאת מכותלי בית הכנסת באילו בנה תלוי גורל חי ההורם. היתומים עמדו לתפלת "זיכר". הר הבכיות מעורת הנשים מלא את חלל בית הכנסת וגם הגברים, המתקשים בדמעה, נפתח מוקром והזלו דמעה זוכה לנשחת האב או האם או שניות יתוד שהלכו בדרך כל נארך, לדוב בשיבת טובה ונקניט ושביעי ימים המטוריים

מתפילה זאת עדמו ברכבת בית הכנסת וזאת מידי לפני התיבה לתפלת "גשם".

כשהלך יום הומצאות הגע יום השמחה. הנשות המתו פינו את מקומן למען החימא לשמחת התורה שהוא תורה חיים. התחלת פרשת האפקות הקידושם, הריקודים והשירים בתהלהות הדתית כנהוג, ככה נהגו בתפוזות הגלות מודורי דורות, שני ימי תב' מספיקה דיווא. ובארצנו — יצאו מכלל ספק ולבן ירדו אלינו שני עצרת ושמחה תורה ברוכים.

ב

בעיטה של מלחת הדמים האחורה טולטל ברייסוף מביתו ומשפחתו, גוד מקומם למקום וסבל עוני ומכאביים. הידיעות המקוטעות הראשונות שהגיעו אליו על אכזריות הגරמנים וגושאי כליהם כלפי היהודים שנפלו לידיים הדריכו את מגוחתו. הוא דאג למשפחתו. אמרו החולג Achter und Achtertiu האחים בכפות תאיב כדים הנחחים במדוזה. הידיעות המועטות הכלו והתמידו, הלבו ונתאמתו לאובון לבו של כל היהוד, לפניו היו המרובות אל המוסדות המקומיים על גורל משפחתו קיבל ידיעת "רשਮית" לחזאין שכל משפחתו — אם לא ברתו בהקדם — נהרגו לא כל ספק, לבו מת וליה לאבן. כי גודל יום ה' ומילנו. "התיכן" — שאל את עצמו במרירות הלב — "שכל משפחתי בגדולה נהרגה? היתכן שלא נשר אפסלו אחד? היתכן שאת כולם מיגרה חרב האויב המשכלה? היתכן וכוי?..." וספק מדורמה זה הוסיף לפוד אוטו מוכאנו גנדול, "מי יודע" — ניחם את עצמו — "אולי בארץ ישראל ייפגשו שרידי החבר, ודום יהיה גם אחד או שניים ממשפחתו..." שביב של תקווה קלושה זאת הוסיף לשעפו ולהוליכו שולל, והוא הוסיף לצפות לנס גדול, לטגיישה מלאת ההוד וחזרה כאחת. והרי מספקה דיומה הוסיף ים טוב שני של גלויות — הוסיף לפחת חוס ניחומו — ומכאן שאין נאמנות עלינו ידיעות אלה הרוחות בתפוזות הגלות. רעיון זה הוסיף לו עיוד והמרץ לעשות מאמצים למען עלייתו. כך הברית בגבולות, עבר ארצות ומדינות, ישב במונתת "המונתת", חיכת לטורו וסוף סוף זכה ועליה.

פרשת חיטוף הקרים — פרשה עצומה זו למאר — נסתימה ללא כל תוצאות. אותה הידיעה שקיבל בונמו נחמהה כולה להחתו ולשברו. חלף הספק ובאה הוראות המרת במקומת. גדול כים היה שברו מי ירטא לו? אחיו ואחותיו, שקיוהו לראותם בארץ — ולו אף אחים מהם — הנשות האזרחות בכור האש מרחותן לנגד עניין.

וכך התהלך ברייסוף ברכבות ירושלים אחיו בכרכי הנשות השורות באש מוה — ועמוס לבטי קליטה מוה. לבו רתב משמחה על זכותו לראות בהדור ירושלים והתקומות ארצנו ובגידול ישובה מזר אחד, והתכחץ מצער על משפחתו ועל כל המוני בית ישראל שלא זכו לראות את הנס שקרה לנו בימינו — מאידך גיסא. המיעק ביחסו במצוות זה היה שלא מצא אונו יזרע למגן תנות לה את אביו. כל אחד עסוק בשלו, החיים הם בעוצם היסitem, בנין הארץ מסית את הרעת מחרובן קהילות הקודש בתפוזות הגלות. והרי "דאגה כלב איש ישינה" כתיב. ביטוי זו לכابו העצור לבבו מצא בתפלת "זיכר". כולם מים אודירים שאחורי הנסרת השלגים כן זרם מעין דמעותיו של ברייסוף בעיצומה של תפילה "זיכר". שעה אורכה עמד

בחפללה „איומה“ זאת, עסוף חרדה ויונן כשהוא מתמוגג בדמעות. הוא התאנון מרה בקורס והמתפללים כמעט שלא שמו אליו לב, שכן היום הוה מיוחד הוא לדמעות, ואחר המרבה ואחר הממעיט. בಗמרו את תפילה יי'וכיר' ביום היכิורות אמר שדרו עיניו מודמעות והגביש כאלו הוקל לו במדת מה כאלו גמל חסド עם אמו האלמנה, שלעניתה קשוח חי צאצאית הנגנים הרכבים — באקורדיות נוראה באביב ימידום...

תג הסוכות עבר, והואיל ואין ספיקא דיומה בארץ ישראל נהג חלו שני החגים שמשתי עצרת ושמחת תורה ביום אחד. בליל שמחת תורה ואויהה בבית הכנסת תביבית כנהוג הקטנות וריקודים וגם בריאוסף משתור במעגל לבבוד התורה...
זמן תפילה שחרית מחר בבוקר בשעה שמנגה — מכיריו הגבאי כשהוא משתול

לשוחת להכרתו צורה תביבית, יש להקדים את זמן התפילה — נשמעה קריית בנימ — כי אומרים יי'וכיר'. בריאוסף בשמעו יי'וכיר' נחנק מיד לאיש אחר ואויהר מתים אופתאות. שמחת תורה. סדר התקפות החל. מצב הרוח בבית הכנסת מרומים וחגיגי. הכל רוקדים ושמחים וגם בריאוסף שמח בשמחה תורה. סדר קריית תורה הצל. חתן תורה וחתן בראשית — הכל כנהוג, ופטאות יי'וכיר' נשמע קול דופק על השולחן. השמחה הוטסקה בתוקף שנייני האויהה, אם כי נראו פה ושם טמני „התמודות“ נגד קבלת על מלכות הדמויות עליהם. המחויבים עמדו לתפילה יי'וכיר' בסביבת העמוד, וב圍urbט בית הכנסת עמדו אחרים ושתו לחיים, חיים ומות נפשו, התהרות בין ומעה לשידור גבע ונברה יד האבל, ורגע וגבירה יד המשחנת. מעורת הנשים נשמעו קולות בכינימין, אשר השכיחו לרגע או הסו הגודה את שמחת החג. אך האחד והיחידי היה בריאוסף שהתפשט מחייביו והתעטף שחוריים. יצא מעולם השמחה ונכנס למחיצן של הנשות הקדשות שריחסו לנגד עינוי. הוא עמד עסוף בטליתו וקרא אחת לאחת; נשמת אמי שנרגעה על קידוש השם; נשמת אחוי הבכור, עט משפתו; ועוד המכעם אחוי; ושוב אחוי הצעיר. אגלי הומעה התגלגלו על פניו. והנה באמצעות הטכס הטרואני היה הקורע לבות, נשמעו קולות מצחילים וחוירות ורוקדים ושרים התקרבה לשבורותיהם תבוקים ספרי תורה. מתפללי בית הכנסת הסמרק נגנו לפני שהוזנו ובאו להשתף בשמחה תורה „ברבך עם הורת מלך“. הם הבקיעו להם דרך ובואו אל הקודש מנינה. הריקודים והשירים מלאי התהבות הלהיבו את קהל מארוחיהם מתפללי בית הכנסת זה, וקהל המון חוגג... תפילה יי'וכיר' העגומה נטבלה בগל הרוקדים «ואין העם מכירם ל科尔 תרעת השמחה ל科尔 בכיניע העם מריעים תרעה גולה והkul נשמע עד למרחוק». מעגל המركודים התרחב ובכינע יי'וכיר' הוחישה, בבחינה „מעבירים את המת מלפני הכללה“. והנה יד נגעה בבריאוסף ומשכה בטליתו לבוא ולהצטרכ למעגל השמיים בשמחה תורה. בריאוסף לא הריחס כמעט ביד המטללה אותה, רחוק היה מעולם המركודים. אבל בין חתנים חתני הכללה, הוא היה שרו במחיצת בני משפטות, אלה שנרגנו על קידוש השם. עוד לבו בוכה מרה, והשורה, שורת הנגריגות, הנשחסיטים והנטבחים על קידוש השם ארוכה היא ומעוררת בלחות וועה וכורגות מתרדים.

הנה כי כן, חיים ומות נפשו, שמחה ויונן תחומו, דמעה ונגי נשקו. צו החיים וצל המתים נဖרכבו. הוכרת נשות המתים ושמחה תורה ההיה אחת האפשר? אפשר ואפשר. טמני עצרת ושמחת תורה — הישנס עוד שני הפקים גדולים מלאו? ואף על פי כן, המזיאות הארץ-ישראלית תוכיה,